

كتاب الادراك للسان الاتراك

تأليف

اثير الدين ابى حيان الاندلسى

اسلامبول : مطبعة الاوقاف

1931

كتاب الادراك للسان الاتراك

كتاب الادراك للسان الاتراك

تاليف

اثير الدين ابى حيان الاندلسى

استانبول : مطبعة الاوقاف

1930

ربِّ أعِنْ يا كريمُ [1]

قال الشيخ الامام [2] العالم العامل الفاضل النحوىّ المتقن المحقّق القدوة اثيرالدين ابوحيّان محمد بن يوسف بن على بن يوسف بن حيّان [3] الاندلسى [4] الشافعى نزيل ديار مصر حرسها الله ونفع به آمين الحمدلله المسبح بكلّ لسان المنزه عن سمات النقصان شامل المخلوقات بالفضل والاحسان واهب العقل عالمَ الانسان والصلاة على من اوتى جوامع الكلم والتبيان المبتعث [5] الى الامم بخير الاديان المفضّل على سائر الانس والملك والجان محمد الهادى الى سبيل الرضوان [6] وعلى آله الطيبين اولى الهُدى والايمان والرضى عن صحبه ناصرى آل [7] الحق وقامعى اهل الطغيان وبعد فان ضبط كل لسان يحصل بمعرفة ثلاثة اشياء احدها مدلول مفردات الكلم ويسمى علم اللغة والثانى احكام تلك المفردات قبل التركيب ويسمى علم التصريف والثالث احكامه [8] حالة التركيب ويسمى عند المتكلمين على اللسان العربى علم النحو وكنت قد صنفت ولخصت فى علوم لسان العرب كتبا كثيرة منها كتاب التقريب وكتاب المبدع والموفور وغاية الاحسان والنكت الحسان وكتاب التدريب وغير ذلك من التصانيف التى تشنّف الاسماع وتشرّف الطروس والرقاع والغرض فى هذا الكتاب ضبط جمله عالية من لسان الترك لغة وتصريفا ونحواً وقد ضبطت هذا اللسان حرفا حرفا ورتّبت الكلام فى اللغة على حروف المعجم باللسان التركى فاذكر اللفظة التركية واتبعها

[1] D رب سهل [2] D الامام العلامه حجه العرب والعجم لسان المتكلمين قدوه المحققين اثيرالدين
V haşiyesinde (خ) الامام العلامه بقيه السلف وقدوة الخلف ترجمان الادب ولسان العرب
[3] D ابن حيان [4] V satır arasında اثيرالدين ابو حيان محمد بن يوسف بن على بن حيان
[5] D الاندلسى الغرناطى(!) [6] D المبعوث [7] D الصواب [8] D اهل الحق احكام

بمرادفها من اللغة العربية ثم اردفه بعلم التصريف ثم بعلم النحو فما كان فيه من علم اللغة فمأخوذ
عن من يثق به في باب النقل ولي فيه الترتيب الغريب والتلخيص العجيب وما كان فيه من
علم التصريف ومن علم النحو فهو مني اذ [1] لم انسج فيه على منوال بل استخرجته من القوة
الى الفعل بالتطلب والتسآل [2] فبلغت بلطيف الادراك الى احسن مراد وحصلت بكثرة
السؤال اوفر مطلب واوفى مراد وجنيت من رياض هذا اللسان فوايد الذهن الجني
واستخرجت من بحار علومه فرائد [3] هي عقائل المنى وادركت به الامل من هذا اللسان
وحزت [4] فيه قصب سبق الرهان لذلك سميت كتابي هذا بكتاب [5] الادراك للسان الاتراك
ووضعت علامة للمرقق (ق) والمفخم (خ) وللمسوب (ش) والمنقول من لسان
الفرس (ف) ومن لسان التركمان (ت) وما وجدته في كتابي هذا مضبوطاً ورأيت من يتكلم
بلسان الترك يخالفه في زيادة حرف او نقصه او تغيير حركة بحركة او تحريك مسكن او تسكين
محرك او غير ذلك فلتعلم ان ذلك من لحن في هذه اللغة اذ قد تعجم [6] كثير منها [7] بهذه [8]
البلاد لمخالطة المستعربة وغيرهم من الاعاجم وحصرت كتابي [9] هذا في ثلث [10] جمل
الجملة الاولى في اللغات الجملة الثانية في التصريف الجملة الثالثة في النحو

---

[1] D عما [2] D والسؤال [3] D فوايد [4] D وحرت [5] D yoktur [6] D [illegible]
[7] D yoktur [8] D في هذه [9] D yoktur [10] D لا

الجملة الاولى فى اللغات

حرف الهمزة

الهمزة وحدها

إ — اَرْسِلْ [1].

إدى — مشترك بين اَرْسَلَ وكان فاذا كانت بمعى ارسل كانت متصرفة واذا كانت بمعنى كان لم يتصرف فيها بغير المضى [2]

الهمزة مع الباء

اُبْ (خ، ش) — قَبِّلْ .

اُبْ (ق) — عُبَّ .

اِبْ [3] — الحَبْلُ وبالياء (يِبْ) بالقبجاق .

اَبِطْرا [4] — عَلَمٌ يُسَمَّى به .

اَبا [5] — الاُمّ واصله للجدّة ويقال للامّ على طريق التحنّن

اَبَّجِى (ش) — المراة

اَبْقَ — الشديد البياض اصله (اَبْأَقْ) كما قالوا (صَبْصَرى) فكرّروا اول الكلمة فى الالوان اذا ارادوا المبالغة فيها [6] وزادوا بعده باء

اَبِمْ [7] اَجِكِينْ قُشْطُو — قوس قزح

اَبْرَقْ — القماش

اُبكا — الرئة

اِبار [8] — المسك

الهمزة مع التاء

اَتْ (خ) [9] — اِرْمِ

اَتْ [10] — آدم

اَتْ (ق) — اللحم

اَتْمَكْ — الخبز

---

[1] D اَرْسَلْ
[2] D الماضى
[3] D yoktur
[4] D اَبِطْر
[5] D اَبْ
[6] D yoktur
[7] D اِبِمْ
[8] D اِبار
[9] D yoktur
[10] V yoktur

إِتْ — الكلب وأَدقّ مشترك

أَتْ [1] — اقر

إِتْ [2] — إِفْعَلْ

أَتَا (خ) [3] — الأَب ويقال (أَطا)

أُوتْ — نبات

أُتْلادي — رعا [4]

أُزْكادي — كَذِب

أُزْك — الكذب

أُزْدو — نتب

أُزْكُو [5] — المنقار [6]

أَيْك — الخفّ وهى تركية و(أَدُك) تركمانية

أَنِك — [illegible]

أَتْ — [illegible] [7]

أُن [8] — [illegible]

الهمزة مع الجيم

إِجْ [9] — فَتْح

أَجِلْدي [10] — افتح

أَجُق [11] — المفتوح

أَجْ طُرْ [12] — أَفْتِح

أَجِقلر [13] — مفتوح

أُجْ [14] — طِر

أُجَقْ [15] — الطيران والجنة مشترك [16]

أَجْ — الجائع وهو أَمْرٌ من (أَجْدى) بمعنى جاع

إِجْ [17] — إِشْرَبْ

إِجْرِدي [18] — أَسْقِى

أُوجْ [19] — ثلاثة

أُجُنْجى — الثالث

أُوجْ (ق) — طَرَفُ كلّ شئ ويستعمل في الالية يقال (أُجُنْ [20] تَبْرْتَيكِلْ) اى اليتك هُزَّ وحَرِّك

[1] D yoktur

[2] D ت

[3] D أب

[4] D [illegible]

[5] D [illegible]

[6] D [illegible]

[7] D [illegible]

[8] D yoktur

[9] D ج

[10] D [illegible]

[11] D آجق

[12] V yoktur

[13] V yoktur: D haşiyesinde

[14] D yoktur

[15] D اجق

[16] D الطيران مشترك وهى والجنة

[17] D اج

[18] D اجردى

[19] D اوج

[20] D اجك

أوخ (خ) — النار

أجز — الشوق

أوخ [1] — الرهن عن [2] المغالبة فى سباق
اورى

أجن — السفينة الصغيرة

أجن — أجل

أجى — المرّ

أجكى [3] — المعزى

أج — الشئ [4]

إجقر — الكمّران والكمّران فارسية

إجطن — السروال اى ثوب جوّانى وهو
مركّب من (إج) جوّانى
و(طن) ثوب

إجى — العمّ [5]

أجى [6] — الصغير يخاطب الكبير

أجالدى — ضرب العجز

أجز — الرخيص

أجز بلدي — رخص وبمعنى سهل

الهمزة مع الدال

أذ [7] — الاسم

أذ — الحياء ويقال له ايضاً (أويذ)

أدا — الجزيرة

أدندي [8] — تستّى

الهمزة مع الذال

لا توجد الذال فى لغة اكثر الترك واما فى لغة
بلغار فتوجد ومنه

إذي — الربّ

أذق — الرجل

أذدى — نام وفى لغة غيرهم تقول (أيق)
و(أيدي) [9] بالياء

الهمزة مع الراء

أر — الرّجل

أرقت — المرأة

أر (ق) — المهندس

أر (خ) — إتعب

ارتمق [10] — التعب

[1] D أوخ

[2] D عند

[3] D أجكي

[4] D الفئ

[5] D العم

[6] D haşiyesinde إجى - تركيه مثله

V Sonradan siyah ; أجه - تركانيه mürekkeple «اجكى» yapılmıştır.

[7] D اد

[8] D ادندى

[9] D ايدى

[10] D ارتق

أَرْ (خ) — اِرْنِ وأَخفِرْ مشترك

أُورْ — اضرب

أَرْ (ق) — الفناء

إِرْلدى — غنّى

إِرْ — أَوّلْ

إِرِكْ — زُلْ

أُورْ [1] — البزر

أُورْلُقْ [2] — المعدّ منه الزرع

أُرْدي [3] (ق) — نبت فى معنى تنبيت الفول وشبهه

أَرْكُرْدي [4] — نَبَّتَ

أُرْدَكْ [5] — البطّ

إِرْ (ق) — اِضجَرْ وأَدرِكْ

أَرْدْ — خاف وقال (أَرْطْ)

أَرُو — مشترك بين النحل و الزنبور فاذا ارادوا النحل بعينه قالوا (بالْ أَرُسي)

أُرْدي (ق) — نَبَعَ ونَبَغَ مشترك

إِردن — البيدر

أَرُو — المطمورة

أُرْعَكْ [6] — القريشه

أَرْتْ — زِدْ

أَرْطُقْ [7] — أَرْتَدْ الماضى (أَرْطِي) هذا فى اللازم واماقى [8] المتعدى فتقول (أَرْطُرْدي)

أَرِي — النظيف

أَرِطِي — تنظفه

أَرِنْدي — تطهّر [9]

أَرِغْ — مطهّر وهو راجعٌ (لأَرِي) بمعنى النظيف

أَرَنْدي — ضَجِرَ

اردى (ق) — ذب [10]

أَرْتْ (ق) — غَلِطَ

أُرْتُقْ [11] — الغطاء

أُرْتا (خ) — الوسط

إِرْتا — القد

أَرْلْ — السندان

أُرْمن [12] — الدوح والشعراء والغابه والحرجه

---

[1] D ارز

[2] D اورلق

[3] D اوردى

[4] D اركردى

[5] V silinmiş

[6] D ارضجك

[7] D ارتق

[8] D yoktur

[9] D طهر

[10] D ارى-دب

[11] D ارتو

[12] D ارمن

أُرْتَق (خ) — الشريك
آرا — بين
إرا — حَرّك فى المهد وماناسبه ويقال (إرقا)[1] الماضى منه (إرْغَدى)
اى هُزّ
إرى — أسْلُ
آرْسك (ت) — ويقال (أرْسى) الفحيه وهى منقولة
ارْجَل [2] — المسؤوم
أرْغَنْ — الحبل الطويل الذى يربط به الفم عند [3] الحلب وشبهه وبالقبجاق (أرْكَنْ)
آرْق [4] — النهر ويقال ايضاً (ارْمَق) [5]
آرْق — المهزول
آرْقلَدى — ضمر
آرْقنْ — رِفقاً يقال (آرْقنْ آرْقنْ كلْ)
اى يجئ رفقاً رفقاً
آرْقا — الظهر
إرْكاك — الذكر مقابل الانثى
ارْكُج [6] — التيس وبالقبجاق الخصى من المعزى

أرْكج [7] — السّام
أرْكُو (ق) — الجفلة
آرْسلان[8] — السّبع
آرْبا (ش) — الشعير
أرُو [9] — قصبة لقيام
آرْك [10] — الاختيار
آرْدَم — الفضيلة
أرْنْ [11] — مكان وغيره [12]
إرْك — جَمّعْ
إرْكدى — جَمَّعَ
إرْكلدى — اجتمع
إرْغق — الكُلاب والصّنّاره
إرْنطاق — نجم يسمى الجبار
آرْقطاق — الجحماة المطاولةالبوز
آرْبا — العجلة
آرْطمق — الخُرج
أرْغا — البيرق
أرْمك — الشعفة على راس الرمح او على هوادى الجمال

[1] D ارماَ
[2] D آرْحَل
[3] D yoktur
[4] D آرُقْ
[5] D ارتق (؟)
[6] D ارْكُج

[7] D ارْكُج
[8] D آرسلان
[9] D ارُو
[10] D آرْك
[11] D ارن
[12] D اصل المكان وغيره ؛ V bir kelime silinmiş

أَرِنْ [1] — الشفة

أُرُطا يَرْمَق — الاصبع الوسطى

أَطِمرْ يَرْمَق — البنصر

أَرُكْ — الاجّاص وهو مشترك بين الخوخ والقراصيا ولبرقوق والمشمش فاذا ارادوالمسمش قالوا (صَرى أَرُك) ويقال الخوخ (تَفتَلُو) وهى فارسيّة

إرِنْ — القبيح والمدّة

أَرِق — الحرز

أَرشي [2] — الحنث

أُرُكدي — جفل [3]

أرُدي [4] — سَبَق

أُرُكُتي [5] — جفّله [6] غيره

أُورَنْدي — تعلّم

أُرُجْلطي — صام اى امسك الصوم بمعنى صام

أُورَنلدي — نطق

الهمزة مع الزاى

أَزْ — حُلَّ بمعنى ذُوّبْ

أَزْ — القليل

أَزْ بُلدي — صارقليلاً بمعنى قَلَّ

أزَلدي [7] — بمعنى اقلّ اى صارقليلاً

أَزْ — الاصفر [8] من الخيل

ازدى [9] — ضلّ [10]

أَزْغُن — الضالّ

إيزْ [11] — الاثر

أُوزْ — الصانع الماهر

أُزْ (خ) [12] — اسبق

أُزْدي [13] — سَبق

أُزْدي (ق) — انقطع

أُزْ (ق) — اِنْفِصِلْ وهواسم لمايعلوالطبيخ من الدهن عندالغليان

أُزَنْ — الخليج والنهر وساق الشجرة

[1] D آرِن

[2] D وَ أرَنَى(؟)

[3] D أرُكدى ـ اسبق

[4] V yoktur

[5] D أرُكُتى

[6] D جفل

[7] D أزَلدى

[8] D الاصفر

[9] D آزدى

[10] D تاه ضلّ

[11] D اَيز

[12] D yoktur

[13] D yoktur

والركب والمتّقِ على قُبُزْ يقـال
(يَخشي أُزن[1] دُزْ)

ازْنَدى — ظلم

إِزْدَدى [2] — فتّش

أُزْكا — بمعنى غير وبمعنى ساير مشترك

أُزْرا [3] — بمعنى علىْ وهى فى لغة التركمان اكثر

أُزُنْ — الطويل

أُزَلي [4] — طوّل

أُزْنلي [5] — طال

إِزْلِك [6] — مايلبس في الرجل

ازُق — الزاد

أُزُم — العنب

أُوزَنْ — الوادى

أُزُتْ — الموتى

أُوزْ (خ) — النفس

آزْو (خ) — الضرس

أزا [7] (ق) — العمّة

أَزْمَنْ (خ) — الحصان المخصىّ فى الكبر

الهمزة مع السين

أَسْ [8] — الحِسّ

أَسَنْ — السالم

أَسْلَدى — ودّع

أُسْتُنْ — فوق

أَيَشركا — ارْحَمْ

أَسْنى — هبّ الريح

إِسِرغا — حلقة الاذن ويقـال (يِسْرغا)
ويقال فيهما بالصاد

اسْرى (ت) [9] — الفهد

أَسْرُك — السكران

أَسْردى — سكر

أَسْكى — العتيق

إِسى [10] — الحَرّ

إِسِلِك [11] — الحُمّى [12]

---

[1] D أُزُنْ

[2] D ازْدَادى-فتّش

[3] D أَزْرا

[4] D أُزلي

[5] D ازُسْلي

[6] D أَرْقُك

[7] D آزّا

[8] D اَسْ

[9] D اَسّرى

[10] D اِسِى

[11] D اِسِلك

[12] D fazla olarak الحّا ويقال لها (اِسِتْا) و(اُسْتُمش)

إِسِدي [1] — سخن

إِسِتِّرْدي — سخّن

إِسْمَرْلَدي — اودع

أَسَلِكْ [2] — السلام

الهمزة مع الشين

أَشْ (خ) — الطعام وهو ايضاً امر من التعدى من موضع مرتفع

إِشْ [3] — الرفيق

إِشْ [4] — الامر

ايشْ [5] — العمل

أُشْ (خ) — بعنها الّتي للتنبيه

آشْنا [6] — الموضع المنحدر وبالتركي (آشَقا)

أَشِنْجي يِلْ [7] — عام الصامِ الاول و يقال (أَشْنِغِلْ) [8] والمستعمل ليوم (كَشْكَنْيِلْ) [9]

أُشَقْ — المتواضع

أَشَقْ — الكعب

أَشْلاً — اوصل النشاب اذا انكسر

إِشِكْ — عتبة الباب ويكنى به عن الباب

أَشَكْ — الحمار

إِشْكِكْ — الحذاف [10] ولم يعرف شيخنا فخر الدين هذه اللفظة

أَشْنُو — القديم من الزمان

إِشِقْ [11] — الضوء والشعاع

إِشْقِنْ — الريباس

أَشَقْ — الصغار جداً

أُشْتَرْ — اجتمعوا وانضموا على شيء

إِشِمْ — الرانات

أَشْلِقْ — القمح

أَشْتِقْ — الساق

إِشِتّ — سمع

إِشِتّْردي — اسمع

الهمزة مع الصاد

أُوصْ [12] — العقل

---

[1] D اسدّى

[2] D أَسلك

[3] D ايش

[4] D و اش

[5] D و اش

[6] D واشَ (؟)

[7] D اَشنِي يِل

[8] D اَشغَنِل (؟)

[9] D كشكَنِل (؟)

[10] لعل صحيحه (الجداف)

[11] D اشق

[12] D اُص

أُوصَلَنْدي [1] — صار ذاعقل

أَمن [2] — نوع من الاعاجم [3]

أَمن — عَلِّقْ الماضى منه (أَصْدي) علق بالتدلية ورأسه اسفل

أَصْلدي — تعلق

أَصْنُو — المدلّل

أَصْنُولَندي — تدلّل

أَصِغْ - او - أَصْلَمْ — هما بمعنى الفايدة

أُصْرْدُو — ضرط

أُصْرْمَق — الضراط والفساء [4] مشترك بينهما

إِصِرْدي (ت) — عضّ

إِصْرا — اقصى [5]

الهمزة مع الطاء

آطْ — الفرس

أَطْلُو [6] — الفارس اى ذوالفرس

أَطْلَنْدي [7] ركب اى اتخذ فرساً

أُوطْ (خ) — النار

أُطْلُقْ — الزناد [8] لحقت (لق) للاعداد

أَطُنْ [9] — الحطب

أُطَقْ — يعبّر به عن الخيمة [10] والوطن فى البرية يقولون (أُطَقِنْقِ) اى اين منزلك

أُطُوْ — بلغة طُقْصُبا الجزيرة وبلغة غيرهم (أَطْرَجْ) [11]

أُطْ — الدواء

أُطْجِي [12] — الطبيب

أُطُو [13] — ظفر

آطِنْ [14] الجل الخصى

أُطْزْ — الثلاثون

الهمزة مع الغين

أُغُنْ — الله

أَغْ - و - آغِنْ [15] — كلاهما بمعنى اِصْعَدْ الماضى (أَغْدي) و (آغِنْدي) [16]

---

[1] D أُصَلَنْدى

[2] D أَمن

[3] D الاعجام

[4] D اصلدى - مشترك منهما

[5] D اصرا - كذلك

[6] D yoktur

[7] D yoktur

[8] D الزباد

[9] D أُطُنْ

[10] D الخيم

[11] D sonradan أطْرُج

[12] D أُطْجى

[13] D أُطُو

[14] V bozulmuş olduğundan yalnız D istifade edilmiştir

[15] D اَغْ وآغر

[16] D اَغَدى

ومنه (اَغِنَنْجْ) [1] وهو السّلّم

اَغْرْجْقْ [2] — الشطرنج والنرد

اَاغْ — الشبكة للسمك

اَاغْ — سرج [3] السروال

اُوغْ [4] — عود من عيدان الحركاة [5] التى تغرز [6] فى قبتها يقال منه (اُغْلَدى) اى غرزها

اِغْ — طرف الشعرة التى اغلاف القمح والشعير

اِغلدى [7] — بكا [8] وفتح الهمزة تركانى

اِغْلَطى [9] — ابكا [10]

اَغْنَ — تمرّغْ الماضى منه (اَغْنَدى) اى تمرّغ

اُغْنَدى — اغمى عليه

اَغْرْدى — نهق الحمار

اَغَرْدى — شاب وابيضّ اصله (اَقَرْدى) فابدلت القاف غينا

اَغْرْدى — تألّم وفى التعدية (اَغْرِطْرْدى) [11] ثم حذف فصار (اَغْرِطى)

اُغْرى — اللصّ

اُغْرلدى — سرق

اُغْ — خلل [12] فارغ يقال (تِنْ اُغْمُدُرْ) اى امير فى الخلوة ويقال (تَيِرْمَنْ اُغْمُدُرْ) اى الطاحونة خالية

اُغْلَقْ — الصاق

اُغْلَنْ — الغلام

اُغُلْ — الابن وبالقبجاق (اُوُلْ) [13]

اَغِلْ — الحظيرة ويقال لحظيرة الغنم (قُوُيُنْ اَغلى) ويقال (اَىْ اَغِلَّنْدى) اى القمر صار ذا هالة تشبيهاً بالحظيرة

اِغْلِقْ — الرباب الذى يغنّى به

اُغُرْشَقْ [14] — مقالة المغزل وكل ما [15] اشبهه يسمّى (اُغُرْشَق) [16]

اَغِرْ — الثقيل

اَغِرلدى — استثقله بمعنى احترمه واكرمه

---

[1] D اغنقج

[2] D اغرجق

[3] D سرج

[4] D اغ

[5] D الحركاه

[6] D سرز

[7] D اَغلدى

[8] D بكى

[9] D اَغلطى

[10] D ابكى

[11] D اَغر طْرْدى

[12] D خال

[13] D اُدُل

[14] D اُغُرشَق

[15] D كما

[16] D اُغُرشَق

أَغْرْلُوْ — ذوبُمن
أَغْرْ [1] — الباْ وبالقبجاق مكان الثين الواو
أُغُرْ [2] — ابو الترك الكبير بعد يافث
آغي — الكريم
أغز — السمين
آغِزْ — الفم وبالقبجاق (آاِزْ)
آغْرِقْ — الثقل
أُغْلَقْ [3] — الحالى
آغَجْ — العصا والشجر مشترك بينهما يقال (آلْما آغَجِى) اى [4] شجر التفاح
آغى — نوع من الحرير
آغُو — السمّ

الهمزة مع القاف

آقْ (خ) — الابيض
آقْ آيغِرْ [5] — الشعرى اليمانية
آقْ آزْ — الاصفر المعظّم [6] بالبياض
أوقْ — النشّاب

آقْدي — سالَ
آقْرُقْ [7] — الحبل الذى يحصّل به ماتفر من الخيل
آقْصَقْ — الاعرج
آقْصَدي — ظلع [8]
آقْجا — الابيض وغلب على الدرهم
آقْبَرْسْ — الفهد الابيض وسمّى [9] به وهو مركّب
آقْصُرْدي — عطس و هو بالقبجاق (بُجْكُرْدُو)
أُقْشَدي — ناغى الصغير وذلّله
اِقْشَدي — صرّ الباب او [10] مايناسبه
آقِشْدي [11] — تجاوزى الى جهة يقال (آقِشْدِلَرْ) [12] تجاوزوا
آقْطَرْدي — قلبه
أُقْطي — فهم
أُقْطرْدى [13] — فهم
أُقِدي [14] — قرأ وبالقبجاق (أُغُوذُو) [15]

[1] D أُغُرْ
[2] D أُغُرْ
[3] D آغَلَقْ
[4] D يعنى
[5] D ايغر
[6] D المظم
[7] D أُرقْ
[8] D ضلع

[9] D ويسمى
[10] D و
[11] D السِدى
[12] D السَدلوم
[13] Dsonradan اُقطرْدى
[14] D اُقدى
[15] D اُدُوذُو

أَقدِلَر — جروا [1] للفارة و الاسم منه (أَقِنْ) يقال (أَقدُق) جرينا للغارة [2] و (أَقِنْ قِلْدق) جعلنا الجرى للغارة

الهمزة مع الكاف الخالصة

أَكِنْ — الزرع

أَكْ — أزرع الماضى منه (أَكْدي)

أُكُزْ — الثور

أُكُزْ [3] آلماسى — السفرجل اى تفاح الثور

اِكِ — الاثنان

اِكِ بُزْ [4] اَطْ — الفرقدان

اِكِ يلى [5] طَايْ — الجذع من الخيل

اِكِ يلا — السيف ذوالحدّين

اِكِنجى — الثانى

اِكَلدى — ثنى

أَكْسُكْ — الناقص

أَكْسِلْدى — نقص

أُكُندُو — تحسّر وتلهّف

اِكِندى — العصر

أَكدى [6] — نقبا

أُكُشْ — الكثير

الهمزة مع الكاف البدوية [7]

أَكا [8] — العمّة

أَكدى [9] — عوّج

أَكَلدى [10] — تموّج

أُكدى [11] — مدح

أُكُتْ — طحن

أُكُتْ [12] — النصيحة يقال (أُكُتْ بِردى) نصحه اى اعطاه النصيحة [13]

إكا [14] — المبرد

أَكَلدى [15] — برده

---

[1] D جرووا
[2] D bundan sonrası yoktur
[3] V "Z" sonradan silinmiş اكز
[4] D يوز
[5] D يلكى
[6] D اكدى
[7] D yoktur
[8] D اكا

[9] D اكدى
[10] D اكلدى
[11] D اكدى
[12] D اكت
[13] D للنصيحه
[14] D اكا
[15] D اكلدى

أكْ [1] — البال يقال (أُكُنْ [2] طُطُغُلْ)
اى امسك بالك [3] واجعل بالك

أُكْرَتْ [4] — عَلَّمَ

أُكْرَنْدى [5] — تعلّم

أُكْرْ [6] — انيس الفرس وقرينه من جنسه

أكِرْ [7] — الادهم والمستعمل (أُيكِرْ)[8]

أكِردى [9] — غزلت

أكِردى [10] — حرّك مهد الصبى [11] ليسكن
من البكاء

إكْ [12] — المغزل والداء مشترك بينهما [13]

أكلدى [14] — شغل

أكُو — البومة

أكُرُمكْ [15] — المهد ويسمّى ايضاً (بِشِكْ)
والفرق بينهما انّ (بِشِكْ)
هو يتخذ [16] من الخشب
والحديد سريراً للصغير
و(أكُرْمكْ) اعمّ من ذلك
وهو كلّ ما يحرّك الصغير
فيه من سرير وغيره
وينطلق [17] ايضا على
ارجوحة الصغير

أكِنْ — الكتف وبالقبجاق (اِيْنْ)

اِكْنا [18] — الابرة وبالقبجاقية (اِنا)[19]

الهمزة مع اللام

ألدى — اَخَذَ

اَلندى — أُخِذَ

اَلِنْ [20] — الجبهة

إلدى — عَلَّقَ

إلندى — تعلّق

أُلدى [21] — صار

---

[1] D أُكْ
[2] D أُكُنْ
[3] مالكَ
[4] D أُكْرَتْ
[5] D اوكْرَندى
[6] D اُكْره
[7] V haşiyesinde D ايكره
[8] D ايكر
[9] V haşiyesinde
[10] V haşiyesinde D اكِردى
[11] D الصغر
[12] D اِكْ
[13] D haşiyesinde
[14] V haşiyesinde
[15] D اكُرمك
[16] D متخذ
[17] D ويشتمل
[18] D اِكْنا
[19] D yoktur
[20] V آلِن
[21] D sonradan اولدى

اِلْنْدى [1] — تسخّط ولم يستعمل منه معنى سَخِطَ

آلْ(ق) — اليد

آلْ [2] (خ) — الحيلة والفرس الاشقر المايل الى الصفرة مشترك[3] بينهما

آلا [4] (خ) — الفرس الابلق ويقال(آلجا)

آلدى (ق) — نَحَلَ

آلندى — نُحِلَ

آلدى (ق،ق) — قسم

آلوُ (ق)[5] — وآلشْ (ق) — النصيب [6]

إلْ [7] (خ) — البلد والصلح مشترك بينهما ومنه يقال للرسول الذى يطلب الصلح (إلجى)

آلْ(خ) — خُذْ وبمعنى ذاك و بمعنى الاصل و يقال بمعنى التحسين يقال فى المدح (آلْ [8] منّا) ويقال (آلىْ) (خ) اى احْسَنْتَ و (آلى آلىْ)

آلْشكا — قِطَع العجين الرقاق المصلوق مع اللحم اوعلى حدة

آلدى (ق) — مات

آلْتردو — آمات

آلوُ — الميّت

آلوُ (خ) — الكبير

آلوُ آنسى — امالام ومعنا الام الكبيرة

آلدُو(خ) — كَبُرَ

آلوْ (خ)آزْو [9] — كبارالاضراس

آللدى [10] — وقّر

آلدى — ابتلّ يقال (آلْدُرْ) اى رطب مبلول ومنه يقال (آلى كِشْمدى) اى ماذهبت رطوبته

آلدى — عوى الكلب

آلدى [11] — اَوْصَلَ ومنه (يُلْ آلشْدُرْ)[12] اى الطريق متصل

آلندى [13] — تاصّل

---

[1] D الندى

[2] D الل

[3] D مشترك بينهما yoktur

[4] D yoktur

[5] D الوق

[6] D (؟) مشترك بينهما

[7] D yoktur, buna mukabil-(آلاجه) ومنه يقال للرسول الذى يطلب الصلح (آلجى)

[8] D آل

[9] D آزى

[10] D آللدى

[11] D آلدى

[12] D آلشدر

[13] D آلندى

أُلْتَنْدُرْدي [1] — اصّل و (لَنْ) اعادخلت على تاصّل ثم وُجدت فى اصّل و اللامُ قبل النون زايدة [2] ادغمت فيهالام (آلْ)

أُلْتَنْدى [3] — تاصل

إلِ [4] صُو — اى ماء سخن

آلْبْ (خ،ش) — الشجاع

آلْتى — الستّ

آلْجُوُ (ش) — ثمر [5] شجر فى بلادالترك شبيه بالزعرور

أَلْدَنْدي (خ) — انخدع [6]

أَلْدي (خ) — خَدَعَ

أَلْقْ [7] — البريد

إلْكي [8] — الهاون

أُلْطُرْدي — قعد

أُلْطُرْطُلى — أَقْعَدَ

أُلْجادي — قدّر

أُلْطُرْقُج — الكرسىّ ويقال بالغين مكان القاف

أُوْلَقْ — ولد الغزال

إلْكك — العروة

أُلْكُو — الغرض المتباعد

آلْمْ — العَلَم

آلْنجي [9] — الرجل العاتى

إلْكْري — الاوّل

أُلْجْ [10] — القياس والاعتبار

آلْى — الخسون

إلْكْ — التين

آلْكْ — الغزال

آلْكْ — القفّاز وهو مركب من (آلْ) اليد و(ك) اللاحق علامة للاعداد

أُلْقْ — الثعب الذى يجرى فيه الماء بسرعة

آلْقْ — اختلاف الرأى يقال (آلْقْدِلَرْ)[11] اختلف رايهم

آلْقْ [12] — عدة الدابة كاينا ما كانت يقال (آلْقْ لا) [13] اى سوّ العُدّة

---

[1] D أُلْنْدُرْدي

[2] D زايدة

[3] D أُلْنْدى

[4] D sonradan إلْ صُو

[5] D ثمره

[6] D انخدع

[7] D أُلْقْ

[8] D إلْكي

[9] D آلْنجي

[10] V sonradan أُلْجْ

[11] D آلْقْ دلره

[12] D أُلْقْ

[13] D V آلق لا

أَلْكَزْ — اثوبًا

آلْكِنْ [1] — الغريب [2] والصاعقة مشترك

أُلُقْ — الحوض

آلَكْ — المنخل و الكاف للآلة

إلْكُو — معلوم [3] يرمى اليه

آلْقِشْ [4] — الثناء

آلْقِشْ قِلْدِى — اى جعل الثناء بمعنى آثنى [5]

إلْكُنْ — الدولة وهو مركب من (إل) بلد
و (كُن) الشمس فجعلوا ذلك عبارة
عن الدولة

آلْمَا (خ) — التفّاح

آلْنَاق [6] — اسمُ عَلَمٌ

آلُو — العاجز عن غريمه يقال (بُوْ بُنْدَنْ
آلُوْزْ) اى هذا منْ هذا عاجز [7]
واذا ارادوا اعجز قالوا (آلُرَقْ ذُزْ)

آلْطى — الستّة

آلْطَغُو — الستّة المجتمعة [8] و من امثالهم
(آلْطَغُو آلْقَسا آلْطِنْ دَقِنْ آلْطُزْ
دُزْدُو دُزْلْسا دَبا دَقِنْ إنْدُرْزْ)

تفسير هذا المثل (أَلْطَغُو) الستة
المجتمعة (أَلْقَسا) ان اختلفوا
و(سا) هى اداة الشرط (آلْطِنْ)
التحت و(دا) بمعنى فى و (ق)
بمعنى الاضافة والنون بمعنى المفعولية
ويعبّر عن (الطن دقن [9]) بالذى
تحتهم (آلْطُزْ) [10] يوخّذ منهم
(دُزْدُو) الاربعة المجتمعة [11]
و (دُزْدْ) هو الاربعة وهذه الواو
دالّة على هيئة الاجتماع مع المرقق
وتخلفها مع المفخّم النون وتستعمل
الكاف ايضاً موضع الواو والكاف
هى الاصل (دُزْلْسَا) اى انتظموا
بمعنى ان اتّفقوا يقال (دُزَلْدِى)
اى انتظم و (دُزْدِى) لظمه غيره
(دَبَا) التلّ واليافوخ ويراد به
التلّ و (دقن) الذى فى التلّ على
ما فسّرنا (إنْدُرُزْ) ينزّل [12]
(إنْدى) نزل (إنْدُرْدى) نزّل

[1] D آلْكَنِ

[2] D الغراب

[3] D غرض معلوم

[4] D yoktur

[5] D اثنى

[6] V آلْتَاق

[7] V arapçası türkcenin terkibi üzerinedir; D اى هذا عاجز عن هذا

[8] D المجتمعون

[9] V satır arasında

[10] D الطزر

[11] D المجتمعون

[12] D يزّل

الهمزة مع الميم

إمْدي — الآن

أمْدي — ترجّى

أمْدى — وضع

أمْزْدي — ارضع

أمْكَكْ — التعب ويقال (أمَكْ) بالتركانى

أمْكنْدي — تعب وكذا (أمَنْدي)

أمْشَدي — توحّمت المرأة اذا اشتهت وكذلك الرجل ويقال [1] (أمْسُلْقتْبرْ) اى اعط [2] مشتهاه

أمْجَكْ — الثدى

أم —و— أمْجَقْ — الفرج

أمْدَرْدي — قلّبَ

أمْدَرِلدي — اقلب ويستعمل فى قلب القماش والحبوب ونحوها من الاجسام الثقيلة بعضها على بعض ولا يقال فى القطن و نحوه من الاجسام الخفيفة

أمَجْ — الغرض المتقارب

الهمزة مع النون

آنَا (خ) — الامّ

أُنُقْ — الحاضر يقال (أُنُقْ لَاغِلْ) اى احضره و يقال اذا طلب الانسان الهدية يقول لصاحبه (أرْمَغَنْ)[3] معناه [4] اين الهديّة فيجيبه صاحبه (أُنُقْطُر) اى حاضر

أنَكْ — الاثنان و الذقن مشترك

إنْدي — نزل

إنْدى — خصى

إنْكِشْ [5] — الخصىّ

أنْدى [6] (ق) — تَنبّجَ

أنْ [7] (ق) — الصوت

أنْ (خ) — الدقيق

أنْ (خ) — عشرة

إنْ [8] (خ) — العرض ضد الطول وينطلق بالقبجاق على الوكرو وجار السباع وبيوت

---

[1] D يقولون (اَش بِرْدي) و التركان يقال (بِرْدى) (؟)

[2] D اعطى

[3] Arapca tercemesine bakılırsa (ارمغن قيدا) olmalıdır

[4] V Bir kelime silinmiş ve yerine "و اولجا" kayt edilmiştir

[5] D اَنْكِش

[6] D اَنْدى

[7] D اَن

[8] D اَنْ

الحشرات يقال (يلَن أنْدُزْ [1]) اى [2] جحر الحية

أَنْسَلَدي [3] — صفع

أَنْدَزدي — قلب

أُنْطو [4] نَبِق

آنيز — النفلة

إِنْ — جدا

آنْدُوق — كذاك اى مثل ذاك

أُنْدى — دعا

آنْدا — هناك

إِنْجو — اللؤلؤ

أَنْجَق — بمعنى حَسْبُ تقول (سُنْ بُودُز أَنْجَقْ) [5]

آنْط — اليمين يقال [6] آنْطِشْتي اى شرب اليمين بمعنى حلف

آنْطَلْى [7] — حَزِنَ وهى لغة غريبة جداً والمستعمل الآن لغة التركمان وهى (قَيْغُرْدي) بمعنى حزن

آنْلَرْ — بمعنى هم وبمعنى اولئك

أُنْدي — كابَرَ ويقال للمكابر (أُنَكُو) [8] وبالقبجاقية (أُنَوْ) [9] بالواو

إِنَكْ — البقرة

أُنْكْ — جرو الكلب والسبع

إِنْش — الحدور وضده (يُقُش) [10] وهو الصعود

آنِلِك [11] — الحرة للنساء

إِنْندي — صدّق وآمن

إِنَام — الامين

آنْسَا — القفا

إِنِمْ — الكبير يخاطب الصغير

آزِنْ — المدة

إِنِشْ — النزول

أَنْدَنْ — حرف بمعنى ثمّ ويكون هذا اللفظ مركباً [12] بمعنى من ذاك [13]

الهمزة مع النون الخيشومية

أُنْدي [14] — ذكر

---

[1] D انُدز

[2] D بمعنى

[3] D انسلدى

[4] D أنطو

[5] D سَنْ بودز أنجق

[6] D yoktur

[7] D انطلى

[8] D انك

[9] D أنو

[10] D يقش

[11] D انلك

[12] D مركب

[13] D ذلك

[14] D "n„in altındaki üç noktalar konulmamıştır

أُنْدِي — وقب
آ نتْ [1] — طائر يقال له الأُنيسة
إِنَلدي — أنَّ
أُنْ — اليمين
أُنْقُلِ — الميمنة و(ثُلي) عضده والطلق على الميمنة
أُنْ — المستقيم
أُنَتْ — الرشيد
إِنْ — حاجز يقال (بُنْ أنْ يُقْدِيْ) اى مالهذا حاجز ويقال للشئ المفهوم (إِنْلوُ) اى ذوحاجز وكانه منقول من ماتقدم لان المفهوم يتميز عن غيره ومنه يقال (أَنْلَدي)
أُنْدِي — جوَّفَ بالنَّقر
إِشْ أُنْدي — اى استقام الامر
أُنْزدي [2] — قوّمه غيره و(إِشْ) هوالامر
أُنْلدي — تماثل المريض وبرئ الجرح
أَنْ [3] — يطلق على الخد
أَيِكْ — الذقن [4]

الهمزة مع الواو

أَوْ (ق) — البيت
أَوْداشْ — المعرفة من المسكن
أَوْلُو (ق) — المتزوج ومعناه ذوالبيت
أَوْ (خ) — الصيد
أَوْلوُ (خ) — موضع الصيد والفعل من الاول (أوْلَنْدي (ق)) اى [5] تزوج ومن الثاني (أَوْلَدي (خ)) اى اصطاد
إِوْدي — استعجل [6]
اوْدى [7] — قَتَّ وفى كتاب [بَيلك] (أَوْدُو) طَحَنَ
أَوُتْ — شاغل ولهاه عن البكاء
أَوْتدي — اشتغل عن البكاء
أَوَتْ — نعم
أَوْرَطْ — المرأة [8]
أَوْرا — الطبيخ
أُومن [9] — الشمع [10]
أُوزْ [11] — الباء

[1] D انَتْ
[2] D اتزدى
[3] D آك
[4] D fazla olarak اِنكَنْ كُركلوُ بلى كره مليح
[5] D يعنى
[6] D Ayrıca bir de اَوْمادى-لاتستعجل
[7] D اَوْدى
[8] D المرة
[9] D اوص
[10] D yoktur
[11] D yoktur

أُوُو [1] — السمّ

اَأُظْ — الترياق

أَوْرَكْ — البطّ والاخضر

أَوْجا — الكفل

أُولَنْ [2] — الصبيّ

اوشَطْي [3] — انس [4]

الهمزة مع الياء

آيْ (خ) — القمر ويطلق (آيْ) ايضاً على الشهر

أَيْتلي — مَلْمَسُ [5] القمر وتسمّى به المرأة

آيِدِنْ — النور

آيِدِنْلَدي — نوّر

آيْوَ [6] — السفرجل

آيُ — الدُبّ

أُيُقْ — الرجام وهى الاحجار بعضها على بعض علامةً لشئٍ

آيُقْ — ذاك

أُيُقْ [7] — التساحي

أَيِلْدي — صحا من سكره وبرئ من مرضه

آيِلَدي — عمل

أُيْقُو — النوم

أُيِدي — نام وابدال الياء ذالاً لغة تركستانية [8] قالوا (أُذِدي) وقد ذكرناه قبل

أُيَنْدي [9] — استيقظ

أُيَنُقْ — المستيقظ

أُيَنْدُرْدي — نبّه

أُيَنْ — اللجام بالتركى وبالقبجاق (أُيَكَنْ) [10]

أُيَنْلَدي — الجه وبالقبجاق (اَيَكَنْلَدي)

أُيِدي [11] — تبع

أُيغَنْ — التابع

اِيِنْ [12] — الكتف

أُيُنْ — اللعب

أُيْنَدي — لعب

آيَرْ — السرج

آيَرْلَدي — اسرجه

[1] D اُرُو

[2] D اَوْلَنْ

[3] D اَوْشَطِي

[4] D Ayrıca bir de اَوْشَطِي - كسر

[5] D ملتمس

[6] D آيوا

[7] D ايُقَ

[8] D تركانية وهى (اددى)

[9] D اوينُدى

[10] D اَيكَنْ

[11] D ايدى

[12] D اِيِن

أُبْزْ [1] — البرغش

أُبا [2] — العُشّ كذا فى كتاب[بَيْلِكْ] [3] وقال شيخنا فخرالدين لا اعرفه الاّ (اُبا) وقدذكرناه فى حرف الياء

آبا (خ) — الكفّ والمالك والصاحب

آبا اُرْدُو — صفّق اى ضرب الكف

آبْكُ [4] — الضلع [5] يقال لمن لا يبالى بالعتاب واللوم (آبكُوبى برك طرْ) اى ضلعه شديدة

آبق — الرجل

آبْتُو — المدلّل وهولايسكت ويقال (آبْتُو بِسْلَنْمِشْ) اى المتربى بلاادب لعدم قبوله للادب من دلاله[6] (بِسْ)[7] هى التربية (بسلدى) ربىّ (بسلندى) تربّى ويقال (بِسْى يخشِدرْ) اى تربية جيّدة و (يَمْدرْ) اى رديّة

اُبْرُو — الوادى

آبْرُقْ — غير

آبْرُقْلَدى — غيّر

آبْرَلدى — تفرّق

آبْرْدى — فرّق ويقال للرايب الذى استخرج زبده (آبْرَقْ) و (آبْرَنْ) المفرّق [8] وفى القبجاق (آبْرَنْ) الفارس

اُبْنَاشْ — المشوقة

اُبْلَدى - و - اُطَنْدى (ت) - استحيا

آبْغرْ — الحصان

اُبْطْ - و - اُطْ — بالتركانى الحياء

آيْتى — قال

آبْلَقْ — مجاز اى بلا شئ

آدْنا — يوم الجمعة وهى معرّفة من الفارسية واصلها فى الفارسية (آدْيَنَه) [9] ومن اعلام النساء (آدْيناخاتُونْ)

آدْقْ — الكُستبان

آدْمانْ — الجوزه و العين المدوّره

آدُكْ — خبز

آدْكُ — التلّ الكبير ويقال (باشْ) ايضاً

آدْرى — الشّعب والوادى

آدْرْجْ — ما كان ذاشعبتين من سهم اوطريق اوخشبة ونحو ذلك

---

[1] D أُبْرَه

[2] D آبَا

[3] D بيليك

[4] D آبْكُ

[5] D ويقال (قبرْقا) الضلع

[6] D دامه

[7] D بَسْ

[8] D المفرق

[9] D آدينَه

حرف الباء الخالصة والمشوبة

بُو — بمعنى ذا اسم الاشارة
بُودُو — خَنَق

الباء مع الباء

لايوجد [1] اوّلَ كلة باء مشوبة الاقولهم (بَبُج) (ش) فان اولاها مشوبة وهو وطاء يلبس فى الرجل معروف

بَبَا — يَدعُو الصغير اباه وَ الكبير ايضا يدعوه كذلك واصله للصغير
بِبى — الاخت الكبيرة
بَبُجُكْ — انسان العين
بَبَلْغ — الحامة

الباء مع التاء

بِتِيْ - وَ - بِتِكْ — الكتاب و اصله الكاف فقلبت باء و الماضى منه (بِتِدى) اى كتب

بِتْ — القمل
بِتْلَدى — فلى

بِتِى [2] — نبت
بِتْنْ — الكامل
بِتُنْ — الصحيح
بِتْردى — جبر
بُتُكْ — الضيق العين
بُتُزْ — العبوس الوجه يقال (بُتُزْ زلو) اى ذووجه مبثور [3] عبوس
بِتِرْ [4] — البطر وكانّها تركية [5] من العربية
بَتى [6] — غطس
بُتُقْ — طاير يقال له القطاس
بِتِكْ — وعاء يتخذ من الطين للدقيق و غيره مثقوب الاسفل و تسمّى به كُوّارة النحل و هى اوكارها التى [7] يعمل فيها العسل

الباء مع الجيم الخالصة

بَجا (خ) — الروزن
بُجَقْ — الزاوية
بَجَنَقْ [8] — اذا تزوج رجلان اختين فكل واحد منهما يدعو صاحبه (بَجَنَقْ)

[1] D توجد
[2] D بتى
[3] V satır arasında; D yoktur
[4] D بتر
[5] D مشتركة
[6] D بتى
[7] D الذى
[8] D Bu kelime düşmüştür, arapça tafsiri ise mevcuttur

بَجُكْ — عَلَمٌ ولانعرف[1]من اىّ شئ نقل

الباء مع الجيم المشوبة

بِجَقْ (ش) — السكّين

بُجُقْ (ش) — النصف

بِجِنْ — الحصاد الماضى منه (بِجْتِى (ش)) وهو مشترك بين حصد الزرعَ وفصلَ الثوبَ

بِجَزْ [2] — عَ مُ منقول من فعل الحال

بِجَلْ [3] (ش) — الزّمن من الانسان والفرس وغيرهما

الباء مع الدال

بُدَقْ (خ) — الغصن وبعضهم يقلب الدال طاء

بُدَدى — قلّم

بُدْ — الفخذ وبعضهم يبدلها طاء فيقول (بُطْ)

الباء مع الراء

بَرْدى — ذهب

بِرْدى — اعطى

بِرِشِكْ — العطاء

بِرِشْمَكْ — المعاطاة

بَرْلى — قبيلة من القبجاق

بُرْدى — وجع بطنه [4] وقتل

بُرِدى — فاح المسك

بَرْدَقْ — الكوز

بِرْ — واحد

بَرْ — موجود ومقابله [5] (يُقْ) اى معدوم ولم يصرّف منهما [6] فعل

بَرْلُو — غنى اى ذو موجود

بُرْغُو [7] — البُوق

بَرْمَقْ — الاصبع

بُرُنْدُرُقْ [8] — البُرَةُ وفى كتاب [بِيشَلِكْ] (بُرُنْدُق) [9] زمام الجمل

بُرْج — الفلفل

بُرْجَلَقْ — نوع من النبات

بُرْسُقْ — حيوان يشبه الضّبُع منتن الرائحة

بُرْثُكْ — الحبّ اىّ حَبّ كان

[1] D تعلم

[2] D بجر

[3] D بجل

[4] D البطن

[5] D yoktur

[6] D منها

[7] D برغو

[8] D برندوق

[9] D برندوق

بَرْشَك — العضو المفكوك يقال منه (بَرْشِدي) اى وَثِيَ

بُرْجَك — الناصية

بَرْمن — الفهد

بُرْ — الجصّ والكدّان

بَرْنا صُولُقْ — الزمزمية

بِلْتِرك — وقاية عُدّة الحرب

بُرُنْ — الانف ويستعمل بمعنى قبل وبمعنى اوّل

بُرْلا — العنب

بَرْك — القوىّ

بُرْكدُرْدى [1] — وجدا اى اتّفق

بَرْكدي — اشتدّ ويستعمل بمعنى ثبت

بُرْ — الذيب

بَرْجا — الكلّ

بُرْكُو — الوهج والكرب

بُرْجَقْ — البَرَدُ

بُرَك — قطع العجين المحشوة [2] لحماً ولما أُكِلَ بالاشياع قيل له (شِش بُرَك)

بُرْجا — البراغيث

بَرْجِنْ — ديباج

الباء مع الزاى

بَزَك — الزينة يقال (بَزَدي) [3] زيّن (بَزَنْدي) ازدان

بِزْ — الاشفى الذى يخرزبه [4]

بِزْ — نحن ويقال (بِزْ)

بِزْ — المنصف

بُوزْ (ق) — الجليد

بُوزْ (خ) — الاشهب

بَزْ — الغدّة

بَزُقْ — الرجل اللحيم

بُزْدي (ق) — ضَيَّقَ من نحو لضيق فم الخريطة وجمعها يسيراً بخيط [5] واحدٍ ومنه قيل للدُّبر (بُزُك) وهى مما يستقبح ذكرها

بازِقْ — الرجل العاتى

باز — الصُلح

بَزْلَشْطي — اصطلح

بُزْدي (خ) — أَخَذَ الشئَ غارةً ويقال بمعنى فضّ وفى بناء المفعول يقال

---

[1] D بُرك درُدى ـ وجداى اتفق

[2] D yalnız ويقاله

[3] D بَزدِى

[4] V haşiyesinde; D iki son kelime yoktur.

[5] D الخيط

فيما (بُزْلدي) اى أُخِذَ غارةً و نُقِصَ

بُزْلدي — وعا الجمل

بازُو — عودٌ يُفرش به [1] ورق الطلماج اوالرشته اوالرقاق اونحوها

بُزْغُشْ — علم منقول من طاير اشهب واصله (بُزْغُشْ) ثم عرّب بابدال قافه غيناً و رُقّقت الباء

بُزْدي — تبرّأ منه وهى منقولة من (بَزَارْ) بالفارسية اى المتبرّئ فحذفت الراء

بَزَارَا [2] — السُوق وهى منقولة من الفارسية ايضاً

بُزُقْ — كلة تقال للمستهجن المستغرب اذا استقحموه [3] وعدّوه اخرس

بُزَوْ [4] — العجل الصغير ويقال (بُزَغُو) بالواو والغين وفى كتاب [بَيْلك] ولد الايّل وفيه ايضاً العجل الصغير

بَزَوُ — الاسفيداج

بُزَا — ازرد

بِزْكَكْ — الحمّى الباردة

الباء مع السين

بِسْ (خ) - وَ - بِسو (خ) — التربية

بِسَلَدي — اى رَبّى

بِسَلَنْدي [5] — تَرَبّى

بُسُو — الكمين ويقال منه (بُسَدي) اى كمن

بِسَرَكْ [6] — الجمل البُختىّ

بَسْبَرْمَقْ [7] — الابهام

بِسْرا — الى هُنا

الباء مع الشين

باشْ — الراس ومنه (بَشْلَدي) اى ابتدأ

بَشْلى آيلدى [8] — جرحَ و (باشْ) الجُرح ايضاًو (باشْ) الخُراج

بَشْلِقْ [9] — المُلك اصله (بادْشاهْ لِقْ) وهى فارسية

بِشْ — الخمسة

بَشْمَقْ — المداس واصله (بَصْمَقْ) بالصاد

---

[1] D yoktur

[2] D بِزارا

[3] D استجموه

[4] D بِزو

[5] D بَسَلَنْدى

[6] D بِسَرَك

[7] V ve D evelce böyle yazılmıştır, bilahere siyah mürekkepli üç noktanın ilavesile "ş„ olmuştur

[8] D آيَلَدى

[9] D باشلق

بِشْرْدي — طبخ

بِشْيِ — الطبخ يقال (أَشْ [1] بِشْيِ) اى استوى [2] الطعام

بِشي — رُقاق معروف عندهم

بُشْ — صفرخال

بُوش (خ) — منطلق

بُوشْدي — الطلق ويستعمل فى طلاق النساء فيقال (بُوشَدي) [3] اى طلّق

بُشْيِ — اغتاظ وهو بالقبجاقية (يكردي) [4]

بَشَرْدي [5] (خ) — أَتَمّ يقال (بو إشني بَشَرْدي) (بو) هذا (اشنى) [6] الامر (بَشَرْدي) اتمّ ودبّر و (نى) فى (اشنى) علامة المفعول

بُشْقْ — الرجل الكثير الغيظ من (بُشْى) اى اغتاظ

بِشِكْ — مهد الصغير وفى كتاب [بَيْلِكْ] السرير

بَشَقْ — السنبلة يقال (بَشَقْ دِرْمَقا [7] بَرْدي) (دِرْمَقْ) اللقط والجمع وفتح القاف وبعدها الف يعطى معنى اللام والمعنى راحَ لِلقْطِ السنبل

البا مع الصاد

بَصْ (ش) — الصدأ

بَصْلَنْدي — صدئ ويقال (بَصْ طُطي) [8] اى امسك الصدأ بمعنى صدئ

بَصْطي — صرع وفى كتاب [بَيْلِكْ] (بَصْطي) داس

بَصا — يقال عند الاستزادة من الحديث نحو (ايه) فى اللسان العربى وقال [بَيْلِكْ] (بَصا) كلمة تجئ فى اثناء كلامهم فاصلة وهى لفظة (بَصا) [9] فتارة تكون بمعنى ثم وتارة بمعنى الآن وتارة بمعنى ايضاً

بُصُرْدي — كثّر عليه التغطية اى غطّاه واتقن التغطية وبالغ فيها

بُصَرِقْ — الغبار الذى يأتى من بعيد

---

[1] D آش

[2] D الطبخ

[3] D بشدى

[4] D يكردى

[5] D بشردى

[6] D Buradan ta فى kelimesine kadar temamile yoktur

[7] D درمقا

[8] D ططى

[9] D yoktur

بُصُو — الكمين وقد تقدّم انه يقال بالسين ايضاً

بَصَنْ — يسمى به الكلب واصله من (بَصْطِي) اى صرع لانه يصرع الذيب

بَصَنِي [1] كُنْ — بعد غدٍ

الباء مع الطاء

بُطَقْ — النصن وَ [2] تقدم انه يقال بالدال

بَطِّي [3] — غطس ويقال (بَتِّي) [4]

بُطْ — الفخذ وتقدم

بِطْمَنْ — الرطل

بَطُرْدِي (ت) — جحد

الباء مع الغين

بُغا — الفحل المدّخر للضراب ويسمّى به الفحل من كلّ شئ و (بُغا) يقولها الترك والفرس واصله من العربية من (بَغْل) وهو المأبون

بُغَنَقْ — شؤبوب من المطر [5]

باغْ — الرباط و (باغْ) البستان منقول من الفارسية

بُوغْ — مايرتفع من بُخار القِدر

بُغْدِي — خنق وهو عَلَمٌ وتُرَقّق باؤه اذا كان علماً

بَغِشْلَدي — وهب [6] واصله من (بَخْشِشْ) منقول من الفارسية ويقال (بَغْلَدي) ربط [7] مأخوذ من (باغ) وهو الرباط

بُغْرا — فحل الجمل وفى كتاب [بيلك] (بُغْرا) البحتى

بَغِر [8] — المس

بَغِرْ صغَن [9] — نجم يقال له الدبران

بُغَمْ — الحلق و (بُغُرْدَقْ) [10] و (بُغَرْ) [11] ايضاً

بُغَزْلَدي — ذبح

بَغَرْصُقْ — المصران

بَغِرْ — الكبد

بُغْدَيْ — القمح وَبالقبجاق (بُيْدَيْ) ويوصف به بمعنى اسمر فيقال

[1] D بَصْنِي

[2] D وقد

[3] D بَطِي

[4] D بَتِي

[5] D وهو الذى يقال له فى المطر عابور

[6] D وهبه

[7] D ربطه

[8] D بَغَره

[9] D بَغَرْ صَغَنْ

[10] D بغرندق

[11] D بغرا

(بُغْدَىْ [1] اَمْلوْ) و (اَمْ) لون الخدّ و(لوْ) بمعنى ذى كأنّه قال ذوخدّ قحىّ ولا يستعمل (بُغْدَىْ) بمعنى قحىّ الّا مع (آمْلوْ)

بُغُزْ — المرّة وبالقبجاق والتركمانى (بُوكَزْ) [2] و (كَزْ) هى المرّة و (بُوكَزْ) [3] هذه المرّة و (بِرْكَزْدا) اى فى مرّة واحدة

بَاغْجَىْ — قضبان عصىّ المقارع المجلوبة من القبجاق

الباء مع القاف

بَقْطىْ — نظر

بَقِرْ — النحاس

بُقْ — الخُرء

بِقِنْ — الخاصرة

بُقُوْ — القيد

بَقْرْدَقْ [4] — الحلقوم

بُقْصَقْ [5] — سير يُعمل فى القوس الموتّر ليعتدل الجانب المائل

بَقِصْطِىْ — عفن

الباء مع الكاف الخالصة

بَكْ — الربط الشديد واصله (بَرْكْ) وينطق بالاصل ايضاً وهو اكثر استعمالاً ويشتق منه (بَكْدِى) [6] و(بَرْكدى) والتعدية (بَرْكِتّى) [7] و(بَكِتّى) [8]

بُكْتى — رقص

بُكْتى — فتل

بَكْلدى — حرس

بَكِشْ — عَلَمٌ يُنظر من اىّ شئ نُقِلَ

بُكْر [9] — الحَنى

بُكْ — الغابة

بِكِتْ — الزفت

بُكْتْز — الحدّاجه [10]

بِكُزْ — الطراز

بُكْرِكْ — الكلوة

بُكْرُ [11] — الاحدب

---

[1] V ﻻ kelimesine kadar bütün cümle haşiyede mukayyettir

[2] D بُوكُزْ

[3] D بُوكُز

[4] D بقرو

[5] D بقصق

[6] D بُكدى

[7] D بِرْكِتّى

[8] D yoktur

[9] V yoktur

[10] D الحَداجه; Firuz Abadî kamusuna göre الحداجه

[11] D بُكْرُ

الباء مع الكاف البدوية

بَكْ[1] — الامير بالتركانى و(بَىْ) بالقبجاق

بَكَنْدي [2] — رضى

بُكَلْدي [3] — سجد ورفع عجيزته

الباء مع اللام

بُلْدي (خ) — صارَ

بُلْشطُو — اعانَ

بُلْدُزدي — صيَّر

بُلْشْ [4] — أعِنْ وساعِدْ اصله (بُلْ) بمعنى صِرْ من قولهم (بُلْدي) اى صار والشين للمفاعلة اى صار وثقل بمعنى ساعد وجهة الثقل المشاركة فى المعنى لانّ من صارمعك فصير وته تتضمن المساعدة

بُلْشتي — اتّفق

بِلْدي — علم

بِلِ - و - بَلُو — العلم

بُلْدي — خبّط المايع[5] وبالقبجاق (بُلْغدي) ومنه (بُلْغَوْ) اى الجَفلة [6] وهى خبطة الناس من خوف العدوّ

بُلْغَمِجْ — العصيدة

بِلْدِرَقْ [7] — الورَق

بُلْتَجك — ولد الذيب المترعرع

بُلْتَقْ — [8] اليحمور

بِلْدي — سَنَّ

بِلَوْ [9] — المِسَنّ وبالتركانى (بِلَسكو)

بِلْ — الوسَط

بِلِكْ — السلاح

بِلَكْ — الساعد

بُلُكْ — الفريق من الناس

بُلُكْ — الضفيرة من الشعر

بِلْكا — العالِم

بِلْكُلُو [10] — المعلوم

بَالْ (خ) — العسل

بَلَوُشْ — الشمع

---

[1] D sonradan بَكْ

[2] D sonradan بَكَنْدى

(3) D sonradan بُكُلْدى

[4] V haşiyesinde D yoktur

[5] D (بُلْشْ) يعنى حركوبالقبجاق bundan sonra V deki بلش kelimesine ait arapca izahat temamile buraya idhal edilmiştir

[6] D yoktur

[7] D بلدرق

[8] D بلتق

[9] D بلو

[10] D بلكاو

بُولْ (خ) — الكثير
بُلُطْ — السحاب
بَلْطِرْ — لحمُ الساق
بَلْدَرَنْ [1] — نوع من النبات
بُلُنْ — الغارة وَ بالقبجاق البرّ المتّصل بالجزيرة والغنيمة والكسب
بُلْدي — وَجَدَ بالتركانى وَ (طَبْدي) بالقبجاق
بُلْدي — عزل
بَلِقْ — السمك
بَلِقْ بَيْ — البُورى اى امير السمك
بَلْقِدي — اشرق
بِلْدِرْچِنْ — بالتركانى السّمانى و بالقبجاق (بُيْدُرْچِنْ)
بَلا (خ) — الفرخ
بِلا - وَ - بِرْلا — بمعنى مع
بَلْطا — الفاس الذى يكسر به الحطب
بِلْطِرْ — العام الماضى
بَلْقَنْ — جَبَلٌ للترك
بَلْچِقْ — الطين
بَلْچِقْلَدي — جمله طيناً
بُلْغَنِق - و - بُلْغَنْدُرْدي — كَدَّرَ

بَلْكُرْدي — ظَهَرَ
بَلْكُو — ظاهر
بُلُنْلَدِى — غَنِمَ
بَلْطَچِقْ — المطرقة
بِلَزِكْ — السوار
بَلْتَكْ — الفافأ

الباء مع النون

تُقلب الباء ميماً كثيراً يقولون فى (مَنْ) بمعنى انا (بَنْ) بالتركانى ويعكسون يقولون فى (بِزْ) بمعنى نحن (مِزْ) وَفى (بِنْدي) بمعنى ركب (مِنْدي) [2]
بَنْدي (خ) — غمس
بُنْدي [3] — خرف
بُنْ — العَيب يقال منه (بُنَدي) [4] وَ (بُنِلَدِى) [5] عاب
بَنَكْ — النقطة
بُنْتْ — المركوب مشتق من (بِنْدي) اى ركب
بَنِرْ (ش) — الجبن وهو منقول من الفارسية وبالتركانى (بَيْنِرْ) [6]

[1] D بَلْدَرَنْ
[2] V haşiyesinde
[3] V sonradan بُنَدى
[4] D بُنْدى
[5] D بَنَلَدى
[6] D بِيْنِرْ

بُنْ (خ) — الرجل الغِمْرُ
بَنْلَدي — أَدَنَّ

الباء مع الياء

بَيَرْ — اسم الله تعالى بلغة أُويغُرْ[1] وهم[2] الترْكستان
بَيَنْ — السِّنجابُ
بَيُنْ — العُنُق
بَيْ — الامير بالقبجاق
باىْ (خ) — الغَنِيّ
بُيْ — القامة
بُوىْ — العقرب
بَيَمْ — اللوز
بُيْنْدي — رقص
بُيُنْلدى — ضرب عنقه اى صفعه
بَيْغَمْبَرْ (ش) — يطلق على النبي[3] و (بَيْغَمْ) رسالة وَ (بَرْ) معناه مُؤَدٍّ
بُيرُقْ [4] — الامر
بُيرُدي [5] — امر
بايِدي — استغنى

حرف التاء

تَوْدُو [6] — دَقّ

التاء مع الباء

تَبا — التَّلّ
تَبُكْ — لعبة يلعب بها الصغار
تِبي — ريحٌ تأتي بالثلج
تَبْرَنْ — تَحَرَّكْ الماضى منه (تَبْرَنْدي)
تِبِلَدي — أَسَّلَ
تِبِزْ — الارض السبخة
تُبْكَج — المهماز
تَبْتِي — رفس

التاء مع التاء

تُتُنْ — الدخان
تِتْرُو [7] بَقْطِي — نَظَرَ نظراً حاداً
تُتُلْ — عَلَمٌ يسمّى به الرجل
تَتِكْ — مفتاح شىءٍ خفيٍ مايعرفه الّا صانعه
تُتُقْ [8] — البشخانه
تُتُشْتُو — اختصم [9]

التاء مع الراء

تُرْكْ — قبيلة من الاعاجم وهم اهل هذا اللسان

---

[1] D اغز

[2] لعله : وهم سكان التركستان

[3] D صلى الله عليه وسلم

[4] D بيرق

[5] D بيردى

[6] D تودو

[7] D تترو

[8] D تتق

[9] D اختصموا يعنى تماسكوا

تُرْكَانْ — قبيلة من الاعاجم ايضاً

تُرْلُوْ — نوعٌ وضربٌ من شئٍ يقال (تُرْلُوْ[1] يَمِشْ كَتُرْدِي) اى جاء بفا كهة متنوعة

تَرْسْ — المقلوب يقال (طُنُنْ تَرْسْ كيدى [2]) اى لبس ثوبه مقلوباً

تَرْسا — اليهود

تِرِي — الحيّ

تِرِلِكْ — الحياة

تِرِلْدِي — عاش وحقيقته أُحْيِي واللام شفت لاجل بناء الفعل للمفعول

تِرِدِي — حَيِيَ

تِرْكِزْدِي [3] — أعاشَ وقد ينطق بالفال فى ذلك كلّه عوض التاء

تَرِنْلَدِي [4] — عَمَّقَ

تُرْشِدِي — جهد

تَرْبَسْ — ثَلاثَة الملوك

تَرْ — العَرَق الفعل منه (تَرْلَدِي) اى عرق

تُرْبْ (ش) — الفجل

تِرْكْ — العماد

تَرْكْ — العجلة

تَرْكَلدى [5] — استعجل

تَرْكْ [6] — الشجرة

تَرِي — الجلد بالصوف

تُرْبِي — المبرد الكبير

تُرْتْ — الاربعة

تُورَدِي — غرس

التاء مع الزاى

تازْ — العرب

تِزْ — الركبة

تُوزْ [7] — قشر شجر يغشى به القسى

تَزْ كَنْدِي — دار

تُزْدِي — صَبَرَ

تَزَكْ — الروث اليابس

تِزْكِنْ — السير الذى فى قاس اللجام من جانبيه يقال (أَطْ تِزْكِنِنْ طُطْ) اى امسك اللجام ويقال (تِزْكِنْلا)

[1] D تُرْلُو

[2] D كَيدى

[3] D تِرِكْزدى

[4] D تِرِنْلَق

[5] D تَرْكَلدى

[6] D تُرُكْ

[7] D تُزْ

اى آلق طرف ذاك [1] على سرجه

تزا — الرخص الناعم

تزلدي — استوى ولايقال (أش تزلدي) انما يقال (أش پشتي) اى استوى الطبيخ ويجوز (سنجر سنقر تزلدي إشلر) اى استوى امور ها

التاء مع الشين

تشي — الانثى

تش — السن

تشلدي — عض

تشدي — وقع ونزل مسترك ويقال (دشتي)

تشدي — بسط

تشك (خ) — البساط وفى كتاب [بيلك] (تشك) الطراحة والفراش واما البساط فـ(كليم)

تش — الصدر والظهر

التاء مع القاف

تقي — بمعنى ايضاً وشرح

تقي — بمعنى آخراً

التاء مع الكاف

تكنك [2] — الشوك

تكجاك — الهناب

تكنا — القبر

تكا — التيس

تكرمك — البصاق [3]

تكداك — المشبهة للحراك

تكتو — بدد

تكردو — بعق

تك اولطردو — سكت اى قعد ساكتاً

تكتي — لقم وخاط [4]

تكندي [5] — فرغ

تكلو الى — السفرجل [6] بالقبجاق

التاء مع اللام

تلك [7] — البخش

تلكو — الثعلب البرطاسى

تل — اللسان

---

[1] D ذلك

[2] D تكنك

[3] لعله : البصق

[4] D yoktur

[5] D تكندى

[6] D yoktur ve ayrıca iki kelime okunmıyor

[7] D تلك

تُولُكْ [1] — الاعمى

تِلْسِزْ — الاخرس

تِلْدِي — طَلَبَ ويقال (دِلْدي)

التاء مع الميم

تَمِرْ — الحديد ويقال بالدال

تَمِرْ قَزِقْ [2] — النجم الذى يسمى بالجدى

تَمِرْبغُو [3] — الحرنشف [4]

تَمِرْ باشْ — المقرعة المحددة الراس

تُومَا — الزرّ

تُومَلَدِي — زَرَّرَ

تُمَنْ — البدرة

التاء مع النون

تُنْلا — الليل [5]

تُنْدِي — باتَ

تِنِزْ — البحر

تُنْلُكْ — دورالقاعه

تُنْ — امس

تِنْ — الروح

تَنْرِي — بالنون الخيشومية الله

تَنْ [6] — الجسم

التاء مع الواو

تُووُزْ [7] — صدرالمجلس

تُومَاكْ — المكمده [8]

تُوكُو [9] — الذُّره وقيل (اوكره) [10]

تُولَكُنْ [11] — الحدأة

تُوُنْ — العاقر [12] وهي التى لاتلد

---

[1] D تُولُكَ

[2] D تَمُرْ قُزُقْ

[3] D sonradan تغو

[4] D الحرنشف خرا الحدمد

[5] daha iyi فى الليل

[6] D yoktur

[7] D تُووَر

[8] V kenarında kırmızı mürekkeple (حـ) [arap. haşiye] işaretinden sonra altına (المكده المدقه) yazılmıştır; D yoktur

[9] V evvelce yalnız تُو sonradan siyah mürekkeple bir de كُو ilave edilmiştir; D تُو

[10] V asıl mana kazılmış ve sonradan (اوكرْ) الذُّره وقيل ilave edilmiştir; D الدخن المقشور

[11] D evvelce تُولَكُن sonradan ise تُولَكَن

[12] D ويقال اصاق الما فرالمكنه وهى

التاء مع الياء

تِيك [1] أُطْ — قدمة المهر

تِيرْمَنْ — الطاحونة

تِيزْما [2] يُزْلى — المدوّر الوجه

تِيمْ [3] — كُلُّ

حرف الجيم

جِى — الرخم

الجيم مع الهمزة

جِأْطْ — الجُبْنُ

الجيم مع الباء

جِبِقْ — القضيب

جَبَقْ — رمص العين

جُبْرُكْ — الثوب

جَبْطِى (ش) — ضرب وقطع فى مرة واحدة

جُبْرْ — القشّ بوسخٍ

جَبِرْ — الاعمش يقال (جَبَرْ كُزْلُوْ) [4]
اى ذوعين عمشاء

جِبِنْ — القباب

جُبْظْ — الهُدمة

جَبْجِقْ [5] — العصفور [6]

جِبانْ — الدقل

جَبْنِى (ش) — قبيلة من الترك

جَبْنْدى [7] — حَمَلَ على شئ دفعةً واحدةً

جُبْ — قَشْ

جَبِشْ — ولد المعزى الجفر [8]

الجيم مع التاء

جَتْ — الدرز

جَتِّى — جمع بين الدرزين يقال (تماش جَتّى)
اذا عبس اى جمع بين الحاجبين ويقال
(جَتْقَشْلُوْ) [9] اى مقرون الحاجبين

جَتْلدى [10] — اقترن الدرزان وما يشبههما
كالحاجبين

---

[1] D yalnız تيك ـ المهر

[2] D تيزما

[3] D تيم

[4] V كُزْلُو kelimesi okunmuyor D alınmıştır

[5] D جبجق

[6] V okunmuyor D alınmıştır

[7] D sonradan جبندى

[8] D yoktur

[9] D haşiyesinde جتق قشلو

[10] V arapça tercemesi hasiyededir

جَنْلَدي [1] — صوت بفرقعة ومنه سمّي[2]
البندق (جَنْلَوُك)
جَتِرْ — الثلاثة
جَتَنْ — القفة والسلّة
جُتك [3] — القط

الجيم مع الجيم

جَجَكْ [4] — الزهر
جِجا — دعوة يدعو بها الولد اباه والجيم
الاولى مُمالة
جاَجْ — القُرمه
جِجا بَرْمَقْ — الخنصر وبالقبجاق (جِلَقْ)
جُجـكُرْدُو(ش) (ش) — عطش

الجيم مع الراء

جَرِي — العسكر ويقال (جَرِك)
جُرَكْ — القرص
جَرْلَقْ — دوىّ الماء يقال (جِرْلَبْ اَقْ)
المعنى يجرى [5] بخرير (اَقْ)
يجرى الماضى (اَقْطِي) والراء

المضارعة والباء فى (جِرْلَبْ)
الحال(جِرْلَدي) جرى بدوىّ[6]
ويقال الصبى اذا ابكى (ناجِرْلَرْبُو)
(نا) اىّ شئ (جِرْلَرْ) يصوت
وهو عبارة عن البكاء و(بُو) بمعنى
هذا
جِرْلَقْ [7] — الجدول الصغير والنورس
جِرْكَا — العجين الحشوّ لحماً المقليّ بالدهن[8]
وهو اسم الحلاوة المشبّكة
جَرْبِي — طرف القضيب
جِرا — السراج وبالقبجاق (جِرَقْ) وهى
منقولة من الفارسية يقولون فى السراج
(جِراغ) بالغين
جَرَلِقْ [9] — المنارة
جَرْلَوُقْ — نوع من الطير يشبه حسه
دوىّ الماء
جَرُقْ — حذاء يتخذ من الجلود يستعمل
الثلج ويلبس على الجوارب
جَرْ — الشقاء
جَرْلُو — الشقى اى ذوشقاء

---

[1] V haşiyesinde
[2] D يسمى
[3] D جتوك
[4] D sonradan جيجك yapılmıştır
[5] D ما
[6] D ويقال للصغير اذا ابكى (ياجرلر) - وهو عبارة عن البكاء
[7] D haşiyesinde
[8] D فى الدهن
[9] D جرلق

جُرى [1] — الحيلة

جُرْاُوْ — البالى

جُرْدي [2] — بَلِيَ

جُرْلِ — البقساط الصغار

جَرْجا — الشكوى [3] بالفترى

جِزْ — الكعب اذا كان ظهره للارض وذلك فى لعب الصبيان

جِزْكِنْ — الوحش القبيح

الجيم مع الزاى

جِزْدي — خَطَّ

جُزْدي — نقض الغزل

جِزُوْ — الخطّ [4]

جِزْلَشْطي — كاتَبَ

جُزْبُلْدي — هاقَ

الجيم مع السين

جِسَا — طَلّ المطر يقال (جِسَدى) اى مطر طلاًّ

الجيم مع الشين

جَشْ — كلة يستوقف [5] بها الحمار والبغل

جَشُطْ — الجاسوس وهو متروك من العربية

جَشُتْلَدى [6] — تجسّسَ

الجيم مع الصاد

جَصْ — اليوم القيّم [7]

الجيم مع الغين

جِغَنْ — البخيل

جُغَنْ — الاشنان

جَغَا — الفرخ قبل التريش وكل مولود صغير

جَغِرْدي — صاحَ

جِغَرْدي — اَخْرَجَ الغين بدل من القاف واصله (جِقْدُرْدي) [8] لان اللازم منه (جِقْطي)

جُغُرْطْ — اللبن الرايب

جَغَنْ — البازى ويقال فيه (طُغَنْ)

---

[1] D جَرَى

[2] D جرِدى

[3] D السلوى

[4] V okunmuyor D alınmıştır

[5] D يوقف

[6] V haşiyesinde evvelce silinmiş, sonradan siyah mürekkeple yazılmıştır ; D جَشُطْلَدى

[7] D القيّم

[8] D جِقاردى

جفنق [1] — المرفق [2]
جُفْرِدي — نقزز
جَفِلطِلَقْ [3] — الكمال وهو الوضح [4] الذى يتعلق بالكبش

الجيم مع القاف

جِقطى — خَرَجَ ويقال لنهر الكلب (جِقْ) وَ
جِقْ — الندى وَ
جُقْ — الكثير وَ
جِقطى — ضرّ شيئاً في شيء ويقال للعثرة (جِقِنْ) وَ
جِقطى [5] — طلع وَ
جَقطى [6] — غمز
جُقْمَز — الدبّوس
جِقمَز [7] — البخيل
جَقْمَق — القدّاحة
جُقُز — الحفرة
جَقِرْ كُزْلُو — اى ذو عين زرقاء

جُقْرَدي — غَلَتِ القِدر بشيء فيه غليظ ويقال (بُوآتْني جُقْرَتْ [8]) اى هذا اللحم أغلِ
جِقرِقْ — الدولاب الذى يُغزل عليه الغزل

الجيم مع الكاف

جَكْتي — جذب
جُكْتي — جثا الانسان
جَكَا — النقطة على الخطّ
جَكُجْ [9] — المطرقة
جَكِرْدَكُ — النواة واللبّ تحولت البطيخ واليقطين ونواة اللوز والجوز وغيرها [10]
جُكْ — الذكر مقابل الفرج
جِكْ (ش) — النيء [11] يقال (جِكْتْ) [12] اى اللحم النيء وَيقال للرجل النمر (جِكْ)
جَكَنْدي — تعسّر برء الجرح اى طال برؤه

[1] D جَفَنَق
[2] D ويقال درسك
[3] D جفلطلق
[4] D الوسخ ; لعله : الوطح
[5] D yoktur
[6] D جقطى
[7] D جَقْمَز
[8] D جُقُرَت
[9] V sonradan جُكُج yapılmıştır
[10] D وغيرهم
[11] D الذى (؟) يقال له (جِكْتْ)
[12] Doğrusu (جِك اَتْ)

جكتْ — لبّ القطن
جُكُرْكا [1] — الجراد
جكَرْ (ت) — السكّر
جكَرْ بُرَكْ — السجين المحشوّ سكّرا

الجيم مع اللام

جلَدى (خ) — نقر الدفّ اوالرباب اوغيرها من الملاهي
جالْ — الفرس الاشقر المايل الى الحمرة
جلمقْ [2] — الجموح من الخيل وَيسمّى به الانسان عَلَماً وَيطلق ايضاً على القرع بالسيف
جلبَرْ — الماء الى الركبة
جُلبَنْ — الزُهرة
جلِكْ [3] — عوديلعب بهالصبيان نحواً [4] من قدر الابهام احد طرفيه غليظ والآخر دقيق يوضع على الارض ويقرع على طرفه الرقيق [5] فيرتفع الى الهواء [6] ثم يلتقي بالعصيّ [7]

جلا (ش) — الشيءُ القليل وَيقال (جلَجا (ش) [8]) يقال (جلَجا (ش) يشتي) ويقال ايضاً (يرجَلا (ش) يشتي) اي نضج قليلا
جُلْ (ش) — الجُلُّ متركك من العربية ويقال (جُلَّدي) [9] اذا غطّاه بالجلّ
جلقِنْ — اليوم الدجن
جِلْ — الدُرّاج
جُلكَنْ — الطاب والطلب ايضاً قبجاق
جُوَلدُزْ (ف) — المسلّة
جُلمَقْ — اللفافة [10]
جلقَندى — اضطرب الماء في الوعاء
رجلا [11] — طلّ المطر وَيقال (جِلَدي) مطر طلاًّ مثل (چِسَدي) وقد تقدم
جِلندى — ابتلّ

[1] D جَكُرْكا
[2] D جَلق
[3] D جلك
[4] D نحو
[5] D الدقيق
[6] D الهوى
[7] D بالعصا
[8] D yoktur
[9] D جلدى
[10] D fazla olarak (وىقال (دُلَق
[11] D جَلا

الجيم مع الميم

جِمْ — القُلاعة من الطين وفيها النبات

جُمْنُ — اَلْمَرْجُ

جُمَقْ — عصاً [1] مدوّرة الرأس من خشب مثل الدبّوس

جِمق (2) — الابيض اليقق (جِمْ) [3] شديد و (آقْ) [4] بياض

جُمْلَقْ [5] — النُطّاس

جُمْرُ — الطين الوحل

جُمْلَكْ [6] — القدر الصغيرة

جُمْجا — المغروفة

جمدى [7] — اغتسل بالماء

جُمْلدى — اقى

جِمْدِي (ش) — قرس (قال ناجِمْدَرْ [8] سَنْ مَنِ) وفى كتـاب [يَيْلِكْ] جِمْلدى [9] قرس

جُمْرَتْ — الكريم

جَمْرُ — الجَزَر

جَمْغا — الزّق [10]

الجيم مع النون

جَنَقْ — القصعة

جِنْلِقْ [11] — الشختورة [12]

جَنا — عقّة الثلج

جِنْدر [13] — المُجَسِّسُ من الترك وغيرهم

جَنْكْ — الملّهى الذى هو احدب الظهر

جِنْدَرْدى [14] — تقصّى يقال (جِنْدَرُو ضُرغِلْ) اى اسئل متقصياً وفى كتـاب [بيلك] (جِنْقَرْدِي) [15] تفاهق

جِنْدِرْدِي [16] — علن

---

[1] D عصاة

[2] D جمق

[3] V haşiyesinde; D yoktur

[4] V haşiyesinde; D yoktur

[5] D جمقلق

[6] D sonradan جمك

[7] D evvelce جدى imiş, sonradan جمدى yapılmıştır

[8] D جمدر

[9] D (؟) جمدردى

[10] D fazla olarak bir de جم - شديد kelimesini almıştır; V yoktur

[11] D جنلق

[12] D الشختور

[13] D جندر

[14] D جندردى

[15] D جنقردى

[16] D جنزدى

الجيم مع الواو

جَوْ — الضجيج

جُوُو — الاشى

جَوْجَنْ [1] — القُبيسة

جاوُشْ — هو الذى يصيح امام الملك بالتعظيم والاحترام

جورِلدى [2] — وثب

الجيم مع الياء

جيا — القراصيا البعلبكية

جِيْنْ — النقش بالحرير وجميع ما اوله جيم هى فيه مشوبة الّا (جِا) و (جُرْتْ) [3] فقط

حرف الدال

الدال مع الباء

دَبْتِى (ش) — رفس

دَبا (ش) — يافوخ الراس وهو التلّ ايضاً

دَبْرَنْدى (ش) — تحرّك وتقدّم فى حرف التاء مع الباء

دَبَلَدى (ش) [4] — قتل

دِبِى (ش) [5] — ربع تحمى بالثلج

دِبْ — القعر

دُبْ دُزْ (ش) [6] — يعطى معنى التفضيل وهى مبالغة فى الاستقامة و (دُزْ) هو المستقيم وَ (دُب) يقال مع (دُزْ) تأتى للمبالغة فى الاستقامة يقال (بُو اُقْ دُبْ دُزْ دُزْ) اى هذا النشاب مبالغ فى الاستقامة

دَبْكُجْ (ش) (ش) — المهماز

دَبْدى — اصاب المبلول شئ من الجفاف

دَبَكْ (ش) [7] — الرمّاس يقال (بُو اَطْ دَبَكْدُرْ (ش)) اى هذا الفرس رمّاس

الدال مع التاء

دُتُنْ — الدخان وقد تقدم فى حرف التاء مع التاء وبالدال اكثر

---

[1] D جوجن

[2] D جولدى

[3] D جرت

[4] D sonradan دبلدى yapılmıştır

[5] D دِبى

[6] D « ز » mukabilinde « ر » kullanmıştır

[7] D sonradan دبك yapılmıştır

دِرْدي — ارتعد

دِرْو [1] بَقْطي — نظر حاداً (دِرْو) حاداً و (بَقْطي) نظر

الدال مع الدال

دَدا [2] — الجدّ ابو الاب

دِدا [3] (خ) — الهودج

دُدَاك — الشبابة

دِدِي (خ) [4] — نفش الصوف اوالقطن او غيرها وَالامر (دِدْ)

دِدي [5] — قال يقال (نادِدي) اى اىّ شىء قال وهى تركاتيتوالامر(دِه)

دُودَن — عميق

الدال مع الراء

دُرْ — لفظة لصحب الخبر وغيره للتوكيد وتبدل داله طاءً فى بعض المواضع وقد يقال (دُرُرْ) او (طُرُرْ)

دِرَاك — العمود وتقدم فى حرف التاء

دِرْكي — الجفنة

دَرْكُو [6] — التساميط للسرج

دُرْنِدي — نغز [7]

دُرْتي [8] — دهن

دُرا — الشريعة والاسلوب

الدال مع الزاى

دَزْدي (خ) (ت) — طار [9] اى خرج من قطعة يقال للشاة وغيرها

دَزَاك — الروث اليابس

دُزْدي (ق) — نظم الشىءَ

دُوزدي (خ) — صَبَّرَ

دُزْم [10] — المنظوم من اللؤلؤ ومايشبه يقال (بِرْ دُزْم) [11] اى منظوم واحد

دِزْ — الرُكبة ويقال (تِزْ) [12] والدال اكثر

الدال مع الشين

دُشْي — وقع وقد تقدم ذلك فى حرف التاء

---

[1] D دثرو

[2] D دَدَ

[3] D دَه

[4] D ددى

[5] D دَرِكُو

[6] D نغز

[7] D دُرْتى

[8] D yoktur

[9] D دزم

[10] D دزم

[11] D تِزْ

داشْ — قرين وكذلك (قرنداش) [1] و (ئِلْداش) و(قَجاداش)[2] وغيرذلك

الدال مع الغين

دُغْ — الجبارى

دُنْدي — طلع واصله (دُودُو) ويقال (طُنْدي) بالطاء وسيأتى

الدال مع القاف

دُقْ دُقْ — الاخ الحقيق

الدال مع الكاف

دِكْتِي — غرس وخاط ونصب مشترك

دَكْدي — وَصَلَ

دُكْتِي — بدّد وصبّ

دِكَنْ — الشّوك

دُكُنْ — العقدة

دُكْدي — عقّد ومنه يقال فى جمع العرس (دُكُنْ) اى العقدالجيم[3] يقال (سنجر دُكُنْدا بِدُكْ [4]) اى [5] كنّا فى عرس سنجر (بِدُكْ) [6] معناه كنّا

دكنك [7] — قبة الخركاة

دُكّا — الزرّ

دُكّا — الكثير الحيلة

دَكّاَ — كُلُّ يقال (دكّا كِشي) اى كلّ انسان وبالقبجاقية (تَيَمْ كِشي) (تَيَمْ) بمعنى كلّ و (دَكّا) هذه جاءت كما جاءت كلّ فى اللسان العربى يضاف اليها مابعدها وكذلك (تَيَمْ) (بِرْ اَنْجا) بمعنى بعض كذلك بخلاف المضاف والمضاف اليه فى هذا اللسان و(بِرْ) معناه واحد و(اَنْجا) مثله ثم استعمل مجموع ذلك بمعنى بعض

دَكُلْ [8] — بمعنى ليس

دُكَلْ — الجميع

دَكْ — مثل

دَكا — التيس ويقال بالتاء وتقدم فى حرف التاء

دُكَنْدي — فرغ

دِكِرْمَنْ — عَلَمٌ

---

[1] D قَرَنْداش

[2] D sonradan قُداش yapılmıştır

[3] D الجمع

[4] D بِدُكْ

[5] D اى جا فى عرس

[6] D بِدُكْ

[7] D دكُنُك

[8] D yoktur

الدال مع اللام

دَلُو — الجنون
دَلُردي — جُنّ ويقال فيه ايضاً (تَلو) و(تَلي)
دَلك — التعب
دَلدي — تعب
دِلدي — شقّ ذلك المشقوق
دِل — اللسان ويقال (تِل)
دِلك — المراد
دِلدي — اراد وسأل يقال (نا دِلَرسَن) اى اىّ شئ تسئل او تريد ويقال (دِلَنجي) اى السائل و يقال بالتاء ايضاً
دَلُم — الكثير يقال (بو دَلُم ذَر) اى هذا كثير ويقال ذلك عند استكثار الشئ
دِلكُو — الثعلب ويقال بالتاء
دِلتَق [1] — الحجبة ويقال بالتاء وهوا كنز
دُلُقَ [2] — الزق ويقال بالطاء
دَلَندي [3] — استقرّ وتستعمل بمعنى ثبت

الدال مع الميم

دُمُر [4] — الحديد ويقال بالتاء
دُمُرو [5] — الدُّف
دَمَرن — النصل وبالقبجاق (بَشَق)
دَمَركو — القوباء [6]
دُمَن — عشرة آلاف ويقال (تُمَن) [7]
دُملو — البَرَد
دُملدي — سَلا

الدال مع النون

دَن — البَهت
دَنقَلدي — بُهتَ [8]
دُن — الليل ويقال (تُن) ويقال ايضاً عن نهار امس
تُنكَن — تُنكَجا — الليلة البارحة
دُندي — رجع
دِن — النَفَس يقال (دِنِ اَلِشتي) اى تنفس و (اَلِشتي) معناه عاطى اى واخذ مأخوذ من (اَلدي) اى اخذ والشين للمشاركة والنون فى (دِنِ) للمفعولية والكسرة فى النون الاولى للاضافة
دِنلَدي — استمع

---

[1] D دَلتَق
[2] D haşiyesinde, sonradan تلق
[3] D دَلندي
[4] D دَمُر
[5] D دمُر
[6] D وهى الحزازة
[7] D بالتاء
[8] V haşiyesinde

الدال مع الواو

دَوْدي — خش يقال (يُرِزْ [1] دَوْدي) اى خش وجهه

دَوا — الجمل

دَوا بالِق — الدَّلفين اى السمكة المشبهة للجمل

دُوَرْ (ت) — الحايط

دَوا قُش — النعام اى الطير المشبه للجمل

دَدا — الجدّ ويقال (آطا)

حرف السين

سِدي — بال و (سِدى) بالتركمانى كسر

السين مع الباء

سَبِتى (ش) — رشّ قليلاً

سُبُرْكا [2] — المكنسة

سُبُرْدي (ش) — كنس

سُبُرْلدى — انكنسن ويستعمل عندهم بمعنى انسلّ

سِبا [3] (ش ، خ) — الجحش

سِبِزْغي (ش) — الزمر

سِبِنْغُن (ش) — الحربة

سَبَكُن — وشاش المطر

سِبِلْدَق — كلّ حيوان عريان

سَبَدي — اختال فى مشيه يقال (سَبا سَبا كَارُ سَبا سَبا بَرِزْ [4])

السين مع التاء

سُتْ — اللبن

سِتُكْ [5] — البول

سُتْمكْ — الكُرَةُ والطابة

سَتْكِكْ [6] — الذكى [7]

السين مع الجيم

سَجْتي (ش) — عزل الشئ من الشئ

سُجى — اللذيذ الحلو ويطلق على الخمر وبالقبجاق (سُجُو) [8]

السين مع الدال

سِدُكْ — البول وتقدم فى السين مع التاء

---

[1] D يُرُزْ

[2] D سُبُرْكْ

[3] D سَبَا

[4] D بُرُز

[5] D سِتُكْ

[6] D سَتَكْ

[7] D fazla olarak ويقال (زَرِكْ)

[8] D سُجُو

السين مع الراء

سُردي — طردوَ (سُردي) ساق

سَردي — قشر

سِرِق — عود في غلظ العضد دون الرمح طولاً يُنشر عليه الثياب ويسمى في اللغة العربية المِشجب

سُرْو - وَ - سُرُنْ [1] — قطيع من الغنم

سِرْكا — الخلّ وينطلق على الصبيان

سَرما — الأمعد

سِرمْ — السير من الجلود

سُورُك صِرِتْ [2] — السقنقور

سُرُتُو [3] — مسح وعا

سُرتُندي — انفسح والنون للمطاوعة ثم استعمل بمعنى زحف

سِرنجا — الزجاج

سَرَجا [4] - و - سَرَدُزْ [5] — ذكا الدابة وسرعة حركتها

سُرْجُكْ [6] (ش) — السَمَر

سِيرلدي — انزلع يقال (سِيرلدي آرا يردَنْ) (يَرْ) الارض والمكان ايضاً اى انزلع من وسط المكان

سُرْدي — سحب

السين مع الزاى

سِزْ — اسم مضمر بمعنى انتم و (سِزْ) [7] لفظ يلحق الاسماء فيدل على انتفاء مادخلت عليه عن المحكوم عليه به فيقولون (تلْسِزْ) اى بلا لسان بمعنى اخرس و (كُزْسِزْ) اى بلاعين بمعنى اعمى و (اَطْسِزْ) [8] بلا فرس

سُزْدي (ق) — صفّى الماء

سُزْلَدي (خ) — تكلّم

سُزْ (خ) — الكلام [9]

سُزْما — الراووق و (سُزْما) غضيض يقال (سُزْما كُزْلُو) [10] اى ذوطرف غضيض ويقال (كُزُنْ سُزْدي [11]) اى غضّ طرفه

سِيزْدي — حدس

---

[1] D (؟) سُرِق
[2] D صرتْ
[3] D سروتو
[4] D سَرجا
[5] D سردو
[6] D سُرجك
[7] D (؟) يز
[8] D اَطْ سِزْ
[9] D القلام
[10] D yoktur
[11] V haşiyede

السين مع الغين

سَغْسَغَنْ [1] — المقعق وبالتركمانى (سَقْسَقَنْ) [2]

السين مع الكاف

سِكْ — الذكر مقابل الفرج

سِكْدِي — ناك

سَكْدِي — درج

سَكْرِدِي — وثب

سُكْتِي — فتق

سُكَلْ [3] — المريض

سُكَلِكْ [4] — المرض

سَكِزْ — ثمانية

سِكِشْ — الجماع

سَكْسَنْ — الثمانون

سَكْشَدِي — هدّد يقال (كِمْ كا سَكْسُرْ سَنْ)

السين مع الكاف البدوية [5]

سُكْدِي — شتم

سُكْلُدُو — شوى

سُكْلُنْدِي — انشوى

السين مع اللام

سِلْدِي — مسح

سِلْكِدِي — نفض

سُلُكْ — العلق الذى يتشبث ببدن الانسان

سَلِكْ — الشابّ الظريف

سُوْلُنْجُو — الشرايح والشواء

سَلْكِنْجَكْ — المرجوحة

سِلِي — ملس

السين مع الميم

سُمْكْ — المخاط

سُمْلُكُنْ — غيبة ذهن المريض فى مرضه

سُمْلَدِي — تنحنح

سَمُزْ — السمين بالتركمانى وبكسر الميم بالقبجاق

سُمْكُرْدِي — مخط

سَمْرِدِي — سمن وهو بالراء المهملة و(سمز) بالزاى السمين

---

[1] D evvelce سِغْسِغَنْ sonradan سَغْسَغَنْ

[2] D سَقْسَقَنْ

[3] سَكَلْ

[4] V sonradan سُكَتِكْ D سُكْلِكْ

[5] Buradan „ş" harfına kadar olan kelimeler D ye alınmamıştır

السين مع النون الخالصة

سِنْدي — انكسر

سُنْدي — امتدّ

سُنْدُرْدي — مَدّ

سِنَدي — جرّب

سِنُقْ — المكسور

سُنْقُرْ — طائر و يسمّى به

سَنْ — مضمر بمعنى انت

السين مع النون الخيشومية

سِنْدي [1] — خَنَسَ في الارض ولصق بها ليخفي نفسه

سِنْدَدي — عوى الكلب من الجوع

سُنْو — الرمح

سَنْز — الرابية

سِنْز — العصب

سُنْك — العظم

سِنَك — الجرّة

السين مع الواو

سَوْدي — احبّ ويسمّى به

سَوِنْدُو — فرح

سُوْك — العظم

سُوُو — البكار

سَوْكُو — المحبوب

سُوروجِن — البعوض مركّب من (سورو) بمعنى رقيق الطرف محدود و (جين) الذباب

السين مع الياء

سِيْنْدي — طَفِئ

سُيُنْدُرْدي — اطفأ ويقال (سُنْدُرْدي)

سُوُنْدي — اطفأ

حرف الشين

الشين مع الباء

شُبْشَي (ش ، ش) — المدلق

الشين مع الراء

شِرْشا (خ) — الشاطر وهي منقولة من الفارسية مركّبة من (شر (خ)) الاسد و (شاه) الملك

شارْ — المدينة وهي منقولة من الفارسي وهي بالفارسي (شهر)

الشين مع الشين

شِشْ — السيخ

---

[1] نون خيشوميه yi göstermek için „ن“ altına üç nokta konulmuştur

شِشْلدى — شوى

شِشْ بُرَكْ — قِطَعٌ من العجين تطبخ [1] معروف

شِشْ — الورم

شِشْتى — ورم

شِشَكْ — الثَّنِى من الغنم

شَشْتِى [2] — حلّ

شَشِ [3] كَزْلو — اى ذو عين حولاء

الشين مع القاف

شقَاقْ [4] — الرجل السفيه

الشين مع الكاف

شَكِرْدْ — المتأجر وهومنقول من الفارسى

الشين مع اللام

شَلْغَمْ — الشلجم [5] وهو مُعَرَّبٌ

الشين مع الميم

شَمْدى — الآن وكان اصله (أُشْ) [6] بمعنى ها التى للتنبيه و (آمْدى) الآن ثم حذف منها الهمزة ونقلت حركة همزة (آمْدى) الى الشين الساكنة وحذفت همزة (أُشْ) فقالو (شِمْدى) يقال (شمدى [7] كَلْكَدَنْ) معناه الساعة اجئ

شَمْغَجى — شجر السام [8] وحذفت همزة (آغَجْ) ونقلت حركتها الى الساكن قبلها وقولهم (شِمدى) و (شَمْغَجى) ليس فى الحقيقة من علم اللغة لان هذا تغيير عرض بالتركيب

الشين مع النون

شنفس [9] — الفتر [10]

حرف الصاد

صُو — الماء

صُولُوْ [11] — الموردة

---

[1] V okunmuyor D alınmıştır

[2] D شِشْتِى

[3] D شَش

[4] D شَقَاق

[5] D السلجم

[6] D اَوْش

[7] D شِمْدِى

[8] D الشام

[9] D شَنَفْش

[10] D الفبر

[11] D صُولُو

صُولْبَجَنْ [1] — العلق [2]

صُوطَش — جحر الماء

صُوطَرْطَرِي — ديك الماء

الصاد مع الباء

صَبْطِي — انكب عن الطريق

صَبْطَرْدِي — انكب غيره

صُبُو — اسيل ويقال (صُبِي) [3]

صَنْجَقْ — الصطل

صَنْصَوْق — الشديد البرد

صَبَرْشَدِي — تبدد ويقال (صَبَرْشِدلَو يَاطِبْ) [4] اى تبددوا راقدين [5] (صَبَرْشِب يَطْلَو) [6] ى ناموا متبددين

صِبْزِغِي [7] — الشبابة وتقدمت فى حرف السين [8]

صَبْ — اللعاب

صَنْصَرِي — الشديد الصفرة

الصاد مع الجيم

صَجْقِ (ش) — رش كثيراً

صِجْقِ (ش) — خرى

صُجْ (ش) — الذنب

صَجْ (ش) — الشعر

صَجْطِي — ذرّ [9]

صَجْرَطِي [10] — طرطش [11]

صَجْ — الذى يطبخ عليه الرقاق

صَجَقْ (ش) — هو الشرابة والشكول

صِجْقَنْ (ش) [12] — الفار وبالتركمانى (صِجَنْ) و (صِجْقَنْ) ايضاً شهر من شهور الترك يقال (صِجْقَنْ آي) و (آيْ) [13] القمر و (آيْ) [14] الشهر

صُجُقْ [15] — النقانق

---

[1] D صولبجن

[2] D دودالبطن ويقال العلق

[3] D صبى

[4] D ياطب

[5] D yoktur

[6] bu cümle her iki nüshada da (صبزغى) kelimesinden sonra yazılmıştır

[7] D صبزغى

[8] D الشين

[9] D دره

[10] D صجرطى

[11] D طشطشى

[12] D صجقن

[13] D yoktur

[14] D آى

[15] D صجق

صُبْجُلْدُو — تعرى

الصاد مع الراء

صَرِي — الاصفر ويطلق على الحُر

صَرِي قَوْنْ — البطيخ الاصفر

صَرِي شِنْ — اشقر اللون بصهوبة ولا يستعمل (إِشِنْ) الّا مع (صَرِي)

صُرْدِي — سأل و مَصّ مشترك

صُرْقُنْ [1] — نوع من الشجر شبيه بالدلب

صَرْقْدِي [2] — تدلّى

صَرْبَنْ — العمامة وهى متركة من الفارسية اصله (سَرْبَنْتْ) [3] اى رباط الرأس (سَرْ) رأس (بَنْتْ) عقد

صَرْپْ — الصعب

صُرْپْ (تن) كِرْدِي — دخل على غفلة

صَرِمْصَقْ — النوم

صَرْصِلْدِي — ونلت اليد وما اشبهها مما يتغير عن حاله

صِرْتْ — الرابية وبالقبجاق نصل المحراث

صَرْدِي — لفّ

صُرْمَا — المِزر

صِرْغُقْن [4] — الجراد بالقبجاق

صِرْطْلَنْ [5] — الضبع

صِرِمْ [6] — السير الابيض وتقدم فى حرف السين [7]

الصاد مع الزاى

صَزْغَنْ [8] — الثعبان

صَزْ — الغابة

صَزْدِي [9] — اشتدّ وجع الجرح

صِزْدِي [10] — ذاب الرصاص وشبهه

صِزْدِرْدِي [11] — اذاب هكذا فى كتاب [بيلك] وقال شيخنا فخرالدين ليس بجيد بل اذاب (أُرِتّي) [12] لانّ ذاب (أُرِدِي) واما [13]

[1] D صُرُقْنْ

[2] V سرقدى

[3] D buradan (سَرْ) kelimesine kadar yoktur

[4] D صَرِغْقَنْ

[5] D صَرْطَلَنْ

[6] D صِرِمْ

[7] D fazla olarak ايضاً

[8] D صَزغَنْ

[9] V haşiyesinde

[10] V haşiyesinde D صَزْدى

[11] D صزدردى

[12] D اُرِتى

[13] D yalnız واما (صزدردى) فانضج

(صِنْ) فالضبح و(صِنْدِی) نضبح فی نفسه

الصاد مع الصاد

صَصِی — صِنَةُ البول یقال (صَصِی یِیِرْ)
ای یفوح الصُّنان
صُوصَدِی [1] — عطش

الصاد مع الطاء

صَطِی [2] — باع
صَطِلْمِشْ — علم منقول من اسم المفعول بمعنی المبیع
صَطِنْ آلدی — اشتری

الصاد مع الغین

صَغْدِی — حلب
صَغْلِیشْ شُتْ — الحلیب
صَغْمَلْ — الشاة المعدّة للحلاب یقال (صَغْمَلْ قِیْنْ [3] نجادُرْ [4]) ای کم لك شأن حلوبة

صَغْ — الصحیح [5] یقال (صنجر صَغْ دُرْ) [6]
ای سالم طیب فی عافیة
صَغْ آلْ — الید الیمنی یقال (صَغْ آلِنْ بِلایا)
ای کل بیدك الیمنی و یاقبجاق
(ألْفْ [7] آلِنْ بِلایا)
صِغِرْ — البقر
صِغِنْ — بقر الوحش
صَغِرْ — الاطروش
صَغْرَقْ — الهناب
صَغْرِی — الکفل
صَغْنْدِی — حسب وبالترکمانی (صَنْدِی)
صَغِشْ [8] — الحساب
صِغْرَقْ — مابین الاصبعین
صُغْرِدِی — خدر الحد من کثرة الضرب فلا یجد اَلَماً
صَغْلِقْ — السلامة
صَغْبَغْ — السمن
صِغْزَا — طوق القمیص
صِغْلِقْ [9] — الصفیر یقال [10] (صغلق

[1] D صُصَدی
[2] D صطی
[3] D قیْن
[4] D نجادُرْ
[5] D السالم
[6] D صاغ دُرْ
[7] D الْفْ
[8] D صَغَش
[9] D yoktur
[10] D yoktur

بِرْدِي) اى اعطى الصفير
بمعنى صفر

صَفَنْ [1] — النصل

صُغَنْ — البصل

صَغْلِقْ — النعجة

صَغْطُجْ — رفيق الزوج الذى يخدم الناس فى وليمة

الصاد مع القاف

صَقَلْ — اللحية

صَقَارْزْ — الامرد

صَقْلَدِي — حرس وحفظ مشترك ويقال
بمعنى حفظ (أَصْرَدِي) [2]
اى حفظ

صُقْطِي — ادخل

صُقْلَدِي — تحرك وجع الجرح حركة
شديدة

صِقْدَدِي — ندب على الميت

صَقَرْ — الاغر من الخيل

صَقْرِطا — القراد

صِقْدِي — عصر

صُقْبُرْمَق [3] — السبابة

الصاد مع اللام

صَلْدِي — ارسل

صَلِنْدِي — استرسل

صَلِنْجَقْ — الارجوحة وبالقبجاق
(سَلْقِنْجَقْ) [4]

صُلُقْ — امتنفس

صُلُقْنْ — الذى اخذ نفسه

صَلْقُمْ [5] — العنقود من العنب يقال (بِرْ
صَلْقُمْ [6] أُزُمْ يِدِمْ) [7] اى
اكلت عنقوداً واحداً من العنب

صُلُقْ — الصولق [8] عرب به

صُلْ — الشمال بالتركمانى ويقال (صَغْ) ويقال
(صُنْ)

صالْ — عيدان يضم بعضها الى بعض وربط
وركب به فى البحر يعدى به من
جانب الى جانب ويقال له الطوف

صُولُنْجَنْ [9] — الملق [10]

---

[1] D yoktur

[2] D أصرَدى

[3] D sonradan صقبرمق yapılmıştır

[4] D صلنجق

[5] D صلقوم

[6] D صلقوم

[7] D يدم

[8] D yoktur

[9] D صولنجن

[10] D fazla olarak ودود البطن ودود الرض

صَلْمجَقْ — الثَفَر

صَلَّبَجَا [1] — الحقّة وقال شيخنا فخرالدين (صَلْبَجَا) [2] عُودُ الجنازة

صُوِلِدِی [3] — لهث

صَوْلدُو [4] — تصرّف

الصاد مع الميم

صَمَلا — القبر

صَمصَنْدي [5] — لجّ والجّ

صَمَصْ — هو اللجاجة و(صَمَصَنْ) [6] اى لج والحقت النون زايدة فرقاً بين الاسم والفعل

الصاد مع النون

صَنْجَتي — طعن

صُنْدي — ناول

صَنْدي — ظنّ بالتركانى وتقدمت انها بالقبجاق (صَقَنْدي)

صَنَدي — عَدَّ وبالتركانى (صَدي)

صَنْقو [7] — المُثَقَّل

صَنْقَلَنْدي — تثقّل

صَنْدَلْ — السارية

صُنْ — آخر

صَنْجُقْ [8] — العقب

صَنْقُلْ — ميسرة [9] وهو مركّب من (صُنْ) اليسار و (قُلْ) العضد

صَنَدْرَدي [10] — كَسَّر بضم الصاد قبجاقية وبكسرها تركانية

صُنْرا — فى الآخر والراء عبارة عن الدال التى هى اداة ظرف يقال (صُنْرا كَلْدي) اى فى الآخر جاء

صَنْقَيْدي — آخَّرَ

صَنَيز — الاطروش وبالتركانى (صَنِرْ)

الصاد مع الواو

صَوْدي — حوّل

صُودي — برد

---

[1] D صَلْبَجَا

[2] D صَلْبَا

[3] D صُلِدی

[4] D صُلْدو

[5] V sonradan صَمَصَنْدی D صَمْصَنْدی

[6] V sonradan صَمَصَنْ yapılmış. D صَمَصَنْ

[7] D صِنقو

[8] D صنجق

[9] D الميسرة

[10] D صندردی

صُوُقْ [1] — البرد

صُوُنْ [2] — الايل

صُوُنْ [3] كيكْ [4] — بقر الوحش

صَوُلدى [5] — تخىّ

صَوْ — الدعوى

صَوْجى — منسوب الى الدعوى بمعنى الفصل بين الخصمين ومثله ولايكون الّا قاضياً فاطلق (صَوْجى) لفضله على النبي [6] يقولون (صوجُزْ) اى نبيّنا يعنون به النبي صلى الله عليه وسلم

الصاد مع الياء

صَى — الماء دون قامة الخيل

حرف الطاء

الطاء مع الباء

طَبْ (ش) — الخدمة يقال (طَبْ [7] قِلدى) اى جعل الخدمة

طَبْ (ش) [8] — كلمة تقال بمعنى الكف (طَبْ (ش) [9] اُرْ) اى اكفف عن الضرب

طُبْ — الكرة

طَبِّق (ش) — وجد

طُبْرُقْ (ش) — التراب

طُبْرا — الخلاة

طَبَنْ — اخمص القدم

طَبْجى (ش) — الخادم و(جى) للنسبة

طُبُقْ — الكعب

طَبِّق — التقى يقال (بِيْقِ طَبْشُلْ) اى التقى الامير ويقال (بَنْ [10] بِلا [11] طَبِشُطُرْغِلْ) [12] اى لَقِّنِى اى اجمع بينه وبين الامير وتقول (طَبِشْق) [13] اى تلاق ثم تدخل (دُرْ) التعدية فتقول (طَبِشْتُرْدى) [14] اى لَقَّد اى جمع بينه وبينه

[1] D صَوُقْ

[2] D صَوُنْ

[3] D صَوُنْ

[4] D كابك

[5] D صولدى

[6] D yoktur

[7] V haşiyesinde

[8] D طُبْ

[9] D طُبْ

[10] D sonradan بِقِ yapılmıştır

[11] D yoktur

[12] D طَبِشْطُرْغِل

[13] D طَبِشِق

[14] D طَبِشْتُرْدى

طبِرْدي — يالباءالخالصة يرطع فى المشى
طُبَاَنْ (ش) — المص فى البطن
طُبلَقْ (ش) [1] — نبات له عرف طيب له
حبّ قدر حبّ الحمص
يسمّى السُعد وتسمّى به
النساء

طَبْجِنْ — النحت

الطاء مع التاء

طَتْ — الفلاح [2]
طَتِقْتِي — صارلسانه ولغته لغة الفلاح
طَتْلوُ — الحلو وقديقال فيه (طَطْلوُ)
طُطْي [3] — اصله بالتاء (طُتِي) [4]
وتبدل [5] طاء اَمْثَالُ

الطاء مع الجيم

طَجْ — النحاس
طَجَرْ — عَلَمٌ يسمّى به

الطاء مع الراء

طُرْدي — قام
طُرَقِ — المقام (طُرَقْتِي قِنِي) اى اين مقامك
طُرْغُزْدُو [6] — اقام
طَرْدي — مشطوفى كتاب [بيلك] (طَرْقَلدي)
سترح يعنى مشط
طَرَقْ — المشط
طُرَقْ — القنبريس
طَرْ — الضيق
طَرَلْدي — و — طَرْبُلدي [7] — اى ضاق
طَرْنَقْ — الظفر
طَرْتْدي [8] — جذب ووزن مشترك
طَرْتو [9] — الميزان
طَرِي — الدخن
طُرْطَجْ — علمٌ الرجل
طُرْلَقْ — اتاد يغطّى به الخركاه
طُرْلَقْ — المستحقر الغريب من الرجال
طَرْلِقْ — الضيقة فى الفلاه وغيره
طارْ [10] — الكَلَكُ

[1] D طُبلَق

[2] V sonradan satır arasına العرب والفارسى ilave edilmiştir; D yoktur

[3] D طُطِي

[4] D طُتِي

[5] D تاؤطاء

[6] D طرغزدوا

[7] D طربلدى

[8] D طُرقدى

[9] D طرتق

[10] D طَر

طَرَزي (ت) — الميزان

طُرْنا — الكركى

طرو [1] — الكميت

طُرْطَنُقْ — الزكاة

طُرْكَلُقْ — الترسُ الجنوىّ

طَرَاَلّي [2] — حرّ

الطاى مع الزاى

طَزْ — الاقرع

طُزْ — الملح

طُزْلَدي — ملّح

طازي — الفرس العربى ويسمّون العرب (تازْ) ويقلبون التاء طاء

طُزْلُو — المالح

طُزْلُقْ — شيءٌ يُصلح به الطعام [3] من لبن او حب رمان وغيرها وتسمى به المملحة

طَزْلُقْ [4] — الاقرع ايضا

طُزَقْ — الشَّرَكُ

طُزْ — الغبار

طُزْدي — انبعث الغبار ويقال (اِيارْ يِيسي طُزْدي) اى فاحت رائحة المسك

الطاء مع الشين

طَشَقْ — الاتيان

طُشَقْ — شجة الفرس اى قيده

طُشَدي — قيّده

طَشْتي — فارت القدر

طَشْقُنْ — النهر المالئ من كلامهم (سُو طَشْقُنْدُرْ)

طَشْدي — ثقلَ

طَشْلَقْ [5] — علمٌ

طُشَدي — زار

طَشْ — الحجر

طَشْ — الخارج يقال (طَشْقَرا چِقْ [6]) اى اخرج برّا

الطاء مع الصاد [7]

طَصْبَزْدي [8] — ضاع وهو مركب

الطاء مع الطاء

طُطَقْ — الشفة

طَطَرْ — قبيلة من الاعاجم ويقال فيهم (تَتَرْ) بالتاء

[1] D طرُ

[2] D طَرَاَلي

[3] D الطعام

[4] D طَزَلَقْ

[5] D طُشْلَقْ

[6] D چِق

[7] D Bu serlâvha yoktur

[8] D yoktur

طُطْقُنْ [1] — الاسير

طُطْغا — قايم السيف

طُطَمْ — القبضة

طَطْمِ — ذاق

طُطْرْغَنْ — الرزّ ويقال بالطاء والتاء [2]
(طُتْرْغَنْ) [3]

طُطُلْمَقْ — الخسوف [4] (طُطُلْدُو) خسف

طَتْلْ — الحلاوة

طاطْ — الطعم

طُطْماج — قيضات عجين تلق فى مرقة
اللحم مثاله المسك الجوع
(طُطْما) اى لا تمسكو (أَج)
جايعا فسمّى بالجملة

طُطْسَقْ [5] — الاسير

طَغ — الجبل

طُغَنْ — البازى

طُغْلُقْ — عوده شبتان يربط فى كل
واحدة منهما حبل يشدّ به الحمل
وهو علمٌ ايضاً

طَغْرَقْ [6] — الشاطر

طُغْرُ [7] — المقوّم والصادق يقال (طُغْرُ
سُزْلَن) [8] اى يتكلّم صادقاً

طُغْرُلْ — طاير معروف اذا ارسل على
الكراكى لايزال يرفس واحداً
بعد آخر ويكسرها حتى يأتى
على الجميع ثم لايأكل الامن اول
الكسيرة

طُغا — الازيم

طُغْرُدِي — قطّع

طَغَرْجُقْ [9] — المزادة

طَغْلَدِي — وسم و (طَغْ) الوسم فهو مشترك
بينه وبين الجبل

طُغْدِي — وُلِدَ [10] ومنه (أَيْ طُغْمِشْ) اى
مولودٌ قمرٌ (كُنْ طُغْمِشْ) مولود
شمس بمعنى ولد وبمعنى طلع ايضاً

طَغَلْدِي [11] — تفرّق يقال (طَغَلْسُنْلَرْ) [12]
اى ليتفرّقوا

---

[1] V haşiyesinde

[2] D الارز ويقال بالتاء

[3] D yoktur

[4] D والخسف

[5] D yoktur

[6] D طَغَرَقْ

[7] D طُغْرُو

[8] لعله : سُزْلَرْ

[9] D طُغُرْجُقْ

[10] D yalnız ولد وبمعنى طلع ايضاً ; sair izahat ise temamile طَغَلْدِى kelime-sine idhal edilmiştir

[11] D طَغْلدِى

[12] D طَغِلْشُلَرْ

الطاء مع القاف

طَقِي — علق

طِقِي — سدّ

طُق — الشبعان الماضى منه (طُيذي) وقياسه (طقدي) ولم يسمع

طُقصَن — التسمون

طُقُز [1] — تسعة

طُقِدي — ضرب ضرباً وجيعاً (طُقِدي) نسج ايضا ويقال للحائك (طُنْدُقِجى)

طُقُرجِن — لعبة مثل الشطرنج يلعب بها

طَقُق — الدجاج

طُقما — الارزبّة والمِهدّة وعرّبت بالدقاق

طُقصُبا [2] — قبيلة من [3] القبجاق

الطاء مع النون الخيشومية

طَن — الصبح والعَجَب مشترك

طَنِلدي [4] — تعجّب

طُن [5] — الجليد

طُندي — جمد

طُنُز — الخنزير والدهن الجامد فاذا اطلق على الخنزير فهو مفرد واذا اطلق على الدهن الجامد فهو مركب من (طُن) الجليد و(أُز) الدهن الذى يعلو القدر

طَنسِق [6] — العجب

طَنلا — معناه وقت الصبح تقول (طَنلا كلدم) اى جئت وقت الصبح واذا قال اجى فى الصبح قال (طَندا كلكمن)

طَنَزدي — احمرّ الورم واشتدّ

طِندي — استراح

الطاء مع اللام

طَلدي — تعب بالقبجاقية و اما بالتركمانية فتطلق على غطس

طُلدي — امتلأ ومنه (طُلُن أَى) و (طُل أَى) القمر الممتلئ نورا

طُلطُر دو — ملا

طَلَدِي — خرّبش الكلب

طُلَدي — لَفّ

طُلَق — الشئ الملفوف

طُلبَن — العمامة

[1] D طُقُوز ـ التسعة

[2] D طُقصَبا

[3] D من التتر القبجاق

[4] D طَنلدَي

[5] D طُن

[6] D طَنشِق

طلق — الطحال

طِلق — الزنبور الذى فى الفرج

طُلقُقْ [1] — الزق

طَلَبدي [2] — فرقع الطائر جناحه

طُلُبْ — معروف

طُلُنْدي — غاب يقولون (آىْ طُلُنْدي) (كُنْ طُلُنْدي) اى غاب القمر وغابت الشمس والمستعمل (آىْ بطى [8])

اى غطس القمر

طُلْ — المرأة الايم

طُلِ — البرد

طُلُنْ [4] — بالنون الخيشومية الصدغ

الطاء مع الميم

طَمْشا — الفُرجة

طَمْشَلَنْدي [5] — تفرّج

طمجى [6] — الوكيف

طَمْ — القطرة من المطر

طَمْدي — قطر

طَمْزِمْ — القطرة ايضاً

طَمْ (ت) — السطح

طَمَقْ — سقف الحلق

طَمَرْ — العِرق والجنس مشترك

طَمُو — جهنم

طُمَنْ — الضباب

طُما — لامة الحرب

طُمْلُو [7] — البارد

طمنوا [8] — القصعة الكبيرة

الطاء مع النون

طَنا — العجل الكبير

طَنْدي — استأذن [9]

طِنْدي — استراح وبالتركانى (دِنْلَنْدي) استراح

طِنْج (ش) — مستريح

طِنْجِلِقْ [10] — الراحة

طَنُقْ — الشاهد

طَنِشْمَقْ — المشورة

---

[1] D طانن

[2] D طَلَبْدی

[8] D بطی

[4] D طُلُنْ

[5] D طمشا V keza طمشا idi sonra-dan siyah mürekkeple لندی ilave edilmiştir

[6] D طَمجی

[7] D طُملُو

[8] D طَمنَا

[9] D fazla olarak یعنی شاور

[10] D طِنجِلق

طَلِيشِق — تشاور وهوبالتركمانى
طلشِق [1] — المشورة
طُنْ — الثوب
طُنق [2] يُزلو — اى ذووجه عبوس
طَنْ طَرِي — الدخن الصحيح الذى لم يقشر

الطاء مع الواو

طُوْدِي [3] — فتّ

الطاء مع الياء

طُيْدِي (خ) — شبع
طُيْدِي (ق) — احسّ
طُيْنُو (ق) [4] — الحسّ
طَى — المهر
طِى — الخال
طُى [5] — الوليمة الكبيرة والخَبْزُجْ مشترك
طَيَدِي — اسند
طيَـنْدِي [6] — استندواتكاه [7] وفى كتاب
[بيلك] (طَيَـنْدِي)
عثروزلق
طُيَقْ — الحافر وهى قبجاقية و (طُويْناق)
تركمانية وهوالمستعمل الآن وفى
الدعاء يقال (أَطِنْ طُويْ تاقِناطاشْ
طُقْتُمَسُنْ) المعنى لا اصاب حافر
فرسك الحجر
طَيِنْ — الرئيس فى دين أُيغُرْ

حرف القاف

القاف مع الباء

قُبْطُرْغَا — الصَّوْلَقُ
قَبْطَنْ — القباء اصله بالفارسية (خَفْتَنْ)
وهودرع من حديد ونَقَلَتْهُ الترك
للقباءفترّكته وقالت (قَبْطَنْ)
قَبِطِي — خطف
قُبْطِي — انبعث يقال (طُزْ قُبْطِي) اى
انبعث الغبار وفى كتاب [بيلك]
(قُبْطُو) ارتفع
قِبْطِي — تموّج نظره كالاحول
قَبْ — القِشر
قَبْلَدِي — جعل له قشراً من جلد و غيره
يقال (قَبْلَدِي) جلّد الكتابَ

[1] D طَلَنشِق
[2] D طُنُق
[3] V sonradan siyah mürekkeple
طُوْدى yapılmıştır D طوردى
[4] D طُيْنُو
[5] D طِى
[6] D طَيَندى
[7] D واتّكى

قَبْ — الباب يقال (أَچ قَبْ(نی)) و(قَبْنی [1] آچ) ای افتح الباب

قَبا — الشیء المنتفش يقال (باش قَبَرْدی) ای انتفش شعره ويقال (طُلْبَنْدی قَبادُرْ) ای عمامته واسعة و (قَبْطَنْ قَبادُرْ) ای قباؤه واسع

قُبَرْدی — نتف

قَبَرْدی — تنقّط الجرح

قُبا — اللون الاغبر

قُبَرْدی — اغبرّ لونه

قَبَقْ — القرع الذی يرمی بالسهام وجفن العين والنخالة مشترك بين الثلاثة

قَبَرْجَقْ — الحُقّ

قَبَرْجَقْ لی بَغا — السلحفاة

قَبُزْ [2] — بالباء المشوبة شیء يغنی به ويضرب معروف

قَبْقَرا — الشديد السواد

قَبْقِزِلْ — الشديد الحمرة

قَبُقْ — اللحا من الشجر

قُبَصْ [3] — الكلب الكباشی

القاف مع التاء

قَتِی [4] — الشديد يقال (قَتِيلُو [5]) ای ذو القوس الشديد

قَتِی [6] — اشتدّ

قَتَلَنْدی — و — قَتِلَنْدی — تشدد وصبر

قَتْ — الطاق يقال (بِرْ قَتْ) (اِكِی قَتْ) ای طاق واحد وطاقان

قِتْ [7] — القليل ويقال (بُوقِتِزْ) [8] ای ذاقليل

قُتْ — اليمن ومن (قُتْلُو) ويقال بالطاء واصله التاء [9] ومن دعائهم الردی (قُتی قُرْسُنْ) ای ليبيس يمنه ويقال ايضاً بمعنی ليزُل ذهنه وعقله

قَتِزْ — البخل ويقال بالطاء

قُتِی [10] — عَلَمٌ للرجال

قَتَقْ [11] — الادام

---

[1] V sonradan قبنی yapılmıştır

[2] D قبز V sonradan قبز yapılmıştır

[3] D قبص

[4] D قتی

[5] D قتیل

[6] D قتی

[7] D قت

[8] D بوقتز

[9] sonuna kadar bütün bu cümle V ve D de قتی kelimesine alınmış ve münasebeti olmadığı için tarafımdan buraya nakledilmiştir

[10] D قتی

[11] D yoktur

قَقِ [1] — ضمّ شيأ الى شئ ومنه (قَيِقْ) اى الادام الذى يختلط بالخبز

القاف مع الجيم

قُجَقْ — الحضن

قجَقْلَدى — احتضنه

قِجِرْ — الاشتر

قُجَا داشْ — الصديق ومعناه المعرفة من عند السيد فعرّبت (خشداش) [2]

قَجْ (ت) — كلمة يستفهم بها بمعنى كم (قَجْدُرْ) اى كم هو

قيجقْردي — ضجّ

قُجْنطى — هرب

قِيْج — المرقوب

قِجِنْ قِجِنْ يُردى — اذا تقهقر

قُجْدى — بالجيم الخالصة عانق

قُجَا — الشيخ والسيّد مشترك وهى متركة من الفارسية اصله (خواجه) [3] يقال (بُوقجَادُرْ) اى هذا شيخ و (بُوتَجَمْدُرْ) اى هذا سيدى

قَجَنْ — متى

قُجْ — و — قُجْقَر [4] — الكبش

القاف مع الراء

قَرا — الاسود

قَرا أُتْمَكْ — النيدة معناه الخبز الاسود

قَرا يَغِزْ — اسود اللون واكثرما يستعمل (يَغِزْ) [5] مع (قَرا) وقد ينفرد فيقال (يَغِزْ اَطْ) اى فرس بين الدهمة والشقرة

قَرِشْ — الشبر وهو دعاء ردى ومنه (قَرْدى) دعا عليه يقال (تَنْرِ أُتْغا قَرِشْنْ) وفى كتاب [بيلك] (قَرْغَدى) دعا عليه

قَرشُ — مقابل

قُردى — شاخ

قُردى — يبس

قُرُو — الخشن واليابس

قَرُ — بمعنى اين بالقبجاقى يقال (قَرُ بَرُرْسَنْ) اى اين تذهب

قُرْدُو — ذبّ

قَوُرْدى [6] — قلى

قَرْمَلدى [7] — مسّ

---

[1] D yoktur

[2] D خُشْداش

[3] D خواجا

[4] D قُجقُرْ

[5] D يَاغِزْ

[6] D قُورُدى

[7] D قَرْمَلَدى

قُرْدُو [1] — لشف

قُرْدي — نفس

قُرْدي — اوتر القوس ونصب الفخّ

قِرْدي — كثّر القتل

قُرْغُشُنْ [2] — الرصاص وبالتركانى (قُورْشُنْ)

قُرْغا — التراب

قَرْغُو — القصب الفارسى

قُرْطْ — الاقط (قَرا قُرُطْ) صنف منه اسود شديد الحموضة

قَرْجا [3] قارْ — الغاغ

قَرْلُنج [4] — الخطاف

قُرْطُقْ [5] — بوق القرن

قُرْغي — الباشق

قُرْ — الحماسة والوقت مشترك

قِرْ — راس الرابية

قَرْ — الثلج وبالقبجاقى الارض الصحصاح

قُرْصَقْ — الكبد وفى كتاب [بيلك] الحوصلة وفى موضع آخر منه الفؤاد

قَرْبُجى (ت) — الفقير

قَرِنْ [6] — البطن

قَرِنْداشْ [7] — الاخ من البطن

قِزْنُقْ — الجارية

قَرْوَشْ — ينطلق على عامّة [8] الرقيق

قِرْبِطْ — الشيق

قَرْدي — خلط ويقال (قَتِي قَرْدي) اى ضمّ وخلط ويقال (قَتا قَرا يدي) اى اكل ضمّاً وخلطاً

قُرْقدي — خاف

قُرْقَقْ — الخوّاف

قُرْطُلْدي — نجا وهو بالقبجاقية (قُطُلْدي) ويقال (قُرْتُلْدي)

قُرْطْ — الذيب والدود مشترك وهو بالتركانى ويقال بالقبجاقية الذيب (بُرِي)

قِرْقْ — الاربعون فى العدد

قِرْقدي — جزّ الصوف

قَرَلْدُو — سواد الشخص

قَرُولْ — معروف وهو خُفَراء الطريق

قَرْلَوُجْ — الطير الخطّاف

قِزِلدي — أُهلِكَ

قَرْطَلْ — العقاب

قِرْتُقْ — العبوس الوجه

قَري — الشيخ والذراع مشترك

---

[1] D sonradan قُرُدُو

[2] D قُرْغُش

[3] D قَرَاجا

[4] D قَرْلَغُج

[5] D قَرْطُقْ

[6] D yoktur

[7] D yoktur

[8] D سائر الرقيق

قُرْبَغا — الضفدع

قِرْبدی [1] (ش) — خفّف الشعر

قَرْبُزْ — البطيخ الاخضر منقول من الفارسية اصلها (خَرْبُزْ) [2]

قُرْ — الوقت والسنّ يعنى العمر مشترك يقال (بُوقُرْداشْ دُرْ) اى هذا لِدَةٌ

قَرَقْ — سواد العين

قُرَقْ — السنة الجدبة

قُرْغَنْ — قبة الميّت وينطلق على الحظيرة التى تجعل على المحاصرين من الرّمل وبها سمّى السور

القاف مع الزاى

قَزْ — الوزّ

قِزْ — الغالى والبنت والبكر مشترك يقال (قِزى قِزْمِدُرْ)[4] اى هل بنته بكر و(مِ) حرف الاستفهام

قُزْ — الموضع الذى لاتصل اليه الشمس فى اول طلوعها

قُوزْ [5] — الجوز متركك من العربية بابدال الجيم قافاً مفخمة

قُزَقْ — شئ يشبه القفص

قِزِلْ — الاحمر

قِپقِزِلْ [6] — الشديد الحمرة

قِزَرْدى — احمّر

قُزى — الخروف

قَزُوقُلَغى — الحَيض اى اذن الخروف

قِزِلْجاطُرْغَىْ — المطوّق من الطير

قَزْدى — حفر

قَزْدى اَطْنى — استوقف فرسه والفرس المستوقف اسمه (قَزَغُجْ)

قِزْدى — حمى

قِزْدِرْدى [7] — احمى

قِزْلِقْ — الغلاء والبكارة مشترك بينهما

قزلغى [8] — غلّ من الغلاء

قُزْغُنْ — نوع من الغربان شديد السواد طويل المنقار طويل ريش الذنب

قَزِقْ — الوتد

قَزَنْ — القدر الكبيرة من النحاس

قَزْنا — الخزانة وهى متركّة

---

[1] D قرْبدى

[2] D خَرْبُزْ

[3] D قِزْمِدُور

[4] D قِزْ

[5] D قِپقِزِلْ

[6] D قِزْدِرْدى

[7] D قَزْلَغى

القاف مع السين

قَسْقُنْ — النفر واذا عابوا احداً قالوا (قَسْقُنْ)

القاف مع الشين

قَشِدي — حكّ

قَشَقْ — الحكّ

قُشَقْ — المنطقة

قُشْلُقْ — ضحوة النهار والنصل العريض لرمى الطير

قِشْ — الشتاء

قَشْ — الحاجب وراس الرابية مشترك

قُشْ — الطائر

قُوشْ [1] — الفرس الجنيب

قِشْ — القِران

قِشْ — فصل الشتاء

قَشْقا — الغرّة

قُشْ قُيْرُغو — الذَّنَب

قَشْلَمِشْ — المسموط [2] الماضى (قَشْلَدِي)

قشداش [3] — صاحِبٌ

قُشْتِي — جنب [4] وقرن

قُشْلَدِي — اقترن

قِشْلِقْ — المشتاة

قَشُقْ — الملعقة

القاف مع الصاد

قِصْرَقْ — الرمكة

قِصْقا — القصير وفى كتاب [بيلك] (قصقا) [5] القصير وبالتركانى (قِصا)

قَصا — كلّ ثوب من الحرير

قِصْدي — ضغط [6]

قِصْقَجْ — المصار

قِصِرْ — الحايل

قَصْتِي — قصّر الثوب الطويل

قُصْدي — قاء

قُصْغُو [7] — القى ويقال (قُصْمَقْ) بالتركانى (قُصُو)

قَصْرَما — الزوبعة

قِصْقَجْ — السرطان

قَصْطَلِقْ — الصدف

قِصْقَنْدي [8] — غار من الغيرة

[1] D قَوُشِ

[2] D السميط

[3] D قُشْدَاش

[4] D yoktur

[5] D yoktur

[6] D عصر

[7] D قُصُنِي

[8] D قِصقَنْدِي

القاف مع الغين

قَغِطْ [1] — الكاغد [2] متروك من الفارسية اصلها عندهم (كاغذ) بالذال المعجمة

قِغِزْدي — بالتركانى[3] ندى

القاف مع الطاء

قُطُرْغَنْ — الجرب

قَطِ — بمعنى عند [4]

قَطْرِغا [5] — الشيق

قَطَلْغَنْ — الهندباء

قُطْقْ [6] — ولد الفراء الفراء حمار الوحش[7]

قُطِرْ — البغل

قَطُنْ — السيّدة وعرّبت بخاتون

قاطى — الشديد

قَطِلْدي [8] — قوىّ

قُطُزْ — البَرْجَمُ وهو الشعر المعلّق فى اعناق الخيل

القاف مع القاف

قُقُزْ — الموضع المستقلّ كالقوطة والحفيرة والجورة

قَقْلِقْ [9] — النخامة

قاقْ [10] — القلت وهى الحفرة فى الصخرة يجتمع فيها الماء

قَقْي — قرع

قُقُي [11] — فاحت رايحة الحرّاق

قَقِدي — غضب وهى تركانية

قَقْرَقْ — الارض الجرداء

قَقْ — القديد

قَيْقِج [12] — الغرض المستقبل

القاف مع اللام

قُلْ — المملوك

قُلْ (خ) — العضد [13] الى الاصابع

قُلَجْ (ش) — الباع وفى كتاب [بيلك] (قُلا)

---

[1] D قَغِذْ

[2] D ورقة الكاغد

[3] D بالتركانى صاح

[4] D عنك

[5] D قَاطِرغَا

[6] D قُطَقْ

[7] الفراء حمار الوحش V haşiyesindedir D yoktur

[8] D قَطِلَنْدِي

[9] D قَقَلِقْ

[10] D قَقْ

[11] D قُقْي

[12] D قَيْقَجْ

[13] D اليدمن آخرالعضد

قِلْ — الشعر

قَلِنْ — الغليظ والمهر مشترك

قُلَنْ — حمار الوحش

قُلَنْ — الحزام

قِلْبَرَقْ — الكلب الصيدىّ ذوالصوف

قِلْقُيْرُقْ — القطا

قُولُق [1] — الثنية اذا ولدت

قُلاوُزْلَدى — دلّ

قُلَقْ — الاذن وفى كتاب [بيلك] (قُلَغْ)

قِلْجِقْ — زوبرة السنبلة

قُلْطُقْ — الابط

قِلْدى [2] — جعل

قَلْدى — عبرو [3] بقى

قَلْقدى — ارتفع

قَلْقَنْ — المجنّ

قُلْبْ — اذن القدر ونحوها

قَلى [4] — الموافق

قِلِقْ — الخُلق يقال (قِلِقِ آيكُ [5] دُرْ)

اى خلقه خير و (قلقى [6] يَمَنْ دُرْ)

اى خلقه ردىء

قِلِجْ — السيف

قُلُنْ — الفلوّ

قُلُنْدى — ولد فلوّاً

قلنجى [7] — الحجر [8] الحامل

قِلْنْدى — تخلّق معه

القاف مع النون

قُنُقْ [9] — الضيف

قُنُقْلُقْ — الضيافة

قِيِقْ — قبيلة من التركمان

قَنْجُقْ [10] — الكلبة

قُنْشى — الجار

قُنْشْتى — جاور

قُنُقْلدى — اضاف

قُنْشْطُو — كرّ

قَنْدى — روى

قَنْدُرْدى — اروى غيره

قِنْ — قراب السكّين

قَنْ — الدم ويطلق على المَلِك

[1] D قُلُقْ

[2] D yoktur

[3] D yoktur

[4] D yoktur

[5] D ايكْدُر

[6] D قلقى

[7] D قُنَجى

[8] V sonradan الحيرة yapılmıştır

[9] D قُنُقْ

[10] D قَنَجَقْ

قُنْجْ — الفضاء الذى [1] بين لحمة الساق العليا وبين الملبوس عليها من خفّ وغيره وفى كتاب [بيتلك] الخاصرة (قُنْج)

قَنْجا بَرُزْسَنْ — اى اين تذهب ويقال (قيدا) ويقال (قَنْدا) كلّه بمعنى اين ويقال (وَرُزْسَنْ) وبالقبجاق (قَرُ بَرُزْسَنْ) وكان اصله (قَيْزِكا بَرُزْسَنْ) ثم حذف الى ان صار (قَرُو) ومعنى (قَيْ) اين (يِركا) المكان

قَنَطْ — الجناح

قَنطِي — جرى دمه

قُنْدي — نزل

قندى [2] — انبعث

قِنْدُرْدِي [3] — بعث غيره

قنرو [4] — الجرس ويقال (جِنْرَغُو) الجرس (جِنْرَدي) [5] من الطنين [6] هكذا املى شيخنا فخر الدين

قَنزق [7] — الخيشوم

قَنْلى — العجلة التى تنقل عليها لا العجلة التى هى ضدّ البطء

القاف مع الميم

قَمْ — الطبيب

قَمْلَدي — طبّ

قُمْ — الرمل

قُمْجِي — الرمّال

قَمْجِي — المخصرة

قَمْغْ — الجميع

قُمَا — السرّيّة

قُمْرِصْغا — النمل

قُمْرَلْ — الصهوبة فى اللحية يقال (قُمْرَلْ صَقَلْو) اى ذو لحية صهباء

قِلْمَدي — تحرّك حركة مضطربة كحركة السمكة اذا اخرجت من الماء حية

قَمْشِي — انبهر من الشمس حتى لا يكاد ينظر اليها كما يعرض للارمد

قِمِزْ — لبن الخيل المحمّض

[1] D التى

[2] D قندى

[3] D قندردى

[4] D قنرو

[5] D sonradan جِنْرَدى

[6] D طَنّ من الطنين

[7] D قنزق

قُجْ [1] — المغرفة وعربّت بالْجَاة [2]

القاف مع الواو

قَوْ — الصُوفان الذى يقدح منه الزناد ويطلق ايضاً على الحرّاق

قَوْ — القشر الرقيق التى [3] تسلخ عنه الحيّة يقال (قَوْلدي) انسلخ عن جلده

قَوْرا — القش

قَوُقْ — السويق

قو [4] — المِرْزَمْ

قُوو [5] — النية

قُوْلَدي — اغتابه

قُودي — طلبه بجهد

قَوْلُقْ [6] — بيت الصوفان الذى للزناد

قَوُرْدي [7] — قلا

قَوُرْغا [8] — المقلوّ من الحبّ ويقال للمقلوّ من اللحم (قَوُرْما)

قِوْرَتّي — بالغ [9] فى القتل

قِوْرَقْ تُرْ — اى مبرم مفتول شديد [10]

قَوُنْ — البطيخ الاصفر [11]

قَوُقْ — المثانة

قُوُقْ — كل مجوف فارغ ويطلق فى القبجاقى على السويق [12]

قاوُوتْ — معروف وهو قبجاق

قَوْزْدي [13] — حوى

قُوا — الدلو

قوُو [14] — اللون الاغبر

القاف مع الياء

قوين [15] — الغنم

قَيَنْ — الارنب

قَيُو — المكان المستقل [16] من بير وغيره

قي [17] — بمعنى إي

قَيا — الصخرة

---

[1] D قُوُج

[2] D باجِيا

[3] D الذي

[4] D قُو

[5] D قوو

[6] D قَوُلُق

[7] D قَوَرْدى

[8] D قَوَرْغَا

[9] V okunmuyor D alınmıştır

[10] V okunmuyor D alınmıştır

[11] D اخضر

[12] V okunmuyor D alınmıştır

[13] D قَوردى

[14] D قوُوُ ـ الاغبراللون

[15] D قُيُنْ

[16] D المستقل

[17] D قِي

قَايِتّي [1] — رجع

قَيْدُرْدي [2] — ردّه فقى الامر من الاول (قَايِت) ومن الثانى (قَيتّ)[3] اصله (قَايِتْدُرْ) ثم ادغمت التاء فى الدال فصار (قَيتُّرْ) ثم خففت بحذف احد المدغمين وهو الثانى فقيل (قَيتْرْ) ثم فتحت التاء طلبا للتخفيف وانما ادعينا ان الثانى هو المحذوف لوجهين احدهما الاولى اصلية والثانية زايدة وحذف الزايد اولى من حذف الاصل الثانى انه عهد حذفها و ابقاء الراء فى نحو (ابُرْ) و (يَجُرْ)

قَاىْ — البَرَد والمطر معاً

قَيرطَمَق [4] — اللبن

قُوينْ — الخلاء الذى بين البطن والثوب يقال (قُوينْدا يسلدُمْ) [5] اى ربيته فى ذلك وهو المسمّى عند الناس بالعُبّ[6]

قَيْنَدي — غلت القدر

قَيْنَطي — اغلى

قَيمَقْ — مايعلو على اللبن من القشط

قُيْمَقْ — حريرة غليظة تطبخ بالدهن وهو اسم للز [7] لابية ايضاً

قُيْدي — صبّ وضاع وترك بمعنى وضع مشترك

قُيرُقْ — الذنب

قُيْدي — ظهر وجهه يقال (أُجِي قُيْدي) اى ظهرت مرارته كناية عن وجهه

قِيْدي — خاط [8] خياطة روميّة وجسر على الشئ مشترك

قَيِزْ — الرمل الغليظ

قُيُنْچى — الصايغ

قِيْما (9) — نوع من الطبيخ معروف

قَيْدَنْ — عَلَمٌ

قِيشْ — السير [10]

قُيلْدُو — هزّ

قُيَشْ بَطْغَنْدا — غروب الشمس [11]

قُيَشْ — شعاع الشمس ويطلق ايضاً على الشمس

---

[1] D قبق
[2] D قيردى
[3] D قيتز
[4] D قيرطمق
[5] D بسلدى
[6] V okunmuyor D alınmıştır
[7] V okunmuyor D alınmıştır
[8] V okunmuyor D alınmıştır
[9] D قيما
[10] D yoktur
[11] لعله : فى غروب الشمس

حرف الكاف

الكاف مع الباء

كَبا — منتفخ البطن منه (كَبَرْدِي)

كَبَرْمَكْ — النفخة

كَبْ — القالب

كُبْ (ش) — الزبر

كُبْ (ش) — الكثير (بُوكُبْتِرْ) اى هذا كثير وكذلك (جُقْتِرْ (ش)) و(أُكُشْتِرْ) و (دَلِمْ دُرْ) كلّه هذا كثير

كُبُرْدِي (ش) — ارغى

كُبُكْ (ش) — الرغوة

كُبَكْ (ش) — الكلب الكثير الشعر ويسمى به علماً

كُبُزْ — الصندوق

كُبا — القُرط فى الاذن وينطلق ايضاً على ثياب الحرب

كُبْرُو (ش) — الجسر وفى التركانى القنطرة

كُبَكْ — بالباء الخالصة السّترة

كَبَكْ — النخالة

كَبْجَا (ش) — المغرفة الصغيرة

كُبُكُكْ — الشديد الزرقة وقال شيخنا فخر الدين هو بالميم بدل الباء

كِبِى — بمعنى مثل

كُبِدي [1] — ضرب الثوب المبطّن

كَبَسْ [2] — الكاوته وسائر ما يغطّى الراس [3]

الكاف مع التاء

كَتِكْ — الاقرم

كَتْنُكْ — الثلم

كِتِّي — راح وذهب

كَتُرْدِي — اتى به

كَتُرَنْ — [4] الذى جاء بالشئ اصله (كَتُرْغَنْ) فحذفت الغين واصل (كَتُرْدِي) (كَلْتُرْدِي) و (تُرْ) للتعدية لانه متفرع عن (كَلْدِي) وجاء فى (كَتُرَنْ) حذفت اللام وحذف الغين فاذن كان اصله (كَلْتُرْغَنْ)

كُتُرْدِي — حمل

كُتْ — الدبر

---

[1] D sonradan كُبُدِي

[2] D كَبَسْ

[3] D به

[4] D كان اصله (كَلْتُرْغَنْ) صح اللام وحذف الغين فاذن وجاء فى (كَتُرَنْ) حذف لانه متفرع من (كَلْدى) (كَلْتُرْدى) وش للتعدية الغين واصل (كَتُرْدى) اصله (كَتُرْغَنْ) فحذفت (كتون) الذى جاء بالشى.

كُتْلَدِي — استعمل الدبر

كَتا — الخُشْكُنان

كُتْلَدِي — فقع

كُتْلُوك [1] — الحلقوم [2]

الكاف مع الجيم

كَجَا (ش) — اللَّبّاد بالتركانى و [3] (كِيِزْ) بالقبجاق

كُجْ (ش) — الظعن اذا كان فيه النساء

كُجْدِي (ش) — ظعن

كَجْدِي (ش) — عبرومضى ونفذ [4] ويقال (كَشْتِي)

كَجْكَنْ — النسر

كَجِي (ش) — المعزى وبالقبجاق (أُجْكى) (ش)

كِيجِي (ش) — الصغير و تصغيره بالتركمانى (كِيجُكْ) [5] وبالقبجاق (كِجْكِينا) وهو علَمٌ ايضاً [6]

كَجِتْ (ش) — المخاضة

كَجَا (ش) — المساء

كَجَا (ش) بُلْدِي — اى صار المساء

كُجْ — القوة يقال (كُجْ بِرْدِي) اى نصره قواه

كُجَنْدِي — ضعف عن الحمل

كِجْدِي [7] — ابطأ

كِجِكْدِي — تبطأ

كِجِتْ — المخاضة

كُجُكْ — الجرو

كِجِدِي — اكله جسمه يقال (آتِي كِجِدِي) اى اكله لحمه ويقال (آلِمْ كِجِرْ) اى يدى تأكلنى

كُجُكْ — الابتر ويسمى به ويقال (كُجُكِتْ) اى كلب ابتر اى بلا ذنب

الكاف مع الدال

كَدْلِكْ — التلمة الفعل منه (كَدْيِ) [8]

الكاف مع الراء

كُرَنْ — المُبْصِر اصله (كُرْكَنْ)

---

[1] D كُتُلُوك

[2] V silinmiş D alınmıştır

[3] D وبالقبجاق كَبْن(؟)

[4] D yoktur

[5] D كُبُجُك

[6] D كِجْكَنا

[7] D Buradan ta (كَدِي) kelimesine kadar hep V haşiyesindedir

[8] D كَدِي

كُزْكُزْدِي — اري غيره ويقال (كُزْدُزْدِي) [1] و هو الاصل ويقال ايضاً (كُسْتُرْدِي) [2] بمعنى اري غيره

كُزْدِي — ابصر

كَزْدِي — زَرَّ .

كِزْدِي — دخل

كَزَاك — بمعنى الحاجة اوما يقاربها يقال (نا كَزَاك) بمعنى اىّ شئ حاجتك اى اىّ شئ تريد هذه الجملة الاستفهامية مرادفة من حيث المعنى لقولهم ماذا تريد

كُزَاك — الكباشيّة [3]

كَزْكَن [4] — الصحيح بين السكرين

كَزْكِي — القدوم

كَزْنِج — الآجرة وفى القبجاق ينطلق على البنيان

كِزْيك — الهدب

كُزَاك [5] — الحسن

كَزْكُلُو [6] — اى ذوحُسن

كُزَاك — الفرو

كَزْكَدِي — زَهْزَقَ الوطء

كُزَاك — الجرفة

كَزْكُو — النسج

كُزَش — المصارعة

كُزَشْدِي [7] — صارع

كُزَتْدُو [8] — تبيّن

كِزْيا يِزْدِي [9] — آجر و (كِزَيا) متركة من الكراء و (كِزْكا يِزْدِي) قبجاقية

كِزْدَاك — بيت الختن الجديد الذى يبنى فيه بزوجته

كِزْتُو — صادق ولا يأتى منه فعل بل اذا ارادوا معنى صَدَقَ قالوا (كِزْتُو سُزْلَدِي) اى تكلّم صادقا و المشتق منه (كِزْتُلَدِي) اى جَدَّ فى الامر

كِزَب [10] — السفينة

كِزْبِي (ت) — القنفذ

---

[1] D كُزْدُزْدِي

[2] D كُسْتُرْدِي

[3] D الفروة الجلّشية

[4] D كَزْكَن

[5] D كُزَاك (ت)

[6] D كُزْكُلُو

[7] V haşiyesinde

[8] V haşiyesinde

[9] V haşiyesinde

[10] D كرب

كَرْبا [1](ش) — الخروف الرضيع
كِرْتْشُزْ — كلام صادق
كَرْتْدي — حزّ
كَرْتُكْ — موضع الحزّ
كُرْتَل — القوىّ الشديد
كَرْسَنْ — المعجنة من الخشب
كَرِشْ — الرابية
كِرِشْ — الوتر و (كِرِشْ) الذى من حزب الشخص فى السباق من رمى او جرى او لعب بالصولجان و نحو ذلك يقال (بو كِرِشِمِدُرْ) اى هذا رفيق
كَرْشدي — صافحه والسين فيه للمفاعلة وهو منقول من ناصره الى صافحه
كِرِشْدي — عانده فتعاندا
كِرِشْتي — داخله
كُرْسَدي [2] — طاب شهوة الجماع
كُرْلَدي — رعد
كَرْنَا [3] — الاجاص وبالتركمانى (ارمُتْ) [4]

كُرْت [5] — السفرجل بالقبجاق كانه قال. تفاح الاكراد و (ايو) [6] بالتركمانى
كروان (ق) سَرا [7] — الفندق
كَرْمَنْ [8] — المدينة
كُرْنُ [9] — البرذعة

الكاف مع الزاى

كُزْسُزْ — الاعمى بالتركانية اى بلاعين
كُزْ — العين وفصل الخريف مشترك بينهما وبين الماء المعين وبين الجرو بين الابكر
كُزْكْ [10] — الكبير العين
كَزْ — حيث يقع الفوق من الوتر
كَزْ — بمعنى مرّة
كَزْلِكْ — السكين الذى يتخذ للفوق
كَزُنْ دُرُكْ — الشعرية التى توضع على العين
كزن كون [11] — المن
كُزْنو [12] — المرآة

---

[1] D كُرْبَا
[2] D كُرْشَدى
[3] D كَرْنَا الاصى
[4] D اَرَمُطْ
[5] Arapça tercemesine nazaren الاصى ilave edilmelidir; D yoktur
[6] D اَيوا

[7] D كَرَوانْ سَرا
[8] V yoktur
[9] V yoktur
[10] D كُزْكْ
[11] D كَزَنْ كَوَنْ
[12] D yoktur

كَزْدي — طاف

كَزْدُزْدي — طوّف

كَزْلَدي — ماين وراقب

كِزْلَدي — خبأوفى كتاب[بيلك](كِزْلَدي) طمر

كَرَزْدي [1] — نصب ذكره للجماع

كُزَنْ — النمس[2] وفى كتاب [بيلك] الدلق (كُزَنْ)

كُزْجْ [3] — الطوّاف

كُزْيزْ سَبَكْ — الحلد

كِزْ [4] — الباد

الكاف مع السين

كستي — قطع

كسجي [5] — القاطع

كَسْكَلْدي [6] — هبّر

كُسْتي — حرد

كَسْكْ — الخادم المحصى

كُسَدي — حرك النار

كَسُو [7] — المحراك للنار

كَسَدي [8] — اراد مماثلته فى فعل الخير

كَسْكِي — المنشار

كُسْكْ — المشع

كسلتكي [9] — السحليه والوزغ

الكاف مع الشين

كُشَكْ — الفصيل

كِشك [10] — معروف وهو منقول من الفارسية

كِشَنْ — الشكال

كُشْكْ [11] — القصر

كَشُرْ (ف) — الجزر

كَشْكا — بمعنى ليت وهى حرف تمنّ وهى منقولة من الفارسية

كِشي — الانسان ينطلق على الذكر والانثى وينطلق ايضا على الزوجة بالكناية يقولون (كِشِمْ أُوْدَدُرْ) اى انسانى فى البيت يعنون به الزوجة

[1] D كَرَزَدى

[2] V haşiyesinde

[3] D كَزَجْ

[4] D كِبْر

[5] D كَسِجى

[6] D كَسَكَلَدى

[7] D كَسَوُ

[8] D كُسَدى

[9] V haşiyesinde D كَسَلَتَكِي

[10] D كُشك

[11] D كُشَكا

كِشْنَدي — صهل الفرس

كِشْنَلدي [1] — شَبَحَ

كِپشْ [2] — السمّور

الكاف مع الكاف

كُكْ — الازرق ويطلق على السماء

كُوكْ يُلو [3] — المجرة

كُكْلَدي [4] — صار

كُكَوُنْ — طير يشبه بالذباب الكبير يقع على الخيل والبقر وغير ذلك ويوذي فاذا احسّ به قرّ منه

كُكَنْ — الاجاص

كُكَرْجِنْ — الحمام

كِكِشْ — الناصية

كُوكْ جَبْرْ [5] — السيف الابتر

كَكِلِكْ — الحجل

كُكْ — الجنس يقال (كُوكُنْ نادُرْ) اى اىّ شئ جنسك

كُكَرْمَكْ — الرعد الفعل منه (كُكَرْدي)

الكاف مع اللام

كَلْدي — جاء

كَلْدَجِيلْ — السنة الآتية

كَلْتُردي — اجاء

كُلْدي — ضحك وربط قوايم الشاة للذبح مشترك وفى كتاب [بيلك] هو الزنبور

كُلْدُرْدي [6] — اضحك

كُلْ — بالكاف الخالصة الرماد

كُلَفْ — الوَرد اصله (كُلَبْ) بالباء المشوبة منقولة من الفارسية وهو مركب من (كُلْ) وهو الورد و(آبْ) وهو الماء اى ماء الورد ثم نقل للورد وتفصحت البلدية انْ قلبوا الباء المشوبة فاء ولو استُنطق الاصيل فى الترك بان يقال قل (قَتِبه) لقال (بَقِپهْ) بالباء المشوبة وهم الآن يقولون (قيه‌قى) اى ابن الفقيه

كُلَجْ — الضحوك

كِلِكْجا — الغطاء الذى على المخدّة وعلى المسند وهى مركبة من (كِرْلِكْ) (كِرْ) الوسخ [7] و(لِكْ) الزيادة اللاحقة للاعداد و(جا)

---

[1] D كِشْنَلدي شبح الفرس

[2] V yoktur

[3] D كُوكْ يُولو

[4] D yoktur

[5] D جبر

[6] D yoktur

[7] D لعله : الوسخ ، الموضح

للتصغير والتحبيب وذلك في الالوان
و ما يقاربها نحو قولهم (قراجا)
و (قزلجا) و (صرُوجا) [1]
اى اسيود واحيمر واصيفر
و يطرد ذلك في الالوان
كَلك — بالكافين الخالصتين هي شبهٌ مركب
من اخشاب لتعدية
كُلْكْ — موضع مرمى الرماد
كِلِيْم — الكساء
كِلتْ — المفتاح
كِلِشْدِي — زرفن
كَلْكَ — الظلّ والخيال
كَلْكَجْ [2] — عصايب النساء
كَلْباز [3] — المجذوم
كِلِنْ — الكنّة [4] والعروس
كِيُو [5] — العريس

الكاف مع الميم

كِمْسا — احدٌ ويقال (كِيَسا) ويقال
(كِرْسَنا) [6]

كُمْدِي — دفن
كَرِكْ — الافرم
كَرْدِي — مشمش العظم ونحوه
كَرْدَكْ — العظم الذى فيه مشمشة [7]
كُرْ — الفحم
كمى [8] — السفينة
كا [9] — المركب بالقبجاق
كُوما [10] — الكبيُ وبالقبجاق (كَرَبْ) [11]
وقد تقدم
كِمْ — بمعنى من
كَمْشِي — بطح
كُمُشْ — الفضة
كَمُلْكَن [12] — الوحل الشديد
كَمُلْدُرُكْ — اللبب
كَمْكَكْ — الشديد الزرقة واصله (كُيُكْ)
بالياء

الكاف مع النون

كَنا — القُراد [13]

---

[2] D صَرُوجا
[3] D كلكج
[4] D كَلبان
[5] V sonradan ilâve edilmiş D yoktur
[6] D كُيُو العريس ويقال (كُيكُو) ايضاً
[7] V haşiyesinde
[8] D المشمشه

[1] D كَي
[9] D كَا
[10] D كُومَا
[11] D كَرَب
[12] D كَمُكَن
[13] V çizilmiş ve sonradan satır arasına (حلمه) ilâve edilmiştir

كُنْ — الشمس واليوم وهو مجاز فى اليوم

كُنْ — الجلد [1]

كَنْ — الواسع

كِنْ — المسك ويسمّى (كِنْكِنا) [2] اى مُسَيك و (كِنْبِلا) اى فرخ المسك

كِنْجَكْ — نافجة المسك ويسمّى.

كُنْدَرْدِي — شبِع [3]

كُنْجْ [4] — النعمة

كُنْدي — تنعّم و تمتّع

كُنْلُكْ — نظر [5] واطلّه حصى لبان

كِپِل — القلب وفى كتاب [بيلك] (كنل) النفس

كَنْدُو — تأكيد للنفس يقال (كَنْدُ أز بَرْدي) و (كَنْدُز بَرْدي) اى ذهب حقيقة نفسه يقال (أُزُمْ [6] بِلْسُنْ) اى لِتَعلَمْ نفسك اذا فوّضت الامر اليه تقول له هذا وتقول فى هذا المعنى ايضاً (كَنْدُو أُزِ بِلْسُنْ) اى لتعلم [7] نفسه

كَنْشْكا [8] — المشورة ويقال (كَنْكَش) و (كَنْكَچْ)

كَنْشْدي — تشاور

كَنْتْ — القرية

كَنْدِرْ — القنّب والكتّان

كِنْدِكْ — السّرة

كُنْجَكْ — السراويل

كُنْلَكْ — القميص

كُنْدُوزْ — النهار

كُنْسُلِي [9] — علم للنساء وهو مركب من (كُنْ) الشمس و(سَلِي) [10] النظيف فكانه قال شمس نظيف

كُنَرِي — علمٌ وهو مركب اى رجل الشمس و (كُنْ) الشمس و (أَرْ) الرجل والكسرة للاضافة وحذفت الهمزة

كُنَشْ — يطلق على الشمس مجازاً وحقيقته الشعاع وبالقبجاق (تُمِيشْ) ويطلق على الشمس ايضاً

---

[1] D كُنْ (خ)ـ الجلد بالشعر

[2] D كِنْكِجا

[3] D yoktur

[4] D كُنُجْ

[5] D ينظر واطله حصالبان

[6] D لعله : ازن

[7] D لعله : ليعلم

[8] V (ك) altına (د) konulmuştur D كَنْشُكا

[9] D كُنْسُلِي

[10] D سُلِي

كَنْجُكْ — الجيب

كُنْلدي — صندوق كتاب بيك (كُنِلَدي) غار

كُني — النيرة

الكاف مع الواو

كَوْنْدي [1] — فَرِحَ

كَوْنْج [2] — الفرح

كُوْلدي — هرم

كُوَلَكْ [3] — المحلب

كَوْلْ — شجر لاساق له وثمره شبيه بالتين

كَوشَدي — اجترّ الجمل والغنم وغيرها يقال (دوا كوشر) اى الجمل يجترّ

كَوْك — التبن

كُوْك — الخيشة التى تربط على ذكر الكبش لتمنعه القفاز

كُوزْ — البساط

كَوْزْ — الكافر

كَوْزْك [4] — البقساط

الكاف مع الياء

كَيْمَكْ — اللبس

كَيْسي — اللباس

كَيْدي — لبس

كَيْدُزْدي — ألبس

كَيْ — جيّد يقال (بُو كَيْدُزْ) اى هذا جيّد وبالقبجاق (ايك) [5]

كَيْنْدي [6] — احترق

كَيندردى [7] — حرّق

كَينك [8] — المحترق

كَيْنَدي [9] — ترك الطير عشّه وسكن غيره

كَيْكَنَكْ — اللولؤة والبوقه [10] والحلمة وهى طيور

حرف اللام

هو قليل فى الاسماء واما فى الافعال فلا يكاد يوجد واما فى الحروف فلا يحفظ منه الّا قولهم (لى) بمعنى ذو

---

[1] D كُوْنْدى

[2] D كُوْنْج (ش)

[3] D كُوْوَك

[4] D كَوَرُك

[5] D ايْكو

[6] D كُيْنْدى

[7] D كُيْنْدُرْدى

[8] D كُيْنك

[9] D كَيْنَدى

[10] D البوذنة

اللام مع الباء

لَبْلَبْ (ش، ش) — مشى مختبط يقال (لَبْلَبْ كَلُرْ) اى يجئ مختبطا

لَبْلَبُو — القضامة

اللام مع الجيم

لاچِين — الشاهين

اللام مع الراء

لِرْبْ (ش) — اى بجملته دفعة واحدة اوله فيه صعوبة مّا واخره سهله يقال (بِيكِمْ لُرْبْ كِرْدِى) معناه ذكرى دخل بجملته دفعة واحدة

لِرْبْ — على غفلة يقال (لِرْبْ كَلُرْ لِرْبْ كِتَرْ [1]) اى يذهب على غفلة ويجئ على غفلة

لُز — القريشة الحلوة

اللام مع الغين

لُغْ — بمعنى ذو فى اللغة القبجاقية و (لُغْ) حجر مدوّر يسوّى به السطح ويقال (لُغْلَدِى) اذا سوّى السطح بذلك الحجر

اللام مع القاف

لَقْ — كلة تعجب وهى مختصرة من لاحول ولاقوة الاباالله وهى من لغة رعيان الغنم وَقلّما ينطق بها المحتشم

اللام مع الكاف

لَكْلَكْ — الحبرج

لُكْ — جمل قيس

حرف الميم

الميم مع الجيم

ماجى — السنّور

الميم مع الراء

مَرْتَكْ — جذع يسقف به

مَرْجَكْ — العدس وهو بكسر الجيم

الميم مع الزاى

مُزْدُزْ [2] — الاجير

مُزْدِزْدِى [3] — اجره

[1] D كَتَرْ

[2] V haşiyesinde

[3] V haşiyesinde

مَزْدَكِ [1] — المصطكى وهى مترّكة

الميم مع السين

مَسْكِتْ — المسجد وهى متركة

الميم مع الشين

مشتُلُقْ [2] — البشارة

مشتلدى [3] — بشّر

مُشْتِچِى — المبشّر

مُشْكْ — مترّك من المسك

الميم مع القاف

مِقْلَدِى — سمّر (ميخ) بالفارسية هو المسمار ثم قلبوا الخاء قافاً فى اللغة التركية والذى لايحسن التركية يقول (مِخْلَدِى) بالخاء اى سمّر

الميم مع اللام

مَلَدِى — يعرت الغنم وهو تصويتها

مُلَدِى — ثغت البقرة وهو تصويتها ايضاً

الميم مع الميم

ماما — كلمة تدعى بها الكبيرة من النساء و يسمّى بها

مَمُقْ — القطن وبالتركمانى (پَمْبُقْ)(ش،ش)

مَمُرَجْ — ولد الدبّ

مُومْ — الشمع

الميم مع النون

مَنْ — مضمر بمعنى انا

مِنْ — الالف

مِنْدِى [4]— ركب وبالتركمانى (بِنْدِى)[5] بالباء

مِنْزْ [6]— العين من الماء

مَنْزْ — لون الوجه

مَنْ [7] — شبه

مَنْزَدِى — اشبه

مُنْ [8] — الحاجة والضرورة

مَنْزَش بُلْدُو [9] — اشكل من الحاجة والضرورة [10]

---

[1] D evvelce مَزْدكى sonradan مَزْدكى yapılmıştır

[2] D مُشْتُلُق

[3] D مُشْتُلدى

[4] D evvelce مَنْدى

[5] D بَنْدى

[6] D yoktur

[7] V haşiyesinde

[8] D yoktur

[9] V haşiyesinde

[10] V yoktur

مُنْلُوُ [1] — المحتاج ومعناه ذوالحاجة

مَنْ [2] — الحال

مَنْلِى [3] — عام يسمّى به اى ذوالحال

مُنْقُل [4] — التتر وهواصل (مُقَلْ) وهذا المستعمل

مُنْطْ جَكَرْ — نبات السكّر وهو متروك ترّكوا نبات بـ(مُنْطْ)و سكّر بـ(جَكَرْ)

مُنْدا — هنا

مَنْكُوصُو [5] — ماءالحياة اى ماءالدوام

مُنُو [6] — قصاصةالسير

مُنْجُقْ — الخرز والفصوص ويقال فيه (بُنْجُقْ)

بُنْجُقْ — اى هذا القدر و(الجق)ذاك القدر

الميم مع الواو [7]

مُو — للاستفهام ويجوز (مى)

الميم مع الياء

مَى [8] — الدماغ وبالتركانى (بَيْنى)

مُيُزْ [9] — القرن وبالتركانى [10] (بُينُزْ)

مَيْنْ — يأتى بمعنى غيرفى فى الحال وسيأتى ذلك وبمعنى قبل فتقول (صُرْ بَرْمَيْنْ) اى سل قبل الذهاب و (يَمِيْنْ) قبل الاكل و (طُرْمَيْنْ) قبل القيام ويؤدى هذا المعنى خاصة (بُرُنْ) فتقول (صُرْ بَرْمَسْ دَنْ بُرُنْ) وهى قبجاقية

حرف النون

نا — اىّ شئ

النون مع الثاء

نِثَا [11] — بمعنى كيف

النون مع الجيم

نَجا (ش) — كَمْ

نَجُكْ (ش) — كيف

---

[1] D مُنْلُوُ

[2] D مَنْ

[3] D مَنْلِى

[4] D مُنْقُل

[5] D مُنْلُو صُو

[6] D مُنُو

[7] V haşiyesinde D النون مع الام bahsında

[8] D مَى

[9] D بُيُزْ

[10] D (مُيُزْ) وبالقبجاق

[11] D نثاَ - بمعنى كيف بالتركانى

النون مع الزاى

نازْ [1] — الدلال ويسمى (نازْ [2] خاتُونْ)
نَزْلَنْدي — تدلّل
نَزْلِهْ — الناعم الرخص

النون مع السين

نَسا — الشئ

النون مع الشين

نِشا — بالتركانى لم
نِشَنْ — الداغ والعلامة
نِشَلَندي — طبع

النون مع اللام

نَلُك — بالقبجاقية لم

النون مع الميم

نَمازْ [3] — الصلاة الماضى (نَمازْ اتى [4])
اى فعل الصلاة
نَمازْ لِغُو — السجّادة

نَما — شئ يقال (نَما يِدِنْ مُو [5]) اى هل
اكلت شيئا

النون مع الواو

نَوْرُزْ — زهر يسبق النبات فى اول الربيع
منقول من الفارسية

حرف الياء

يا — القوس
يا — كلْ الماضى منه (يَدِي) اكل وبمعنى
اطعم (يَدِزْدي) [6].
يو [7] — البصل
يُو — اغسل الماضى (يُدِي) وفى كتاب
[بيلك] (يُيْدِي) غسل

الياء مع الباء

يَبْطِي — غطّى وبى مشترك وفى كتاب
[بيلك] (يَبْطِي) اغلق
يَبْرَقْ — الورق [8]

[1] D نَزْ
[2] D نَزْ
[3] D نَمَزْ
[4] D اى
[5] D نَما يِدِنْمُو
[6] D يدزدى
[7] D يُو
[8] D الورق من الشجر

يَبشْطي [1] — لزق [2]

يَبَلَقْ — العريان

يُبْ (ش) — الجيد كانّها [3] لغة خوارزمية

يَيا — المذرى الذى يذرى به القمح وغيره

يُبُنْلوُ بَزَري [4] — اى سوق ذلك المكان المسمى بـ (يُبُنْلوُ) سوق من اسواق الروم فى البرية يقيمون فيه اربعين يوماً

يِبْتِي [5] — الحُلمة

يِبَكْ [6] (ش،ت) — الحرير ويقال (اِبَكْ)

يَبْيَشِلْ [7] — الاحوى ويقال (يَمْيَشِلْ) بالميم بدل الباء

الباء مع التاء

يِتِي — الحادّ القاطع

يَتَكَنْ — بنات نعش [8]

يِتِيَّ [9] — سَنَّ

يِتِنْدي — اِنْسَنَّ

يَتّي [10] — كفا وادرك مشترك

يَتِلْ — متكمّل [11]

يَتُرْدي [12] — و — يَتُرْدي — اتاف

يِتِي [13] — هلك وفنى

يِتُكْ [14] — الضايع

يَتّي [15] — السبعة واصلها (يَدي) وينطق ايضاً بالاصل

يَتْمِشْ — سبعون التاء بدل من الدال لان (يدى) سبعة و (مِشْ) صار بها بدل [Sic] على السبعين

يَتِبْجَكْ — المنقطع وحده عن الركب

يَتْ (غ) — الاستطاعة والقدرة يقال (يَتِبِقُطْرْ) اى ماله قدرة ولا استطاعة

---

[1] D يَتَشْتي

[2] D ayrıca وبالقبجاق يَشْطُقْ

[3] D وكانها لفظة

[4] D يبنلو - سوق من اسواق الروم فى البرية يقيمون يقال (يبنلو بزرى) اى سوق ذلك المكان المسمى (يَبَنْلو) فيه اربعين يوماً

[5] V yoktur D alınmıştır

[6] V yoktur D alınmıştır

[7] V yoktur D alınmıştır

[8] D النعش

[9] D يَتِي

[10] D يَتِي

[11] D تكمل

[12] D يَتَرْدي

[13] D يَتِي

[14] D يَتُكْ

[15] D يَتّي

يَقْيسِزْ [1] — الذى ماله قدرة (سُزْ)معناها
بلا و (يَتْ) هى القدرة
فكانه قال بلا قدرة

يَتْرْمَكْ — السعال

يُتُرْدُو — سعل

يَنْبَا — قبيلة من القبجاق

الياء مع الجيم

يُجا — كل عال مرتفع

يُجَلَدِى [2] — رفع

الياء مع الراء

يردى [3] — مشا

يَرَدى — صلح

يِرْدى [4] — شقّ قليلاً ومنه قيل للاعلم
(يِرْكْ طُطَقْلُو) اى ذو شفة
مشقوقة وفى كتاب [بيلك]
الاعلم (يِرِقْ)

يَردى — اشرق يقال (طَنْ يَردى) اى
اشرق الصبح ويقال بالتركى
(طَنْ آتّى) اى نطق الصبح

يَرْقَلدى — جفز

يَرُقْ — الشق

يَرْقِنْ — البرق

يَرِقْ — الجوشن

يُردى — عبّر الرؤيا

يُرا — هو التعبير

يُرْدُو — فوّل من الفال

يُرُنْ — القصاصة من كلّ شئ

يُورغَنْ — اللحاف

يُورْغا — الماشى خبباً يقال (يُرْغَلَدى)
اى خبّ فى مشيه

يُرى [5] — حوالى الشئ يقال (يُرَنْدُرُو [6]
يَطّى جَرٍ) (جَر) هو العسكر
و(يَطّى) وقد و(يُرَنْدُرُو)
حوله

يُراسى — حوله

يَرْمَقْ — الدرهم

يِرْ — الارض

يارْ [7] — الشقيق وهو الموضع العالى الذى
يشرف منه على اسفل

---

[1] D يَتْسِزْ

[2] D يُجَلَدِى

[3] D يُردى - مشى

[4] D يَردى

[5] D يُرا

[6] D buradan sonuna kadar yoktur

[7] D يَر

يَرْداشْ — المعرفة من ارض واحدة

يِرْتِي [1] — مزّق

يِرْتِقْ [2] — الممزّق

يَرْتِمِ — خلق

يَرْتِغَنْ — الخالق

يُرْطْ — الوطن

يَرْلِقَدي — غفر ورحم

يَرْلُوْ — كلة تؤدى معنى مسكين

يَرْتَدي — تضمّر

يَرْتَدْزِدي — ضمّر الفرس والاسم (يُرْقُطْ) [3]

اى مضمّر

يَرُقْ — ضوء القمر

يِرَقْ — البعيد

يُرُقْ — الكمة وبالتركانى [4] (يُغْرُقْ)

ويقال (يُرُقْلَدي) و (يُغْرُقْلَدي)

اى لكم

يُرَكْ — القلب يقال (يُرَكْلُو) اى شجاع

و (يُرَكْسِز [5]) الجبان

يَرِمْ [6] — الشق من الشئ وهو النصف

يُرْقا — الرقيق المقابل للغليظ من قماش وغيره

يَرَصا — الوطواط

يُوزْلَدي — انتقض

يُوزْلُكَنْ — منتقض

يِرْطِي — خرق هكذا فى كتاب [بيلك]

وتقدم قبل

يَرْدي — شقّ قليلاً

الياء مع الزاى

يازي — الصحراء

يازْ — فصل الربيع

يازُو — الكتابة يقال (يَزْدي) كتب

يُزْدي — عام وسبح

يَزْدي — حبق

يُزْ — المائة

يُزْ — الوجه

يُزْ — النحاس الاصفر ايضاً

يُزُكْ — الخاتم

يُزْلَدي — عتب ولام وكانه منقول من ضرب

وجهه

يَزُقْ — الذنب والجريمة

يَزْقَلَدي — اذنب

يُزَقْ — القفل

---

[1] D يَرْتِقْ

[2] D يِرُتِقْ

[3] D يَرْقُطْ

[4] V haşiyesinde

[5] D yoktur

[6] D buradan taشْطَلَدي ye kadar olan kelimeleri almamıştır

يُرْقَلْدي — قفل

الياء مع الشين

يِشدي — لمع
يَشدي — تخبأ وخفي
يَشُرْدي — كتم اصله (يَشْدُرْدي)
يَشْمَقْ — النقاب
ياشْ — العمر
يَشَدي — تعثر
ياشْ — الاخضر
ياشَرْدي — اخضر
ياشِلْ — الاخضر من الالوان و(ياشْ) يطلق على النبات الاخضر
يِشِقْ — الحوذة
يُشُقْ — الماجن
يُشْقَلْنْدي — مجن
يَشْ — الدمع ايضاً يقال (كُزي يشردي) دمعت عينه و(يَشْلَنْدي) امتلأ بالدمع
يَشِنْ — الصاعقة
يِشِمْ [1] — الرانات

الياء مع الصاد

ياصْ [2] — العزاء
يَصْدي — فكّ وترالقوس
يَصّي [3] — الصفيح من حديد وحجر وغيرذلك
يَصْطُقْ — المخدة
يَصْلوُ — صاحب العزاء
يَصِيجْ — نصل معروف [4]

الياء مع الطاء

يَطْ — الغريب الاجنبي
يَطَرْدي — غرّب بمعنى زوّج بنته
يَطّي — رقد
يَطُقْ — الراقد
يَطْقِرْدي — ارقد اصله (يَطْيرْدي [5]) فابدلوا الدال قافاً على غيرقياس[6]
يَطْلِقْ — البنت (لِقْ) هي اللاحقة للاعداد كانها تكون معدّة لان تغترب عن اهلها يقولون (بِرْيَطْلِقْ كِشْمَنْ) (بِرْ) واحده (يَطْلِقْ) بنت

---

[1] D يَمِمْ
[2] D يَصْ
[3] D يَصِي
[4] D ويقال بالسين بدل الصاد ايضاً
[5] D يطردى
[6] V yoktur D alınmıştır

(كِنا) علم للتصغير الميم الساكنة ضمير المتكلم (بَزْ) موجود

يُطْلِي — بلع وفى كتاب [بيلك] (يُطْلِي) جـ

يُطْلُقْ — السنة الجدية

الياء مع الغين

يَغْ — السمن

يَغْلَدِي — دهن

ياغي [1] — المحارب

يَغْدِي — مطر

يِغْدِي — جمع ومنع مشترك

يُغُنْ — الثخين

يِغِنْ — المجموع

يَغْلِقْ — النشّاب المعدّ للعدوّ

يَغْرِتْ — الرايب

يَغِرْ — عقر الدابة

يِغْرُقْ [2] — الرجل الذى لا يقدم على الشئ

يَغْرِنْ — عظم الكتف

ياغِزْ [3] — لون مشهور فى الخيل وتسمّى به الارض فيقال (ياغِزْ [4] يِرْ)

يَغْمُرْ — المطر بالتركمانى و(يَغْمُرْ) بالقبجاق

يَغْما — النهب

يَغْمَلَدِي — نهب

يَغْما [5] — السماط والخوان ايضاً

يُغُرْدِي — عجن ويقال (أنْ يُغُرْغُلْ) [6] اى اعجن العجين

يَغْرِلِقْ — المرشحة

ياغِرْ [7] — تُرس الحديد الصغير

الياء مع القاف

يَقِنْ — القريب

يَقا — الطوق

يَقْمَجْ — السطيحة

يَقْطِي — اصلى الشئ فى النار

يَقْلَدِي — احترق

يُقَرُو [8] — فوق

يُقُشْ — العقبة

يَقْتُو — الضوء يقال (كُزُنْ يَقْتُو) اى عينك مضيئة مشرقة يكنون بها عن السلامة ويقولون ايضا فى هذا المعنى (كُزُنْ

---

[1] D يَغِي

[2] D يَغْرُقْ

[3] D يَغِزْ

[4] D يَغِزْ

[5] D يَغَمَا

[6] D yoktur

[7] D يَغِرْ

[8] D evvelce يَقْرُو sonradan haşiyesinde يُقَارُو

آيدِنْ) وتقول ايضاً كُزُنْ يَرِقْ) [1]
وكلّه بمعنى واحد
يُقصُلْ — الفقير
يَقْنِي — اللحم السليق وتبدل قافه خاء
يَقْشِي — طيّب وتبدل قافه خاء
يَقْشِلَدِي — طيّب
يُقْ — معدوم ويستعمل بمعنى لا
يُقْلو — فقير اى ذو معدوم

الياء مع الكاف

يِكْ — الجيد
يَكْ — السيطان
يَكْ كُزْدُو — ابغض
يُكْ [2] — الريش
يُكْ — الحمل وهو كناية عن الضمان
يِكْ [3] — بالقبجاق الخط فى الارض وفى غيرها
يُكِي — ثقيل الحركة

يِكِرْمِي [4] — عشرون ويقال (اِكِرْمِي) [5]
يَكَرْدِي [6] — حرد
يُكَلَدِي — ضمن
يُكُنْدُو — خدم بالركوع
يُكُرْدِي — جرى [7] وجزيقال (يُكُرُكْ
اَطْ) اى فرس جرّاء
يِكِتْ [8] — الشابّ
يُكْسَكْ — العالى
يُكْسُكْ [9] — الكشتبان
يُكْلُو — الحامل
يَكَنْ — الجمع
يِكَنْ — الحصير
يَكْ كَلا بوجا تُوكْ [10] — القط المؤذى

الياء مع اللام

يَلَنْ [11] — الحيّة
يَلْغَنْ — الكذب

---

[1] D يِرِقْ
[2] D sonradan يُكْ
[3] V haşiyesinde D يِكُ
[4] D يِكِرِي
[5] D اِكِرِي
[6] V haşiyesinde D يَكَرْدِى
[7] D يُكُرْدِى
[8] D يَكِتْ
[9] D يُكْسُكْ
[10] V yoktur D alınmıştır
[11] D يِلَنْ

يُلْ (خ) — الطريق
يُلْداشْ — المعرفة من الطريق
يَلْ (ق) — الريح يقال (يَلْسَتى) اى هبّت الريح
يَلْسْ — النسيم
يِلْ — السنة ويقال (يِلْقُطْلُوْ بُلْسُنْ) معناه ليكن العام مباركا
يُلْقِي — طرق
يِلْقِي — البهيمة [1] هذا اصله ويستعمل فى اللغة القبجاقية للخيل والذى يختصّ بالخيل فى اللغة التركية (يُونْد) واذا ارادوا الشتم قالوا (اَىْ يِلْقِى) اى يا بهيمة
يَلْواجْ — الرسول
يِلِمْ — القراء
يَلْ (خ) — معرفة الفرس
يَلَمْ — القدر والجاه يقال (يَلَمُنْ يُكْسَكْ بُلْسُنْ) (يَلَمُنْ) جاهك وقدرك
يَلْمَنْ — اليربوع
يَلْمُكْ (ق) — نوع من النبات شبيه بالكرّاث

يُلْدُزْ — النجم
يُلْدُرُمْ — الزجاج وهو البرق فى لغة التركمان يقال (يُلْدُرُمْ يُلْدُرَدى [2]) اى البرق برق
يلكن [3] — القلع
يُلَكْ — القدة فى السهم
يَلَدى — لعق
يَلَقْ — الملعقة للكلب خاصة
يُلَدى — حلق
يُلْوُ — الفداء
يُولْدُزْكْ [4] — بزر القصب
يَلَزْ — المجرّ
يِلِكْ [5] — المخّ
يَلِنْزْ [6] — فرد
يَلْقَشْلَدى [7] — دحاله
يَلَدى — فتر
يِلَدى [8] — هبّ
يَلِنْ قِلَدى — جعله عريانا اى جرّده
يَلْوا [9] — السلوى

[1] Buradan ta sonuna kadar bütün cümle D den alınmıştır V yoktur

[2] D يلدردى

[3] D يلكن

[4] V haşiyesinde D يلدرك

[5] D يلك

[6] D يلغز

[7] V haşiyesinde

[8] D يلدى

[9] D يلو

الياء مع الياء

يَيْلَقْ — المصيف

يايْ — فصل الصيف

ييقندى [1] — اضطرب المكان بالماء المغرّق

يَيْقَدي — غسل

يُيُنْدُو — الغسالة

يُيْدُو [2] — غسل

يَيْدي — فرش وبسط

يُيْدي — عا وكشط

يَيْدي — حرّض على الشئ

يَيلْدي — تحرّض هووانبعث

ييي — الرائحة مطلقا

ييدي [3] — اى فاح وفى كتاب [ييلك] (يي) الذفر فاذا قالوا (ييْدى) [4] اختص بالرائحة المنتنة واذا ارادوا الرائحة الطيبة الحقوا بالفعل مايدل على ذلك فيقولون (حَلْطْلوُ ييي) اى الحلو فوح

ييلدى [5] — شم

ييدى [6] — انتفخ

ييِنْ — موالى العدل

ياوِتْ — الشابّ ويقال فيه (يِكِتْ) فيكون [7] الساقط من حروف المعجم فى لسان الترك الثاء والحاء والخاء والذال والصاد والظاء والعين والهاء والفاء تسعة احرف

---

[1] D ييقلدى

[2] V haşiyesinde

[3] D ييدى

[4] D ييلدى

[5] D ييدى

[6] Buradan sonuna kadar V yoktur D alınmıştır

التصريف

علم بأحكام الكلمة قبل تركيبها مع كلمة اخرى والكلمة ناشئة من حروف المعجم وحروف المعجم فى هذا اللسان ثلاثة وعشرون حرفاً وهى الهمزة والباء الخالصة والباء المشوبة والتاء والجيم الخالصة والجيم المشوبة والدال والراء والزاى والسين والشين والصاد والطاء والغين والقاف والكاف الخالصة والكاف البدوية واللام والميم والنون الخالصة والنون الخيشومية والواو والياء ومتى وجد فى بعض الكلم [1] حرف غير هذه فيعلم ان تلك الكلمة غير تركية بل منقولة من لغة غير [2] الى هذه اللغة وذلك مثل (اَخْشَمْ) و(قِرْمِزْ) و(فِيرِشْتِلَازْ) و(كُلَفْ) وغير ذلك والكلمة قول او منوى معه موضوع لمعنى وهى [3] اسم وفعل وحرف والاسم احادى وثنائى وثلاثى ورباعى وخماسى فالاحادى متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك (صُو) و(يَا) و(جِى) والحروف التى بعدها اشباع وليست اصلاً وكذا [4] جميع حروف المد واللين الثلاثة لا يكون شئ منها اصلاً فى هذه اللغة بل انما هى نواشئ عن اشباع الحركات [5] والثنائى تقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسماً وكلها مسموع فمنه (فَعْ) نحو (سَنْ) و(فِعْ) نحو (كِمْ) و(فُعْ) نحو (بُزْ) [6] و(فَعُ) نحو (قَبُ) و(فَعَ) نحو (أَرَ) و(فَعِ) نحو (اَرِ) [7] و(فُعُ) نحو (اُرُو) [8] و(فِعِ) نحو (بِىِ) و(فُعَ) نحو (بُغَا) و(فِعَ) نحو (قِصَا) و(فِعُ) نحو (يِسُو) و(فُعِ) نحو (طُلِى) والثلاثى تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ستة وعشرون بناء (فَعْلْ) نحو (اَرْدْ) و(فِعْلْ) نحو (صِرْتْ) و(فُعْلْ) نحو (كُرْتْ) و(فَعْلِ) نحو (بَرْجَا) و(فَعْلِ) نحو (صَغْرِى) و(فَعْلُ) نحو (قَرْغُو) و(فَعْلِ) نحو (بَرْصَا) و(فَعْلِ) نحو (طَرْزِى) و(فَعْلُ) نحو (آيْكُو)

---

[1] D فى الكلام [2] D غيرها [3] D وهو [4] D وكذلك [5] Buradan القلبة kadar V haşiyesindedir [6] D بز [7] D (ارَ) نحو (فَعَ) و [8] D اُرُ

و(فِعْلَى) نحو (بيرْ كا) و(فِعْلِي) نحو (دِزْكِي) و(فِعْلُو) نحو (اِنْجُو) [1]
و(فُعْلى) نحو (اُزْنا) [2] و(فُعْلُو) نحو (كُبْرُو) و(فُعْلِي) نحو (بُكْرِي) [3]
و(فُعْلُو) نحو (اُيْرُو) و(فُعَلُو) نحو (بُقَوُ) [4] و(فِعَلُو) نحو (بِلَكُو) [5]
و(فَعَلْ) نحو (آتَكْ) و(فَعِلْ) نحو (اَدِكْ) و(فُعُلْ) نحو (كُرُجْ) و(فُعَلْ)
نحو (كُزَكْ) و(فُعُلْ) نحو (اُزُمْ) و(فِعِلْ) نحو (بِجِتْ) و(فِعَلْ) نحو
(كشَنْ) و(فِعُلْ) نحو (دِلُكْ) [6] والرباعى تقتضى [7] القسمة ابنية كثيرة والمسموع
منها [8] ثلاثةوثلثون بناء (فَعْلَلْ) نحو (آتْمَكْ) و(فُعْلُلْ) نحو (بُرْسُقْ) و(فِعْلِلْ)
نحو (جِنْجِقْ) و(فُعْلَلْ) نحو (اُجَقْ) و (فِعْلَلْ) نحو (بِزْكَكْ) و(فِعْلُلْ)
نحو (كِزْلُكْ) و(فَعْلِلْ) نحو (بَلْبِزْ) و(فَعْلُلْ) نحو (طَشْقُنْ) و(فُعَلَلْ)
نحو (اُرغَتْ) [9] و(فِعِلِلْ) نحو (اَيِلِكْ) و(فُعُلُلْ) نحو(اُيُتُقْ) و(فُعُلَلْ)
نحو(اُيُكَنْ) و(فَعُلُلْ) نحو (بَجُكْ) و(فَعَلَلْ) نحو(صَرَغَنْ) و(فُعِلِلْ) نحو
(بُصِرِقْ) و(فَعِلِلْ) نحو (بِلَزِكْ) و(فِعَلَلْ) نحو(جِمَنَقْ)[10] و(فِعِلِلْ) نحو(اِسِلِكْ)
و(فِعِلْلَى) نحو(اِسِرْغا) و(فِعِلْلِي) نحو(اِكِنْدِي) و(فِعِلْلِي) نحو (اَلِنْجِي) و(فُعُلْلَى)
نحو (سُبُرْ كا) و(فُعُلْلى) نحو (صَقُزغا) و(فَعَلْلُو) نحو (قَرَلْدُو) و(فُعُلْلُو)
نحو (تُبُرْغُو) و(فُعُلْلِي) نحو (قُبُنْجِي) و(فَعِلْلِى) نحو (قَطِرْغا) و(فُعَلْلَى)
نحو (تُوزَبغا) و(فَعَلْلِي) نحو (شَبَشْهِي) و(فُعَلْلِي) نحو (قُلَنْجِي) و(فُعَلْلُو)
نحو (قُتُرُو) [11] و (فَعَلْلُو) نحو (دَمَرْكُو) و(فِعِلْلْ) نحو (شَكِرْدْ) والخماسى
تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها ثلثة وعشرون بناء (فَعْلَلَلْ) نحو (اَرْقَطَقْ)
و(فُعْلَلَلْ) نحو (اُرْتَجَكْ) و(فِعْلَلَلْ) نحو(صِرطَلَنْ) و(فِعْلِلِلْ) نحو (بِلتِرِكْ) [12]
و (فَعْلَلُلْ) نحو (جَتْلَوُكْ) و(فَعْلَلِلْ) نحو (قَسطَلِقْ) و(فُعْلُلُلْ) نحو (مُشْتُلُقْ) [13]

---

[1] D (فُعْلُو) نحو (اُنْجُو) و(فُعْلُو) [2] D (فَعْلَى) نحو (اَرْغَا) و [3] D بَكْدِى [4] D بَقَوُو
[5] D بِلَكُوا [6] D (فُعُلْ) نحو (دُلُكْ) [7] D يقتضى [8] D yoktur
[9] D (فُعَلَلْ) نحو (اُرغَتْ) و(فَعِلِلْ) نحو [10] D جِمَنَقْ [11] D قُتُرُوو [12] D نحو (فُعْلِلْ) و(فُعْلِلِلْ) نحو (مُشْتَلِقْ) [13] D (بِلْتِرِكْ)

و (فَعْلُلْلٌ) نحو (يَلَنْدُرْمٌ)   و(فِعْلَلَنٌ) نحو (بِلْدَرَقٌ)   و(فَعْلَلَنٌ) نحو (أَرَسْلَنٌ)
و (فُعْلُلَنٌ) نحو (أُصْرَمَقٌ)   و(فُعْلُلَلٌ) نحو (أُغُرْجُقٌ)   و(فَعْلَلَنٌ) نحو (أَغْرَشَقٌ) [1]
و (فِعْلَلَنٌ) نحو (اَغِنْتَجٌ)   و(فُعَلِلٌ) نحو (بُزَرْلِكٌ) [2]   و (فِعْلِلٌ) نحو (بَيْزَلِقٌ)
و (فُعَلْلَلٌ) نحو (جُوَلْدُزٌ) [3]   و (فِعِلَّلَنٌ) نحو (سِبِلْدَقٌ)   و (فُعْلِلٌ) نحو
(طُقُرْجِنٌ) [4]   و(فَعْلُلَنٌ) نحو (طَغَرْجُقٌ) [5]   و(فَعْلُلٌ) نحو (تَبْطُرْغَا) [6]
و(فَعْلُلُلٌ) نحو (قَرْصُغَا)   و(فَعَلْلَلٌ) نحو (كَسَلْتَكٌ)   وقدنطقوا باسماء سداسية
وهى قليلة منها ماجاء على وزن   (فَعْلِلِلَنٌ) نحو (بِلَدِرْجِنٌ) [7]   و(فِعِلِلَنٌ) نحو
(جِبْلِطِلَقٌ)   و (فَعَلِلَّنٌ) نحو (سَلْكِنْجَكٌ) [8]   و(فِعَلَلَنٌ) نحو (صَرِنْجَقَنٌ)
و(فِعْلُلَلٌ) نحو (قِلْقُبْرُقٌ)   و (فَعْلُلُلٌ) نحو (كَلَدُرْكٌ)   و(فُعْلُلَلٌ) نحو
(أُلْطُرْقَجٌ) [9]   وهذه الاسماء السداسية ينبغى الفحص عنها وعن اشتقاقها حتى يعلم هل
هى مركبة اوبسيطة فمّا اتّضح لنا انه مركّب (قِلْقُبْرُقٌ) هومركّب من (قِلْ) وهوالشعر
و (قُبْرُقٌ) ذنب   و (صَرِنْجَقَنٌ) [10] مركب من (صَرِي) وهو اصفر و (جِقَنْ) لون
اصفر   والفعل احادىّ ثنائى وثلاثى ورباعى   فالاحادىّ متحرك بضمة ومتحرك بفتحة
ومتحرك بكسرة   مثال ذلك (يُو) و (يَا) و (اِى) [11] والحروف فيها اشباع كما تقدم
فى احادى الاسماء [12] والثنائى تقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسماً والمسموع منها عشرة
ابنية   (فُعْ) نحو (أُبْ)   و (فَعْ) نحو (اَتْ) [13]   و(فِعْ) نحو (اِجْ)   و (فُعُ)
نحو (أُلْ)   و (فَعَ) نحو (بَرَ)   و (فِعِ) نحو (بِسِ) [14]   و (فِعَ) نحو (اِرَ)
و (فُعِ) نحو (جُنِ)   و (فُعَ) نحو (بُدَ) [15]   و (فَعِ) نحو (دَبِ)   والثلاثى تقتضى
القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها تسعةعشر بناء   (فَعْلْ) نحو (طَرْتْ) [16] و (فِعْلْ)

---

[1] D و(فَعْلُلْ) نحو (اَغْرَشْقْ)   [2] D بُزَرْلِكْ   [3] D و(فَعَوْلُلْ) نحو (جَوَلْدُزْ)
[4] D و(فُعْلُلَلْ) نحو (صُقُرْجَنْ)   [5] D yoktur   [6] D تَبْطُرْغَا   [7] D (فَعْلَلِلْ)
نحو (بَلَدِرْجِنْ)   [8] D سَكَلَنْجَكْ   [9] D و(فَعْلُلُلْ) نحو (اَلْطُرْقَجْ)   [10] D صَرَنْجَقَنْ
[11] D اِى   [12] D الاسم   [13] D اَبْ   [14] D بِسِ   [15] D بَرَ
[16] D و (فَعَلْ) نحو (طَرَتْ)

نحو (قِرْبٌ) [1] و (فُعْلٌ) نحو (أُرْتٌ) و(فَعَلٌ) نحو (أَمَنٌ) [2] و(فُعَلٌ) نحو (أَنُقٌ) و (فَعِلٌ) نحو (طَفِلٌ) و (فُعُلٌ) نحو (سُبُرٌ) و (فِعِلٌ) نحو (كِرِشٌ) و (فُعَلٌ) نحو (جُعَلٌ) و (فِعَلٌ) نحو (قِزَزٌ) و (فَعَلٌ) نحو (أَقْشٌ) و (فِعَلٌ) نحو (إِقِشٌ) و (فُعَلٌ) نحو (بُلَغٌ) و (فَعِلٌ) نحو (بَرِكٌ) و (فُعِلٌ) نحو (بُلِقٌ) و (فِعَلٌ) نحو (إِكَلٌ) و (فِعِلٌ) نحو (إِكِلٌ) و (فُعِلٌ) نحو (بُنِلٌ) و (فَعَلٌ) نحو (دَبَلٌ) والرباعى تقتضى القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها خمسة عشرمثالاً (فَعْلُلٌ) نحو (صَنْبُطٌ) و (فَعْلِلٌ) نحو (صَرْصِلٌ) و(فَعْلَلٌ) نحو (ثَبْرَنٌ) و (فُعْلُلٌ) نحو (بُرْطُلٌ) و (فُعْلَلٌ) نحو (أُكْرَتٌ) و (فَعْلُلٌ) نحو (جَنْطُلٌ) [3] و (فُعْلِلٌ) نحو (مُشْتِلٌ) [4] و (فِعْلِلٌ) نحو (بِلِدِرٌ) [5] و (فَعْلَلٌ) نحو (يَقْمَلٌ) و (فَعْلَلٌ) نحو (بَقْشَلٌ) و (فُعْلُلٌ) نحو (سُمْلُدٌ) و (فِعْلَلٌ) نحو (قِلِدٌ) و (فُعْلَلٌ) نحو (أَيْنَلٌ) [6] و (فَعْلَلٌ) نحو (يَرِلَغٌ) و (فَعَلَلٌ) نحو (جَكَنٌ) وقد نطقوا بافعال خاسية وهى قليلة جداً منها ماجاء على وزن (فَعْلَلٌ) نحو (أَبْكَنْلٌ) [7] و(فَعْلِلٌ) نحو (تُرْكِنْلٌ) [8] و (فَعْلَلْلٌ) نحو (صَتْقُلَنٌ) وهذه الابنية انما وزناها وقابلناها بهذه الامثلة لنحصرها و يبقى البحث عن كل بناء منها حتى يعرف الحرف الاصلى منها من الزايد فيقابل الاصلى بالاصلى والزايد بالزايد ولعلنا فيما يستقبل انشاءالله نعرف ذلك .

الاحكام التى تكون للكلمة

حالة الافراد قسمان قسم يختص [9] بالاسم وقسم يختص [10] بالفعل الاول التصغير والنسب والجمع واسم الفاعل والمبالغة فيه والزيادة للتفضيل واسم المفعول والمصدر والمكان والآلة والهيئة والاعداد القسم الثانى حرف النقل وحرف المطاوعة وحرف الاتخاذ وحرف المشاركة وحرف المضارعة وحرف المضى

---

[1] D قِرْتٌ [2] D و (فَعَلٌ) نحو (أَمَنٌ) [3] D و (فَعْلُلٌ) نحو (جَنْطُلٌ)
[4] D (فُعْلِلٌ) نحو (مُشْتِلٌ) [5] D و (فِعْلِلٌ) نحو (بِلِدِرٌ) [6] D أَيْنَلٌ
[7] D أَبَكْنَلٌ [8] D و (فَعْلِلٌ) نحو (تَرْكِنْلٌ) [9] D مختص [10] D مختصى

القول فى التصغير

علامته (كِنا) [1] فى اللغة القبجاقية و (جُقْ) و (جُكْ) فى اللغة التركمانية و تلحق فى آخر الاسم مفردة ومجموعة نحو (تُل كِنا) [2] و (تُلّر كِنا) [3] ونحو (جَقْن جُقْ) و (كُجُك) [4] فامّا (كِنا) [5] فانها تلحق الاسم مطلقا وامّا (جُقْ) و (جُكْ) فانها اذا لحقت الاسم الثنائى الساكن الثانى اردفت العلامة بسين وفى غيره لا تردف تقول (قُلْ جُقَسْ) و (اَتْ جُقَسْ) و (اِتْ جُكَسْ) [6] فاما (يا) وهو القوس فتقول فى تصغيره (يا جُقَسْ) [7] يقلبون القاف غيناً وذلك مسموع لا مقيس وامّا (آزْ) وهو القليل فيقولون فى تصغيره (اَزْجُقْ) [8] (اَزْجُقْ) اى قليل قليل فيشذون فيه من وجهين احدها عدم الحاق السين والثانى فتح ماقبل علامة التصغير والقياس ان يقال (آزْ جُقَسْ) ولا تخيير فى الحاق (جُقْ) و (جُكْ) [9] بل ان [10] كانت الكلمة مفخمة لحقت (جُقْ) او مرققة لحقت (جُكْ) والتصغير يكون فى الاسماء الاعلام والنكرات واسماء الاشارة تقول فى (بُو) [11] (بُوكِنا) [12] وفى (اَنْلَرْ) [13] (اَنْلَرْ كِنا) [14] بمعنى ذيّا واوليّا واما فى اللغة التركمانية [15] تقول (بُونجُقْ) و (بُونجُقَسْ) و (بُونْلَرْجُقْ) و (بُونْلَرْجُقَسْ) وقد يقلبون القاف غيناً واما المضمر فلا يصغّر

القول فى النسب

اما ان يكون لصنعة اوغيرها ان كان لصنعة زدت فى آخر الاسم (جى) فتقول (آشْجِى) [16] اى طبّاخ (يا جى) [17] اى قوّاس وان كان لغير صنعة لحقت آخر الاسم (لُغْ) فتقول (رُومْ لُغْ) اى رومىّ و (شامْ لُغْ) اى شامىّ والتركمان تقلب الغين واواً

---

[1] D كَنَا [2] D قُلْ كَنَا [3] D كَنَا [4] D كجُجك [5] D كَنا
[6] D yoktur [7] D يَاء جقس [8] D اَزجق [9] D (جوك) (جوق)
[10] D اذا [11] D بو [12] D بوكَنَا [13] D اَنْلَرْ [14] D انلَر كَنَا
[15] Buradan واما ye kadar V haşiyesindedir; D فلم يسمع تصغير اسم الاشارة واما المضمر فلا يصغر [16] D اَشْجِى [17] D يَاجِى

فتقول (رُومْلوُ) [1] و (شاملوُ) [2] وربّما كسرت اللام فيها اى فى (لُغْ) وفى (لوُ) [3] وقد تأتى (لُغْ) ايضاً بمعنى ذى اى صاحب فتقول فى ذى مال (مَلْغْ دُوْ) اى ذومال فيكون (لُغْ) مشتركة بين علامة النسب وذى بمعنى صاحب وبين احد المثنيين مااتصل به

القول فى الجمع

علامته (لَرْ) والتثنية فى هذه اللغة جمع فتقول (تُملَرْ) فينطلق على الاثنين واذا اردت التنصيص على الاثنين آتيت بالعدد الدال عليه وسيأتى ذلك فى العدد وتلحق هذه العلامة ايضاً الفعل على ماسيذكر فى باب الفعل والفاعل دلالة على اسناد الفعل الى الجمع ويجمع المفرد نحو (اَطْلَرْ) واسم الجمع نحو (بَلِقْلَرْ)

القول فى اسم الفاعل

علامته فى المستقبل (دَجى) فتقول (بَرْجيرْ أُلْدَحيزْ) اى كلّنا ماشون وعلامته فى الماضى (مِشْ) فتقول (كُنْ دُغْمِشْ) [4] اى الشمس طالعة فيما مضى وتلحق العلامتان آخر الفعل الذى هو الاصل دلالة على اسم الفاعل فى الزمانين واذا اردت نفى اسم الفاعل زد [5] قبل (مِشْ) فى الماضى وقبل (دَجى) فى المستقبل حرف النفى فتقول (سنجر طُرْمَدَجى) اى غير قايم والمال [6] (تَمْلَمِشْدى) فتلحق فى آخر (مِشْ) (ادى) اى المال كان غيرباق اى مابقى وقد تلحق (جى) دلالة على لزوم الصفة بحيث كالصنعة صارت فتقول (كِلِجى) (بَرْجى) اى دايم المجئ ودايم الرواح فاما قولهم (بِلْكا) اى العالم صفته لازمة فكان الكاف البدوية بدلاً عن (جى) ولايخلو آخر الكلمة من ان يكون متحركاً اوساكناً ان كان متحركاً زدت ياء وكسرتها وذلك فى الصفة اللازمة نحو (جُرُجى) وان كان ساكنا كسرته ان كان ماقبله مفتوحاً او مكسوراً نحو (بَرِجى) [7] و (بِرِجى) وضمته ان كان مضموماً نحو (طُرُجى) [8] و (أُلطُرُجى) [9] وتلحق (مِشْ) ايضاً دلالة على صفة مخبر عنها

[1] D رُومْلُو [2] D شَامْلُو [3] D لُوْ [4] D كُنْدُغْمِشْ [5] V Satır arasında [6] لعله : مال [7] D بَرَجِى [8] D طُرْجِى [9] D اَلْطُرْجِى

لم يحضرها المخبر بل علمها فتقول (ايبك [1] طُرْمِشْ) اى قايم يقيناً وان كنت لم تشاهد قيامه وهذا المعنى ملحوظ فى الصفة التى يلحقها (مِشْ) فى كل موضع يلحقها فاذا جاء مثل قولهم (كُنْ دُغْمِشْ) اى الشمس طالعة فهذا المعنى ملحوظ فيه من اصل الوضع وان خالف على طريقة المجاز واصله ان يستعمل لما عُلِمَ ولم يُشاهَدْ

القول فى المبالغة فى اسم الفاعل

تزيد (كَنْ) فى آخر الفعل ان كان مرققا و (قَنْ) ان كان مفخما و تفتح ماقبلها فتقول (كَلَكَنْ) اى جَيُوءٌ و (بَرَغَنْ) اى ذهوب ولوسكن ماقبلها خرج من هذا الباب وصار معناه معنى الذى فعل وسيأتى ذلك فى باب الموصول ان شاءالله واما (كُلَجْ) بالجيم عوضاً من الكاف والنون اى مَجُوءٌ فــأخذه السماع والقيــاس (كُلَكَنْ) وهو مسموع ايضاً

القول فى الزيادة للتفضيل

علامته (رَكْ) ان كان مرققا و (رَقْ) ان كان مفخما ويلحقان الصفة اللازمة التى هى بمنزلة الصنعة المخلصة اسماً محضاً سواء كان فى آخر الاسم (جى) اولم يكن مثال ماآخره (جى) قولهم (برجى رَقْ) اى اكثر ذهاباً و (بِرِجى رَكْ) اى اكثر اعطاءً ومثال ماليس فى آخره (جى) قولهم (يكْرَكْ) اى اخير و(يِكْ) خير و(يَمَنْ رَقْ) اشر و(يَمَنْ) شرّ و (بِلْكَرَكْ) اعلم و (بِلْكا) عالم و (يَوْزْرَقْ) اشر و (يَوْزْ) شر و هذا بالتركانى يقولون بدل (يَمَن) (يَوز)

القول فى اسم المفعول

لايبنى الا من فعل بُنِى للمفعول تقول فى ضُرِب (أُرْلدى) وفى اعطى (برلدى) فاذا اردت اسم المفعول حذفت علامة الفعل الماضى وجئت مكانها بـ(مِشْ) مزيداً قبلها

[1] D اَيْتَكْ

لام ساكنة اونون ساكنة على التفصيل الذى سيأتى فى كيفية بناء الفعل المفعول فتقول (سُنْجَرْ أُرْلِمِشْ) اى مضروب والثوب (بِرْلِمِشْ) اى مُعطًى و (أُلدُرْلِمِشْ) اى مُمات و (دَبَلَنْمِشْ) اى مقتول هذا فى الماضى وامّا فى المستقبل فتقول (أُرُلدَجى) و (بِرِلدَجى) و (أُلدُرُلدَجى) و (دَبَلَنْلاَجى) ويدل على اسم المفعول واسم الفاعل ايضاً اذا كانا صفتين لازمتين كافٌ ساكنة فى المرقق وقاف ساكنة فى المفخم ولايقاس ذلك فى كل فعل فمّا سمع من ذلك (أُزْك) اى المفصول من (أُزْ) اى افصل و (اَچُقْ) اى المفتوح من (اَچْ) اى افتح وتقول (چُرُكْ) اى البالى من (چُرِدىِ) اى بلى ولا يجوز ان يقاس على ذلك فلايقال فى (أُرْدى) (أُرُكْ) بمعنى مضروب ولافى (طُرْدى) (طُرُقْ) اى قائم ويجوز فى هذا المسموع بالكاف والقاف من اسم المفعول ان تأتى بالمقيس فتقول (أُزْلِمِشْ) اى المفصول و(اَچِلْمِش) [1] اى المفتوح واما فى اسم الفاعل فتقول (چُرِمِشْ) [2] اى البالى هذا فى الماضى واما فى المستقبل فتقول (چُرِدَجى) و قدمر ذلك فى اسم الفاعل مفصلا

القول فى المصدر

علامته ان يلحق آخر فعل الامر (مَقْ) ان كان قبله (مفخّمٌ) و (مَكْ) ان كان قبله مرقق ويجوز ان تزيد على (مَقْ) لفظة (لِقْ) وعلى (مَكْ) لفظة (لِكْ) ويجوز ان تقتصر على الميم ساكنة وكل من هذه الثلاثة مقيس فتقول (كَلْمَكْ) اى مجئ و(كَلْمَكْلِكْ) و (كَلِمْ) وكذلك (بَرْمَقْ) اى ذهاب و(بَرْمَقْلِقْ) و (بَرِمْ) وتكسر ماقبل الميم الساكنة ومن علامة المصدر ان تلحق آخر الفعل شينا ساكنة وتدل على معنى المبالغة فى المصدر فتقول (أُرُشْ) و (طُرُشْ) ولايخلو آخر الفعل من ان يكون متحركا اوساكنا ان كان متحركا زدت ياء وحركتها بالكسر فتقول فى (بِدى) (بِيِشْ) وان كان ساكنا مضموماً ماقبله ضم نحو (أُرُشْ) و (طُرُشْ) اومفتوحا اومكسورا اكسر نحو (بَقِشْ) و (بِرِشْ) اى نظر واعطاء واذا اردت معنى المصدر من الاسماء زدت فى آخر الاسم (لِقْ) او (لِكْ) على نحو مازدته فى المصدر فتقول فى (بالِقْ) (بالِقْ لِقْ) تريد سمكيّة وفى (بَىْ)

---

[1] D اِچِلْمِش [2] D چُرِمِش

(بَیْلِكْ) تريد اميرية وفي (لك) [1] (يكلك) [2] تريد خيرية وفي (يُقْ) (يُقْلِقْ) [3] تريد معدومية ويعنون به الفقر

القول فى اسم المكان

تزيد على فعل الامر مع فتحة ماقبل المزيد (جَكْ) و (جَقْ) على حسب التفخيم والترقيق على مامرّ قبل مثال ذلك (كَلجَكْ) و (طُرْجَقْ) [4] اى مكان المجئ ومكان القيام وذلك منقاس فى كل فعل وليس فى هذا اللسان اسم زمان مشتق من الفعل

القول فى الآلة

الدال على ذلك كاف مضمومة او قاف مضمومة تقول فى قطع (كَسْتِي) وفى الآلة منها (كَسْكُوْ) وفى قطع (بِچْتِي) وفى الآلة منها (بِچْقُو) وفى سنّ (بِلَايْ) وفى الآلة التى هى المِسنّ (بِلَكُو) والكاف بدوية فامّا (اَكِكْ) فى الآلة التى هى المنخل من (اَكَتى) اى نخل فاصله (اَلْكُو) مثل (بِلَكُو) فخفف بالتسكين فقيل (اَكِكْ) والاول هو قياس فيما يبنى منه آلة

القول فى الهيئة

يدل على الهيئة شين ساكنة فتقول (مِنِشْ) اى هيئة الركوب و (اُطُرُشْ) اى هيئة القعود وماقبل الشين يضم ان كان ماقبله مضموما نحو (اُطُرُشْ) ويكسر ان كان مكسوراً او مفتوحاً نحو (مِنِشْ) (جَلِشْ) كما تقدم فى المصدر وتقول (اُطُرُشِمْ ابيَكْ[5] اطرشى) اى قِعدتى قعدة ابيك [6]

القول فى الاعداد

علامته (لِقْ) او (لِكْ) فتقول (طُتُلُقْ) يعنى المعدّ للباس و (يَمْلِقْ) الرقعة

---

[1] D يَكْ [2] D يَكْلَكْ [3] D يُقْ لُقْ [4] D طُرُجُقْ [5] D yoktur

[6] D fazla olarak الشاب ويقال يِكِتْ بات

المعدة للترقيع و (بِتِلِكْ) [1] اى المعدّ للكتاب ولم يوضع فى اللسان العربى لهذا المعنى لفظ يخصّه

القول فى حرف النقل والتعدية

الفعل اما ان يكون آخره ساكنا او متحركا ان كان ساكنا زدت فى آخره (دُرْ) فتقول فى اركب (مِنْدُرْ) وان كان متحركا زدت تاء ساكنة فتقول فى مَشِّ (يُرِتْ) وفى أَقْتِلْ (دَبِلَتْ) وفى أَقْرِئْ (أُقِتْ) ويلزم حرف التعدية فى جميع اقسام الفعل من امرٍ نحو ما مثّل وماضٍ نحو (مِنْدُرْدى) ومضارع نحو (مِنْدُرُرْ) ومستقبل نحو (مِنْدُرْكَنْ) وربما حذفت الدال وبقيت الراء وذلك لاينقاس فتقول أَسْقِ (اِچُرْ) وفى أَخْرِج (چِقَرْ) اصله (چِقْدُرْ) [2] وقد عدّوا فى كلمات بغير (دُرْ) قالوا فى اقم (طُرْغُرْ) وفى أَرِع (كُرْكُرْ) وفى نَقِّط (طَمْزُرْ) وفى ارضع (اَمْزُرْ) ويجوز المجئ فى هذه الافعال بـ(دُرْ) وهو القياس فتقول (طُرْدُرْ) و (كُرْدُرْ) و (طَمْدُرْ) و (آمْدُرْ)

القول فى حرف المطاوعة

هو لام ساكنة تقول فى قطع (كَسْدى) وفى انقطع (كَسِلْدى) وفى فَصَلَ (أُزْدُو) وفى انفصل (أُزُلْدُو) فان كان الفعل على حرف واحد نحو قولهم فى كَسَرَ (سِدى) فالحرف الذى جئ به للمطاوعة نون ساكنة بدل اللام فتقول فى انكسر (سِنْدى)

القول فى حرف الاتخاذ [3]

هو نون ساكنة فتقول (يَصْطَدى) وسّده و(يَصْطَنْدى) توسّده اى اتخذه وسادة من قولهم (يَصْطُقْ) وهو الوسادة ونظيره (أُرْتو) الغطاء فاذا اراد غطّى قال (أُرْتى) [4] واذا اراد تغطّى قال (أُرْتُنْدى) وهو مقيس فيما كان قابلاً للاتخاذ تقول (طُنْ) للثوب ثم تقول (طُنْنْدى) اى تثوّب اى اتخذ ثوبا اى اكتسى

---

[1] D بِتِكَ [2] D چِقْدُر [3] D yoktur [4] D اُرْتى

القول فى حرف المشاركة

هو شين ساكنة نحو شين الهيئة تقول فى ضرب (أُزْدي) وفى تضارب (ارشد) [1] وفى طعن (صَنْجدي) [2] وفى تطاعن (صَنْجِشْتِي) ومنه (صَنْجِشْ كُني) اى يوم الطعان وفى المضارع تقول (أُرْشْتر) والمستقبل (أُرْشْغا) فلو بنيت الفعل لما لم يسمّ فاعله فالقياس يقتضى ان يقال (أُرْشُلدي) فى تُضُورِب و (صَنْجِشُلدي) فى تطوعن ولم يسمع شئ من ذلك

القول فى حرف المضارعة

هو راء ساكنة نحو قولهم (طُورْ) اى يقوم و (كَلُرْ) اى يجئ و (يَرْ) اى يأكل و (بِسْر) اى يكسر ويجوز (يِيرْ) و (سِيُرْ) كانهم اذا كان الفعل على حرف واحد قوّوه بحرف وقالوا (يُيوُرْ) اى يغسل والكثير (يُرْ)

القول فى حرف المضىّ

هو دال مكسورة ان كان ماقبلها مكسوراً اومفتوحاً ومضمومة ان كان ماقبلها مضموماً نحو قولهم (طُرْدُو) و (أَلْطُرْدُو) و (بَرْدي) و (بِرْدي) وفى التركانية تكسر الدال مطلقا وقد تبدل الدال طاء وتاء لقرب مخرجهما من مخرج الدال

باب تذكر فيه حروف الزيادة واماكنها وحرف البدل والحذف ونقل الحركة والادغام

القول فى الزيادة

الذى يدل على الزيادة شيئان احدهما الاشتقاق والآخر التصريف فاما الاشتقاق فهو الاستدلال بالاصل على الفرع والتصريف استدلال بالفرع على الاصل وسيتضح ذلك

[1] D أُرْشِدي [2] D صَنْجِي

عند تميين اماكن الزيادة وحروف الزيادة الراء والنون والسين والباء والتاء والجيم والدال والزاى والقاف والكاف والغين والياء والميم والشين واللام والواو

فاما الراء فتزاد فى فعل الحال من المضارع [1] نحو (كَلُرْ) و (اَلُرْ) وفى اشتقاق الافعال من الاسماء نحو (قَيْغُو) تقول اذا اشتققت منه (قَيْغُرْدي) و (بَلْكُو) (بَلْكُرْدي) و(اَقْ) (اَقَرْدي) و (قِزِلْ) (قِزَرْدي) و (يَشِلْ) (يَشَرْدي) و (كُكْ) (كُكَرْدي) و (بُزْ) (بُزَرْدي) وهذا مطرد فى الالوان وتزاد مع اللام قبلها فى الجمع تقول فى (اَطْ) (اَطْلَرْ) وفى (اِتْ) (اِتْلَرْ) وفى نسبة الفعل الى الجمع نحو (كَلْدِلَرْ) وتزاد مع الكاف فى (رَكْ) ومع القاف فى (رَقْ) دلالة على التفضيل نحو (يَكْ)و(يَكْرَكْ) و(يَمَنْ) و(يَمَنْ رَقْ) وتزاد مع الدال قبلها وذلك لفظة (دُرْ) التعدية تقول فى (مِنْدي) (مِنْدُرْدي) وربما حذفت الدال وبقيت الراء تقول فى (اِچْ) [2] (اِچُرْ) [3] اصله (اِچْدُرْ) [4]

واما النون فتزاد ساكنة لمعنى الاتخاذ تقول فى (يَصْطَدي) (يَصْطَنْدي) وفى (اُرْتي) (اُرْتُنْدي) وفى الفعل اذا بنى لما لم يسمّ فاعله على التفصيل الذى يأتى فى بابه تقول فى (يِدي) [5] (يِنْدي) [6] وفى (صِنَدي) (صِنَنْدي) وفى المفعول الذى لم يسمّ فاعله نحو (صِنَنْمِشْ) وزيدت النون فى (اَرْ) اذا جمعت فى معنى رأيت رجالا عقلاء فتقول (اُصْلُو اَرَنْلَرْ كُرْدُمْ) وكذلك (اَنْلَو اَرَنْ اُصْلُولَرْدُرْ) وتزاد ايضاً ساكنة مع الكاف قبلها المفتوحة دلالة على المبالغة فى اسم الفاعل ومع الغين قبلها كذلك فتقول (كَلَكَنْ) و (بَرَغَنْ) و شذّ (كَلَچْ) والقياس (كَلَكَنْ) وقد سمع وتزاد ايضاً معهما ساكناً ماقبلها دلالة على اسم الفاعل واسم المفعول بمعنى المضىّ موصولا فتقول (كَلْكَنْ) و (بَرْغَنْ) اى الجائى والذاهب اى الذى جاء والذى ذهب و (دَبَلْكَنْ) اى الذى قُتِلَ و (اُرُلْغَنْ) اى الذى ضُرِبَ و (بِرِلْكَنْ) اى الذى اعطى وتزاد مفتوحة مع الكاف المكسورة قبلها دلالة على التصغير فتقول فى (قُلْ) (قُلْكِنا) وفى (اَطْ) (اَطْكِنا) وتزاد ساكنة بعد الباء المفتوحة فى الحال وسيأتى ذلك فى القول على الحال وتزادساكنة فى (طُقْصَنْ) و (سَكْسَنْ) والاصل (طُقُزْ) و (سَكِزْ)

[1] V satır arasında [2] D اَچْ [3] D اَچُرْ [4] D اَچْدُرْ [5] D يَدي
[6] D يَنْدي

فتدل على تضعيف عدد مادخلت عليه عشر مرار لانّ (طُقُزْ) هو تسعة و بالنون ادّى معنى تسعين و (سَكِزْ) هو ثمانية وبالنون ادّى معنى ثمانين وتزاد فى (صَمَصْ) اذا اشتق منه فعل قالوا (صَمَصتَدي) [1] بمعنى لجّ فرقاً بين الاسم والفعل واماالسين فانها تزاد بعد (جُقْ) و (جُكْ) علامة التصغير فى اللغة التركمانية ساكنة فى كل اسم ثنائى ساكن الثانى تقول (قلْ جقسْ) و (إتْ جُكسْ) وزيدت فى آخرالاسم الغايب المضاف اذا كان متحرك الآخر نحو (تُجسى) و (اَطَسى) و (اُلُسى) و (قَرِسى) وفى الحال المنفى لغايب اوغايبين نحو (كلمَسْ) و (كَلمَسْ لَرْ) وفيه لمخاطب اومخاطبين نحو (كَلمَسَّنْ) و (كَلمَسِّزْ) وفيه لمتكلم ومتكلمين نحو[2](كَلمَسْ بِزْ) وزيدت مشددة مفتوحة وقبلها ميم مكسورة فى (كَشْكا) اذالم يكن خبرها فعلاً نحو (كَشْكاسَنجَرْ كُلْ مِشّ اِدى) و (كَشْكاسنجر اَوْدامِسَّ اِدى) و فى مرادف لولا نحو (سنجر دُكُلْ مِساسُنقُرطُزْ مِسْ اِدى) الباء تزاد قياساً مطرداً فى الحال ساكنة نحو (صُرُبْ) و (كَلِبْ) و (كِرِبْ) وتقلب الف لا التى لامىل فى آخر الفعل ياء فتقول (سُزْلَيبْ) و (اَغْلَيبْ) ويجوز حذف الالف لالتقاءها ساكنة مع الباء الساكنة فتقول (سُزْلَبْ) و (اَغْلَبْ) وتقدمت الاشارة الى زيادة النون بعدها فى حرف النون وتزاد ساكنة مع تضعيف فاء الكلمة فى الالوان فتقول فى (صَرى) (صَبْصَرى) وفى (قِزِلْ) (قِبْقِزِلْ) وفى (كُكْ) (كُبْكُكْ) وتدل اذذاك على المبالغة فى الصفة اى شديد الصفرة وشديد الحمرة وشديد الزرقة وربما ابدلت الباء فى بعضها ميماً ويأتى ذلك فى حروف البدل ان شاءالله تعالى التاء تزاد قياساً مطرداً للتعدية فى الفعل اذا كان آخره متحركاً فتقول فى (دَبَلَ) [3] (دَبَلَتْ) [4] وفى (يُرِ) (يُرِتْ) الجيم تزادوحدها فى النسب الى الصنعة فتقول (اَشْچى) (ياچى) ودلالة على لزوم الصفة حتى صارت كانها صنعة نحو(يَرجى) (كَلِچى) وقولهم (بِلْكا) بالكاف البدوية شاذ والقياس (بلجى) وتقدم ذلك فى باب اسم الفاعل وزيدت فى (كُلَجْ) دلالة على المبالغة فى اسم الفاعل شذوذاً وتزاد مع القاف والكاف فى (جُقْ) و (جُكْ) فى التصغير وتقدم ذلك ومفتوحة معهما دلالة على اسم المكان نحو

---

[1] D صَمَصتَدي [2] D كَلْمَسى من [3] D دَبَلَ [4] D دَبَلَتْ

(كلجك) [1] و (طرنجق) [2] و تزاد مكسورة بعدالدال المفتوحة فى باب اسم الفاعل المستقبل فتقول (أدجى)[3] ومفتوحة مشبعة بالف فى (اجا) و (قراجا) [4] و (صروجا)[5] دلالة على تصغير التحبيب الدال تزاد وحدها مكسورة او مضمومة دلالة على مضى الفعل نحو (كلدي) و (طردو) ومع غيرها كما سبق فى زيادتها قبل الجيم المكسورة دلالة على اسم الفاعل المستقبل ومع الراء الساكنة للتعدية فى (دز) وقد يبدل فى هذا فيقال (تر) واذا كانت دلالة للماضي طاء اوتاء فى مواضع لاينقاس وانما ادعينا ان الاصل الدال لان اكثر ماورد من ذلك هوبالدال ولم يرد بالطاء ولا بالتاء الاالنزر اليسير والكثرة دليل على الاصالة والقلة دليل الفرعية الزاى تزاد ساكنة مع الغين ومع الكاف ومع الراء للتعدية شذوذا فى (طرغز) و (كركز) و (طمزز) و (امزز) القاف تقدم زيادتها فى (جق) و (جق) وتزاد مع اللام المكسورة دلالة على الاعداد نحو (ياپلق) ودلالة على ارادة معنى المصدر من الاسماء نحو (بالق لق) وتأكيداً بعد علامة المصدر نحو (برمق لق) وتزاد ساكنة بعد ميم مفتوحة دلالة على المصدر نحو (برمق) وتزاد وحدها بغير اطراد ساكنة دلالة على اسم الفاعل نحو [6] ودلالة على اسم المفعول نحو (اجق) وتزادمضمومة دلالة على الآلة نحو (يجقو) فى كل فعل مفخم الكاف تزاد وحدها مضمومة دلالة على الآلة نحو (كتكو) [7] و (بلكوا) [8] فى كل فعل مرقق وشذ سكونها فى (آلك) وتزاد ساكنة بعد ميم مفتوحة دلالة على المصدر نحو (كلمك) وبعد اللام دلالة على تأكيد المصدر نحو (كلمكلك) ودلالة على ارادة معنى المصدر من الاسماء نحو (بيلك) اوللاعداد نحو (بشلك) وتزاد ساكنة بعد الجيم المضمومة فى (جك) فى التصغير وبعد الجيم المفتوحة فى (جك) فى اسم المكان وتزاد مفتوحة فى المبالغة فى اسم الفاعل وتزاد فى (كنا) وفى (يكرك) وقد تقدم ذلك وتزاد مضمومة مفتوحاً ماقبلها دلالة على معنى الاجتماع فى العدد نحو (الكوا) [9] (اجكوا) (دردكوا) (بيشكوا)[10] (يدكوا)[11] اى الاثنان

[1] D كلجك [2] D طرجق [3] D ادجى [4] D fazla olarak و (قرنجا)
[5] D صروجا [6] Bir kelime yeri boş bırakılmış [7] D كتكو
[8] D بلكو [9] D ايككو [10] D بجكو [11] D يدكو

المجتمعان والثلاثة المجتمعة والاربعة المجتمعة والخمسة المجتمعة والسبعة المجتمعة ولم يسمع ذلك فى (سَكِزْ) والقياس يقتضى (سَكِسَكوا) وتزاد فى (برَكوا) ومعناه المنفرد بذاته فكانه اجتمع انفراده فيه وتزاد بعد الفعل الماضى وبعدها (جا) متوسطا بينهما مايلحق الفعل من الضماير مستكنا بعدما يستكن فيه فيدل هذا التركيب على ان ترادف معنى مهما ويتقدم على الفعل (تِمَ) فيصير كل ذلك يعطى معنى كلما نحو (تِمَ كلدُ كنجا [1] اغِرلَقَمنْ) و (سنجر تِم كلدكنجا اغرلَقمنْ) [2] ومع اللام الساكنة تأكيداً فى فعل الامر المخاطب المنفرد نحو (كَلْكِلْ) و (كَلْكِلْ) وتزاد ايضا فى (سُبُرْكا) وهو مشتق من (سُبُرْ) الشين تزاد مع الزاى شذوذاً فى التعدية فى (طُرْغزْ) وساكنة مع اللام المضمومة للنسب لغير صنعة فتقول (رُومْلُغْ) ومفتوحة بعدها نون ساكنة دلالة على المبالغة فى اسم الفاعل فى نحو (بَرْغَنْ) ودلالة على اسم الفاعل واسم المفعول الموصولين نحو (يَرْتَغَنْ) ونحو (يَرْلِيغَنْ) ومضمومة دلالة على معنى الاجتماع فى العدد قالوا (اَلطَقُوا) و (طُقُصَقُوا) اى الستة المجتمعة والتسعة المجتمعة و مع اللام الساكنة تأكيداً فى فعل الامر المخاطب المنفرد فى نحو (طُرْغُلْ) و (بَرْغِلْ) الميم تزاد مع الشين ساكنةً دلالة على اسم الفاعل الماضى فى نحو (يِتّى) و (اَلطِي) فيقال (يِتْمِشْ) و (الطمش) دلالة على تضعيف [3] مادخلت عليه عشر مرات [4] وتقدمت زيادتها فى (مَقْ) و (مَكْ) فى المصدر و يجوز الاكتفاء بها ساكنة فى المصدر الشين تقدم زيادتها و تزاد وحدها ساكنة دلالةً على التفاعل نحو (اُرُشْدِى) و (صَنْجِشْتِى) ودلالةً على الهيئة نحو (مِنِشْ) و (الطُرش) [5] اى هيئة الركوب وهيئة القعود ودلالة على المبالغة فى المصدر نحو (اُرُشْ) و (اُلْطُرُشْ) [6] اللام تقدم زيادتها مع القاف فى (لِقْ) ومع الكاف فى (لِكْ) وتزاد مفتوحة فى آخر الاسم اذا اردت ان تبنى منه فعلاً نحو (اُترَكَلَدى) و (اُتْلَدى) و (سُزْلَدى) ويطرد ذلك وتزاد ساكنة دلالة على بناء الفعل المفعول نحو (اُرُلْدى) و (بَرِلدى) وفى اسم المفعول نحو (اُرُلْمِشْ)

---

[1] D كَلدُكَنجا [2] D سنجر تِم كَلدكَنجا اغرلَقَمنْ [3] D عدد [4] D لان

(يِتِى) هو سبعة واذا الحقت (مِشْ) ادى معنى سبعين و (اَلطِى) ستة واذا الحقته (مِشْ) ادى معنى الستين

[5] D اُطُرُشْ [6] D طُرُشْ

و (بَرلِش) و (ارلَدِجي) [1] و (بَرلَدِجي) [2] وفى الموصول اذا اريد به المضى نحو (بِرلَكانْ) و (اُرْاَغانْ) اى الذى اعطى والذى ضرب و تزاد فى العدد الذى لحقه دليل الاجتماع قبل حرف الدليل مفتوحة ساكن ماقبلها ولا يكون ذلك الافى الاضافة فان اضفت لغايب لحقه السين التى تلحق المضاف المتحرك الآخر فتقول (ايكوئَسى) [3] اى كلاهما و (اجوئَسى) [4] اى ثلاثتهم وان اضفت الى مخاطب قلت (اكوكُنْز) اى كلاكما و (اجوكُنْز) اى ثلاثتكم وان اضفت الى متكلم قلت (اكوكَزْ) [5] اى كلانا و (اوجوكز) [6] اى ثلاثتنا وكذلك تقول الى (سَكِزْ) و يُنْظَرُ هل يقال ذلك فى (سَكِزْ) وفى (اُنْ) وهل يلحقها ويلحق (اُنْ) بمعنى العشرة دليل الاجتماع املاوهل يقال ذلك فى المركب اوالمعطوف اوالماية اوالالف الواو تزادمضمومةً مفتوحاً ماقبلها دلالة على الاجتماع فى العدد قالوا (ايكَوُ) و (اوجَوُ) و (دُرْدَوَ) و (بِشَوُ) (اَلْطَوُ) و (يَدَوُ) (تُقْصَوُ) ولم يسمع ذلك فى (سَكِزْ) والقياس يقتضى (سَكْسَكُو) وتزاد ايضاً فى (بِرَوُوُا) ومعناه المنفرد بذاته ولم يسمع ايضاً دخول دليل الاجتماع فى العدد فى (اُنْ) ولا فيما فوقها لاواو ولا كاف ولا عين وتزاد فى (جَنْلَوُدِ) لانه مأخوذ من (جَنْلَدِي) اى صوت بفرقعة

القول فى البدل

البدل فى هذه اللغة قليل وحروفه قليلة وهى الهمزة والقاف والسين والدال والصاد والتاء والباء والزاء فاما الهمزة فتبدل ياء قالوا (اَيَقْ) [7] اصله (اَاَقْ) فابدلت الهمزة ياء واد غمت فى الياء القاف تبدل غينا قالوا (اَغْرْدي) اصله (اَقْرْدي) لانّ (اَقْ) هو الابيض وقالوا (بُزْغُشْ) اصله (بُزْقُشْ) اى طائر ابيض السين تبدل صاداً قالوا (اُطْصِزْ) الدال تبدل تاء قالوا (اِشْتُرْدي) اصله (اِشْدُرْدي) [8] التاء تبدل دالاً قالوا (دَمُرْ) [9] اصله (تَمُرْ) [10] و (دُنُنْ) اصله (تُتُنْ) و (دِزْ) اصله (تِزْ)

---

[1] D اوَلْجى [2] D برلجى [3] D اكوئَسي [4] D اُجوئَسي [5] D اِكُولَزْ
[6] D اِجُوْلَزْ [7] D اَيَقْ [8] D الصاد تبدل شيناً قالوا (بَشَمَقْ) اصله (بَصَمَقْ)
[9] D دَمِرْ [10] D تَمِرْ

و(دَكا) اصله (تَكا) و(دَلوُ) اصله (تَلوُ) و(دِلكُو) اصله (تِلكُو) و (دِلتَقْ) [1] اصله (تِلْتَقْ) [2] وتبدل طاء قالوا (طُطَقِ) اصله (طُقِّ) الباء تبدل ميا قالوا (كُنْكُكْ) اصله (كُنبُكْ) و(يَمِيْشِلْ) اصله (يَبِيْشِلْ) الزاء تبدل صاداً قالوا (طُقْصَنْ) اصله (طُقْزَنْ)

القول في الحذف

الحذف قليل في هذه اللغة ولا يطرد والحروف التي حذفت هي الدال والياء والراء والهمزة والقاف فاما الدال فحذفت من (اجْدُرْ) و (بُجْدُرْ) و (قِيتدرْ) [3] قالوا (اِجُرْ) و (بُجُرْ) و (قِيتُرْ) الياء حذفت من (ايكِرْ) قالوا (آكِرْ) الراء حذفت من (بِرْلا) قالوا (بلا) الهمزة حذفت من (اُشْ) بمعنى ها التي للتنبيه في قولهم (شِمْدى) اصله [4] (اِمْدى) نقلت حركة همزة (امدى) [5] الى الساكن قبلها وهو الشين وحذفت الهمزة القاف حذفت من (مجقن) [6] قالوا (مجن) [7]

القول في نقل الحركة [8]

القول في الادغام

الادغام اما في الكلمة واما في الكلمتين اما في كلة فهو قليل جداً لم يحفظ منه الّا (اَلّى) في العدد بمعنى الخمسين و (يصّى) وهو الصفيح من حديد وحجر وغير ذلك

القول في الاحكام التركيبية

الكلام قول دال على نسبة اسنادية واقسامه طلب وخبر وانشاء فالطلب طلب وجود وطلب عدم مثال الاول (بَرْغِلْ) اى اذهب ومثال الثاني (بَرْما) اى لاتذهب ومثال الخبر (صَنْجَرْ طُرْمِشْ) اى صنجر قايم ومثال الانشاء (صَطِمْ) اى بعت

---

[1] D دلتق [2] D تلتق [3] D قيتدر [4] D اش [5] D امدى
[6] D مجقن [7] D مجن [8] D yoktur

والكلام ينقسم على جلتين اسمية وفعلية فالاسمية هي المركبة من المبتدأ والخبر وينشأ عنها النواسخ وهي (إدي) واخواتها و(كَشكا) واخواتها و (صَغَنْدي) واخواتها والفعلية هي المركبة من الفعل والفاعل وينشأ عنها المركبة من الفعل والمفعول الذي لم يسم فاعله والتقدم(؟) الكلام[1] على قسمة الاسم الى النكرة والمعرفة والفعل الى الامر والماضي والمضارع وغير ذلك

القول في النكرة والمعرفة

النكرة ماوضع شايعا وهو على قسمين مفرد اللفظ ومركب فالمفرد نحو (أَرْ) (أَتْ) والمركب تارة يكون مركبا من اسمين نحو (دَوَاتُقْشْ) النعام [2] ومن اكثر من ذلك نحو (قَبَرْجُقْ لُوْ بَغا) السلحفاة وذلك بخلاف النكرة في لسان العرب فانها لا توجد مركبة اصلا والمعرفة ماوضع خاصا وهو مضمر وعلم واسم اشارة وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر منفصل ومتصل فالمنفصل لمتكلم (مَنْ) ولمتكلمين (بِزْ) واصله (مِزْ) بالميم وقد يلحقه (لَرْ) لتأكيد الجمع وللمخاطب (سَنْ) وللمخاطبين (سِزْ) وكل من (مَنْ) و (مِزْ) و (سَنْ) و (سِزْ) يقع عمدة وفضلة وللغايب (أُلْ) و (اُنْ) وللغايبين (أُنْلَرْ) اصله (اُلر) فابدلت اللام نوناً وفتحت الهمزة لفتحة لام (لَرْ) ولم يعتدوا بالنون الساكنة لانها حاجز غير حصين لسكونها وينطق بالاصل بعد حذف اللام الاولى فيقال (أُلَرْ) فاما في اللغة التركمانية فيقولون (بُلَرْ) فيبدلون الهمزة باء والمتصل لمتكلم مضاف اليه ميم ساكنة نحو (غُلَمْ) اي غلامي وللمخاطب مضاف اليه نون ساكنة خيشومية نحو (قُلُنْ) اي غلامك وللمخاطبين مضاف اليهم تلك النون مزيداً عليها زاي نحو (قُلُنُزْ) اي غلامكم وسيأتي كيفية استعمال هذه الضماير في تضاعيف الابواب ان شاء الله تعالى العلم ماهو عين مسماه مطلقا ويكون مفردا نحو (سنقر) ومركبا من اسمين نحو (اقبغا) [3] ومن اسم وفعل نحو (آيدُغْدي) ويكون ايضاً مرتجلاً نحو (قلاوون) ومنقولا من اسم نحو (لاچِينْ) ومن فعل نحو (بُكَتَي) و (سنجر) اسم الاشارة لمفرد قريب (بُو) بمعنى ذا ولبعيد (أُلْ) بمعنى ذاك ويشارك لفظه لفظ الضمير بمعنى هو وقد تقدم ذلك في المضمرات وللجمع وقريب (بُلارْ) ولبعيد (اُنْلَرْ) وقد تقدم أنّ (اُنْلَرْ) للغايبين في الضماير فصار مشتركا بين

---

[1] Doğrusu : ولتقدم الكلام [2] D النُعامَ [3] D اق بغا

ان يكون ضميراً بمعنى هم وان يكون اسم اشارة بمعنى اولئك ومن اسماء الاشارة للمكان (بُنْدا) بمعنى هنا و(أَنْداه) بمعنى هناك الموصول ثلاثة الفاظ وذلك فى حسب الصلة وهو ان الصلة اما ان تكون ظرفا او جملة ان كانت الصلة ظرفا كان الموصول كافاً مكسورة مثال ذلك (بُواَوْدَى كِنِ غُلِى دُرْ) اى هذا غلام الذى فى الدار (وَ بُواَوْدَىكِلارِنْ غُلِى دُرْ) اى هذا غلام الذين فى الدار وان كانت جملة فاما ان تكون اسمية اوفعلية ان كانت اسمية كان الموصول المفرد (أَلْ كِمْ بَجُسى كُزْ كَلُودُرْ [1] اَوْدَدُرْ) اى الذى سيده حسن فى الدار والجمع (أَنْلِرْ كِمْ غُلْلر كُزْ كَلُودُرْ اَوْدادُرْ) وان كانت فعلية فاما ان تكون ماضية او مستقبلة ان كانت ماضية كان الموصول (غَنْ) [2] متصلاً بآخر الفعل اذا كان مفخما و (كَنْ) اذا كان مرققا تقول (كُرْدُمْ سَنِى اُرْتَغِى) اى ابصرتُ الذى ضربك و (يَرْتَقَنْ) الذى خلق و (كَلْكانْ) [3] الذى جاء ويجوز ان يأتى بالفعل الماضى بعد (أَلْ كِمْ) و (اَنْلارْ [4] كِمْ) نحو (اَنْلارْ كِمْ [5] طُرْدِلارْ اَوْدا) اى الذين قاموا فى الدار وان كانت مستقبلة كان الموصول (أَلْ كِمْ) و (اَنْلارْ [6] كِمْ) على ماتريد من المعنى وشرط الصلة ان تكون جملة خبرية او ظرفا او مجروراً وتقدم تمثيل ذلك ومتى كان الموصول الكاف المكسورة فلايكون الصلة الا ظرفاً او مجروراً ويجب تقديم صلته عليه وغير ذلك من الموصولات يجب تأخير صلته عنه سواء كانت الصلة جملة او غيرها مثال الجملة قد تقدم ومثال الجار والمجرور (أَنْلَرْ [7] كِمْ اَوْدَدُرْ كُزْ كَلُولَرْدُرْ) اى الذين فى الدار حسان و (اَنْ لَرْ [8] كِمْ اَلِنْ [9] دادُرْ بَكْلَرْدُرْ) اى الذين امامك امراء ويجوز التفصيل بين (أَلْكِمْ) [10] و (اَنْ لَرْ [11] كِمْ) وصلتهما بالمفعول فتقول (أولْ كِمْ سَنْجَرْنِى أورْدى كَلْدى) اى الذى ضرب سنجر جاء ويقع الجملة الشرطية صلة للموصول فتقول (كَلْدى أَلْ كِمْ كُرْسَنْ سَوْ كَسَنْ) اى جاء الذى ان رأيت احببت و (سا) هى اداة الشرط والنون ضمير الخطاب المضاف تارة تكون الاضافة للضمير نحو (قُلُمْ) و (قُلُمُزْ) و (قُلُنْ) و (قُلُنُزْ) و (قُلِى) [12] و (قُلَّرِى) [13]

---

[1] D كُزْكُلُو [2] D yoktur [3] D كَلْكَنْ [4] D اُنْلَرْ [5] D اُنْلَرْ
[6] D اُنْلَرْ [7] D اُنْلَرْ [8] D اُنْلَرْ [9] D النيندَدُر [10] D اُلْ كِم
[11] D اُنْلَرْ [12] D yoktur [13] D ولايخلو .... وسيأتى yoktur

وسيأتى الكلام عليه فى باب الاضافة ولايخلو آخر الذى تضيفه للغايب من انيكون ساكناً فتكسره نحو (قُلِ) اى مملوكه اومتحركاً فتلحقه سيناً مكسورة نحو (بجا ى) و (قرى سى) [1] و (اُلوَسى) [2] اى سيّده وعجوزه وعظيمه وتارة للعلم نحو (سُنْقُرْ قُلِ) وللمشار نحو (بُنْ قُلِ) وللموصول (كِمْنِ قُلِ) وسيأتى كيفية الاضافة انشاءالله تعالى ولااداة فى هذه اللغة يتعرف بها النكرة كما فى لسان العرب بل اذا كان [3] الاسم معهوداً بين المخاطبين اكتفوا بذكره نكرة على [4] وضع اتكالاً على فهم المخاطبين ولايأتون قبلها بـ(أَلْ) والاكثر فى لغتهم ان يؤتى باللفظ المشارك لضمير الغايب والاشارة وهو (اُلْ) فاذا كان بينك وبين المخاطب عهد فى سمك قلت فى معنى السمك طرى (اُلْ بَلُقْ [5] يَشْدُرْ) وفى معنى الاسماك طرية (اُلْ بَلِقْلارْ يَشْدُرْ) ويجوز (يَشْلارْدُرْ)

القول فى الفعل

الفعل ينقسم ثلاثة اقسام امر وماض ومضارع فالامر هو الاصل والماضى والمضارع واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر واسم المكان واسم الهيئة واسم الآلة فروع وهى مشتقة من الامر ولا يخلو الامر من ان يكون لغايب اوالمخاطب اوالمتكلم ان كان لغايب فلابد فيه من حروف الامر نحو (سَنْجَرْ كَلْسُنْ) اى سنجر ليجئ وللغايبين نحو (سَنْجَرْ كَلْسُنْلارْ) اى ليجيئوا و (سُنْ) [6] هو حرف الامر نظير اللام للامر فى لسان العربية وان كان لمخاطب فاما ان يكون مفرداً اوغيره ان كان مفرداً فالاصح ان يأتى بنفس فعل الامر من غير زيادة عليه ويجوز ان يزيد فى آخره للاستراحة (غِلْ) او (كِلْ) بالكاف البدوية فان كانت الكلمة مفخمة كانت (غِلْ) اومرققة كانت (كِلْ) ومأخذ التفخيم والترقيق مشافهة السماع وقد حصرنا ذلك فى كتاب [الافعال] الذى جمعناه فى هذه اللغة وفعل الامر ان كان اوله مضموما فما قبل آخره مضموم الا ان وجدت فى الفعل فتحة مثال ذلك (طُرْغُلْ) (كُلْ كُلْ كُسْتَرْ كِلْ) (اُرْغُلْ) [7] وان كانت مفتوحاً اومكسوراً فما قبل آخره

---

[1] D فارسى [2] D اُلِبى [3] V satır arasında [4] D علوما
[5] D بَلِقْ [6] D سُنْ [7] D اُورْلاغِلْ

مكسور الالف وجدت في الفعل ضمة مثال ذلك (بَرْغِلْ) (إشِتْكِلْ) (تَكْتَرْغِلْ) وان كان غير مفرد زدت نوناً وحدها فتقول (طُرُنْ) وان شئت زدت عليها زاياً والزاى تشعر بالتعظيم فتقول (طُرُنُزْ) والزاى بقية (سِزْ) ويجوز ان يأتى بـ (سِزْ) فتقول (طُرُنِيزْ) فيأتى بـ (سِزْ) توكيداً وان كان لمتكلم [1] فاما ان يكونُ مفرداً اوغيره انكان مفرداً قلت (بَرْغايِمْ) [2] و (كَلْكايِمْ) [3] اى لِاذهب ولاجئْ وان كان غيرمفرد قلت (بَرْغالِمْ) و (كَلْكالِمْ) اى لنذهب ولنجئْ والامر للمتكلم فى لسان العرب قليل جداً واما فى هذه اللغة فكثير جداً واما الماضى والمضارع فتقدم الكلام على الذى يخصهما ويميزها فى التصريف وما قبل الراء التى هى علامة للمضارع اما ان يكون متحركا او ساكناً ان كان متحركاً زدت الراء ولاتتغير الحركة وان كان ساكناً حركت بالضم اوبالفتح ومدرك ذلك السماع وقدبينا ذلك فى كتاب [الافعال] هذا مالم يكن آخره (لا) التى للاعمال فانه تقلب الفه ياء مضمومة فتقول (سُزْلايُرْ) و (بَشْلايُرْ) ويجوز حذفها فتقول (سُزْلارْ) و (بَشْلارْ) والاصل الياء.

واما المستقبل الخبرى فانه ان كان مفخما فحرفه غين مفتوحة مثاله (طُرْغى) [4] اى سيقوم وان كان مرققا فحرفه كاف مفتوحة نحو (كَلْكَا) اى سيجئُ وسيأتى الكلام على الافعال اثباتا ونفيا واستفهاما ونهيا فى باب الفعل والفاعل ان شاءالله تعالى

وتنقسم الافعال ايضاً الى متصرف وجامد المتصرف مااختلف لفظه لاختلاف زمانه نحو (طُرْ) (طُرُرْ) [5] (طُرْدى) والجامد مالزم طريقة واحدا وذلك نحو (ادى) بمعنا كان فلايستعمل منها امر ولا مضارع فان كانت بمعنى ارسل كانت متصرفة واستعمل منها الامر فيقال (اِيْى) [6] اى ارسل هذا و (اذى) [7] مشترك بين معنى كان ومعنى ارسل وكذلك (دُكُل) بمعنى ليس لايتصرف فى كلامهم وسيتضح ذلك فى باب (اذى) [8] واخواتها ان شاءالله تعالى

وتنقسم ايضا الى لازم ومتعد فاللازم نحو (طُرْ) والمتعدى ينقسم قسمين متعد الى

---

[1] D المتكلم فلايخلواما [2] D بَرْغَيم [3] D كَلْكَيم [4] D طُرْغَا
[5] D faz'a olarak (طُرْغَا) [6] D اِيْى [7] D اِدى [8] D اِدى

مفعول صريح ومتعد الى غير صريح وينقسم المتعدى ايضا الى متعدٍ واحدٍ ومتعد الى اثنين ومتعدالى ثلاثة وسيأتى ذلك

القول فى المبتدأ والخبر

تذكر المبتدا اولا وتأتى بعده بالخبر فتقول (سنجر طُرُبطُرْ) [1] اى سنجر قايم و (سنجر طُرْطَچِى دُرْ) اى قايم غداً ويجوز ان تقول (طُرْ بَنطُرْ) و يجوز ان يقول (طُرْمِشْ دُرْ) واذا كان الخبر مشبّها به المبتدا قلت (سنجر اَرسْلاَنْ در) [2] اى سنجر اسد وان كان ظرف مكان قلت (سنجر اَوْدَدُرْ) اى سنجر فى الدار و (سنجر اَرْدِنْدَدُرْ) اى سنجر خلفك [3] ولايكون ظرف المكان الا بالحرف المرادف لفى التى للوعاء وهى (دا) [4] وان كان ظرف زمان فمنه مالايأتى فيه بحرف الوعاء نحو (صَنْجِشْ بُكُنْدُرْ) اى الطعان اليوم و (تُنْتُلُقْ بُدُنْدُرْ) اى الضيافة الليل [5] ومنه مالايأتى بالحرف نحو (صَنْجِشْ طَنْدَدُرْ) اى الطعان غداً و (دُرْ) توكيدا فيها كلها والاستعمال بهذا التوكيد لايحذفها وان اخبرت بجملة فتقول (سنجر اَطَسِى طُرْدِى) اى ابو [6] سنجر قايم و (سنجر اَطَسِى طُرْبطُرْ) اى ابو سنجر قايم وقد يجوز حذف الخبر لدلالة المعنى عليه نحو قولهم (اَرْمغَنْ) يريدونه (قَنِى) اى الهديّة اين واذا كان الخبر اسم استفهام جاز تقديمه وتاخيره فى هذه اللغة وهو الاصل فتقول (سنجر قَنِى) و (قَنِى سنجر) وكذلك اذا كان المبتدا اسماً جاز تقديمه على الخبر وتأخيره فتقول (كِمْدُرْ اَوْدَى) اى من فى الدار و (اَوْدَه كِمْدُرْ) اى فى الدار من واذا كان المبتدا اسم شرط وجب تقديمه فتقول (كِمْ طُرْساطُرْغا مَنْ آيَنْ بِلا) اى من يقم اقم معه (كِمْ) يكون استفهاماً وشرطا و اذا كان المبتدا موصولا قلت (اُلْ كِمْ طُرْدِى طُرْدُمْ آيَنْ بِلا) اى الذى قام قمت معه ولايجوز تاخير هذا المبتدا فصارت (اُلْ كِمْ) بمعنى الذى و (آلارْ كِمْ [7]) بمعنى الذين وقد تقدم ذلك فى الموصول ويجوز ان يقتضى المبتدا ازيد من خبر واحد وتسرد على التوالى شيئا شيئا ويوتى بـ (دُرْ) فى آخرها

---

[1] D طُرُبطُرْ [2] D اَرسلاندُر [3] D yoktur [4] D (دَ) وهو
[5] D الليله [6] V ابوا D ابوه [7] D الاركم

القول في النواسخ

وهي (ادي) واخواتها (اِدي) بمعنى كان و(بُلدي) بمعنى صار و(تُندي) بمعنى بات و (دَكل) بمعنى ليس وهي بالكاف البدوية والمقاربة (يَرْدي) بمعنى كاد و(بَشْ لَدي) بمعنى النشأ وابتدأ فاما (اِدي) تقول في معنى سنجر كان قايما (سنجر اَرُوطُرُرْ اِدي) ويجوز (اَرُوطُرْ مِشْ اِدي) و (اَرُو) معناه منتصبا و(طُرُرْ) فعل حالي و (طُرْمِشْ) معناه قايم ويجوز ان تقول (سنجر طُرْمِشْ اِدي) وانما جيء في هذا بـ(اَرُوا) [1] لان (طُرْمِشْ) [2] مشترك بين وقف وقام فاذا ارادوا ايضاحه بمعنى قام اتوا مع (طُرْمِشْ) بـ(اَرُوا) التي هي دلالة على الانتصاب ولهذا يقال (طُرَقِنْ قَنِي) اي اين مقامك وموقفك واذا اردت كُنْتُ قايما قلت (اَرُطُرُرْ اِدِمْ) و (اَرُوطُرْمِشْ اِدْمْ) وكُنْتَ قايما (ادن)[3] بالنون الخيشومية وكانوا قايمين (اَرُو طُرُرْلارْ اِدي) و(اَرُو طُرْمِشْ [4] اِدي) وكنتم قايمين (اَرُو طُرْمِشْ اِدِنِزْ) فتلحق ضمير الجمع المخاطب في الفعل ولاتلحق علامة الجمع في الخبر بخلاف الغيبة فان علامة الجمع تلحق الخبر دون الفعل ويبقى الفعل كحاله مع المفرد الغايب واذا كان الخبر اسم استفهام قلت في معنى [5] الفرق الذي تقدم في المفرد وفي متى صرتَ

[1] D اُرُ [2] D طُرْدِي [3] D اِدِنْ [4] D طُرْمِشْلَرْ

[5] Buradan وفي لنم kadar olan metin V nasihi tarafından iyi istinsah edilememiştir. Daha fazla kolaylıkla mana çıkarabilinmesi için D temamile buraya alınmıştır

اين كان سنجر (سنجر قيدا ادي) وفي اين كنت (قيداً اِدِنْ) ولا يجوز تأخير (قيدا) من الفعل وفي نحو متى كان الغلمان (صَنْجِقْ كَجَنْ ادي) ولا يجوز تاخير (كجن) ايضاً من (ادي) واما (سنجر) و (صَنْجِقْ) في المثالين فيجوز تأخيرها عن الفعل فتقول (قَيْدا ادي سنجر) و (كَجَنْ ادي صَنْجِقْ) وكذلك ماشبههما من هذا التركيب وتقول في معنى من كان القايم (طُرْغَنْ كِمْ ادي) ويجوز (كِمْ ادي طُرْغَنْ) وهو معنى من كان الذي قام وفي معنى من كانوا القايمين (طُرْغَنْلَرْ كِمْ لَرْ ادي) ويجوز (كِمْ لَرْ ادي طُرْغَنْلَرْ) وتقول في الناس كانوا خارجين (كِشِلَرْ جِقْمِشْلَرْ ادي) ويجوز (جِقْمِشْلَرْ ادي كِشِلَرْ) واذا نفيت (اِدي) ثم اوجبت قلت في معنى ما كان سنجر الاقايما (سنجر

حالاً (لجَنْ بُلْدُنْ بِلْكا) وفى صرتم علماء (لجَنْ بُلْدُنْز بِلْكلارْ) ويجوز (بلكلر لجن بلدنز) وكذلك ما اشبه وتقول فى معنى ابن صرت (قَيْدا بُلْدُنْ) ولايجوز (بُلْدُنْ قَيْدا)

دَكُلْدي مَكَر طُرْمِش) الاصل (ادي) اى ليس كان بمعنى ما كان وسيأتى ان (دَكُل) لها استعمالان وفى معنى ما كان سنجر الاقايما (سنجر بُلْنا مَكَر طُرْمِش) فيستعمل مايصير بمعنى مايكون لانّ (ادي) لامضارع له واما (بُلْدي) فهى بتفخيم الباء تقول فى معنى صار سنجر عالماً (سنجر بِلْكا بُلْدي) ويجوز (بُلْدي بِلْكا سنجر) ويجوز (بُلْدي سنجر بِلْكا) فتقدم وتؤخر وتوسط بخلاف (ادي) فان خبرها لايتاخر فى نحو (ادي الطُرُز) فلابدّ لـ(ادي) ان تتصل اما بالاسم نحو (كَنْدي طُرْغَنْ) اوبالخبر نحو (اُرْ طُرْز ادي) وتقول فى معنى صرت عالماً (بِلْكا بُلْدُنْ) وفى صرتُ عالماً (بُلْدم بِلْكا) وفرقوا بين ان يكون الخبر اسم جنس كالقاضى والامير والوزير فاجازوا فيه التقديم والتأخير واما اذا كان صفة عارضة نحو القايم والقاعد فيكاد لايحفظ من كلامهم الابتقديم الصفة على الفعل فتقول (طُرُز بُلْدُنْ) وكذلك الصفات التى هى كالازرق و الاسود و الطويل وغير ذلك يجوز فيها التقديم والتأخير بخلاف الصفات العارضة وتقول فى معنى صرتم علماء (بُلْدُنْز بِلْكَلَر) وفى صرتم قايمين (طُرُرلَر بُلْدُنْز) على الفرق الذى تقدم فى المفرد وفى معنى صرتَ عالماً (لَجَنْ بُلْدُنْ بِلْكا) وفى معنى صرتم علماء (لَجَنْ بُلْدُنْز بِلْكَلَر) ويجوز (بِلْكَلَر لَجَنْ بُلْدُنْز) وكذلك فى ما اشبهه وتقول فى معنى ابن صرتَ عالماً (قَيْدا بُلْدُنْ) ولايجوز (بُلْدُنْ قَيْدا) وفى من صار القايم (كِمْ بُلْدي طُرْغَنْ) ويجوز (طُرْغَنْ كِمْ بُلْدي) وتقول فى من صاروا القايمين (طُرْغَنْلَر كِمْلَر بُلْدِيلَرْ) فتلحق علامة الجمع الفعل بخلاف (ادي) فانها لاتلحقه وتقول فى من صار القايم اجلسه (كِمْ بُلْسا طُرْغَنْ سَوكَنْ آبي) (كِمْ) بمعنى من و (بُلْ) هو الفعل و (سا) هو حرف لاداة الشرط وليس عندهم اسم يضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلا بالفعل متأخراً عنه والاسم متقدم و (طُرْغَنْ) القايم و (سَوكا) الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولايأتون فى هذا المكان بالماضى المراد به الاستقبال كما فى اللغة العربية و (من) ضمير الفاعل فى اجلسه و (آبي) ضمير المفعول الذى هو فى اجلسه وتقول فى الجمع (كِلَرْ بُلْسَلَرْ طُرْغَنْ سَوكَنْ آلَرْني) وتقول فى معنى الناس صاروا خارجين (كِشْلَر جِقْمِشْلَر بُلْدُلَرْ) ويجوز (بُلْدُلَرْ جِقْمِشْلَرْ كِشْلَرْ) واكثر مايستعمل صار فى اسماء الاجناس و الصفات الجارية مجراها لافى الصفات العارضة والقياس يدل على الجواز واما (تُنْدي) فتقول فى معنى بات سنجر ضاحكاً (سنجر كُلا تُنْدي) وفى ابن بت (قَيْدا تُنْدِنْ) وحكم (تُنْدي) حكم (بُلْدي) فى جميع احكامها واما (دَكُلْ) فانها كلمة

وفى من صار القايم (كِمْ بُلْدي طُرْغانْ) ويجوز (طُرْغانْ كِمْبُلْدي) و تقول من صاروا القايمين (طُرْغانْ لَرْ كِمْ بُلْدِيلارْ) فتلحق علامة الجمع الفعل بخلاف (اِدي) فانها لا تلحقه وتقول فيمن صار القايم احبّه (كِمْ بِلْسا طُرْغَنْ سَوْكَنَنْ آني) (كِمْ) بمعنى من و(بُولْ) هوالفعل و (سا) هوحرف اداة الشرط وليس عندهم اسم يتضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلا بالفعل متأخراً عنه والاسم متقدم و (طُرْغَنْ) القايم و (سَوْكا) الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولا يأتون فى هذا المكان بالماضى المراد به الاستقبال كما فى اللغة العربية و (مَنْ) ضمير الفعل فى (اُحِبُّه) و (آني) ضمير المفعول الذى هو فى احبّه وتقول فى الجمع (كِمْلَرْ بُولْسَلَرْ طُرْغَنْ لَرْ سَوْكَنَنْ آنْلَرْني) و تقول فى معنى الناس صاروا خارجين (كِشِلَرْ چِقْمِشْ لَرْ بُولْدي لَرْ) ويجوز (بلدى لر جقمش لر كشلى) واكثر مايستعمل صار فى اسماء الاجناس والصفات الجارية مجريها لا فى صفات المعارضه والقياس يدل على الجواز واما (تُونْدي) فتقول فى معنى بات سنجر ضاحكاً (سنجر كُلا تْنَدي) وفى ابن بِتّ (قَنْدَ تْنَدِنْ) وحكم (تندى) حكم (بُلْدي) فى جميع احكامها واما (دَكُلْ) فانها كلمة تعطى معنى ليس ومعنى ما النافية فاذا قلت ليس سنجر خارجاً قلت فى معناه (سنجر چِقْمِشْ دَكُلْ) وفى معنى الناس ليسوا خارجين (كِشِلَرْ چقْمِشْ دَكُلَرْ) وفى لست خارجاً (چِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ) وفى لسنا خارجين (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلِزْ) فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التى تلحق الافعال واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفى لست خارجاً تقول اين كان سنجر (سنجر قَيْدا اِدي) وفى اين كنت (قَيدا اِدِنْ) ولايجوز تأخير (قيده) عن الفعل وفى نحو متى كان الطعان (صَنْجِشْ قَچَنْ اِدي) ولايجوز تأخير (قچن)

تعطى معنى ليس ومعنى ما النافية فاذا قلت ليس سنجر خارجاً قلت فى معناه (سنجر چِقْمِشْ دَكُلْ) ويجوز (سنجر لر چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ لَرْ) و(سنجر لر چِقْمِشْ دَكُلْ لَرْ) اكتفى بلحاق علامة الجمع للفعل عن لحاقها للخبر وفى لستُ خارجاً (چِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ) وفى لسنا خارجين (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ لَرْ بِزْ) و (چِقْمِشْ دَكُلْ لَرْ بِزْ) و (چِقْمِشْ دَكُلْ بِزْ) و (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ بِزْ) فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التى تلحق الافعال واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفى لست خارجاً (چِقْمِشْ دَكُلْ مَنْ)

ايضاً عن الفعل واما (سنجر) و (سنجش) فى المثالين فيجوز تأخيرها عن الفعل فتقول (قيْنا إِدي سنجر) و (بَجَنْ إِدي صَنْجِشْ) وكذلك ما اشبههما من هذا التركيب وتقول فى معنى من كان القايم (طُرْغَنْ كِمْ إِدي) ويجوز (كِمْ ادى طرغن) وهو بمعنى من كان الذى قام وفى معنى من كانوا القايمين (طُرْغَنْ لَرْ كِمْ إِدي لَرْ) ويجوز (كِمْ لَرْ إِدي لَرْ طُرْغَنْ لَرْ) وتقول فى معنى الناس كانوا خارجين (چِقْمِشْ لَرْ إِدي كِشي لَرْ) ويجوز (كِشي لَرْ چِقْمِشْ لَرْ إِدي لَرْ) واذا نفيت (إِدي) ثم اوجبت قلت فى معنى ما كان سنجر الاقايما (سَنْجَرْ دَكُلْدي مَكَرْ طُرْمِشْ) الاصل (إِدي) اى ليس كان بمعنى ما كان وسيأتى ان (دكل) لها استعمالان وفى معنى مايكون سنجر الاقايماً (سنجر بُلْمَنَي مَكَرْ طُرْمِش) فيستعمل مايصير بمعنى مايكون لانّ (إِدي) لامضارع له واما (بُلْدي) بتفخيم الباء تقول فى معنى صار سنجر عالماً (سنجر بِلْكا بُلْدي) ويجوز (بُلْدي بِلْكا سنجر) (بُولْدي سنجر بِلْكا) فتقدم وتؤخر وتوسط بخلاف (إِدي) فان خبرها لايتأخر فى نحو (إِدي أُرُو طُرُرْ) فلابدّ لـ(إِدي) ان تتصل اما بالاسم نحو (كِمْ إِدي طُرْغَنْ) او بالخبر نحو (أُرُو طُرُرْ إِدي) وتقول فى معنى صرتَ عالما (بِلْكا بُلْدُنْ) وفى صرتُ عالماً (بِلْكا بُلْدُمْ) ويجوز (بُلْدُمْ بِلْكا) وفرقوا بين ان يكون الخبر اسم جنس كالقاضى والامير والوزير فاجازوا فيه التقديم والتاخير واما اذا كان صفة عارضة نحو القايم والقاعد فيكاد لايحفظ من كلامهم الا بتقديم الصفة على الفعل فتقول (طُرُرْ بُلْدُنْ) وكذلك الصفات التى هى الاسود والازرق والطويل وغير ذلك يجوز فيها التقديم والتأخير بخلاف الصفات العارضة وتقول فى معنى صرتم علماء (بُولْدُنُزْ بِلْكَلَرْ) وفى صرتم قايمين (طُرُو لَرْ بُلْدُنُزْ) على (چِقْمِشْ دَكُلْ سَنْ) وفى لستم خارجين (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ سِزْ) و (چِقْمِشْ لَرْ دَكُلْ سِزْ) و (چِقْمِشْ دَكُلْ سِزْ) على الوجهين انْ يكون بمعنى ليس وبمعنى ما ولا يتأخر الخبر ولا الاسم السابق عن (دكل) اصلا وكذلك لايتقدم الخبر على الاسم وتقول اذا اردت اثبات الخبر فى (دكل) فى معنى ليس سنجر الا اميراً (سنجر دَكُلْدُرْ مَكَرْ بَكْ) [1] و (مَكَرْ) [2] بمعنى الّا وهى منقولة من الفارسية ويتكلم بها التركانى وتقول فى معنى انا ما آتيك الّا غداً (مَنْ كَلْمَسْ مَنْ صَنَي مَكَرْ طَنْدي)

[1] D مُقَرْبِي [2] D مُقَرْ

(كَلْ) هوالفعل و (ما) حرف النفى والسين للحال الاتى و (مَنْ) بمعنى انا والمعنى مايجىءُ انا وهوعبارة عن ماايجىءُ بالعربى و (صَغا) اصله (صَنْغا) فحذفت النون لكثرة الاستعمال وقل استعمال الاصل و (غى) بمعنى اللام وبمعنى الى و (تَكَرْ) كما تقدم بمعنى الّا و(طَنْ) هوالفد و(دا) بمعنى فى واما (يَزْدي) بمعنى كاد و (بَشْلَدي) بمعنى النشأ فتقول فى معنى سنجر كاد يقوم (سنجر طُرَ يَزْدي) وفى معنى سنجر يكاد يقوم (سنجر طُرَ يَزَنْ) وفى معنى سنجر انشأ يقوم (سنجر طُرا بَشْلَدي) ولا يأتى الخبر فيها الا بصيغة الحال ولا يأتى بصيغة المضارع ولا الماضى ولا يتقدم (طُرا) على (سنجر) واصل (يَزْدي) اخطأ واستعمل بمعنى كاد وتكون ايضاً بمعنى كتب

القول فى (كَشْكا) واخواتها

امّا (كَشْكا) فمعناه ليت وهى مرادفة لهامنقولة من الفارسية تقول ليت سنجر ضاحكا (كشكا سنجر كُلَرمِشّى [1] يدي) (كَشْكا) بمعنى ليت و (كلر) [2] يضحك بمعنى ضاحك و (مش) [3] كلمة توكد معنى (كشكا) ولا يجوز حذفها و (يدى) [4] بمعنى كان ابدلت همزتها ياء والمعنى ليت سنجر ضاحك وتقول فى معنى ليت سنجر فى الدار (كَشْكاسَنْجرْ أَوْدَمِسَّ يدى) [5] واذا كان خبر ليت فعلاً لم يلحق (مس) [6] فتقول فى معنى ليت زيداً يخرج (كَشْكا زَيْدچِق سايدي) [7] (سا) [8] بمعنى لو ومرادفه ليت زيداً لوكان خرج واما (كم) فمشتركة تكون بمعنى اسم استفهام واسم شرط وموصولة نائبة لـ (أَلْ) وتأتى حرفية بمعنى (كى) [9] وسيأتى حكمها وبمعنى انّ المفتوحة تقول فى معنى علمت ان سنجر ضاحك (بِلْدِمْ [10] كِمْ سنجر كُلَرْدُرْ) وفى معنى اعلم ان سيّدك سنجر (بِلْكِل كِمْ بُجَنْ سنجردُرْ) [11] فـ (كم) فى هذه الامثلة يؤدى معنى انّ المفتوح واما معنى لعلّ وكانّ فليس فى هذه اللغة حرف يعبّر عنه انّما يعبر عن ذلك بالفعل فتقول فى معنى لعلّ سنجر جاء (بُلْغَىْ

[1] D كُلَرمِش [2] D كُلَرْ [3] D مِش [4] D يدى [5] D أُودَمش يدى
[6] D مِش [7] D چِقَس يدى [8] D س [9] D كَىْ [10] D بِلدِمْ
[11] D وفى معنى سنجر علم ان ضاحك (سنجر بِلدى كِمْ كُلَردُرْ

كم سنجر كلْ كِنْ) (بُلْغَنْ) بمعنى يصير و (كم) موكدة لمعنى يصير و (كلكى) يجئ ويعبر عن معنى كان بصيغة (أقشَرْ) [1] بمعنى يشبه فتقول فى معنى كانّ سنجر اسد (سنجر اَرْسْلَنْ غا أوقْشَرْ) و (غا) بمعنى اللام التى تعطى المفعولية ولا يجوز تأخير (بلغى) فى المثال السابق ويجوز (أقْشَرْ سنجر اَرْسلانْ غا) [2] ويجوز (أقْشَرْ اَرْسْلَنْ غا سنجر) فـ(أقْشَرْ) أبقيت على فعليتها وان اردت [3] معنى كانّ وكذلك التصرف [4] فيها [5] بخلاف (بلغى كم) فانهاضمنت معنى لعلّ فلم يتصرف فيهاويجئ فى معنى كانّ (كِبى) و (لِيْنْ) وهما كلمتان ترادفان مثلاً فتقول (سنجر ارسلان كِبِدُرْ) [6] و (سنجر اَرْسْلَنْ دَقِنْ [7] دُرْ) او (سنجر اَرْسْلَنْ لِيْنْ دُرْ) [8] اى سنجر مثل الاسد و يجوز حذف (دُر) فى المثالين ويجب تأخير (كِبى) و (دقى) على اصل الاضافة فى اللسان التركى

القول فى (أرَنْلَدِى) [9] و(صَغِنْدِى) [10] و (بِلْدِى)

اما (أرَنْلَدِى) [11] فمعناه ظنّ وتتعلق بمفعولين فى هذا اللسان كاللسان العربى وان كان فى الحقيقة انما متعلقها النسبة تقول فى معنى ظننت الامير قائماً (بَيْنِى أرَنْلَدِمْ [12] طُرُرْ) وفى معنى ظننت الامير راكباً (بَيْنِى بِنَرْ [13] أورَنْلَدِمْ) تلحق فى المفعول الاول وتأتى بالثانى بصيغة المضارع ويجوز تأخير (أورَنْلَدِمْ) عنهما وهو الافصح ويجوز توسيطه [14] قليلا واما تقديمه فقلّ ان يتكلم به ومن تكلم بذلك علم انه دخيل فى هذه اللغة و اما (صَغِنْدِى) [15] فالتركمان تقول فيه (صَنْدِى) ومعناه حسِبَ وحكمه حكم (أرَنْلَدِى) [16] واما (بِلْدِى) فمعناه علم وحكمها حكم (صَغِنْدِى) [17] و (أرَنْلَدِى) [18] وتستعمل ايضا متعدية الى واحد

[1] D Buradan (اولقمر) kadar V haşiyesinde [2] Buradan فـ kadar V haşiyesinde [3] D ادت [4] D تصرف [5] Buradan فيها kadar V haşiyesinde [6] Buradan اى kadar V haşiyesinde ; D كِبِدر [7] D دَقِى [8] D yoktur [9] D أورَنْلَدِى [10] D صَغَنْدِى [11] D أورَنْلَدِى [12] D بَنِى أورَنْلَدِم [13] D بَنِى مِنْرْ [14] D توسطه [15] D صَغَنْدِى [16] D yoktur [17] D صَغَنْدِى [18] D أورَنْلَدِى

فتقول (سنجر بِلْدُمْ) [1] اى عرفت سنجر تَمْدُ بمعنى انّ [2] ومتعلّقاتها مسدّ مفعولين هذه الافعال وذلك انه لايخلو [3] ان تتقدم هذه الافعال اوتتأخر فان تقدمت تعلقت بالجملة التى هى مصدرة بـ (كِمْ) بمعنى انّ فتقول (أورَنُورْ مَنْ كِمْ بَىْ اَوْدَدُرْ) [4] اى اظنّ ان الامير فى الدار وان تأخرت تعدّت الى مفعولين كابينا قبلُ و يجوز الحاق اداة النقل لـ (بِلْدِى) فتصير متعلقة بثلاث مفاعيل فتقول [5] (بِلْدُرْدُمْ آطْ آيِرْ لَيْبَتْرْ) تدخل على المفعول الاول الذى كان فاعلاً قبل النقل علامة المفعول غير الصريح وهو الذى يتوصل اليه فى لسان [6] العرب بالى وتهمل الثانى من علامة المفعول الصريح ومن علامة غير الصريح وتأتى بالثالث بصيغة الحال ولذلك ادخلت عليه الباء التى للحال و (تِرْ) اصلها (دُرْ) وهى للتأكيد و يجوز تقديم الفعل على الثلاثة ويجوز تقديم الثلاثة عليه

القول فى الفعل والفاعل

الافصح ان الاسم الظاهر يتقدم على الفعل فيخرج من هذا الباب ويصير من باب المبتدا والخبر فتقول (سنجر كَلْدِى) ويجوز ان يتأخر فتقول (كَلْدِى سنجر) ويصير من هذا الباب فاذا اسندت الفعل الماضى وسبقه المفرد الظاهر قلت (سنجر كَلْدِى) وفى الجمع (سنجرلر كَلْدِلَرْ) وفى الحال (سنجر كَلُرْ) والجمع (سنجرلر كَلُرْلَرْ) وفى المستقبل (سنجر كَلْكَىْ) [7] و (كَلا) [8] تركانية [9] (كَلْ كَىْ لَرْ) [10] وفى التركانية (كَلْ لَرْ) ويجوز حذف الياء من (كَلْ كَىْ) واثباتها ويستكن ضمير الغائب فى هذه المثل كلها و (لَرْ) اللاحقة انما هى علامة الجمع لاضمير فاذا اسندت الفعل الى المخاطب فى الماضى قلت (كَلْدِنْ) اى جئتَ و (كَلْدِنْزْ) اى جئتم ويجوز (كَلْدِنْزْلَرْ) بعلامة الجمع تفخيماً و تعظيما وفى الحال (كَلُرْسَنْ) اى تجىءُ وفى الجمع (كَلُرْسِزْ) ويجوز (كَلُرْسِزْلارْ) وفى المستقبل (كَلْكَىْ سَنْ) و (كَلْكَسَنْ) [11] وبالتركانية (كَلاسِنْ) [12] وفى الجمع (كَلْ كَىْ سِزْ) ويجوز (كَلْ كَىْ سِزْلَرْ)

---

[1] D بِلْدِمْ [2] D ان mukabilinde كِ [3] V يخلوا [4] D اُودَدُرْ

[5] D (بيكا بِلْدُردِمْ آط آيرْ لِيبَتَرْ) فى معنى اعلمت الاميرالفرس ملبما [6] D فى اللسان

[7] V haşiyesinde [8] V haşiyesinde [9] D وفى الجمع [10] D كَلْكَلَرْ

[11] D كَلْكَسَنْ [12] D كَلَسَنْ

والنون الساكنة و (زْ) ضميران متصلان و(سَنْ)و(سِنْ) ضميران منفصلان الاترى انهما يقعان مبتدأين واذا اسندت الفعل الى المتكلم فى الماضى قلت (كَلْدُمْ) [1] و (كَلْدُمْنْ) [2] وفى الجمع (كَلْدُكْ) و (كَلْدُكْلَرْ) و (كَلْدُبِزْ) [3] و(كَلْدُمِزْ) [4] بابدال الياء ميماً وفى الحال (كَلُرْمَنْ) وبالتركانية (كَلُرُمْ) [5] وفى الجمع (كَلُرْبِزْ) او (مِزْ) ويجوز الحاق (لَرْ) فيهما وفى المستقبل (كَلْكَمَنْ) وبالتركانى (كَلَمْ) اصله (كَلَمَنْ) فحذفت النون وسكنت الميم والتقا [6] ساكنان وهما الالف والميم فحذفت الالف لالتقاء الساكنين وفى الجمع (كالكَبِزْ) و (مِزْ) على تلك اللغة وبالتركانى (كَلاوُزْ) بابدال الياء واواً وضمها و (مَنْ) و (مِزْ) ضميران منفصلان الاترى انهما يقعان مبتدأين واما كيفية اسناد فعل الامر فقدمت فى قسمة الفعل وعما تلحق الفعل من المعانى النفى والاستفهام والنهى ولكل منهما احكام نذكرها ان شاء الله تعالى

القول فى النفى فى الفعل

حرفه (م) مفتوحة متأخرة عن نفس الفعل فتقول فى الماضى (سنجر كَلْمَدى) [7] و (سنجرلر كلدى لَرْ) وفى الحال (سنجر كَلْمَسْ) وفى الجمع (كَلْمَسْ لَرْ) وفى المستقبل (كَلْمَكَىْ) وفى الجمع (سنجر كَلْمَكَىْ لَرْ) هذا فى الغايب واما فى الخطاب فتقول فى الماضى للواحد (كَلْمَدِنْ) وفى الجمع (كَلْمَدِزْ) وفى الحال (كَلْمَسَنْ) وفى الجمع (كَلْمَسِزْلَرْ) و (كَلْمَسْلَرْسِزْ) وفى المستقبل (كَلْمَكَىْ سَنْ) وبالتركانى (كَلْمياسِنْ) [8] واصله فى النفى فى الاثبات (كَلْسَنْ) وقبل لحاق (سَنْ) كان اصله عندهم (كَلا) فلما الحقوا بالفعل (سَنْ) حذفوا الالف فلما نفوه ادخلوا الحرف بين آخر الفعل و [9] حرف الاستقبال الذى هو الالف وكانت الاصل [10] بدلاً عن الياء لانّ اصله (كَلْ كَىْ) فحذفت الكاف فى لغة التركانى فابدل من الياء الفا فحذفوها فى الاثبات وردّوا الالف الى اصلها من [11] الياء ليختلف حالة النفى وحالة الاثبات وحركوها بالفتح لتوالى الحركات و تقول فى الجمع (كَلْمَكَىْ سِزْ) واما

---

[1] D كَلْدُمْ [2] D كَلْدُمَنْ [3] D كَلْدِبِزْ [4] D كَلْدِمِزْ [5] D كَلُرَمْ

[6] D فالتق [7] D hasiyesinde وفى الجمع [8] D كَلْمِيسَنْ [9] D بين

[10] D الالف [11] Buradan كلدكلر kadar V hasiyesinde

فى المتكلم تقول (كلمدم) [1] وفى الجمع (بز كلمدك) و (بزلر كلمدكلر) وفى الحال (كلمشمن) وفى الجمع (كلمسز) وفى المستقبل (كلمكمن) وفى الجمع (كلمكبز)

القول فى الاستفهام

الاستفهام اما ان يكون اداته حرفاً اواسماً ان كان حرفاً فاما ان يكون الاستفهام عن الجملة الفعلية اوعن الجملة الاسمية ان كان عن الجملة الفعلية وهو المقصود فى هذا الباب فاما ان يكون الفعل لغايب اولمخاطب اولمتكلم ان كان لغايب تأخر الحرف عن الفعل مطلقا سواء كان ماضياً اوحالاً ام مستقبلا وسواء كان الفعل مسنداً الى مفرد [2] ام جمع تقول فى معنى سنجرهل جاء (سنجر كلدمو) بضم الميم وبكسرها والاصل الضم والكسر للاتباع و (سنجرلر كلدلرمو) [3] وفى المستقبل نحو (كلكمو) و (سنجرلر كلكلرمو) وان كان لمخاطب قلت فى الماضى (سن كلدنمو) بالنون الخيشومية ولاتدغم فى حرف الاستفهام وفى الجمع (كلدنزمو) وقلت فى الحال (كلورمسن) وفى الجمع (كلورمسز) وفى المستقبل (كلكمسن) وفى الجمع (كلكمسز) وان كان لمتكلم قلت فى الماضى (كلدمو) بادغام ميم (كلدم) فى حرف الاستفهام وفى الجمع (كلدكمو) وفى الحال (كلورمن) وفى الجمع (كلورمبز) وفى المستقبل (كلكممن) [4] وفى الجمع (كلكمبز) [5] واذا استفهمت عن الفعل المنفى وكل من الامر والنفى والنهى والاستفهام اذا تعلّق بالمفعول به فالاصل تقديم المفعول به فى هذه اللغة ويجوز تأخيره بخلاف اللغة العربية فى الاستفهام فانه فيها لايجوز تقديم المفعول به واما الامر والنهى فالاصل فيهما التأخير ويجوز التقديم [6] وان كان تعلق بالجملة الاسمية لحق الحرف آخرها فتقول فى معنى الشمس طالعة (كنش طوغمش مدر) وان كانت الاداة اسماً فاما ان تتعلق بالمفرد او بالجملة ان تعلّق بالمفرد قلت فى معنى اين سنجر (قيده در سنجر) وفى متى القتال (نچه‌ن در صنچش [7]) وفى من سنجر (كم در سنجر) وفى اىّ شئ هذا

---

[1] D (كلمدمن) و (كلمدم) [2] D او [3] D (سنجر كلرمو) وفى سنجرهل يجى و (سنجرلر كلرلرمو) [4] D yoktur [5] D yoktur [6] D واما فى النفى فان كانت الاداة مالم يجز تقديمه فان كانت لن او لم فيجوز والاصل التاخير وان كانت لافخلاف [7] D صنچش

(نادُرْ بُو) ويجوز تأخير اسم الاستفهام عن المفرد وان تعلق بالجملة فامّا بالفعلية اوالاسميّة
ان تعلق بالفعلية قلت فى معنى متى اكلت (قچن يَدِنْ) وفى اين اكلت (قيدا يَدِنْ) وفى ما اكلت
(نا يَدِنْ) وفى من ضربت (كِمْنِى أُرْدُنْ) ويجب هنا تقديم اسم الاستفهام و (نا) اعم من
(كِمْ) لان (نا) ينطلق على مايعقل وعلى مالايعقل و (كِمْ) مختصة بمن يعقل وان تعلق بالاسمية
قلت فى معنى متى الشمس طالعة (قچن كُنْ تُغْمِشْ دُرْ) وفى اين الشمس طالعة (قَيْدا كُنْ تُغْمِشْ دُرْ)
ولايجيء الجملة الاسمية بعد (نا) ولابعد (كِمْ) ومن اسماء الاستفهام (نجا) وهى سؤال عن عدد
بمعنى كم فى اللسان العربى فاذا اراد معنى كم ضربت قال (نَجا أُرْدُنْ) ويجب تقديم (نجا)
وكم مماليكك قال (قُلْلَرِنْ [1] نَجادُرْ) ويجوز هنا (نَجادُرْ قُلْلَرِنْ) [2] واذا اتيت بالتميز
وسّطته فتقول فى معنى كم رجلاً ضربت (نَجا كِشِى أُرْدُنْ) وفى كم رجالاً ضربت (نَجا كِشِلَرْ
أُرْدُنْ) ويأتى تميزها مفرداً وجمعاً وتكون (نجا) ايضاً خبرية تفيد معنى الاستكثار وذلك
لايفهم الا بقرينة ومن كلامهم (سُلْطانْ نَجا سَنِنْكِى كِشِلَرْ كا اَلْطُنْ بِرْمَدى) مرادفة السلطان
كم ملك اناساً الذهب ما اعطى (نجا) بمعنى كثير (سننكى) مثلك (كشلر) [3] ناس
و (كا) علامة المفعولية و (برمدى) معناه ما اعطاهُ صورته صورة النفى والمعنى معنى الاثبات
والمعنى كثير مثلك السلطان اعطاه الذهب وفى معنى (نجا) الاستفهامية (قَچْ) يستفهم بها
وحكمها حكم (نجا) الاانها يلزمها ذكر التميز تقول (قَچْ كَزْ أُرْدُنْ) اى كم مرة ضربت
وذلك اذا استفهمت عن الافعال و (قَچْ مُلُنْ بَرْ) اى كم مملوكك موجود و (بَرْ) معناه
موجود فاذا تقدم (قچ) الاسم اتيت بعدالاسم بلفظة (بَرْ) واذا اخرت ذلك قلت (قُلُنْ
قَچْ طُرْ) ولا تأتى بلفظة (بَرْ) و (طُرْ) توكيد ومن اسماء الاستفهام (نَجُكْ) [4] وهى
سؤال عن كيفية بمعنى كيف فتقول كيف قمت (نَجُكْ طُرْدُنْ) وفى كيف سنجر (سنجر
نَجُكْ طُرْ) ويجب تقديمها على الفعل لاعلى الاسم وفى كيف سنجر قايم (سنجر نَجُكْ
طُرْمِشْ دُرْ) وفى لغة التركمان (نَتا) بمعنى كيف وحكمها حكم (نجك) وتقول فى معنى لِمَ
(نَلُكْ) وبالتركمانى (نِشا) وبمعنى لاىّ شىء (نا أُچُنْ) و بمعنى ممّ (نادَنْ) تقول (نَلُكْ

---

[1] D قُلْلَر [2] D قُلْرَنْ نَجَا [3] D كِشلَرْ [4] Buradan نجك kadar V haşiyesinde

طُرْدُنْ) و (نِشا طُرْدُنْ) و (نا أُجُنْ طُرْدُنْ) و (نَدَنْ طُرْدُنْ) وتقول فى معنى سنجرما احسنه رجلاً (نا كُرْكُلُو كِشي دُرْ) (نا) بمعنى ما وايّ (كُرْكُلُو) حسن (كِشي) انسان و (دُرْ) توكيد وما اقبحه رجلاً (نا يَمَنْ أَرْدُرْ) وليس هذا مرادفاً لما ذكرناه بل يفيده من حيث المعنى وانما يرادف قول العرب ايّ حسن زيد و ايّ قبيح عمرو لايريدون الاستفهام حقيقة بل يخرجونه مخرج التعجب ونحو قولهم اى رجل زيد اى هو [1] عظيم و (سنجرنا أُزُنْ أَرْدُرْ) اى سنجر ايّ طويل رجل واذا قلت ايّ شئ كتابك تقول (نا نَسَا نَدُرْ بِتِنْ) (نا) ايّ و (نَسا) شئ و (نا) الثانية توكيد وكذلك (دُرْ) و (بِتِنْ) كتابك ويجوز تقديم (بِتِنْ) وكذلك (نا نَسا نَدُرْ بُو) ويجوز تقديم (بو) بمعنى ذا

القول فى النهى

حرفه م مفتوحة كحرف النفى لكن النهى انما متعلقه الفعل المستقبل بخلاف النفى فانه يدخل على الماضى والمستقبل والحال فاذا نهيت عن الفعل المسند الغايب قلت فى معنى سنجر لايجئ (سنجر كَلْمَسُنْ) وفى الجمع (سنجرلر كَلْمَسُنْ لَرْ) اوعن الفعل المسند لمخاطب قلت فى معنى انت لاتجئ (سَنْ كَلْمَا) وقال [بَيْلَك] ما معناه و يجوز لاترح (بَرْماما) لاتقعد (أُطُرْماما) لاتم (يَطْمامَا) ويشوبه شئ من الاحتقار بمعنى ويلك وفى الجمع (سِزْ كَلْمَيْنْ) ويجوز (سِزْ كَلْمَيْزْسِزْ) او عن الفعل المسند لمتكلم قلت فى معنى لااجئ (كَلْمَكايِمْ) وفى معنى لانجئ (كَلْمَكالِمْ)

القول فى النايب عن الفاعل

اما كيفية بناء الفعل للمفعول فانك تزيد لاجله لاماً ساكنة اونوناً ساكنة على ما نفصّله فنقول الفعل اما ان يكون احادياً اوثنائيا اوغير ذلك ان كان احاديا اوثنائيا متحرك ثانيه او ساكنة لاماً او (لا) التى للعمل كان المزيد نوناً ساكنة فتقول فى (يَدي) بمعنى اكل اذا بنيته للمفعول (يَنْدي) اى أُكِلَ (يُدي) بمعنى غَسَلَ (يُنْدي) وفى (سِدي) بمعنى كَسَرَ (سِنْدي) اى كُسر وفى (صِنَدي) بمعنى جرّب (صِنَنْدي) اى جُرّب وفى (دُشَدي)

---

[1] Buradan sonuna kadar D القول فى النهى bahsına almıştır

بمعنى فرش (دُشَنْدي) اى فُرِشَ وفى (دَبَلْدي) (دَبَلَنْدي) اى قُتِلَ وفى يوكل (يُنُرْ) ويغسل (يُنُرْ) ويكسر (سِنُرْ) ويجرّب (سِنَنُرْ) [1] ويقتل (دَبَلَنُرْ) وليوكل (يُنُسُنْ) وليغسل (يُنُسُنْ) وليكسر (سِنُسُنْ) وليجرّب (سِنَنُسُنْ) وفى (آلْدي) بمعنى اخذ (آلِنْدي) اى أُخذ وفى (صَلْدي) بمعنى ارسل (صَلِنْدي) اى أُرسل وان كان ثانيا ساكن الثانى وليس بلام او غير ذلك كان المزيد لاماً ساكنة فتقول فى (اُرْدي) بمعنى ضَرَبَ اذا بنيته للمفعول (اُرُلْدي) اى ضُرِبَ ويُضرب (اُرُلُرْ) و ليضرب (اُرُلْسُنْ) وسَيُضْرَبُ (اُرُلَقْ) وزيادة اللام والنون مطرد فيما ذكرناه سواء ذلك فى الماضى والمضارع والامر واذا لم يذكر الفاعل قام مقامه احد خمسة اشياء المفعول به فتقول فى أُكل الطعام (اَشْ يَنْدي) و(يَنْدي اَشْ) والمصدر فتقول فى ضُرِب الضرب (اُرْمَقْ اُرُلْدي) وظرف الزمان (بُوكُنْ اُرُلْدي) وظرف المكان (اَرْدِنْدا اُرُلْدي) اى خلفك ضُرب و (آلِنْدا اُرُلْدي) اى قدامك ضرب والجار والمجرور فتقول فى اخذ من سنجر (سنجردَنْ آلِنْدي) واذا كان للفعل مفعولان فان كان الفعل مما مفعوله الاوّل غير الثانى قلت فى معنى اعطى سنجر درهماً (بِرِلْدي سَنْجَرْغا بِرَاقْچا [3]) فتعدى للاول بحرف الاضافة الذى هو (غا) و يسلّط الفعل على المفعول الثانى و كيفما قدّمت فيه اواخّرت جاز ولم يسمع بناء (صَغَنْدي) ولا بناء (يِلْدُرْدي) لما لم يسمّ فاعله

القول فى مقتضيات الفعل من الفضلات

و ذلك المصدر و ظرف الزمان وظرف المكان والحال والمفعول به والمفعول له والمفعول معه والمستثنى فاما التمييز فسيأتى حكمه بعد ذكر المستثنى

القول فى المصدر

تقول فى معنى اكلت اكلاً (يِيِشْ يِدُمْ) يقدمون المصدر على الفعل ويقولون (اُرُشْ اُرْدُمْ) (اُرْمَقْ اُرْدُمْ) (طُرِشْ طُرْدُمْ) و (طُرْمَقْ) والشين تعطى معنى المبالغة فى

[1] D yoktur [2] V haşiyesinde [3] D بِرَاقْچا [4] D آلِنْدي

المصدر وتقدم ذلك فى التصريف والمصدر على قسمين مبهم وقد مثّل ومختصّ اما بالصفة تقول فى معنى ضربت ضرباً شديداً (قَطي اُرْمَقْ اُرْدُمْ) واما بالاضافة تقول فى معنى ضربت ضرب سنجر (اُرْدُمْ سنجر اُرْشِنْ) ويجوز (اُرْمَقْ) وهذا النون اللاحق هنا بعد كسرة الاضافة اصله (اُرْشِى) فـ(ى) علامة النصب والكسرة للاضافة لضمير الثنية ثم حذفت الياء [1] وابقيت النون ساكنة ويجوز النطق بالاصل فتقول (اُرْشِى) [2]

القول فى ظرف الزمان

ظرف الزمان قسمان مبهم ومختصّ فالمبهم مثل (كُنْدُزْ) اى نهاراً و(تُنْلا) اى ليلاً و (طَنْلا) و(طَنْدا) اى صباحاً و (كِجَا) اى مساءً و (قُشْلُقْ) اى ضحىً و (كِنْدِنْ) اى عصراً و(دُشْتَا) اى ظُهراً وبالتركانى (اُيْلا) اى ظُهراً والمختص ما اضيف[3] اليه من هذه الظروف اوما وصف والفعل يتسلّط على هذه الظروف سواءكان متعدياً ام لازماً فتقول فى اللازم (تُنْلا طُرْدُمْ) وتقول فى المتعدى (تُنْلا اُرْدُمْ سنجرنى) و يجوز تقديم الفعل على الظرف وتأخيره وسواءكان الفعل متصرفا نحو ما مثّلنا ام غيرمتصرف فتقول (بُوكُنْ سنجر طُرْمِشْ دَكُلْ) [4] و (سنجر طرمش دكل [5] بوكن)

القول فى ظرف المكان

منه (اُسْتُنْدا) [6] اى فوق و(اَلْتِنْدا) اى تحت و(اُنْدا) اى يميناً و(صُيْنْدا) اى شمالاً و(اَلْبِنْدا) [7] اى اماماً و(اَرْدِنْدا) اى خلفاً و (قَرْشُنْدا) اى تلقاءك و (يَنْنْدا) اى حذاءك ومن هذه الظروف مالايستعمل الاّ مضافة ولذلك مثّل بهذا مع النون المشعرة بالاضافة للمخاطب فاما (اُسْتُنْدا) [8] فاصلها (اُسْتُنْنْدا) [9] لان النون الاولى اصل فى الكلمة والنون الثانية نون المخاطب المضاف اليه الظرف ويجوز

---

[1] D النون [2] D اُرْشِنْ [3] D yoktur [4] D دَكُلْ [5] D دَكُلْ
[6] D اِسْتُنْ دا [7] D اَلْتِنْدا [8] D اِسْتُنْدا [9] D اِسْتُنْدا

ان تحذف احدى النونين تخفيفا والظاهر ان المحذوف انما هي الاولى التي هي من نفس الكلمة لان الثانية اتت لمعنى ويبين ان الاولى هي المحذوفة قطعا قولهم في معنى عليّ (أُسْتُمْدا) فحذفوا النون الاولى لان الميم للمتكلم ولم يقولوا قطّ (أُسْتُنُمْدا) باثبات النون [1] قال مولف هذا الكتاب بعدقوله باثبات النون افادنيه [المولى تاج الدين] وظرف المكان لا يستعمل الا بالحرف المرادف لِفي مادام ظرفاً ويجوز دخول حرف الجر غير (دا) عليها فيخرج عن الظرفية تقول (أَرْدِنْدَنْ يَتِّي) اي ادرك من خلفك وقد تكون ايضا (أُنْك) [2] بمعنى قبل و(وصُنْك)[3] بمعنى بعد فلا يلتزم فيهما الاضافة لانهما خرجا من ظرف المكان الى ظرف الزمان فتقول (طُرْدُمْ أُنْدا) بمعنى قمت قبل و (بُرُنْ) ايضاً بمعنى قبل وتقول (صُنْرا طُرْدُمْ) بالراء ويجوز (صُنْدا) بالدال يعنى قمت بعداً والراء واللام فى مثل (تُنْلا) و (طَنْلا) وفى مثل (صُنْرا) يعطيان معنى الدال التي هي بمعنى فى فى اللسان العربى واما اذا اردت الاضافة فى مثل قولك جيت بعدك فتقول (كَلْدِمْ[4] سَنْدَنْ صُنْرا) معناه جيت منك فى بَعْدٍ وفى مثل جيت قبلك (كَلْدِمْ [5] سَنْدَنْ بُرُنْ) و (كَلْدِمْ [6] سَنْدَنْ اِلْكَرُو) و (كَلْدِمْ [7] سَنْدَنْ أُيْدِنْ) و (اِلْك) [8] معناه اوّل والراء المضمومة فى (اِلْكَرُو) فى معنى (دا) الذى هو مرادف لِفى وهذه الظروف يتعلق بها الفعل اللازم والمتعدى والمتصرف والجامد كحال ظرف الزمان فتقول (أَرْدِنْدا سنجر طُرْمِشْ [9] دَكُلْ) و (سنجر طُرْمِشْ دَكُلْ أَرْدِنْدا) وظروف المكان لا تكون الّا مختصة بالاضافة وهذه النون التي سبق ذكرها فى هذا الظرف ان كانت خيشومية فهى للخطاب وان كانت خالصة فهى للاضافة ولا يجمع بينهما فلا يقال (أَرْدِنْنْدا) وتكون احداها خيشومية والاخرى خالصة فالنون الخالصة تشعر بالاضافة للغايب والخيشومية للمخاطب واذا اضفت الى المتكلم اتيت بضمير المتكلم المفرد او الجمع كساير الاضافات الى ذلك فتقول (أَرْدِمْدا) بمعنى خلفى و (اردمزدا) خلفنا و (أَرْدِنْدا) خلفه ويصلح للمخاطب و الغايب ويبينه الضمير السابق فتقول فى الخطاب (سَنِنْ أَرْدِنْدا) وللغيبة (أَنِنْ أَرْدِنْدا) (أَنْلَرِنْ أَرْدِنْدا) اى خلفهم

---

[1] Buradan افادنيه kadar D almamıştır [2] D انك [3] D صنك
[4] D كلدم [5] D كادم [6] D كلدم [7] D كلدم [8] D الك
[9] D (؟) طرمش

القول فى الحال

علامتها واو او الف تزاد اخيراً فتقول (يُوريِ كَلُو)[1] اى امش جائيا و (يُوريِ صُرا) اى سرسائلاً واذا اردت بناء الحال من فعل نظرت الى فعل الامر فان كان آخره ساكناً فاما ان يكون المضارع منه مفتوحاً ماقبل حرف المضارعة نحو (كُلَزْ) فتقول (كُلا كَلْديِ) اى جاء ضاحكاً فتلحق الالف او مضموماً نحو (كَلُرْ) فتقول (كَلُو) بمعنى جائيا فتلحق الواو وان كان متحركا باى حركة كانت الحقته ياء مضمومة وواواً بعدها فتقول (يُيُو) اى فاسلاً و (يَيُو) اى آكلاً و (آغْلَيُو) اى باكياً و (يُرِيُو) اى ماشيا ويجوز لحاق [2] الياء الساكنة فى الجميع قياساً مطرداً وينضم ماقبلها ان كان ماقبله مضموما فتقول (صُرُبْ) وينكسر ان كان مفتوحاً اومكسوراً فتقول (كَلِبْ) و (كِرِبْ) او ساكناً غير الف لابقى على سكونه فتقول (يَكِرِبْ) اى غضبان وما آخره (لا) المشعرة للعمل قلبت الفه ياء و ضمّت فتقول (سُزْلَيُبْ) اى متكلماً و (آغْلَيُبْ) اى باكياً ويجوز حذف الالف فتقول (سُزْلَبْ) وقد تلحق الياء نون ساكنة فتفتح الياء فتقول (كُلُبَنْ) و (صُرُبَنْ) و (كِرِبَنْ) وتفيد هذه النون معنى المبالغة فى الحال وكانّك كرّرت الحال ويجوز ان توكد الحال باعادة لفظها فتقول (كَلُو كَلُو) والحال لايجوز جمعها بل تبقى مفردة دائما سواء كان ذو الحال مفرداً ام مثنى ام مجموعاً فلايجوز (كَلُولَرْ) ولا (صُرالَرْ) ولا (كَلِبْلَرْ) ومن شرط الحال الاشتقاق والانتقال الا فيما كان لايتغير كونه فتقول فى معنى جاء سنجر اسمر (سنجر كَلْديِ بُغْدَىْ آنْلُهْ بُلُبَنْ) (بُغْدَىْ) قمح (آنْ) لون (لُو) بمعنى ذو (بُلُبَنْ) صايراً وفى معنى جاء سنجر طويلاً (سنجر كَلْديِ اُزُنْ بُلُبَنْ) وفى جاء ضاحكاً (كَلْديِ كُلا) و (كُلُبَنْ) [3] و (كُلُبْ) وباكياً (آغْلَيُو) (آغْلَيُبَنْ) (آغْلَيُبْ) وفى معنى هذا سنجر قايم (بو سنجر طُرُطُرُبَنْ) او (طُرُبْ) او (طُرُو) ويجوز (طُرْمِيشْ) على طريق الخبر لاالحال وفى معنى ضُرب سنجر فى الدار على ان يكون فى الدار حالاً (سنجر اُرِلْديِ آوْدا) و امامك (آلِنْدا) وفى معنى جاء سنجر والشمس طالعة (سنجر كَلْديِ كُنْدُغْمِيشْ اِيديِ)

---

[1] D (قايتْ كَلُو) اى ارجع جائياً [2] D doğrusu الحاق [3] D كَلِبَنْ

اي كانت الشمس طالعة وفي معنى جاء سنجر و وجهه محمّر (سنجر كَلْدي يُزي قِزِلْ بُلُبَنْ) ويجوز (يُزي قِزِلْ) ويراد به الحال ويجوز (قِزَرْمِش يُزْلوُ) اي ذو وجه محمّر وانما جئت بالراء وان كان الاصل اللام لانك تقول (قِزِلْ) وتقول اذا اشتققت منه (قِزَرْدي) فتبدل اللام راء وكذلك (صَرْغَرْدي) اذا اصفرّ و (آغَرْدي) اذا ابيضّ يقلبون القاف غيناً و (قَرَرْدي) اذا اسودّ و (كُكَرْدي) اذا ازرقّ و (يَشَرْدي) اذا اخضرّ و (بُزَرْدي) اذا اغبرّ واذا كانت الجملة الاسمية منفية نحو جاء سنجر وما الشمس طالعة قلت (كُنْدُغْمَمِشْ بدي) و (كُنْدُغْمَدُقْ بدي) و (يُزي قِزَرْمِشْ بدي) [1] و (قِزَرْمَدُقْ بدي) [2] وفي معنى جاء سنجر يضحك (سنجر كَلْدي كُلَبْ) وفي معنى جاء سنجر يضحك ابوه (اَطَسي كُلَ) جاء سنجر وقد ضحك (سنجر كَلْدي كُلْدي) وقد بكا [3] (اَغْلَدي) وقد بكا ابوه (اَطَسي اَغْلَدي) وما يضحك (كُلْمَسْ) وما ضحك (كُلْمَدي) وفي نفي (سنجر كَلْدي كُلا) (سنجر كَلْدي كُلْمَدِنْ) او (كُلْمَيِنْ) معناه سنجر جاء غير ضاحك وفي نفي (اَطْلِغ مِنْدُمْ [4] اَيْرَلَبْ) (اَيْرِلْمَدِنْ) او (اَيْرِلْمَيِنْ) وبالياء في (مَيِنْ) لغة القبجاق واذا تعلقت الحال بالمفعول به قلت في معنى آكلاً خبزاً (اَتْمَكْ يِيُو) راكبا فرساً (اَطْ بِنُو) ويجوز (بِنَبْ) و (بِنِبْ) و (يِيِبْ) و (يِيَبْ) كلٌّ جايز ويجوز تقديم الحال وهو الافصح على الفعل وحده وعلى الفعل والاسم معا سواء كانت الحال جملة ام مفرداً ام ظرفاً ام مجروراً ام منفيا ام مثبتا وتقع الحال من النكرة والمعرفة فمن المعرفة كما مثّلنا ومن النكرة تقول في مثل جاء رجل ضاحكاً (اَرْكَلْدي كُلا) ويجوز (كُلُبَنْ) و (كُلُبْ) على ما مرّ واذا كان ذو الحال موصولاً لم يتقدم الحال عليه فتقول في معنى جاء الضارب ضاحكاً (اُرْغَنْ كَلْدي كُلا) ويجوز (كُلا كَلْدي اُرْغَنْ) ولا يجوز (كُلا اُرْغَنْ كَلْدي) ويجوز (كَلْدي كُلا اُرْغَنْ) واذا كان الموصول (اُلْ كِمْ) قلت في معنى جاء الذي ضرب ضاحكاً (اُلْ كِمْ اُرْدي كُلا كَلْدي) ويجوز (كَلْدي كُلا) ويجوز (كَلْدي كُلا اُلْ كِمْ اُرْدي) و (كُلا كَلْدي كِمْ اُرْدي) ولا يجوز الفصل بين الموصول وصلته لا بالحال ولا بالفعل وفي معنى جاء الذي في البيت ضاحكاً (اَوْدَكِي [5] كُلا كَلْدي) و (كَلْدي كُلا اَوْدَكِي) و (كُلا كَلْدي اَوْدَكِي)

---

[1] D yoktur [2] D yoktur [3] D بكى [4] D مِنْدِمْ [5] D اُودكى

القول فى المفعول به

المفعول به اما ان يكون ظاهراً او مضمراً فان كان ظاهراً فتقول فى مثل اكلت السمك (بالِقْنِي يَدْمْ) [1] فـ(ني) علامة النصب [2] هذا فى المفعول به الصريح واما فيما يتعدى فى لسان العرب الى اثنين فانه انما تعدى فى هذا اللسان الى احدهما بـ(ني) وللآخر بـ(غا) و (كا) فتقول فى معنى اعطيت سنجر ثوباً (سنجرغا طُنِي بِرْدُمْ [3]) فتلحق فى الاول الذى هو مفعول اول فى اللسان العربى (غا) وفى الثانى الذى هو ثانٍ فى اللسان العربىّ (نى) على الاصل ولا يجوز العكس وتقول فى حسبت سنجر خارجاً (سنجرنى چِقِيشْ صَنَنْدُمْ) فتدخل (نى) على المفعول الاول وتهمل الثانى فلا تدخل عليه (نى) ولا (غا) وتدخل (كا) عوضاً عن (غا) وذلك اذا تقدم حرف ترقيق مثاله (بَيْكا طُنِي بِرْدُمْ [4]) واذا كان فى العربية ما يتعدى بالى منطوقا بها او محذوفة على التوسع اتوا فى ذلك بـ(غا) او بـ(كا) على ما مرّ من التفخيم والترقيق مثاله (سنجرنى كُرْدُمْ) اى رأيت سنجر و(سَنْجرْغا بَقْطِمْ) [5] اى نظرت الى سنجر و(بَيْكا بَرْدُمْ) اى ذهبت الى الامير و يجوز تأخير المفعول فى هذا كلّه وان كان الافصح والاكثر تقديمه وان كان مضمراً فتقول فى مثل ضربنى (أُرْدِ مَنِي) اصله (أُرْدِ مَنِّي) [6] فحذفت النون الاولى لاجتماع المثلين و انما قلنا ان الاولى محذوفة لان الثانى جئ بها لمعنى مع الياء وهو المفعولية وفى ضَرَبَنا (أُرْدِي بِزْنِي) وضربك (أُرْدِي سَنِي) اصله (سَنِّي) بالتشديد والقول فى (سَنِّي) [7] كالقول فى (مَنِّي) [8] وضربكم (أُرْدِي سِزْنِي) وضربه (أُرْدِ أُنِي) وضربهم (أُرْدِ أَنْلَرْنِي) ويجوز تقديم المفعول فى هذا كلّه لانه ضمير منفصل فى استعمال لغتهم واما اذا كان الفاعل مضمراً والمفعول كذلك فتقول فى مثل اكلته (يَدْمْ آنِي) وفى اعطيته (بِرْدُمْ آنِي) وفى سنجر اعطيته الثوب (سنجر بِرْدُمْ طُنِي آنْغا) [9] فان كان المفعول اسم استفهام قلت فى من ضربت (كِمْنِي أُرْدُنْ) والتقديم هو المسموع وان كان اسم شرط قلت فى من تضربه اضربه (كِمْنِي أُرْسَنْ أُرْغُمَزْ)

---

[1] D يَدْمْ [2] D النصب [3] D بِرْدِمْ [4] D بِرْدِمْ [5] D بَقْطِمْ
[6] D مَنِي [7] D سَنِي [8] D مَنِي [9] D أُنْغَا

ويجب تقديم المفعول لانه اسم شرط وان كان موصولاً نحو رايت الذى ضربت عندك قلت (أَلْ كِمْ أُرْدُمْ سَنِنْ قَطِنْدا كُرْدُمْ) (أَلْ) معناه هو و (كِمْ) من وبالتركيب يعطى معنى الذى و (أُرْدُمْ) ضربت و (سَنِنْ قَطِنْدا) عندك والمفعول به انما يتسلط عليه الفعل ويتعلق به كما مثّلنا واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر

القول فى تعلّق اسم الفاعل

بالمفعول به او بالفاعل الظاهر تقول فى معنى سنجر ضارب سنقر غداً (سَنْجَرْ أُرْدَجِدُرْ[1] سُنْقُرْنى) ويجوز (سنجر سنقرنى أُرْدَجدُرْ) [1] ويجوز (أُرْدَجِدُرْ[1] سَنْجَرْ سُنْقُرْنى) ويجوز (أُرْدَجِدُرْ[1] سنقرنى سنجر) ويجوز ايضاً فى الماضى وهو ان يلحقه (مِشْ) ويتعلق بالمفعول به لتعلق المستقبل ويجوز فيه هذه التركيبات جميعها وتلحق (مِشْ تُرْ) ايضاً فى ساير التركيبات وتقول فيما يتعدى الى اثنين فى مثل سنجر معط سنقر ثوبا (سَنْجَرْ بِرْدَجِدُرْ سُنْقُرغا طُنِّى) [2] ويجوز التقديم والتأخير على التركيبات التى تقدمت وتقول فى معنى سنجر طارق سنقر قايما (سنجر صَقَنْدَجِدُرْ[3] سنقرنى أُرُوطُرْمِشْ) او (طُرْمِشْ) وحده بغير (أُرُو) وتقول فى المبالغة فى معنى سنجر ضروب سنقر (سنجر أُرْغَنْدُرْ سنقرنى) ويجوز التركيبات التى سبقت فى اسم الفاعل واذا تعلق اسم الفاعل بالفاعل الظاهر قلت فى معنى سنجر قايم ابوه (سنجر اَطَسِى طُرْمِشْ) [4] وتقول فى معنى هذا حسن وجهك [5] (بُو يُزِى كُرْكْلُودُرْ) وفى سنجر كحيل عينه (كُزِى سُرْمَلُودُرْ) وفى طويل انفه (بُرْنِى أُزُنْ دُرْ) والفرق بين (أُزُنْ) و (سُرْمَلُو) انّ (أُزُنْ) وضع للوصف و (سُرْما) معناه الاثمد [6] وهو ليس بوصف فى الوضع وانما الصلة به (لُو) بمعنى ذو وَوصف به وكذلك (كُرْكْ) معناه الحسن فليس بصفة فى الاصل فلما اوصلوا به (لُو) بمعنى ذو وصف به وصارت (لُو) وُصلة للوصف باسماء الاجناس كما جرى فى لسان العرب ذوماء وذوذهب وغير ذلك

---

[1] D أُرْجِدُرْ [2] D طُنِى [3] D صُقَنْدِجِدُرْ [4] D طُرْمِشْ در [5] D وجهه
[6] D الكحل

ولايقال (أُزُنْ لُو) كمالم يقولوا فى اللسان العربى ذوطويل والمرادف لحسن مما هو صفة حقيقة قولهم (كُكْجكْ دُنْ) الا انه يرادبه معنى التحنّن والحسن فى حق الصغار

القول فى تعلق اسم المفعول بالمفعول به

تقول فى مرادف رايت رجلاً مضروباً مملوكه (بِرْ آرْنِى كُرْدُمْ أُرْلِشْ قُلِى) ويجوز (كُرْدُمْ بِرْ آرْنِى أُرْلِشْ قُلِى) ولايجوز ان تتقدم الصفة هنا على الموصوف فلا يقال (أُرْلِشْ قُلِى بِرْ آرْنِى كُرْدُمْ) ولا (بِرْ آرْنِى أُرْلِشْ قُلِى كُرْدُمْ) بل يتوسط الفعل اويتقدم على المفعول به فقط ويأتى بعده الموصوف تليه الصفة وتقول فى معنى رايت رجلا معطىً ابوه درهماً (بِرْ آرْنِى كُرْدُمْ بِرِلِشْ آطَسِنا بِرْ آقْجا) على تلك التركيبات

القول فى تعلق المصدر

بالمفعول به تقول فى معنى ضرب سنجر سنقر شديد (سنجر أُرْمَقْ أَتِى) او (أُرْمَقِ سنقرنى قاطى دُنْ) ويجوز ان تقول (سنقرنى سنجر أُرْمَقِ قاطى دُنْ) ويجوز (سنجر أُرْمَقِ سنقرنى قاطى دُنْ) كلّ ذلك جايز فتقدم المفعول على المصدر مع فاعله ودونه بخلاف مافى اللسان العربى وانّما ذلك لظهور علامة المفعولية فى المفعول وتقول فى معنى احببت ضرب سنجر سنقر (سَوْدِمْ سنجر أُرْمَقِى سنقرنى) ويجوز (سنجر أُرْمقِى سنقرنى سَوْدِمْ) ويجوز (سنجر ارمقى سودم سنقرنى) ولا يجوز (سنجر سَوْدِمْ ارمقِى سنقرنى) ولا (سنقرنى سَوْدِمْ سنجر ارمقى)

القول فى المفعول له

تقول فى معنى جيتك عتبةً (سَنِ سَوْمَكِمْ دَنْ كَلْدِمْ) (كلدم) معناه جيت و(سَوْمَكِمْ دَنْ) معناه من عتبى و(سَنِ) معناك ويجوز ان تقدم الفعل وتؤخره وسواء فى ذلك ان كان[1]

[1] D كانت

العلة والمفعول من فاعل واحد كما مثلنا ام من فاعلين فتقول فى معنى جيتك خوف سنجر الشر (كَلْدِمْ [1] صَنْا سنجر يَمْدَنْ قُرْقْ مَقِر دَنْ) تفكيك ذلك (كلدم) جيت و(صَنَا) لك و (يَمْدَنْ) من شر و (قُرْمَق [2]دَنْ) من خوفه فان لم يكن مقارناً للعلة نحو آمنت لدخول الجنة قلت (كِرْتُدُمْ كِرْمَكْمْ أُجُنْ أُجْمَقَا) (كِرْتُدُمْ) معناه آمنت و(كِرْمَكْمْ) دخولى و (أُجُنْ) لام العلة و (أُجْمَقَا) الجنة (أُجْمَقْ) هى الجنة والقاف المفتوحة المدغم فيها قاف (أُجْمَقْ) تدل على المفعول و(قا) او(غا) انما تكون فيما يشعر بمعنى الى التى معناها الغاية و(نى) تشعر بالمفعول به الصريح ولهذا يقال (اَقْجَنى بِرْدُمْ سنجرغا) معناه اعطيت الدرهم سنجراً اى لسنجر فان العطا انما وقع حقيقة بالدرهم وسنجر هو المدفوع اليه الدرهم ونظيره فى اللسان العربى دفعت الدرهم الى زيد ولايجوز دفعت الدرهم زيداً ويأتى ايضاً (كِمْ) للتعليل بمعنى كى تقول (اَنْدَدِمْ سَنِى كِمْ اَشْ يَكاسَنْ) اى دعوتك كى تأكل الطعام هذا هو الافصح وهو ان يلى حرف التعليل الاسم ويجوز ان يلى الفعل فيقال (كِمْ يكا سَنْ اَشْ) ويجوز (سَنِى اَنْدَدِمْ)

القول فى المفعول معه

تقول فى معنى جلست والسارية (اُلْطُرْدُمْ دِرَكْ بِلا) (دِرَكْ) هى السارية وهو العمود و (بِلا) معناه مع ولا يستعمل المفعول معه الا مصرحاً بالكلمة المرادفة لمع وهى (بِلا) كما انه لم يستعمل المفعول له الا بالحرف المرادف لمن السببية كما تقدم فى الباب قبله ويجوز هنا تقديم الفعل وتأخيره

القول فى المستثنى

تقول فى معنى قام الناس الا سنجر (كِشِلَرْ طُرْدِلَرْ مَقَرْ سنجر) ولا يجوز تقديم (مَقَرْ سَنْجَرْ) على (طُرْدِلَرْ) ولا على (كِشِلَرْ) وفى الاستثناء المفرغ تقول فى معنى ماقام الا سنجر (طُرْمَدِى مَقَرْ سَنْجَرْ) وفى ما يقوم الا سنجر (طُرْمَقْ مَقَرْ سنجر) وفى ما اكلت الا الخبز (يَمَدُمْ مَقَرْ اَتْمَكْ) ويجوز (اَتْمَكْنى) ويكون الاستثناء متصلا ومفرغاً كما مثلنا ومنقطعا

---

[1] D كَلْدُمْ [2] Dogrusu قُرْقْمَقْ

فتقول فی معنی ابصرت الناس الافرساً (كِشِلَرْنی كُرْدُمْ مَقَرْ اَطْ) ولایجوز توسیط المستثنی بین الفعل والمستثنی منه فلایجوز (كِشِلَرْ مَقَرْ سنجر طُرْدِلَرْ) ویستثنی بما رادف غیراً وهو (أُرْكا) و (آیْرُقْ) فتقول (كِشِلَرْ طُرْدِلَرْ سنجردن أُرْكا) و (سنجردن آیْرُقْ) و (دَنْ) بمعنی من وكانه قال غیرمن سنجر ویجوز تقدیم (سنجردن أُرْكا) و (سنجردن آیْرُقْ) علی الفعل وحده وعلی المستثنی منه وعلی الفعل المفرّغ ویقع فی المنقطع فتقول (كِشِلَرْ كُرْدُمْ اَطْنْ أُرْكا) او (اَطْنْ آیْرُقْ) اصله (اَطْدَنْ) ابدلت الدال طاء وادغمت فی الطاء ویجوز ایضاً تقدیم المستثنی فی المنقطع كحاله فی المتصل واذا كان الاستثناء من الجملة الاسمیة نحوالناس اخوتك الاسنجر قلت (كِشِلَرْ قَرِنْدَشْلَرِنْدُرْ مَقَرْ سنجر) ولایجوز تقدیم (مقر سنجر) كما تقدم واذا استثنیت بالاسم قلت (سنجردَنْ أُرْكا) و (سنجردَنْ آیْرُقْ) ویجوز التقدیم والتأخیر كماذكرنا فی الجملة الفعلیة

القول فی التمیز

لایوجد فی لسان الترك التمیز المنقول بل یأتون به علی الاصل فیقولون فی معنی طابت نفس سنجر (كُنْلِ یَقْشِی بُلْدِی) (كُنْلِ) ای قلبه (یَقْشِی) طیبا (بُلْدِی) صار وكذلك لایوجد منقولا من المفعول فیقولون فی معنی غرست الارض شجراً (دِكْتِمْ آغَجْ یِرْدا) علی الاصل واما التمیز غیرالمنقول فهوا لمقدرات وذلك عددومكیل وموزون وممسوح العدد تقول فی معنی جاء ثلاثة رجال (أُجِرْ [1] كَلْدِی) اصله (أُجِ اَرْ) (أُجْ) ثلاثة و (اَرْ) رجل ولاینطق به الا مفرداً وتقول (بِرَرْ) [2] ای رجل واحد و (اِكِی اَرْ) رجلان الی العشرة واذا قلت جاء احد عشر (أُنْ بِرَرْ [2] كَلْدِی) (أُنِكِی اَرْ كَلْدِی) اصله (أُنْ اِكِی) و (أُنْ أُجْ) الی تسعة عشر وعشرون رجلا (یِكِرْمِیرَرْ) واحدوعشرون (اِكِرْمِیرَرْ) اثنان وعشرون (اِكِرْمِیكِی اَرْ) ثلاثون رجلاً (أُطُزَرْ) اصله (أُطُزْ اَرْ) الی المایه فتقول (یُزَرْ [3] كَلْدِی) ای مایه رجل جاءومایتارجل (اِكِیُزَرْ) ثلثمایه رجل (أُجْیُزَرْ) اربع مایه (دُرْتْ یُزْ اَرْ) الی الالف فتقول (مِنْ اَرْ) الفان (اِكِی مِنْ اَرْ) عشرة آلاف رجل (أُنْ مِنْ اَرْ) ولایقع

[1] D (؟) أُجَرْ [2] Buradan تقول kadar V haşiyesinde [3] D yoktur

التميز الا مفرداً فى ساير انواع المعدود واذا بنيت اسم الفاعل من العدد المفرد قلت (الِكِنْجِى) وهوالاول المرتب يعنى انه يكون بعدهثان (اِكِنْجِى) الثانى (اُجُنْجِى) الثالث (دردِنْجِى) (بَشِنْجِى) (آلِطِنْجِى) (يَدِنْجِى) (سَكِسِنْجِى) (طُقُصِنْجِى) (اُنْجِى)
وكذلك فى العدد المركب فى اللسان العربى تقول (اُنْ بِرِنْجِى اُنْ اِكِنْجِى) الى العشرين فتقول (يِكِرْمِنْجِى) كانه قال العاشرون وانلم ينطق به فى العربية وكذلك الحكم فى ساير العقود بعدها الى المايه فتقول (يُزِنْجِى) وما بعد المايه غير مسموع ولم يسمع معدول فى العدد بل اذا ارادوا معناه كرّروا اسم العدد بزيادة النون فتقول (بِرِنْ بِرِنْ) (اِكِنْ اِكِنْ) الى لـ(اُنْ) فتقول (اُنَنْ اُنَنْ) اى عشرة عشرة وقد تقدم فى حروف الزيادة كيفية لحاق دليل الاجتماع فى العدد فاغنى عن اعادته هنا المكيل تقول فى معنى عندى اردب قمح (بِرْ اِرْدَبْ بُغْدَىْ بَرْ قَطِمْدا) والموزون تقول [1] فى معنى عندى رطل زيتا (بِرْ بَطْمَنْ يَغْيَرْ قَطِمْدا) والممسوح تقول فى معنى عندى ذراع ثوبا (بِرْ قَرِى طُنْ بَرْ قَطِمْدا) وفى معنى عندى شبرارضاً (بِرْ قَرِشْ يَرْ [2] بَرْ [3] قَطِمْدا) ولايتقدم التميز فى كل هذا على مميزه ويجوز ان يتقدم مرادف التميز وتاتى بعده بالتميز ايضاً فتقول (اَرْ اُجَرْ كَلْدى) ومعناه من الرجال جاء ثلاثة رجال

القول فى التنازع

قد يتعلق الفعلان فا كثر باسم واحد وا كثر ويجوز ان يتقدم ذلك الاسم وان يتأخر فتقول فى معنى ضربت وشتمت ولطمت سنجر (اُرْدُمْ سُكْدُمْ صَنْجَدُمْ سنجرنى) ويجوز تقديم (سنجرنى) على الافعال كلها وتوسيطه [4] بين كل واحد من الافعال

القول فى الاضافة

الاضافة تكون بحروف وبغير حروف فحروف الاضافة (دَنْ) بمعنى من او (غن) و (دا) بمعنى فى و (دَقِنْ) بمعنى الى وحتّى و (بِلا) بمعنى الباء وبمعنى مع وليس لكلاف

[1] D yoktur [2] D yoktur [3] D yoktur [4] D توسطه

التشبيه حرف مرادف بل يأتون امابإسم نحو (كِبِي) و (دَكِ) او بفعل نحو (أُقْشَرْ)
بمعنى يشبه وهى بالقاف وبعضهم ممن ليس بفصيح فى هذااللسان يبدلها خاء والماضى من
(أُقْشَرْ) (أُقْشَدي) بمعنى اشبه وحرف القسم (أُجْنْ) ويعبر بمرادف فوق عن على فيقال
فى سنجر على الفرس (اَطْ أُشْتُنْدادُرْ سنجر) و (نِنْ) بمعنى اللام تقول فى معنى انت لمن
(سَنْ كِمْنِكْسَنْ) [1] وفى هذا لسنجر (بُو سنجر نِنْدُرْ) وفى لغة التركمان (سَنْجِرِنْدُرْ)
بالكاف الخيشومية وحدها بحذف النون الاولى و (بَرُو) ايضاً تدخل على الزمان دخول
منذ عليه فى اللسان العربى تقول فى مارأيته منذ امس (دُنَا كُنْدَنْ بَرُو كُرْمَدُمْ) (دُنَا) امس
و (كُنْ) يوم (دَنْ بَرُو) [2] منذ (كُرْمَدُمْ) اى ماابصرت وتأتى ايضاً بمعنى منذ لفظة
(بَغْلِ) [3] فتقول (مَنْ بَرْغَلِ) [4] اى منذ ذهبت و (طُرْغَلِ) منذ قعدت وفى جئت
من البيت (اَوْدَنْ كَلْدِمْ) [5] كنت فى البيت (اَوْدا اِدُمْ) سرت الى البيت (اَوْ كا [6] دَقِنْ يُرِدِمْ)
(اَوْ) هو البيت و (كا) مع الكلمة المرققة و (غا) مع المفخمة معنى كل منهما الى لكنها
تستعمل مردفة بـ (دَقِنْ) سرت حتى مكة (مَكَّكَا دَقِنْ يُرِدِمْ) ويقال فى معنى من هذا
الطرف الى هذا الطرف الارض لك [7] (بُو أُجْدَنْ بو أُجْغَا دَقِنْجا يِرْسَنِنْدُرْ) ويقال
(سَنِنْدُرْ) [8] بحذف احدى النونين وقد يسقطون (جا) خرجت الى الصيد (اَوْغا چِقْتُمْ)
و (غا) تكون بمعنى الى كامثلنا وبمعنى لام العلة فى قمت لسنجر (سنجر غاطُرْدُمْ) اوتقول
(سنجر أُجُنْ طُرْدُمْ) اى لاجل سنجر و (دَقِنْ) مشتق من (دَكْدِى) اى بلغ ووصل
كتبت بالقلم (قلم بلا يَزْدُمْ) او (بِتِدِمْ) او (چِزْدِمْ) جيت مع سنجر (سنجر بلا كَلْدِمْ)
وهذه حروف الاضافة تأتى آخراً كامثلنا بخلاف حروف الاضافة فى اللسان العربى فانها
تدخل على الاسماء وقد تقدم تمثيل دخولها على الاسماء [9] المظهرة [10] واما دخولها على
المضمرة فتقول فى منّى (مَنْ دَنْ) ومنّا (بِزْدَنْ) و منك (سَنْدَنْ) [11] ومنكم (سِزْدَنْ)

---

[1] D كِمْنِكْسَنْ   [2] D منذ (بَرُو) من (دَنْ)   [3] D لى   [4] D بَرْغَلِ
[5] D كَلْدِمْ   [6] D اوكا   [7] Bu iki kelime V satır arasındadır; D yoktur   [8] D yoktur   [9] D yoktur   [10] D buradan فتقول yoktur   [11] D سِنْدَنْ

ومنه (آنْدَنْ) ومنهم (آنْلَرْدَنْ) [1] ومعى (مَنِمْبِلا) معنا (بِزِمْبِلا) معك (سَنِمْبِلا) معكم (بيزنْبِلا) معه (آنِبْلا) معهم (آنْلَرْنِنْ [2] بِلا) و (بِلا) بمعنى مع كانهما ظرف ولا يدخل عليها مرادف فى الذى هو (دا) بخلاف (قَطِ) بمعنى عند

القول فى القسم

اذا اقسموا قالوا فى معنى حلفت ماأروح (أَنْطِشْتِمْ بَرْمَمَنْ) اذا كان مستقبلا و (بَرْ مَسْمَنْ [3]) اذا كان لنفى الحال وما رحت (بَرْمَدِمْ) وفى معنى انا حالف ماأروح (أَنْطِ إِجِشْمَنْ بَرْمَمَنْ) و (أُجُنْ) للتعليل ويرادبها اليمين فى المستقبل تقول (سنجر بَشِ أُجُنْ) و (سنجر كُزِي أُجُنْ) (سنجرجانِ أُجُنْ) اى لاجل راسه ولاجل عينه ولاجل روحه (بَرْمَمَنْ) يوقعون هذه كلها مواقع القسم وتكون الجملة المقسم عليها بعدذلك سواءكانت مثبتة امنفية ويجوز تقدمها فتقول (سنجر كُزِ أُجُنْ سنقر بَرْدَجِدُرْ) و (سنقر بَرْدَجِدُرْ سنجر كُزِ أُجُنْ) [4] و قال [بيلك] فى كتابه امّا ببلادنا فلانستعمل شيئا من هذه الاقسام بل يعوّج احدنا اصبعه السبّابة كما يعوّجها فى عقدالسبعين فى حساب القبط من غير ان يلصق اليها ظفر الابهام ويقول (بُوأَنْطْ) ما فعلتُ الشيءُ الفلانى ولا صنعته فلا يكاد يحنث ابداً ومعناها ان حنثت يصير هكذا معوّج الظهر

القول فى الاضافة بغير حرف

المضاف اليه يتقدم فى هذه اللغة على المضاف فتقول فى معنى قام غلام سنجر (سنجر قُلِي طُرْدي) ويجوز تقديم (طُرْدي) وتقدم شيء من الاضافة فى باب المعرفة واذا اضفت الى اسم الاستفهام فى اللسان العربى قلت غلام من انت وفى معناه فى هذا اللسان [5] (كِشِنِ قُلِ سَنْ) مرادفه ان مملوكه انت وفى غلام من تضرب اضرب (كِشِنِ قُلِنْ أُرْسَنْ أُرْغَمَنْ) (سا) هى اداة الشرط والنون الخيشومية ضمير المخاطب واصله (أُرُرْسَنْ) لانّ (أُرُرْ) هو المضارع وحذفت احدى الرائين تخفيفا وفى غلام الذى فى الدار قايم (أَوْدَ كِنِنْ [6] قُلِي طُرْمِشْ دُرْ) وفى غلام الذى رايته قايم

---

[1] D انْلردنْ [2] D انلَرنِنْ [3] D (?) برمسْ [4] D yoktur

[5] Buradan كشن قلن kadar V haşiyesinde [6] D اودكِنِنْ

(كُزْ كَيتمَيِنْ قلِي طُرْمِشْ دُرْ) وفى غلام الذى ابصرته قيم (اُلْ كِمْ كُرْدُمْ آنِي قلِي طُرْمِشْ دُرْ)
ومن الاسماء التى تضاف لفظا ومعنى او معنى لالفظاً فى اللسان العربى بعض وكلّ ومرادف بعض فى هذا اللسان (بِرْ آنْجا) واصله (بِرْ) بمعنى واحد و (آنْجا) مثل ذلك وعبّر بهما عن مدلول البعض واذا قلت فى اللسان العربى اكلت بعض السمك قلت فى معناه فى هذا اللسان (بِدُمْ [1] بالِقْنِيْ بِرْنْجِينْ) و (ين) دليل الاضافة للغايب اذا كان آخر الاسم متحركا والنون دليل المفعولية ومرادف كلّ فى هذا اللسان (بَيْمْ) و (بَرْشا) اما ان تضافا الى نكرة اوالى معرفة ان اضيفت الى نكرة قلت فى معنى لاتأكل كل سمك (بَيْمْ بالِقْنِي يما) وفى معنى لاتأكل كلّ السمك (بالِقْنِي بَرْجَسِينْ يما) ولايستعمل (بَيْمْ) الاّ مع عموم الافراد ولا (بَرْشا) الاّ مع عموم الشمول وينظر الفرق بين الموضعين و (بَيْما) لغة قبجاقية وبالتركانى (دَكَا) وفى معنى اعطيت كلّ رجل درهماً (دَكَا بِرْ آزْكا بِرْ آقْجا بِرْدِمْ) (كا) اللاحقة هى دليل المفعولية وقد ركبت (دكا) مع مابعد هامن (بِرْ) و (آزْ) ولذلك ظهرت علامة المفعول آخر المركب وفى اخذت الكل (بَرْجَسِينِ آلْدُمْ) كله (بَرْجَسِنى) السين للاضافة والنون للمفعولية واذا اضفت لمضمر فاما ان تضيف لمتكلم او مخاطب اوغايب ان اضفت لمتكلم قلت (قُلُمْ طُرْدِي) و (قُلُمْنِي اُرْدُمْ) و (قُلْدُزْ طُرْدِي) و (قُلُمُزْنِي اُرْدُقْ) ولمخاطب (قُلُنْ طُرْدِي) و (قُلُنِي اُرْدُنْ) و (قلنزاردنز) [2] ولغايب (قُلِي طُرْدِي) (قُلُنِي اُرْدُمْ) و (قُلْلَرِ طُرْدُلَرْ) اى مماليكهم قاموا فـ (لَرْ) تلحق المفرد فاذا اضيف الى مفرد وكسرت الراء دلّ ذلك على جمع المضاف ويدل ايضا على جمع المضاف اليهم ويتبيّن ذلك من سياق الكلام فاذاقلت سنجر مماليكه قايمون قلت فى معناه (سنجرِنْ قُلْلَرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ) واذا قلت السّناجر مماليكهم قايمون قلت (سنجرلَرْنْ قُلْلَرِ طُرْمِشْ لَرْدُرْ)

القول فى التوابع

النعت

يتقدم على المنعوت اذا كان النعت مفرداً تقول فى معنى ابصرت رجلاً عاقلاً (كُرْدُمْ بِرْ اُسْلُو [3]

[1] D بِدِمْ [2] D yoktur [3] D اُصْلُو

آرْ) وفى رجلا قائما (بِرْ طُرْمِشْ آرْ) وفى رجلين عاقلين (اِكِمْ اُصْلُو [1] آرْ كُرْدُمْ) اكتفوا بتثنية الصفة عن تثنية الموصوف ورجالاً عقلاء (اَصْلُو [2] ارْزْ لَرْ) اصله (آرْ لَنْ) فزادوا النون وبحث عن العلة التى زيدت لاجلها وانت لاتقول فى (اَطْ) الا (اَطْلَرْ) وفى (قُلْ) الا (قُلْلَرْ) واكتفوا بجمع الموصوف عن جمع صفته [3] التى هى (اُصْلُو) [4] فاذا انفردت الصفة ولم يذكر الموصوف لحقها الجمع فتقول (اُصْلُولَرْ [5] كُرْدُمْ) اى رايت العقلاء وقد يطلق (آرَنْ) ويراد به الجمع فيقال (آنْلَرْ [6] آرَنْ اصْلُولَرْدُرْ) [7] اى هم الرجال العقلاء وفى رأيت رجلين قايمين (اِكِمْ طُرْمِشْ آرْ كُرْدُمْ) و رجالا قايمين (طُرْمِشْ آرَنْ لَرْ كُرْدُمْ) ويكتفى بجمع الموصوف عن جمع صفته ولا تجمع الا اذا حذف الموصوف او استعمل خبراً نحو (كِشِلَرْ طُرْمِشْلَرْ) واذا وقع المجرور صفة للنكرة قلت فى معنى دخلت الى رجل من الترك (كِرْدِمْ بِرْ آرْ قَطِنا تُرْكْ تَنْ) اصله (قَطِنْغا) فحذفت ويجوز استعمالها وصار المعنى دخلت الى عند رجل من الترك و (تن) هى (دَنْ) بمعنى من واذا وقع الظرف صفة للنكرة قلت فى معنى دخلت الى رجل عندك (كِرْدِمْ بِرْ آرْ قَطِنْغا) اصله الى عندرجل وفى معنى دخلت الى الامير لم تأت بـ (قطنا) [8] وهو محذوف فى لغتهم فتقول (كِرْدِمْ بَيْكَا) واذا وقعت الجملة الفعلية صفة قلت فى معنى قام رجل احبته (طُرْدِى بِرْ آرْ كِمْ سَوْدُمْ اَنِى) ربطت (كِمْ) الجملة الواقعة صفة بما قبلها من الموصوف وفى قام رجل احبّه (طُرْدِى بِرْ آرْ كِمْ سَوَرْ مَنْ اَنِى) [9] واذا وقعت الجملة الاسمية صفة قلت فى قام رجل ابوه ذاهب (طُرْدِى بِرْ آرْ كِمْ اَطَسِو كِتْمِشْ تُرْ) و (كِمْ) ربطت الجملة الواقعة صفة بالموصوف واذا وقعت الجملة الشرطية صفة قلت فى قام رجل ان رايته احبيته (طُرْدِى بِرْ آرْ كِمْ كُرَرْسَنْ سَوْ كَسَنْ) و (كِمْ) ربطت الجملة الشرطية الواقعة صفة بالموصوف ولايجوز تقديم المجرور ولا الظرف ولا الجملة الشرطية ولا غيرها اذا وقعت صفة على الموصوف بل يجب تأخير ذلك كحالها فى اللسان العربى واذا كانت الصفة اسماً مشتقا اوغير مشتق ففى ذلك تفصيل سبق بعضه ويأتى باقيه عند التعرض لوصف المعارف واذا تكررت الصفات قدمت حيث

---

[1] D اَصْلو [2] Doğrusu اُصْلو; D اَصْلو [3] D الصفة [4] D اَصْلو
[5] D اَصْلُرْ [6] D اُنْلَرْ [7] D اَصْلُولَرْدُرْ [8] D قاطنغا [9] D اَنِى

يجب تقديم الصفة اذا كانت مفردة فتقول في معنى رايت سنجر الكاتب العالم الكريم (جُمَرْتْ بِلْكا بِتِكْچِي سنجرنى كُرْدُمْ) واعلم ان المعارف خمسة كما تقدم في باب النكرة والمعرفة مضمر وعلم ومشار وموصول ومضاف لواحد منها فالمضمر لا يوصف ولا يوصف به والعلم لا يوصف به ويوصف باسم الاشارة وبالموصول وبالمضاف مثال وصفه باسم الاشارة تقول في معنى رايت سنجر هذا (كُرْدُمْ سنجرنى اشْبُو) والافصح (اشبو سنجرنى كردم) فيتقدم اسم الاشارة ومثال وصفه بالموصول تقول في معنى رايت سنجر الذى قام (كُرْدُمْ سنجرنى الْ كَمْ طُرْدُو[1]) ولا يتقدم الصفة هنا وفي معنى رايت سنجر الجائى (كُرْدُمْ سنجرنى كَلْكَنِي [2]) ويجوز (كُرْدُمْ كَلْكَنِي[3] سَنْجَرْنِي) فى الاول على الصفة وفى الثانى كانه بدل وفي معنى رايت سنجر الذى فى الدار (كُرْدُمْ اَوْدَكِي سنجرنى) على البدل ويجوز (كُرْدُمْ سنجرنى اَوْدَكِي) على الصفة ومثال وصفه بالمضاف تقول في معنى رايت سنجر غلامك (كُرْدُمْ قُلُنْ سنجرنى) هذا هو المستعمل بتقديم الصفة وتقول في معنى رايت سنجر مملوك سنقر (سنقر قُلِي سنجرنى كُرْدُمْ) ويجوز (سنجرنى سنقر قلى كردم) ومثال وصف المشار تقول في معنى رايت هذا العالم (كردم اشْبُو بِلْكَنِي) فتأخر الصفة ويظهر فيه علامة المفعول ويجوز (اشْبُنِي بِلْكَنِي) فكانه على البدل والاول كانه على جهة التركيب ولذلك لم يظهر علامة المفعول الا فى الصفة ومثال وصف الموصول تقول في معنى رايت الجائى الكريم (كُرْدُمْ كَلْكَنِي جُمَرْتْنِي) ويجوز (كردم جمرتى كلكنى) وفي معنى رأيت الجائى هذا (كردم كَلْكَنِي اشْبُنِي [4]) ومثال وصف المضاف تقول في معنى رايت مملوك سنجر اخا سنقر (سنجر قُلِي سنقر قرنداشى كُرْدُمْ) والافصح (سنقر قرنداشى سنجر قلى كردم)

القول فى العطف

تقول في معنى قام سنجر وسنقر (سنجر سنقر طُرْدِلَرْ) ويجوز (طُرْدِلَرْ [5] سنجر سنقر) ولا كلمة عندهم ترادف واو العطف بل يأتون بالاسمين مردفاً احدهما بالآخر من

---

[1] D طُرْدِى [2] D كَلْكَنِي [3] D كَلْكَنِي [4] D اش بُنِي

[5] V satır arasında

غير رابط وفى قام سنجر فسنقر او ثم سنقر (سنجر طُرْدي آنْدنْ سنقر) (آنْدنْ) تفيد معنى الترتيب بغير نظر الى المهلة فتستعمل فى مكان الفاء وثمّ ولاحرف فى لسانهم يدل على خصوصية كل حرف منهما انما وضعوا (اندن) [1] للقدر المشترك بينهما [2] ونقول فى معنى الناس حتى سنجر قايمون (كِشِلَرْ طُرْمِشْ لَرْدُرْ سنجر آتِي طُرْمِشْ دُرْ) (آتى) تعطى معنى حتّى وليست مرادفة لها انما معناها الحقيق ايضا وتضمنت معنى حتى ونقول فى معنى قام سنجر اوسنقر قام (سنجر طردى يا [3] سنقر طُرْدي) هكذا استعمالهم ومرادف او هو حرف (يا) [4] ونقول فى معنى اقام سنجر ام سنقر (سنجرمُو طُرْدي ياسنقر) ويقال (سنجر مُوطُرْدي يُقْ ساسنقر) وصار هذا الكلام يعطى معنى اقام سنجر ام سنقر و (يُقْ) اصله اسم بمعنى معدوم والدليل على ذلك الاضافة اليه يقولون فى معنى فقير (يُقْلُو) اى ذومعدوم والاضافة من خواص الاسماء ثم استعملت (يُقْ) استعمال لا النافية و (سا) معناه ان وهو حرف الشرط فكانه قال اقام سنجر لا ان سنقر ويعطى معنى ام سنقر ونقول فى معنى قام سنجر لاسنقر (سنجر طُرْدِي سنقر طُرْمَدي) ولامرادف لهم فى قولنا لاسنقر ونقول فى معنى قام سنجر بل سنقر (سنجر طُرْدي يُقْ سنقر طردى) وفى معنى ماقام سنجر لاكن سنقر (سنجر طُرْمَدي اَوَتْ سنقر طُرْدِى) وفى قام امّا سنجر وامّا سنقر (يا [5] سنجر طُرْدِي يا [6] سنقر طُرْدِى) كاقلت فى او ونقول فى قمت انا وانت (مَنْ طُرْدُمْ سَنْ آتِي طُرْدُنْ) (آتى) تفيد معنى العطف للجمع وتفيد معنى حتى بالتضمين على ماتقدم وفى قمت انا وسنجر (مَنْ طُرْدُمْ سنجر آتى طردى) وفى قام سنجر وانت (سنجر طردى سَنْ آتِي طردن) وفى قمت انا ثم انت (من طردم آنْدَنْ سَنْ) وفى قمتَ ثم انا (سن طردن اندن من) وفى قمت انت ثم سنجر (سن طُرْدُنْ آنْدَنْ سنجر) وفى اكلت السمكة حتى رأسها (بالقنى يِدِمْ [7] باشِيْنغا دَقِيْ جا) ويجوز حذف (جا) وترادف حتّى (غِنْجا) و (كِنْجا) فيلحقان آخر الفعل فـ (غِنْجا) يلحق المفخم و (كِنْجا) المرقق فقوله (دَكِنْ جا) [8] اصله

---

[1] V bozulmuş olduğundan D alınmıştır [2] Buradan سنجر قايمون kadar V haşiyesinde [3] D yoktur [4] V bir satır çizilmiştir

[5] D يا [6] D يا [7] D يدم [8] دكن جا

(دَكْ كِنْجا) [1] فادغمت احدى الكافين فى الاخرى ثم حذفت قصداً للتخفيف وماضى (دَكْ) (دَ كْدي) بمعنى بلغ فاذا اتصل بالفعل (غِنْجا) او (كِنْجا) [2] فصيغة الفعل امر والمعنى على الاستقبال تقول فى معنى قم هنا حتى اجئ انا (طُرْمُنْدا مَنْ كَلْكِنْجا) كانه قال حتى اجئ انا ويقولون فى معنى قمتَ اتَ حتى جيت انا (طردن سن من كلكنجا) فتلحق (كنجا) و (غنجا) الفعل

القول فى التأكيد

التأكيد لفظى [3] وهو اعادة اللفظ بعينه ويكون فى المفرد والجملة ففى المفرد فى الاسم (سنجر سنجر طُرْدي) وفى الفعل (سنجر طردى طردى) وفى الحرف (اَوَتْ اَوَتْ) فان كان للحرف [4] شئ يتعلق به اعيد معه فتقول (اَوْدا اَوْدا طُرْدُمْ) وفى الجملة (سنجر طردى سنجر طردى) ومعنوى تارة بالمصادر وتارة بالفاظ محصورة فالمصادر نحو (طُرْدُمْ طُرْمَقْ) و (بِلْدُمْ بَيْلِكْ) وبالالفاظ المحصورة يكون لتأكيد المسند اليه و ان الفعل صدر منه لا من غيره تقول فى معنى قام سنجر نفسه (سنجر طُرْدي اُزي) ويجوز (اُزِ بِلا) و (بِلا) هنا معناها معنى مع كانه قال مع نفسه اى بنفسه وتأتى (بلا) بمعنى الباء ايضاً فكانه قال قام بنفسه ولا يوكد بمرادف العين فلا يقال (سنجر طردى كِزْ) ولا (كِزْ بِلا) ومما جاء للاحاطة بمعنى كلّ (بَرْجا) و (قَمُغْ) تقول فى قام الناس كلهم (كِشِلَرْ طُرْدِلَرْ بَرْجَلَرْ) و (بَرْجَلَرْ) او تقول (قَمُغْلَرْ) او (قَمُغْلَرِي) اى الجميع او جميعهم وفى هذا الذهب كلّه تبضر (بُو اَلْطُنْ بَرْجَسي اَلْدي) (اَلْدي) اخذ ويعبّر به عن قبض ويجوز تأكيد النكرة مطلقا سواء كانت متجزية ام غير متجزية مثال المتجزية تقول فى اكلت رغيفا كلّه (بِتْمَ بِرْ اَتْمَكْنِي بَرْجَسِيني) ويجوز حذف (نى) من الاول ومثال غير المتجزية تقول فى قام رجل نفسه (طردى بر ار اُزي) و (اُزِ بِلا) ويجب [5] تأخير التوكيد عن المؤكد كماله فى اللسان العربى

القول فى البدل

البدل ينقسم الى كلّ من كلّ وبعض من كلّ واشتمال تقول فى الاول فى قام سنجر اخوك

---

[1] D دَكْكِنْجا [2] Buradan تقول kadar V haşiyesinde [3] D yoktur
[4] D الحرف [5] D يجوز

(طُرْدِی سنجر قرْنداشِنْ) وتقول فى الثانى فى اكلت الرغيف نصفه (بِدْمْ بِرَاْ تْمَكْ يَجُقْنِی)
و (يارُسُنِی) (يارْ) هو الشق والسين هى اللاحقة للاضافة اذا كان آخره متحركا و (نی)
للمفعولية وظهرت علامة المفعول فى الاسم الثانى دون الاول وتقول فى الثالث فى سرّنى سنجر
ضربه (سَوِنْدُرْدِی مَنِی سنجر اُرْمَقِ) وعلمه (بِلْمَق) وهذا المسال قياس وكذا يقاس
(سَوِنْدُمْ سنجر دن اُرْمَقْ دَنْ) والمسموع من الترك (سَوِنْدُمْ سنجر اُرْمَقِ دَنْ) المعنى سررت
من ضرب سنجر وخرج بذلك من باب البدل وكانّ بدل الاشتمال غير مســـموع فى لسانهم
وينبغى ان ينظر فيه

القول فى الشرط

وما يتعلق به من حكم مرادف لولا ولو ولما وكلما اما حرف الشرط فهو (سا) وهو الموضوع
له اصلاً فان كانت بمعنى ان كانت شرطاً فى المستقبلات وان كانت لما كان سيقع لوقوع غيره
رادفت لو وكان شرطاً فى الماضى مثال ذلك فى المستقبل تقول فى معنى انْ قام سنجر قام سنقر
(سنجر طُرْسا سنقر طُرْغَیْ) ويجوز تقديم الجواب فتقول (سنقر طُرْغَیْ سنجر طُرْسا)
ولا يفصل بين الفعل واداة الشرط بشئ البتة ولا يجئ الجواب الا بلفظ المستقبل ولا الشرطُ
الاّ بلفظ الامر ولا يراد به حقيقة الامر بل هو مما وضع فيه لفظ الامر موضع لفظ المستقبل[1]
فى الشرط والجواب فتقول ان قام زيد قام عمرو وان كان فعل الشرط منفيا قلت (طُرْمَسا
سنقر) فتدخل حرف النفى قبل حرف الشرط وان كان مسنداً لمضمر متكلمْ قلت (طُرْسَمْ
اُرْغَيْمَنْ) اى ان قمت ضربت او لمخاطب قلت (طُرْسَنْ اُرْغَيْسَنْ) اى ان قمت ضربت فان
كان الجواب جملة اسمية قلت فى معنى ان قام سنجر فسنقر قايم (سنجرده طُرْدِی اِسَا سنقر
طُرْمِشْ دُرْ) (سا) اداة الشرط و (ا) [2] بمعنى كان والمعنى المطابق ان كان قام وهذا التركيب
فى الشرط انما هو اذا كان الجواب جملة اسمية فان كان الفعل منفيا جاز فتقول (سنجر
طُرْسا سنقر طُرْمَزْ) وان كان امرا جز فتقول فى معنى ان جاء سنجر فاضربه (سنجر
كَلْسا اُرْغِلْ اَنِی) ويجوز (اُرْ اَنِی) وان كان نهياً جاز فتقول (كَلْسا اُرْمَغِلْ اَنِی) و (اُرْمَ
اَنِی) و (غِلْ) تدخل فى النهى كما تدخل فى الامر فتقول (يَمَكِلْ) اى لا تأكل كما تقول

---

[1] D fazla olarak كما انه فى لسان العرب يوضع الماضى موضع المستقبل

[2] D اى

(يِكِلْ) اى كل ومثــال (سا) مرادف لو فى المــاضى تقول فى معنى لوقام سنجر قام سنقر (سنقر [1] طُرْمِشْ مِسّا سنقر طُرْمِشْ دي) اصله (اِدي) [2] بمعنى كان فنقلت الحركة الى الساكن قبلها وهو الشين من (مش) الدالة على اسم الفاعل وصار المعنى فى الجواب كان قايما ولذلك قال (طُرْمِشْ دي) و (طُرمش) خبر (اِدِى) واما جملة الشرط فسنجر (طُرمشْ) و (طُرْمِشْ) معناه قايم و (سا) هو حرف الشرط زيد عليها (مِسْ) وادغمت السين فى السين فصــار (مِسّا) وانما زيدت (مِسْ) وصار المعنى لوقام ســنجر قام سنقر فهو تعليق فى الماضى وتقول فى لو ضرب ســنجر ضرب سنقر (سنجر اُرْمِشْ مِسّاسنقراُرْمِشدي) وهكذا حكم الباب وتميز بهذين التركيبين الشرط فى المســتقبل والشرط فى الماضى وتقول فى لوقمتَ قمتُ (طُرْمِشْ مِسّا اِدِنْ طُرْمِشْدِمْ) وفى لو قمتُ قمتَ (طُرْمِشْ مِسّا اِدِمْ طُرْمِشْ اِدِنْ) وتقول فى ان قمتَ قمتُ (طُرْسَنْ طُرْغَمَنْ) وفى ان اقم تقم (طُرْسَنْ طُرْغَسَنْ) وفى ان تقو موا اقم (طُرْسَزِ طُرْغَبِزْ) وفى من تضرب اضرب (كِشْنِي اُرْسَنْ [3] اُرْغَمَنْ) فياتون باداة الشرط وبالاسم واما فى العربية فيضمنون الاسم معنى اداة الشرط وفى هذه اللغة يجردون الاسم عن معنى الشرط يصرحون بالاداة وتقول فى معنى كلما جيتنى اكرمتك (تَيْمَ كَلْدُكُنْجا [4] اَغِرْلَغَمَنْ سَنِي) (تَيْمَ) بمعنى كلّ و (كَلْدْ) جاء والكاف بعدها زايدة والنون للخطاب ويأتى مكانها الميم للمتكلم فتقول فى كلّما جيتُ (كَلْدُكُمْجا) و فى كلّما جيتم (كَلْدُكُنْزْجا) وكلما جاؤا (كَلْدُكْلَزِنْجا) [5] وكلماجاء (كَلْدُكْجَا) وكلّما جينا (كَلْدُكُمُزْجا) فصارت هذه العلامات تتوسط بين الكاف وبين (جا) [6] و صار مجموعها يعطى معنى مَهْمَى [7] بالعربية فاذا ادخلت (تيم) صار المعنى معنى كلما فكانه قال مهما كلّما وتقول فى معنى لمّا قام سنجر قام سنقر (سنجر طُرِجَقْ سنقر طُرْدي) وقولهم كان [8] بمعنى حين وفى لماقمت قام ســنجر (مَنْ طُرجَقْ) [9] وفى لمّا قمتم قمنا (بِيزْطُرجَقْ طُرْطُقْ) او تقول (بِزْ [10] طُرْطُقْ)

---

[1] D سنجر [2] İki kelime V haşiyesindedir [3] D اُرْغُسَنَ [4] D كَلْدُكُمْجا
[5] D كَلْدكلرن حا [6] D جا [7] D مهما [8] D د (جِقْ) تعطى معنى حين
[9] D (مَنْ طُرِجَقْ ســنجر طُرْدى) وفى لما قام ســنجر قمت (سنجر طُرِجَقْ طُرْدُمْ)
[10] D بر : لعله

وفى لمّا قاموا قنا (آنلَرْ[1] طِرِجَقْ طُرْطُق) وفى لمّا قام قنا (أُلْطُرِجَقْ طُرْدُق) وتقول (تُمِيشْ بَطْمِنْدا[2] كَلْكَمَنْ) (دا) بمعنى فى و (غِنْ) فى معنى وقت ورادف (غِنْدا) اذا والطلقو (تُمِيشْ) وهو شعاع الشمس على الشمس والمعنى اجيك اذا غابت الشمس و تقول (قُيَشْ حقْطِنْدا كَلْكَمَنْ) اى اجيك اذا خرجت الشمس وتقول فى معنى لولا سنجر قام سنقر (سنجر دُكُلْ[3] مِيتا سنقر طُرْمِيشِدي) وفى لولا انا قام سنجر (مَنْ دُكُلْ[4] مِيتَمْ سنجر طُرْمِيشِدي) اصله (مِيتا اِدِمْ) فحذف (اِدي) وابقى الضمير دليلا على المحذوف والافصح المجئ على الاصل دون حذف وفى لولا نحن قام سنجر (بِزْ دُكُلْ مِسَّ بِدُكْ سنجر طُرْمِيشِدي) وفى لولا انت [5] (سَنْ دُكُلْ[6] مِسَّ بِدُنْ) وفى لولا انتم (بِزْ دُكُلْ [7] مِسَّ بِدُكْ) وفى لولا هو (أُلْ دُكُلْ مِسَّ بِدي) وفى لولاهم (آنلَرْ دُكُلْ[8] مِسَّ اِدِلَرْ) وتتقدم ضماير من يتعلق به حرف الامتناع للوجود وتحقيق البحث فى (مِيتا) ان (سا) هو اداة الشرط

القول فى الحكاية

تقول فى معنى قال سنجر سنقر قايم (سنجر اَيْتِي سنقر طُرْمِيشْ) فتحكى بمرادف القول وفى المضارع (آيدُرْ) اصله (أَيِتُرْ) [9] بدلت التاء فيه دالاً واستثقلت الكسرة فى الياء والخروج فيه من كسر الى ضم فخفف ذلك بتسكين الياء ومرادف قال بالتركمانى (دِدي) تقول (نادِدي) اى اىّ شئ قال ومضارعه (دِرْ) بكسر الدال

القول فى الحروف

تقدم ذكر الحروف مفرّقة فى ماتقدم من الاحكام ونحن نجمعها فى هذا الفصل فنقول

---

[1] D آنلر [2] D بطلندا [3] D دكل [4] D دكل [5] Dört kelime V haşiyesindedir [6] D دكل [7] D دكل [8] D آنلر دكل [9] D ايتر

من ذلك حرف الجواب وهو (أوَتْ) بمعنى (نَعَمْ) و (يُوقْ) بمعنى لا وقد تقدم ان (يُوقْ) اسم والاستدلال على ذلك وان كان قد استعمل بمعنى لا لانه بمعنى معدوم فقد توافق معنى لا ومعنى معدوم وحرف النفي وهو ميم مفتوحة وحرف النهي وهو ميم مفتوحة ايضا وحرف الاستفهام وهو ميم مضمومة وقد تكسر للاتباع وحرف الامر وهو (سُنْ) و(بِمْ) و(لِمْ) وحرف الاضافة وهو (دَنْ) و (دا) و (غا) و (كا) و (بِرْلا) ويقال (بِلا) و (يِنْ) وحرف العطف و (آنْدَنْ) و (يا) وحرف الاستثناء وهو (مَقَرْ) وحرف التنبيه [1] وهو (أُش) وحرف الشرط وهو (سا) وحرف المصدر والتعليل وهو (كِمْ) فـ (كِمْ) مشتركة بين ان تكون اسم شرط واسم استفهام وموصولة وحرفاً مصدرياً بمعنى ان وحرف تعليل بمعنى كى وحرف التمنى وهو (كشكا) وهذه كلها حروف معان مستقلة [2] كلمات واما مازيد لمعنى من المعانى وهى فى سنخ كلمة اخرى كما دل على التصغير او الجمع او التعدى او بناء المفعول فليس مقصودنا عده فى هذا الباب وقد تقدم ذكر ذلك وقد نجز ماقصدناه من هذا الكتاب والحمد لله وحده وصلواته على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم كثيراً [3]

نجز [4] الكتاب فى يوم الاثنين الخامس عشر من شهر شعبان المكرم سنة خمس وثلثين وسبع ماية احسن الله خاتمتها.

نقلت هذه النسخة من خط المصنف قال فى آخره

وكان الفراغ منه فى الليلة المسفر صباحها عن يوم الخميس الموفى عشرين من رمضان المعظم من سنة اثنى عشرة وسبع ماية وذلك بمدرسة الملك الصالح من القاهرة المعزية من ديار مصر وكتب بخطه مصنفه ابو حيان محمد بن يوسف بن على بن يوسف ابن حيّان النفزى الاندلسى نزيل ديار مصر حرسها الله

---

[1] Buradan (وهو (سا kadar V haşiyesinde [2] D مستقبلة [3] Buradan ta sonuna kadar D almamış ve mukabilinde diğer bir zat tarafından yazılmış bu cümle mevcuttur:

الحمد لله وهو حسبي

نوبة الفقير الى الله تعالى احمد بن عمر الشافعى لطف الله به النايب فى الحكم العزيز بمدينة اللاذقيه المحروسه فى تيج [تاريخ] رابع جمادى الاولى من شهور سنة خمس وثمان ماية الحمد لله وحده وصلى الله على سيدنا محمد نبى الرحمة وشفيع الامة وعلى آله وصحبه وسلم وحسبنا الله وكفى

[4] Bütün cümle V haşiyesinde

Tasbih ve ilaveler

Sahifa		Satır	
8	Sağdan	14	أنّ iyi çıkmamıştır
9	Soldan	11	الم yanlıştır. Doğrusu ألمّ
18	Sağdan	9	Nushalarda تنبت dir. Doğrusu تنبّت
11	Soldan	5	القيام iyi çıkmamıştır
11	„	16	الخروج „ „
12	„	18	Nushalarda انقطع. Doğrusu قطع من
13	Sağdan	1	المنى yanlıştır. Doğrusu المنيّ
14	Soldan	5	القدم iyi çıkmamıştır
18	Sağdan	16	الناقص „ „
13	Soldan	17	وينطلق على شرط اذن الفم unutulmuştur
24	„	14	النزول iyi çıkmamıştır
27	Sağdan	17	V ربية. Doğrusu D olduğu gibi تربية
27	Soldan	11	ايتا iyi çıkmamıştır
30	Sağdan	15	İki nushada da الكدان dır. Lûğatlerde bu kelimeye tesadüf edilmiyor. Mâna itibarile en muvafıkı الكتّان dır
31	Sağdan	9	يزدي iyi çıkmamıştır
31	Soldan	8	الابهام „ „
32	Sağdan	12	يسردى yanlıştır. Doğrusu يقردي
34	„	15	الخاصرة yanlıştır. Doğrusu الخاصره
42	„	10	الرمه yanlıştır. Doğrusu الرمة
44	Soldan	11	الخود yanlıştır. Doğrusu الجوز
48	Sağdan	15	V ز almıştır. Doğrusu D de olduğu gibi ز dir.
49	„	15	عقد iyi çıkmamıştır
51	„	15	انكنبس yanlıştır. Doğrusu الكنس
51	Soldan	14	سحى iyi çıkmamıştır
52	Sağdan	5	نشر yanlıştır. Doğrusu ينشر

Sahifa		Satır	
52	Soldan	6	انتقاء yanlıştır. Doğrusu اتقاء
53	"	6	Nushalarda الضريف dır. Doğrusu الظريف olmalıdır
56	"	12	بجفن iyi çıkmamıştır
57	Sağdan	10	العمامة " "
58	Soldan	14	اله yanlıştır. Doğrusu له dır
61	"	5	Nushalarda اخس dır. Doğrusu اخص olmalıdır
64	Soldan	4	طاير yanlıştır. Doğrusu طائر
64	"	6	يكسرها yanlıştır. Doğrusu بكسرها
65	"	17	ملا " " ملاء
68	"	11	من " " منه
76	"	14	V المشغل dir. Doğrusu D de olduğu gibi للشغل
79	Sağdan	13	بكى iyi çıkmamıştır
81	"	16	كريشتي " "
81	"	17	V كرسدى. Doğrusu D de olduğu gibi كرشدى
84	"	7	العدية iyi çıkmamıştır
91	"	10	الحلبة " "
91	Soldan	8	يدى " "
92	Sağdan	11	Nushalarda مثا. Doğrusu مثى
94	Soldan	19	واحده yanlıştır. Doğrusu واحدة
107		17	برقى iyi çıkmamıştır
113		1	قدل " "
114		21	V الكوا. Doğrusu D de olduğu gibi ايككو
116		11	Nushalarda سككسكو. Doğrusu سكزو veya سكسو olmalıdır
116		15	السسين yanlıştır. Doğrusu السين
124		17, 21	D اجلسه dır. Doğrusu اجبه
125		9	V كشكى dır. Doğrusu كشلر
126		13	بلدن iyi çıkmamıştır
127		6	اخبز " "
128		2	بصيفته yanlıştır. Doğrusu بصيفة
128		8	ارسلن iyi çıkmamıştır

Sahifa	Satır	
131	2	كلس بز „ „
132	3	الاستفهام yanlıştır. Doğrusu الاستفهام
132	9	وسطة „ „ وسطه
133	16	لايجى iyi çıkmamıştır
134	7	كندن yanlıştır. Doğrusu كندن
135	8	سيصرب iyi çıkmamıştır
137	4	تقول yanlıştır. Doğrusu تقول
138	14	بنن iyi çıkmamıştır
139	5	بردم „ „
139	15	برق „ „
140	7	اردجدر iyi çıkmamıştır
140	12	سنجر yanlıştır. Doğrusu سنجر
143	15	القدرات iyi çıkmamıştır

LXXVII. HİKAYET

(Başkasının sözünü nakl ve hikâye etmek)

§117.-Sencer, Sonkur kaimdir, dedi-mukabilinde (S.ayıttı Sonqur turmuş) denir. Yani -dedi- müradifi olan (ayıttı) ile hikâyet edilir. İstikbal için (aydur) denir ki aslıda (ayıtur) [1] dır. (T) harfi (d)ye kalbedilmiştir . (Y) ye kesre ağır görüldüğü gibi o kesreden zammeye intikal de istiskal edildiğinden (y)ye sükûn verilmiştir. (Ayıttı)nın Türkmencesi (didi)dir. -Ne söyledi -mukabilinde (nä didi) denir. Bunun müzariinde (d)nin kesrile (dir) denir.

LXXVIII. HARFLER

§118. Harfler dağınık bir surette yukarıda zikredilmiştir. Şimdi burada onlar bir arada zikredilecektir: I-Cevap ve tastik harfinden ibaret olan (ävät) dir ki arapçadaki (نعم) kelimesine müradiftir. -Nefi ve inkâr için olan (yoq) kelimesi ki (لا) müradiftir. (Yoq) kelimesinin isim olduğu ve o hususa ait istidlâl yukarda zikredilmiştir. Fakat bu kelime (لا) manasında istimal ediliyor, lâkin bu istimal madumun manasıyla (لا) nın manası tevafuk ettiğindendir. Yoksa (yoq) kelimesi (لا) manasında harf olduğundan değildir. 3-Nefi harfi olan fethalı (m)dir. 4-Nehi harfi olan fethalı (m)dir. 5-İstifham için olan zammeli (m)dir. Bu harf bazan makabline tâbi olmak için kesreli kılınır. 6-(Sün),(yim) ve (lim) den ibaret olan emir harfleridir. 7-(Dän),(da),(ğa),(kä),(nin)ve (birlä)den ibaret olan izafet harfleridir. (Birlä) yerine bazan (bilä) de istimal edilir. 8-(Andan) ve (ya) dan ibaret olan harf atıftır. 9-İstisna harfi olan (maqar). 10- Tenbiye harfinden ibaret olan (oş)tur. 11-Şart harfi olan (sa)dır. 12- Ta'lil ve mastar harfi olan (kim). Bu takdirde (kim) lâfzı müşterektir. İsm-i şart ism-i istifham, mevsul olduğu gibi (ان) manasında harf mastarı ve (كى) mansında harf ta'lil de olur. 13-Temenni harfi olan (käşkä)dir.

Bu tadat edilenlerin her birisi manalı harfler ve müstakil kelimelerdir. Tasgir, cem, ta'diye, binay-ı mef'ul gibi birer manaya delâlet etmek için diğer kelimelerde ziyade edilen harflerin tadadı ise evvelce zikredilmiş olduklarından burada mutasavver değildir.

-Kimi vurursan vururum- mukabilinde (kimni ursan urğamän) denir. Türkler cümley-i şartiyyede hem ismi ve hem de harf-i şarti ityan ederler. Arapçada ise isme harf-i şart manası tazmin edilerek isim ile iktifa edilir. Türkçede isim şart manasından tecrit edilip harf-i şart zikredilir.

-Her geldikçe seni ağırlarım- mukabilinde (täymä käldükünçä ağırlağamän säni) denir. (Täymä) -her- manasına, (käldü) fiil mazi, ahırındaki (k) ise zaittir. (K) harfinden sonraki (n) hitap içindir. Mütekellim sigasında bu (n) harfinin yerine (m) gelir. Buna binaen (täymä käldükümçä), (käldükünüzçä), (käldüklärinçä), (käldükçä) ve (käldükümüzçä) denir. Muhatap ve mütekellim için olan mezkûr alâmetler (k) ile (çä) beyninde vaki olurlar, ve hey'et mecmuası arapçadki (ما) manasını ifade eder. Cümlenin evveline (täymä) idhal edilince (كل) kelimesinin manası ifade edilir, (كل) ile (ما) cemedilerek (كلما) denmiş gibi olur.

§116.(لما)manasında ise-Sencer kalktığı zaman Sonkur kalktı-yerinde (S. turıçaq Sonqur turdı) denir. Türkçede (çaq) lâfzı -zaman- manasını ifade eder. -Kalktığım zaman S. kalktı- yerine (män turıçaq....), -kalktığınız zaman kalktık- mukabilinde (siz turıçaq turtuq) yahut (biz turtuq), -onlar kalktıkları zaman kalktık-yerinde (anlar turıçaq turtuq), -o kalktığı zaman kalktık- mukabilinde (ol turıçaq turtuq) denir. Yine (qoyaş battığında kälkämän) denir ki (da) edat-ı zarf olup (ğın) -zaman ve vakit- manasındadır. (Ğında) arapçanın (إذ) sına müradif olup -vaktında, çağında- manasındadır. Türkler güneşin ziyasından ibaret olan (qoyaş) ı güneşin kendisine ıtlak ederler. Mezkûr kelâmın hulâsası: -güneş battığı zaman gelirim- demektir.

-Sencer olmasaydı Sonkur kalkmıştı- mukabilinde (S. dägülmissä Sonqur turmışdı), -ben olmasaydım Sencer kalkmıştı- yerine (män dägülmissäm S. turmışdı) denir. (Missäm) kelimesi aslıda (missä idim) denir. (İdi) fiili hazfedilmiş ve zamir mütekellim ise mahfuz olan (idi) ye delâlet etmek için ipka edilmiştir. (İdi) yi hazfetmeyip aslı üzere ityan etmek daha fasihtir.

-Biz olmasaydık Sencer kalkmıştı- yerinde (biz dägülmissäyidük S. turmışdı), -sen olmasydın- mukabilinde (sän dägülmissäyidün),-biz olmasaydık- yerine (biz dägülmissäyidük),- o olmasaydi- mukabilinde (ol dägülmissäyidi) ve -onlar olmasaydılar-yerine (anlar dägülmissä idilär) denir. Kendisine harf imtina taallûk edene ait olan zamir vücude takaddüm eder.

(Missa) bahsinin hulâsası bundan ibarettir: (sa) edat-ı şarttır.

Harf-i şart ile fiil-i şart beynini hiç bir şeyle fasletmek kabil değildir. Cevap olarak ancak müstakbel sigası, şart olarak da ancak emir sigası ityan edilmelidir. Lâkin bu sigadan hakikaten emir manası kastedilmez. Belki bu, arapçada bazan şart yahut cevapta müstakbel sigası yerine mazi sigası vazolunduğu gibi, müstakbel sigası yerine emir sigası vazetmekten ibarettir.

Eğer fiil-i şart menfi ise nefi harfini harf-i şarta takdim ederek (turmasa Sonqur)denir. Eğer şart mütekellim zamirine mesnet ise(tursam urğaymän), muhatap zamirine mesnet ise (tursan urğaysän)denilir.

Eğer cevap şart cümle-i ismiyye ise (S. dä turdı isä Sonqur turmışdur) denir. (Sä) harf-i şarttır. (i) -oldu- manasına fiil mazidir. Ancak cevap şart cümle-i ismiyye olduğu zaman cümle-i şartiyye bu şekilde terkip edilir.

Cevabın menfi olması da caizdir. Ms: (S. tursa Sonqur turmağay) denir. Keza emir olması da caizdir. Ms: (S. kälsä urğıl anı) denilir. Fakat (urğıl anı) yerine (ur anı) demek de caizdir. Keza (kälsä urmağıl anı), (urma anı) gibi nehi olması da kabildir. (Ğıl) ile (kil) emir sigasına lahik oldukları gibi nehi sigasına da lahik olurlar. Ms: (yäkil) ve (yämäkil) denilir.

. §115. Arapçadaki(لو) harfine müradif olan (sa) nın misali ise-Sencer turmuş olsa idi Sonkur turmuş idi- yerine söylenen (S. turmışmıssa sonqur turmışdı) cümlesindeki (mıssa) dır. (Turmışdı) nın aslı (turmış idi) dir. Hemzenin hareketi makabline yani ism-i faile delâlet eden (mış) ın sakin olan (ş) ne nakiolundu. Cevabın hulâsası -kaim olmuş idi- demektir. Cümle-i şartiyye ise (S. turmışmıssa) dır. (Turmış) -kaim- demek olup (sa) harf-i şarttır ve üzerine (mıs) lâfzı ziyade edilmiş ve iki (s) in yekdiğerine idgami neticesinde (mıssa) olmuştur. (Mıs) lâfzının ziyade edilmesile cümlenin manası -Sencer kalmış olsaydı Sonkur kalmıştı- demek oldu. Şu halde bu suretle talik şartı ile cevabın her ikisinin maziye ait olduğunu gösterir. -Sencer vurmuş olsaydı Sonkur vurmuş idi- mukabilinde (S. urmışmıssa Sonqur urmışdı) denir. Bu nevi şartların cümlesinin ahkâmı böyledir. Şu iki terkiple mazi ve müstakbel için olan şartların yekdiğerinden farkı zahir olmuştur.

(لو) in müradifi olan şartta -kalmış olsaydın kalkmıştım- yerine (turmışmıssa idin turmışdım), -kalkmış olsaydım kalkmıştın- mukabilinde (turmışmıssa idim turmış idin) denir. (ان) manasına olan şartta -kalkarsın kalkarım- yerine (tursan turğamän), -kalkarsam kalkarsın- mukabilinde (tursam turğasän), -kalkarsınız kalkarız- yerinde (tursanız turğabiz) denilir.

lir. Türkçede ise bunun müradifile te'kit edilmez. Ms: (S. turdı közi) yahut (közi bilä) denmez.

(كل) manasında ihate-i efrat için istimal edilen te'kit lâfızlari (barça) ve (qamuğ) dur. -İnsanlar cümlesi durdular- mukabilinde (kişilär turdılar barçalar) ve (barçalaru) yahut (qamuğlar) ve (qamuğları) denir. -Bu altunun cümlesi kabzedildi- yerine (bu altun barçaşı alandı) denir. (Alandı) fiili -ahzedildi- manasınadır. Bununla beraber -kabz-ve -tesellüm edildi- manasından da tabir olunur.

İster kabil-i taksim, isterse gayr-i kabil-i takism olsun nekireyi te'kit etmek her halde caizdir. Kabil-i taksim olanın misali-bir ekmeğin hepsini yedim-mukabilinde (yidüm bir ätmäkni barçasını) denir. Evvelki (ni) yi hazfetmek de caizdir. Gayr-ı kabil-i taksim olanın misali ise -adam kendisi kalktı- yerine (turdı bir är özi) ve (özi bilä) denir.

Türkçede de arapçada olduğu gibi te'kidi (مؤكد) den tehir etmek vaciptir.

LXXV. BEDEL

§ 113. Bedel üç kısımdır: bedel-i kül, bedel-i bai'z ve bedel-i iştimal. Birincisi (turdı S. qarındaşın) ikincisi (yidüm bir ätmäk bıçuqnı) (yarusunı) gibidir. (Yaru) iki müsavi kısma taksim edilen şeyin bir kısmıdır. (S) ise müzafın sonu mütaharrik olduğu zaman izafet için lahik olan harftir. (N) mef'uliyyet alâmetidir. Lâkin birinci isme ilhak edilmeyip ikincisine raptedilmiştir.

Üçüncüsü (sävindürdi mäni S. urmaqı), (bilmaq) gibidir. Bu misal kıyasa istinaden irat edilmiştir. Kezalik kıyasa göre (sävindüm Sünçärdän urmaqıdan) denir. Türklerden işitileni ise (sävindüm S. urmaqıdan) dır. Lâkin bu şekilde olunca bedel-i iştimal olmaktan çıkar. Türkçede bedel-i iştimal sureti bulunup bulunmadığı tetkike muhtaçtır.

LXXVI. ŞART BAHSİ

§ 114. Burada şarttan ve şart hurufunun ahkâmından bahsedilecektir. Şart harfi (sa) dır. Bu harf asıl vasfında şart için vazolunmuştur. Lâkin (sa) iki suretle istimal olunur. Biri istikbalde, ikincisi de mazide şart manasını ifade etmek için. Eğer (sa) arapçadaki (ان) harfi manasında olursa istikbalde şart manasını ifade eder. Eğer başka bir şeyin vukuundan dolayı vaki olacak olanı ifade için ise arapçadaki (لو) harfine müradif olup mazide şart manasını ifade eder. Müstakbelde şart olan (sa) nın misali-Sencer kalkarsa Sonkur kalkar-mukabilinde söylenen (S. tursa Sonqur turğay) gibidir. Şartın cevabını takdim ederek (Sonqur turğay S. tursa) demek te caizdir.

-Sencer kalktı hayir Sonkur kalktı- mukabilinde (S. turdı yoq Sonqur turdı) denir. -Sencer kalkmadı lâkin Sonkur kalktı- yerinde (S. turmadı ävät Sonqur turdı) denilmektedir. -Ya Sencer yahut Sonkur kalktı- - قام اما سنجرو اما سنقر - yerinde (ya S. ya Sonqur turdı) denir. -Ben ve sen her ikimiz kalktık- yerine (män turdum sän taqı turdun) denir. (Taqı) kelimesi yukarda zikrettiğimiz veçhile tazammün suretile (hatta) manasını ifade ettiği gibi cem mutlaktan ibaret olan atf manasını da ifade eder. -Ben ve Sencer her ikimiz kalktık- mukabilinde (män turdum S. taqı turdı) denilir. -Sen ve Sencer, her ikiniz, kalktınız-yerine (S. turdı sän taqı turdun) denir . -Ben kalktım sonra sen- yerinde (män turdum andan sän), - sen kalktın sonra ben- mukabilinde (sän turdum andan män) , - sen kalktın sonra sencer-yerine (sän turdun andan S.) denir. -Balığı başına kadar yedim- mukabilinde (balıqnı yidüm başınğa daqınça) denir. (Ça) harfini hazfederek söylemek de caizdir.

§ 111. (Ğınça) ve (kinçä) kelimeleri arapçadaki -hatta- ya müradif olup (ğınça) kalın ve (kinçä) de ince fiilin sonuna lâhik olurlar.

(Däkinçä) kelimesi asılda (däk+kinçä) dir. İki (k) yekdiğerine idgam edilip sonra tahfif için birisi hazfedilmiştir. (Däk) fiilinin mazi sigası -irişti, vasıl oldu- manasında (däkdi) dir. (Ğınça) yahut (kinçä) kelimelerinin muttasıl olacakları fiil emir sigasıdır. Lâkin istikbal manasını ifade eder. Ms: -ben gelinceye kadar burada dur- mukabilinde (tur munda män kälkinçä) denilir. -Ben gelinceye kadar durdun- yerine (turdun sän män kälkinçä) denir. İşte bu minval üzere (ğınça) ile (kinçä) fiilin sonuna ilhak edilirler.

LXXIV. TE'KİT

§ 112. Te'kit iki kısımdır: lâfzî, manevî. Te'kid-i lâfzî her hangi bir lâfzı tekrardan ibaret olup hem müfrette ve hem de cemide vaki olur. Müfret isimde (S. S. turdı) , fiilde (S. turdı turdı) , harf de (ävät ävät) gibi. Eğer harfin müteallûku varsa, o harf te'kit edilirken müteallûk ta beraber iade edilir. Ms: (ävdä ävdä turdum) denir. Cümlede te'kidin misali (S. turdı S. turdı) gibidir.

Te'kid-i manevî ise bazan mastar bazan da te'kide mahsus lâfızlarla olur. Mastar ile te'kit (turdum turmaq), (yidüm yämäk) gibidir.

Elfaz-ı mahsusa ile ise mesned ileyh te'kit edilerek fiilin bizzat mesned ileyhten sadır olduğu gösterilir. Ms: -Sencer kendisi durdu-mukabilinde (S. oturdı özi) denir. (Özi bilä) demek de caizdir. Burada (bilä) kelimesi (ma') manasına olup -kendisile kaim oldu- demek gibidir. (Bilä) arapçadaki (ba) manasına da gelir, o takdirde -binefsen kaim oldu- demek gibi oluyor. Arapçada tekrar diye (عين) lâfzıyla te'kit edi-

10) Mevsulu sıfatlamak istenirse -gelen cömerti gördüm- yerinde (kördüm kälkänni cömärtni) denir. Fakat (kördüm cömärtni kälkänni) demek de caizdir.

11) Mevsulu ism-i işaretle sıfatlamak için(kördüm kälkänni oşbunı) denir.

12) Müzaf olan ismi sıfatlamak istenirse -Sonkur kardeşi Sencer kulunu gördüm - mukabilinde (S. qulunı Sonqur qarındaşı kördüm) denir. Fasih olan tabir ise (Soqur qarındaşı S. qulunı kördüm) demektir.

LXXIII. A'TF

§ 106. Türkçede arapçanın (v) atifesine müradif bir kelime yoktur. Türkler iki yahut daha ziyade ismi yekdiğerine atfetmek istedikleri zaman, bir birine raptetmeksizin isimleri sıra ile serdederler. Ms: (S. Sonqur turdular) derler. Fakat (turdular S. Sonqur) demek de caizdir. -Sencer kalktı hemen arkasından Sonkur kalktı -yahut- bir az sonra Sonkur kalktı- mukabilinde (S. turdı andan Sonqur) denir.

§ 107. (Andan) kelimesi (mühlet) ten kat'i nazar yalnız tertibe delâlet eder. Şu halde arapçada ki (ف) ve (ثم) makamında da istimal olunur. Türkçede bu harflerden her birinin hususiyyetine -ki (ف) de (بلامهلت) ve (ثم) de ise (مع المهله) tertipten ibarettir - delâlet edecek harf beyninde müşterek olan tertip manasına delâlet etmek için (andan) kelimesini vazetmişlerdir.

§ 108. -İnsanlar, Sencer bile, kalmdırlar- mukabilinde (kişlär turmışlardur S. taqı turmışdur) denir. Türkçede (taqı) kelimesi -hatta- manasını ifade eder. Lâkin -hatta- ya müradif değildir. Hakikî manası -yine- demek olup -hatta- manasını mütazammın-dır.

§ 109. -Sencer yahut Sonkur kalktı- yerine (S. turdı ya Sonqur turdı) denilir. Umûmiyetle istimali bu şekildedir. Arapçada terdit için olan (و) harfinin Türkçede müradifi (ya) dır.

-Sencermi yahut Sonkurmu durdu- yerine (Sänçärmü turdı ya Sonqur) denildiği gibi (Sänçärmü turdı yoqsa Sonqur) de denir. Bu sonuncu cümle de ayniyle evvelki cümlenin manasını ifade eder.

§ 110. (Yoq) kelimesi -madum- manasında isimdir. Bilahara nefi için istimal edilmiştir. -Fakir- manasına olan (yoqlu) kelimesinde müzaf ileyh olarak vaki olması bu kelimenin isim olduğuna delâlet eder. Zira izafet ismin havasındandır. (Sa) harf şarttır. Harfiyyen tercümesi: -Sencer kalktı yoksa Sonkur-demek olup (Sonqurmu) manasını ifade eder.

-Sencer kalktı Sonkur kalkmadı- mukabilinde (S. turdı Sonqur turmadı) denir. Türkçede arapçanın (لا غير) kavline müradif kelime yoktur.

6) Eğer cümle-i şartiyye sıfat olarak vaki olursa -bir adam kalktı ki görürsün seversin-yerine(turdı bir är kim körärsän sävkäsän) denir,ki (kim) lâfzı burada sıfat olan cümle-i şartiyyeyi mevsufa raptetmektedir. Cümle-i şartiyye zarf, mecrur ve diğerleri sıfat olarak vaki oldukları takdirde mevsufa takaddüm etmezler. Belki arapçada olduğu gibi bunların tehirleri vaciptir.

7) Eğer sıfat müştak yahut gayr-i müştak isim ise bu hususa dair tafsil vardır ki bir kısmı zikredilmiştir. Bir kısmı ise ma'rifelerin sıfatlanması bahsinde zikredilecektir. Eğer sıfat ta'addüt ederse, müfret olduğundan dolayı takdimi vacip olduğu mahallerde, takdim edilir. Ms: - yazıcı alim, kerim Senceri gördüm-mukabilinde (cömärt bilğä bitikçi Säncärni kördüm) denir.

8) Ma'rife ve nekire bahsinde zikredildiği veçhile, ma'rife beş kısım olup zamir, alem, ism-i işaret, ism-i mevsul ve yahut bunlardan birine müzaf olan isimden ibarettir. Zamir başkasına sıfat olarak vaki olmadığı gibi kendisi de sıfatlanmaz. İsim ile de başkası sıfatlanmaz. İsm-i işaret, ism-i mevsul ve müzaf ise sıfat olarak vaki olurlar. Sıfat olan ism-i işaret (kördüm Sänçärni oşbu) çümlesinde vaki olan (oşbu) gibidir. Lâkin ism-i işareyi takdim ederek (oşbu Sänçärni kördüm) demek daha fasihtir. İsm-i mevsulun sıfat olarak vaki olmasına misal ise (kördüm Sänçärni ol kim turdu) cümlesinde olan (ol kim turdu) mevsuldir. Bu cümlede sıfatı mevsule takdim etmek caiz değildir. Mevsulun diğer şeklinde ise (kördüm Sänçärni kälkänni) denir ve (kördüm kälkänni Sänçärni) demek de kabildir. Lâkin evvelki cümlede (Sänçär) mevsuf (kälkänni) sıfatıtır. İkinci cümlede ise (Sänçär) bedel ve (kälkänni) (مبدل منه)dır. Keza bedel olmak üzere (kördüm ävdäki Sänçarni)[1] denir. Sıfat olmak üzere de (kördüm Sänçärni ävdäki) denir.

9) Müzafın sıfat olarak vaki olduğunun misali-kulun Senceri gördüm - yerine söylenen (kördüm qulun Sänçärni) dır. Müzaf olan kelime sıfat vaki olduğu takdirde, makbul olan tarz istimal, sıfatı takdim ederek söylemektir. -Sonkur kulu Senceri gördüm- mukabilinde (Sonqur qulunı Sänçärni kördüm) denir. Fakat (Sänçärni Sonqur qulum kördüm) demek de kabildir. İsm-i işaretle işaret edileni (yani müşarileyhi) sıfatlamak istenirse -bu alimi gördüm- yerine (kördüm oşbu bilğäni) denir ki sıfat mevsuftan muahher zikredilir ve mef'ul alâmeti de sıfata ilhak edilir. (Oşbunı bilğäni) demek de kabildir. Lâkin bu sonuncu surette (bilğäni) kelimesi bedeliyyete muhavveldir. Evvelki surette ise muktazay terkip üzeredir ve ondan dolayı da mef'uliyyet alâmeti ancak sıfatta zahir olmuştur.

[1] Bu mesalde (evdeki) yerine (evdekini) demek daha doğrudur.

LXXII. TEVABİ'

(Sıfat)

§ 105. 1) Sıfat müfret olduğu takdirde mevsufa takaddüm eder.Ms: - akil bir adam gördüm - yerinde (kördüm bir uslu är), - kalkmış bir adam - mukabilinde (bir turmış är), - iki akil adam - yerine (iki uslu är kördüm) denir. Türkler sıfatı tesniye etmekle iktifa ederler. Tekrar mevsufu tesniye etmezler.

- Akil adamlar gördüm - yerine (uslu äränlär....) derler. (Äränlär) aslda (ärlär) olup (n) harfı ziyade edilmiştir. (At) kelimesinin ceminde ancak (atlar) ve (qul)un cemisinde de ancak (qullar) denildiği halde bu kelimeye (n) harfi ziyade edilmesinin sebebi ileride zikredilecektir.

2) Sıfatı tesniye yapmakla mevsufu tesniye yapmaktan istiğna ettikleri gibi mevsufu cemetmekle de sıfatını cemetmekten istiğna etmişler. Eğer mevsuf zikredilmiyip yalnız sıfat zikredilirse o takdirde cem alâmeti sıfata lahik olur. Ms: (uslular kördüm) denir. Bazan (ärän) ıtlak olunur da cem manası kastedilir. Ms: (anlar ärän uslulardur) denir.

- Ayakta iki adam gördüm - yerine (iki turmış är kördüm), - kalkmış adamlar gördüm - mukabilinde (turmış äränlär kördüm) denilmektedir. Yukarıda da zikredildiği veçhile mevsufu cem kılmakla sıfatı cemetmekten istiğna edilmiştir. Sıfat ancak mevsufu mahzuf olduğu zaman ya haber olarak istimal olunduğu zaman cemedilir. Ms: (kişilär turmışlar) denir. Eğer mecrur olan kelime nekireye sıfat olursa, Ms: - Türkden bir adam yanına girdim - demek lâzım gelirse (kirdim bir är qatına Türktän) denir. (Qatına) kelimesinin aslı (qatınğa)dır. Aslı üzere istimal etmek de caizdir. (Tän)=den. demektir.

3) Eğer zarflardan her hangisi nekireye sıfat olarak vaki olursa, Ms: - senin indinde olan adam yanına girdim - demek istenirse (kirdim bir är qatınğa) denir [1]. - Emir yanına girdim - demek lâzım gelirse (qatınğa) lâfzı zikredilmeden (kirdim bäykä) denir. Türkçede bu cümlede (qatınğa) kelimesi mahzuf olarak istimal edilir.

4) Eğer cümle-i fiiliyye sıfat olarak vaki olursa - sevdiğim bir er kalktı-yerine (turdı bir är kim sävdüm anı) denir. (Kim) lâfzı bu gibi mahallerde sıfat olan cümleyi makablindeki mevsufa rapteder. -Kalktı bir adam ki severim onu - mukablinde (turdı bir är ki sävär män anı) denilir.

5) Cümle-i ismiyye sıfat olarak vaki olursa - pederi gidici olan adam kalktı - yerine (turdı bir er kim atası kitmiştür) denir ki (kim) lâfzı burada da sıfat olan cümleyi mevsufa rapteimiştir.

[1] Metinde [illegible] kelimesi fazladır zannındayım. [illegible]

(kimnin qulısan) denir. -Kimin kulunu vursan ben de onu vururum- mukabilinde (kimnin kulıŋ ursan urğamän) denir. Burada (sa) edat-ı şarttır, (ŋ) muhatap zamiridir. (Ursan) fiili aslıda (urursan) dir, zira fiil-i müzari (urur) dır. Tahfif için iki (r) in biri hazfedilmiştir. -Evdekinin kölesi kaimdir- mukabilinde (ävdäkinin qulı turmışdur), -gördüğümün kölesi kaimdir- yerine (körkänimnin qulı turmışdur), (ol kim kördüm anı qulı turmışdur) denir.

§ 103. Arapçada lâfzen ve manen yahut ancak manen izafet edilen lâfızlar (ba'z)ile (بعض) dir. -Ba'z- kelimesinin Türkçe müradifi (birança) dır. Bu kelime -yalnız- manasına olan (bir) kelimesile -o kadar, onun misli- manasına olan (ança) dan terkip edilerek -ba'z- manasını ifade için istimal olunmuştur. -Bir kaç balık yidim- yerinde (yidüm balıqnın bir näçäsin) denir. (S) harfi, isim sonu mütaharrik olduğu zaman, gaip ism-i zahire izafet edildiğinin alâmetidir. (N)ise mef'ulliyyet alâmetidir.

(كل) lâfzının Türkçede müradifi (täymä) ile (barça) dır. Bunlar ya nekireye ve yahut ma'rifeye müzaf olurlar. Nekireye izafet edilmek istenirse - her balığı yeme - yerine (täymä balıqnı yämä), - balıkın bütünüsünü yeme - mukabilinde (balıqnı barçasın yämä) denir. Yani (täymä) umûm efrat için, (barça) ise umûm şümûl için istimal edilir. Bunların mevzi' istimallerinde bu fark nazar-ı itibara alınmamalıdır.

(Täymä) Kıpçak lûgati olup bunun Türkmence müradifi (däkmä) dir. - Her adama bir dirhem [akça] verdim - mukabilinde (däkmä bir ärkä bir aqça birdim) denir. (Ärkä) kelimesine lahik olan (kä) mef'ulyyet alâmetidir. (Däkmä) lâfzı kendinden sonra gelen (bir) ve (är) kelimelerile terkip edildiğinden mef'ul alâmeti bu mürekkebin hey'et mecmuasının sonuna ilhak edildi.

- Hepsini aldım - yerine (barçasını aldım) denir. (Barçasını) kelimesi -hepsini, cümlesini- demek olup (s)ise izafet ve (n) de mef'uliyyet alâmetidir.

§ 104. Zamire izafet edilmek istenirse, zamir mütekellime izafet edildikte (qulum turdı), (qulumnı urdum), (qulumuz turdı), (qulumuznı urduq) denir. Muhatap zamirine izafet edildikte (qulun turdı), (qulunuznı urdunuz) denilir. Gaip zamirine izafet edildikte (qulı turdı), (qulını urdum) ve (qulları turdılar) denilmektedir.

(Lar) harfi müfrede ilâve edilir. (Lar) dahil olan kelime (Sänçärnin qulları turmışlardur) cumlesinde olduğu veçhile, müfrede izafet edilip (lar) ın (r) harfi kesreli kılındıktan sonra, müzafın cemolduğuna delâlet ettiği gibi (Sänçärlärnin qulları turmışlardur) gibi misallerde, müzaf ileyhin cemolunduğuna delâlet eder. Bunlar makam karinesile malûm olur.

dum) yahut (bitidim) ve yahut de (çizdim) denir. -Sencer ile geldim- mukabilinde (S. bilä käldüm) denir. İşte Türkçede huruf izafet yukarda zikredilenlerden ibaret olup bunlar, arapçadaki harf cerlerin hilafına olarak misallerde görüldüğü veçhile kelimenin sonuna lahik olurlar.

§99. Bu harfler ism-i zahirlere lahik oldukları gibi ism-i zahirlere de dahil olurlar. İsm-i zahire girmeleri keyfiyeti yukarda misallerle gösterilmiştir. İsm-i zamire ise duhulleri şöyledir: -benden ve ilahare-yerine (mändän), (bizdän), (sändän), (sizdän), (andan), (anlardan) denir. -Benimle ve ilahara - mukabilinde de (mänimbilä), (bizinbilä), (säninbilä), (sizinbilä), (anınbilä), (anlarınbilä) denilmektedir.

§100. -İle-manasına olan (bilä) zarf kabilinden olup kendisine (dä) harfi dahil olmaz. -Yanında- manasına olan (qatı) ise buna muhaliftir. Ms: (qatında) şeklinde istimal edilir.

LXX. ANT

§ 101. Türkler yemin ederlerse -yemin ettim gitmiyeceğim-mukabilinde, istikbal için olduğu takdirde, (antiştim barmağamän), nefi hal için (barmasmän), mazi için ise -varmadım- yerine (barmadım) derler.

(Üçün) kelimesi ta'lil için olmakla beraber, istikbalde bir şeyi yapıp yapmamak hususunda yeminde de istimal olunur. Ms: (S. başı üçün), (S. közi üçün), (S. çanı üçün) denir. Bunlardan herbirini yemin mevkiinde istimal ederler. Yapacağım yahut yapmıyacağım diye yemin edilen şey (مقسم عليه) ister menfi isterse müsbet olsun bu yeminlerden sonra zikredilir. Ms: (S. közi üçün Sonqur bardaçıdur) denir. (مقسم عليه) i (قسم) e takdim ederek (Sonqur bardaçıdur S. közi üçün) demek de kabildir.

Kayıt: [Beylik] kendi kitabında deyorki: Bizim memleketimizde bu yeminlerden hiç birini istimal etmezler. Her hangi biriniz yemin edecek olursa, Kıpt hisabında yetmiş aktında büküldüğü gibi, şehadet parmağını tırnağına bitişmiyecek surette büker ve bu ant filan işi yapmadım, yahut yapmam der. Bu suretle yalan yere yemin etmediği gibi yeminden sonra da yemini bozan olmaz. Bu yeminin manası -eğer yeminde yalan söyleyorsam bunun gibi kanbur olayım- demektir.

LXXI. HARFSIZ İZAFET

(Hakiki izafet)

§ 102. Türkçede müzaf ileyh müzafe takaddüm eder. -Sencerin kulu kalktı- mukabilinde (S. qulı turdı) denir. (Turdı) fiilini takdim ederek söylemek de caizdir. İzafetin bir kısmı ma'rife bahsinde zikredildi.

Müzaf ileyh ism-i istifham olduğu takdirde -kimin kulusun- yerinde

2-(ğan), 3-(dä), 4-(daqın), 5-(bilä) dir. Türkçede teşbih harfi yoktur. Eğer teşbih manasını ifade etmek isterlerse (kibi) ve (däki) gibi isimlerle yahut da (oqşar) gibi fiille ifade ederler. (Oqşar) kelimesi aslında (q) la dır. Türkçe fasih konuşamayan kimseler (q) harfini (x) ye kalp ederler. (Oqşar) fiilinden mazi sigası (oqşadı) olup -benzedi- manasındadır.

§ 95. Yemin için istimal edilen harf (üçün) [1] dir. Arapçada (على) harfile ifade edilen -üzerinde- manası (üstündä) kelimesile ifade edilir. Ms: -Sencer beygir üzerindedir- mukabilinde (at üstündädür S.) denir.

§ 96. Harf-i izafetin yedincisi -mülk- manasını ifade eden (nin) dir. Ms: (sän kimninsän), (bu Sänçärnindür) denir. Türkmencede ise evvelki (n) harfi hazfedilerek yalnız (k) heyşumiyye ile (Sänçärigdür) denilmektedir.

Sekizincisi (bärü) lâfzıdır. -Zaman- manasını ifade etmek için istimal edilir. Bir fiilin imtidadını yahut iptidasını gösterir. Ms: (dünä kündän bärü körmädüm) denir. Burada (dünä) = dün, (kün) = gün, (dän bärü) -malûm-, ve (körmädüm) = görmedim.

Keza (dän barü) manasında (ğalı) lâfzı istimal edilir. Ms: (män barğalı), (män turğalı) denilir.

§ 97. Keza harf-i izafet cümlesinden (dän), (dä) ve (daqın) lâfızları vardır. Ms: (ävdän käldüm), (ävdä idüm) (ävkädaqın yüridim) denir. Burada (äv)-bugünkü manasında-(kä) ila (ğa) ise evvelkisi ince, ikincisi kalın kelimenin sonuna lahik olup, arapçadaki (الى) manasını ifade ederler. Lâkin sonlarına (daqın) kelimesi ilâve edilmek suretile istimal olunur. Ms: -Mekkeye kadar yürüdüm-yerine (Mäkkäkädaqın yüridim) denir. -Bu taraftan o tarafa kadar yer senindir-mukabilinde (bu uçdan bu (?) uçğadaqınça yir sänindür) denilmektedir. İki (n) harfinden biri hazfedilerek (sänindür) [2] denir. Bazan (daqınça) terkibinden (ça) yı hazfederler.

-Ava çıktım- yerine (avğa çıqtum)denir.

(Ğa) harfi yukarıki misallerde gösterdiğimiz veçhile (الى) manasına olduğu gibi (علت) manasını ifade eden (için) yerinede de istimal edilir. Ms: (Sançarğa turdum) denir ki bunun yerinde (S. üçün turdum) da denir.

§ 98. (Daqın) kelimesi-vasıl oldu, irişti-manasına olan (däkdi) kelimesinden müştaktır. -Kalemle yazdım- mukabilinde (qaläm bilä yaz-

---

[1] Nushalarda yalnış olarak (üçen) yazılmıştır.

[2] Nushalarda iki (n) den birisi hazfediliyor denilmektedir. *Halbuki iki (n) den birini hazfettikten sonra (sendür) olur. Bu takdirde kelime (senindür) olacaktır (?). Aksi takdirde hiç bir na anlaşılmayor.*

denir. -Otuzda- (otuzär) aslı itibarıyla (otuz är) denir, yüze kadar. -Yüzde- (yüzär käldi), (ikiyüzär), (üçyüzär), (dört yüz är) denir, bine kadar. -Binde- (min är), (iki min är), (on min är) denir. Yukarda zikredildiği veçhile, her hangi adet olursa olsun temyizi ancak müfret olur. Müfret adetlerden ism-i fail bina etmek istenilirse (ilkinçi), (ikinçi), (üçünçi), (dördünçi), (beşinçi), (altınçı), (yädinçi), (säksinçi), (toqsınçı) ve (onınçı) denir. Mürekkep adetlerde de böyledir. Ms: (on birinçi) ve (on ikinçi) gibi ki -yirmiye- kadar böyledir. -Yirmi- de, her ne kadar arapçada söylenilmiyorsa da, (yikirminçi) denildiği gibi bundan sonraki her on başında [1] da -yüze-kadar böyle denir. -Yüz- de ise (yüzinçi) denir. Yüzün fazlasında (olesinde) ise ism-i fail sîgasıyla söyledikleri işitilmemiştir. Keza Türkçede ma'dûl ism-i adetlerde işitilmemiştir. Ma'dûl adetle ifade edilen manayı ifade etmek isterlerse, sonuna bir (n) ilâve ederek asıl adedi tekrar ederler. Ms: (birin birin), (ikin ikin) derler -ona- kadar. -On- de ise (onın onın) derler.

Esma-i a'dade de içtima alametinin keyfiyet ilhakı meselesi huruf ziyade bahsinde zikredildiğinden burada tekrarına lüzum kalmamıştır [2].

Mekilatta (ölçekle ölçülen şeyde) ise -önümde bir ç[illegible]p buğday var- mukabilinde (bir [illegible] buğday bar q[illegible]mde) denir. T[illegible] şeyde de -önümde bir batman zeytun yağı var- yerine (bir batman yağbar qatımda) denir. Arşınla ölçülen şeyde ise -önümde bir arşın kumaş var- mukabilinde (bir qarı ton bar qatımda) derir. Keza -önümde bir karış yer var- mukabilinde (bir qarış yar bar qatımda) denilmektedir. Bunların hiç birinde temyizin mümeyyeze takdimi cinesi caiz değildir. Sonradan temyizi zikretmek şartıle temyizin muradiyeni tahsis etmek kabildir. Ms: (üç uçar käldi) denir ki mana itibarıyla -adamlardan üç adam geldi- demektir.

LXVIII. TENAZÜ

§ 93. Baza kere iki veya daha ziyade fiil bir isme veya daha ziyadeye teveccüh eder. Ms: -sevdi vurdum, şitem ettim, sevdim- mukabilinde (urdum, söktüm, sävdüm [illegible] Särsdüm) denir. [illegible] olan (Sünçürdü) kelimesi[illegible] fiiller[illegible] cümlesini takdim yahut teehhürinden tehir caiz olduğu gibi, fiillerden her hangi biriyle diğerinin arasında zikretmek de kabildir.

LXIX. İZAFET

§ 94. İzafet hem harf ve hem de harfsız olur. İzafet harfleri: 1-(dän).

[1] [illegible]
[illegible].

[2] Huruf ziyade bahsine [illegible]

kabilinde (yämädüm maqar ämäk) denir. Fakat (ämäkni) demek de caizdir.

Yukarıda misallerini gösterdiğimiz veçhile, istisnalar, muttasıl ve müferra' oldukları gibi (kişilärni kördüm maqar at) terkibinde olduğu gibi münkati' de olurlar.

İstisnayı fiil ile (مستثنا) beynine idhal ederek (kişilär maqar S. turdılar) demek caiz değildir.

§ 90. -Gayır- kelimesine müradif olan (özkä) ve (ayruq) kelimelerile de istisna edilir. Ms: (kişilär turdılar Sünçärdän özkä) ve (Sünçärdän ayruq) denir. (S. özkä) ve (S. ayruq) istisnalarını yalnız fiil ve yahut yalnız (مستثنا) üzerine takdim caiz olduğu gibi fiil (فعل) üzerine de takdimi kabildir.

(Özkä) ve (ayruq) kelimeleri istisna-i münkati' de de edat istisna olarak istimal olunur. Ms: (kişiläri kördüm attan özkä) yahut (attan ayruq) denir. (Attan) kelimesi aslıda (atdan) olup (d) harfi (ط) ye kalpedilerek evvelkisine idgam olunmuştur.

İstisna-i muttasılda olduğu gibi istisna-i münkati'de de müstesnayi takdimi caizdir. Eğer cümle-i ismiyyeden istisna edilirse -İnsanlar kardeşlerindir ancak Sencer-yerinde (kişilär qarındaşlarındır maqar S.) denir. Yukardaki cümlelerde takdim edildiği gibi burada (maqar S.) istisnasını takdim etmek caiz değildir. Eğer isim olan (özkä) ve (ayruq) kelimelerile istisna edilecek olursa (Sünçärdän özkä) ve (Sünçärdän ayruq) denir. Bu takdirde cümle-i fiiliyyede zikrettiğimiz gibi hem takdim ve hem de tehir caizdir.

LXVII. TEMYİZ

§ 91. Türkçede fail yahut meful'den menkul temyiz yoktur. Türkler arapçada temyiz şekline konulmuş fail ve mef'ulleri olduğu gibi aslı üzerine ityan ederler. Ms: -Sencerin gönlü hoş oldu- mukabilinde (köngli yaqşı boldı) denir. Burada (köngli) - gönülü, (yaqşı) — hoş, iyi, ve (boldı) - oldu. -Yere ağaç diktim- yerinde aslı üzerine (diktim ağaç yärdä) denir.

§ 92. Gayr-i menkul temyizler ise sayı, ölçek, tartı ve arşın gibi mıkdarların cinsini beyan eden kelimelerdir. Sayının temyizinde -üç adam geldi- mukabilinde (üçär käldi) denir. Asılda (üç är) dir. (Üç) -üç- ve (är) -adam- manasına olup adedin temyizidir. Temyiz ancak mürekkeb olarak söylenir. -Bir adam- mukabilinde (birär), -iki adam- yerinde (ikiär) denir. Ona kadar böyle gider. -On bir adam geldi- demek istenirse (on birär käldi), (on iki är käldi), (on üçär) denir, on dokuza kadar. -Yirmi- de -(yikirmiyär), (ikirmibirär), (ikirmiyiki är)

nın ehemiyeti yoktur. Her ikisi ayni failden olanın misali zikredildi. İkisi iki failden olanın misali ise-Sencerin şerden korkmasından dolayı sana geldim- yerine (käldüm sağa S. yamandan qorqmaqından) denir.

Şimdiye kadar söylenilen fiil ile illet yekdiğerine zamanen mukarin olan mef'ul leh hakkındadır. Eğer fiil illete mukarin olmazsa -cenete girmekliğim için iman ettim -yerine(kirtündüm kirmääküm üçün uçmaqqa) denir. Burada (kirtündüm) = iman ettim, inandım manasındadır, (kirmä küm) = bu günkü manasında, (üçün)=harf ta'lildir, (uçmaqqa) kelimesinden - (uçmaq) = cennettir. (Uçmaq) kelimesindeki (q) harfine idgam olnan ikinci (q) ise mef'ul alâmetidir.

(Ni) harfi mef'ul bih sarihi iş'ar eder. (Qa) ile (ğa) ise gaye manasını müş'ir mef'ullere [mef'ul ileyhlere] dahil olurlar. Bundan dolayı (aqçanı birdüm Saçarğa) denir. Zira hakikaten verilen şey dirhem (akça) olup, Sencer ise kendisine pare def'olan kimsedir. Arapçada bunun naziri dirhemi Zeyde def'ettim yerinde istimal edilen (دفعت الدرهم الى زيد) terkibidir ki burada (ğa) yahut (kä) manasını ifade eden (الى) yi hazfederek (ادفعت الدرهم زيدا) demek caiz değildir[1].

Ta'lil manasını ifade için (kim) lâfzı da istimal edilir. Ms: - seni çağırdım ki yemek yiyesin - mukabilinde (ündädim säni kim aş yäkäsän) denir. Ta'lil harfi, ismin yanında olarak söylenmiş bu terkip en fasihdir. Fiilin yanında olarak (kim yäkäsän aş) demek de caizdir. Keza bu terkiplerin evvelinde (ündädim säni) yerine (säni ündädim) demek de kabildir.

LXV. MEF'UL MA'

§ 88. Mef'ul ma' -direk ile oturdum- yerine (olturdum diräk bilä) cümlesindeki (diräk bilä) gibidir. Burada (bilä) -ile- demektir. Bab-ı mahsusunda zikredildiği veçhile (من سبب) ye müradif olan (dan) harfinden başka istimal olunmadığı gibi mef'ul ma' da, (ile) ye müradif olan (bilä) kelimesi tasrih edilmeksizin, istimal edilmez. Burada fiili takdim ve tehir caizdir.

LXVI. MÜSTESNA BAHSİ

§ 89. -İnsanlar kalkdılar ancak Sencer-yerinde(kişilär turdular maqar S.) denir. (Maqar S.) istisnasını ne (turdılar) ve ne de (kişilär) üzerine takdim caiz değildir. İstisna-i müferr'ada ise -kalkmadı ancak Sencer- mukabilinde (turmadı maqar S.) denir. -Kalkmaz ancak Sencer- yerinde (turmağay maqar S.) denilmektedir.- Yemedim ancak ekmek- mu-

[1] Bu tanzire bakılırsa (a) nın hazfı caiz olup (ğa) ise gayri kabil hazfdir.

uzundur) denir. (Uzun) ile (sürmälü) gibi sıfatlar beyninde fark şundan ibarettir: (uzun) asıl vaz'ında sıfattır. (Sürma) ise isim olup asıl vaz'ında sıfat olmadığından ancak -sahip- manasına olan (lü) lâfzını ilhak ederek sıfat yapılır. (Körk) de böyledir. Bunun asıl manası -güzellik-demek olup aslıda vasıf değildir. Buna da(lü) lâfzını ilhâk ederek vasıf yapmışlardır. Şu halde Türkçedeki (lü) arapçada (ذوما),(ذوذهب) terkiplerindeki (ذو) gibi ism-i cinsden vasıf teşkil etmek için alettir. Binaen aleyh arapçada (ذوطويل) denilmediği gibi Türkçede de (uzunlu) denmez. Hakikaten sıfat olan -güzel- ise(حسن) kelimesinin müradifi olan (kökçäkdür)dir. Fakat bu kelime -tehannün ve şafkat- manalarını ifade ederek ancak küçüklerin güzelliğinde mustameldir.

LXII. İSM-İ MEF'ULÜN MEFUL BİHE TAALLÛKU (TA'DİYESİ)

§85.- Kulu vurulmuş bir adamı gördüm-yerine(bir ärni kördüm urulmuş qulı) denir. Fakat (kördüm bir ärni urulmış qulı)demek de caizdir. Burada sıfatın mevsufe takaddümü caiz değildir. Binaen aleyh (urulmış qulı bir ärni kördüm) demek caiz olmadığı gibi (bir ärni urulmış qulı kördüm) demek de caiz değildir. Belki fiil ya evvelki misalde olduğu gibi ortada zikredilir yahut yalnız mef'ul bihe takaddüm eder, sonra mevsuf ve daha sonra sıfat kaydedilir. -Babasına pare verilmiş bir adamı gördüm- mukabilinde yukardaki terkipler tarzında (bir ärni kördüm birilmiş atasına bir aqça) denir.

LXIII. MASTARIN MEF'UL BİHE TAALLÛKU (TA'DİYESİ)

§ 86. Mastarın mef'ul bihe ta'diyesi suretinde -Sencerin Sonkuru vurması şiddetlidir- mukabilinde (S. urmaqlıgı) yahut (urmaq Sonqurnı qatıdur) denir. Fakat (Sonqurnı S. urmaqı qatıdur) ve (S. urmaqı Sonqurnı qatıdur) terkipleri de caizdir. Türkçede arapçanın hilafına olarak, mef'uliyet alâmeti zahir olduğundan, ister faille birlikte isterse yalnız olsun mef'ul mastara takaddüm edebilir.

-Sencerin Sonkuru vurmasından hoşlandım- mukabilinde (sävdim S. urmaqnı Sonqurnı) denir. Fakat (S. urmaqnı Sonqurnı sävdim) ve (S. urmaqnı sävdim Sonqurnı) terkiplerinin istimali de caizdir. (S. sävdim urmaqnı Sonqurnı) ve (Sonqurnı sävdim S. urmaqnı) terkipleri ise caiz değildir.

LXIV. MEF'UL LEH

§ 87. -Seni sevdiğimden geldim- yerine (säni sävmäkimdän käldim) denir. Fiili tehir etmek caiz olduğu gibi takdimi de kabildir. Bu hususta illet ile fiilin her ikisi aynı failden yahut ikisi iki failden olma-

Seni zamiri de aslıda (sänni) olup (männi) zamirinde olduğu gibi tahfif edilmiştir. -Sizi vurdu- mukabilin de (urdı sizni), -onu vurdu- yerine (urdı anı) ve -onları vurdu- mukabilinde (urdı anlarnı) denilir. Türklerin istimalinde bu zamirler zamir münfasıl olduklarından, mezkûr misallerdeki mef'ullerden her birini fiillerine takdim ederek söylemek de caizdir.

Fail ve mef'ulün her ikisi zamir iseler -onu yidim- yerine (yädüm anı), -onu verdim- mukabilinde(birdüm anı) ve-Sencere elbiseyi verdim- yerinde (S. birdüm tonı anğa) denilir.

Eğer meful ism-i istifham ise -kimi vurdu-? mukabilinde (kimni urdun) denir. Ancak ism-i istifhami takdim ile söyledikleri mesmudur.

Eğer mef'ul ism-i şart ise -kimi vurursan vururum- yerinde (kimni ursan urğamän) denir. İsm-i şart olğandan dolayı bu surette de mef'ul bihi takdim vaciptir.

Eğer mef'ul bih ism-i mevsul ise -yanında vurduğum adamı gördüm- yerine (ol kim urdum sänin qatında kördüm) denir. Burada (ol) = o, (kim) = kimse demektir. (Ol) ile (kim) ikisi birlikte mevsul [o kimse ki] manasını ifade ederler. (Urdum) = fiil-i fail, (sänin qatında) = senin yanında manasında olup zarftır. Mef'ul bihe envaî kelamdan ancak fiil, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar taallûk eder. Diğerleri mef'ul bihe taallûk etmez.

LXI. İSM-İ FAİLİN FAİL VE MEF'ULE TALLÛKU

§ 84 1) İsm-i failin zahir olan faile yahut mef'ul bihe taallûku suretinde -Sencer Sonkuru yarın vurucudur- yerine (S. urdaçıdur Sonkurnı) denir. Faka (S. Sonqurnı urdaçıdur), (urdaçıdur S. Sonqurnı) ve (urdaçıdur Sonqurnı S.) terkiplerini de söylemek caizdir. Ahırında (mış) bulunan mazi için olan ism-i fail dahi müstakbel için olan ism-i fail gibi mef'ul bihe taallûk eder. Ve onda da yukarıda zikredilen terkiplerin cümlesi caiz olduğu gibi bunların her birine de (tur) ile beraber (mıştur) lâfzının ilhakı de caizdir.

2) İki mef'ule teaddi eden ism-i faillerde (S. birdäçidür Sonqurğa tonnı) denir. Bunda da yukarıda zikredilen terkipler suretinde takdim ve tehir caizdir. -Sencer Sonkuru kaim zenecidir ilerkle- mukabilinde (S.sağandaçıdur Sonqurnı uru turmış) yahut (turmış) denir.

Mübalegalı ism-i failde ise (S.urağandur Sonqurnı) denir. İsm-i failde zikredilen tetkiplerin her biri burada da caizdir.

3) İsm-i fail zahir olan faile taallûk ettikte -Sencer babası kaimdir- mukabilinde (S. atası turmış) denir.- Bu gibi kimse yüzü güzeldir- gibi sıfatlarda (bu yüzi körkülüdür), (közi sürmälüdür) ve (burnı

olduğu gibi nekire isimler de zul-hal olurlar. Ms: (är käldi külä) denir. Burada (külübän) ve (külüp) demek de kabildir.

13) Zul-hal ism-i mevsul ise, hal hiç bir zaman ona takaddüm etmez [1]. - Vuran kimse gülerek geldi - mukabilinde (urğan käldi külä), (külä käldi urğan) ve (käldi külä urğan) demek caiz olduğu halde (külä urğan käldi) demek caiz değildir.

14) Eğer zul-hal olan ism-i mevsul (ol kim) lâfzı ise - ol kim vurdu gülerek geldi- yerine (ol kim urdı külä käldi) denir. (Käldi külä ol kim urdı), (külä käldi ol kim urdı) demek de caizdir. Mevsul ile sılası beynini ne hal ve ne de fiil ile fasletmek caiz değildir. - Evde olan gülerek geldi - mukabilinde (ävdäki külä käldi), (käldi külä ävdäki) ve (külä käldi ävdäki) denir.

LX. MEF'UL BİH

§ 83. Mef'ul bih ya ism-i zahir ve yahut zamir olur. İsm-i zahir olduğu takdirde - balık yidim - gibi terkiplerde (balıqnı yädüm) denir. Burada (nı) mef'ul bih sarih alâmetidir.

Arapçada iki mef'ule tecavüz eden fiiller bu lisanda birine (ni) ve diğerine (ğa) yahut (kä) ile tecavüz eder. Ms: (Sançarğa birdüm) denir. Arapçada mef'ul evvel adedilen birinci mef'ule (ğa) ve arapçada ikinci mef'ul adedilen ikincisine ise mef'ul bih sarihde asıl olduğu üzere (ni) ilhak edilir ki, aksi caiz değildir. Ms: -Senceri çıkmış zannettim- yerinde (Sänçärni çıqınış sağandum) denir ki birinci mef'ule (ni) alâmeti dahil olur. İkincisi ise alâmetten tecrit edilir, ve ne (ni) ve ne de (ğa) alâmetlerinden hiç biri ilhak edilmez.

Mef'ulün ahır harfi ince ise(ğa)yerine (kä) gelir. Ms: (bäykä tonı birdüm)denir. Eğer fiil arapçada mef'ul ileyhe teaddi eden fiillerden ise, ince yahut kalın olduklarına göre, Türkler bu gibi fiillerin mef'ullerine (ğa) yahut (kä) ilhak ederler. (Sançarğa baqtım), (bäykä bärdüm) gibi [2].

Mef'ulun takdimi daha fasih ve daha çok vaki ise de, mezkûr misallerin her birinde mef'ulü tehir de caizdir.

Eğer mef'ul bih ism-i zamir ise - beni vurdu - gibi cümlelerde (urdı mäni) denir. Bu cümle aslında (urdı männi) olup aynı cinsden olan iki harf bir arada toplandığından evvelki (n) harfi hazfedildi. Evvelki (n) harfinin hazfedildiğini dememize sebep ikinci (n) in (y) ile beraber mef'uliyyet manasını ifade için getirilmiş olmasıdır. -Bizi vurdu- mukabilinde (urdı bizni) denir. -Seni vurdu- yerine ise (urdı säni) kullanılır.

---

[1] Misallerden anlaşıldığı veçhile fiilden ayrılarak yalnız hal takaddüm etmez demektir.

[2] Metinde (Sencerni baktım) diye bir misal vardır. Lâkin mahallinde değildir. Hata olsa gerektir.

- Sencer uzun boylu olarak geldi - yerinde (S. käldi uzun buluban); -gülerek geldi-mukabilinde (käldı külä), (külübän), (külüp); ve-ağlayarak geldi mukabilinde (ağlayu), (ağlayuban) ve (ağlayup); -bu ayaqta olduğu halde Sencerdir-yerine (bu Sänçärtür turuban) yahut (turup) ve yahut (turu) denir. (Turmış) demek de caizdir. Lâkin bu takdirde haber olur ve halden çıkar.

7) Zarfı hal yaparak-Sencer evde vuruldu-yerine (Sänçär uruldı ävdä),-önünde vuruldu-mukabilinde (alnında) denir. Keza-Sencer geldi halbuki gün döğmamış idi-cümlesine mukabil (S. käldi kün doğmamışiydi) denir. -Yüzü kırmızı olduğu halde Sencer geldi-yerine (S. käldi yüzü qızıl buluban) denilir. Bununla beraber hal manasını irade ederek yalnız (yüzi qızıl) demekle iktifa etmek caiz olduğu gibi (qızarmış yüzlü) demek de caizdir.

8) (Qızarmış) kelimesinin aslı (l) ile (qızıl) olduğu halde bu kelime (ra) ile söylenir. Çünkü (qızıl) kelimesinden fiil iştikak edilecek olursa (l) harfi (ra) ya kalpedilerek (qızardı) denir. Renge delâlet eden diğer fiilerde de böyledir. Ms: (sarğardı), (ağardı), (qarardı), (kökärdi), (yaşardı) ve (bozardı) denilir. (Ağardı) kelimesinde (q) dahi (ğ) kalpedilir.

9) Eğer hal olarak vaki olan cümle-i ismiyye menfi ise, o takdirde, - Sencer geldi halbuki gün doğmamış idi-gibi cümlelerde (S. käldı kün doğmamışiydi), (kun doğmaduqiydi), (yüzi qızarmamışiydi) ve (qızarmaduqiydi) denir.-Sencer gülerek keldi-yerine (S. käldi külär),- babası güldüğü halde Sencer geldi-mukabilinde (S. käldi atası külär) denir. -Sencer geldi velhal güldi-cümlesine mukabil (S. käldi küldi), -velhal ağladı-yerine (käldi ağladı), velhal babası ağladı-mukabilinde (atası ağladı),-Sencer gülmiyerek geldi-yerine (S. käldi külmäs)ve-velhal gülmedi-mukabilinde (S. käldi külmädi) denilmektedir.

10) (S. käldi külä) cümlesinden menfi hal teşkil etmek istenildikte (S. käldi külmädin) yahut (külmäyin) denir. (Atını mindim äyärläp) cümlesinde (atnı mindim äyärlämädin) ve (äyärlämäyin) denir. (Y) ile (mäyin) lâfzı Kıpçak lügatıdır.

11) Eğer hal mef'ule teallük ederse, - ekmek yiyerek geldi - ve - ata binerek geldi- gibi cümlelerde(ätmäk yiyü)ve(at binü) denir. (Binibän), (binip) ve (yiyibän), (yiyip) demek de caizdir.

Hal ister cümle, müfret, zarf, mecrur, müsbet, menfi olsun, yalnız fiile takdim edilerek söylenmesi en fasihdir. Fiil ile ismin her ikisine takdimi caizdir.

12) Yukardaki misallerde olduğu veçhile ma'rife isimler zul-hal

---

(k) olup sakin değildir. Sonra metinde "sükûnu üzere kalır„ denilir. Sükûnu üzere kalan nedir? Halbuki misalde (b) den maada sakin harf yoktur.

tine ziyade edilir. Ms: (yüri kälü) -gelerek yürü- ve (yüri sora) -sorarak yürü- gibi ki, ilk kelimede (v) ve ikinci de (elif) ilâve edilmiştir.

2) Her hangi bir fiilden hal teşkil edilmek istenildikte önce o fiilin emir sigasına bakılır. Eğer ahırı sakin ise bu emirden iştikak edilen fiil-i müzari nazar-ı dikkate alınır. Şayet müzaride harf müzariatın makabli (kälür) gibi meftuh ise emir sigasının ahırına (elif) ilhak edilir. Ms: -gülerek geldi- yerinde (külä käldi) denir. Eğer harf müzariatın makabli (külär) gibi mazmum ise emrin nihayetine (v) [1] ilhak ederek (kälü) denir. Eğer emrin ahırı her hangi hareketle mütaharrik ise, zammeli (y) ve ondan sonra (v) harfi ilhak edilir. Ms:- yıkayarak- mukabilinde (yuyu), -yiyerek- yerinde (yäyü), -ağlayarak- mukabilinde (ağlayu) ve -yürüyerek- manasında (yüriyü) denir.

3) Hallerden her birine kıyası ve muttarit olarak sakin (b) ilhak etmek caizdir. (B) ilhak edildikte bundan evvelki harfin nasıl talaffuz olunacağını bilmek için ondan evvelki harfe bakılır. Eğer zammeli ise (b) harfinden evvelki harf de zammeli kılınır. Ms: (sorup) gibi. Eğer fethalı veya kesreli ise (b) harfinden evvelki harf de keserli olur Ms: (kälip), (kirip) gibi. Eğer (ى) nın elfinden başka harf olduğu halde sakin ise sükûnu üzerine kalır. Ms: - darılarak - manasında olan (yäkirip) gibi [2]. Ahırında (ى) olan fiillerde ise (ى) nın elifi (y) harfine kalpedilir ve (y) zammeli kılınır. Ms: (sözläyüp) (ağlayup) gibi. (ى) nın elfini hazfederek (sözläp) ve (ağlap) demek de caizdir.

4) Halin ahırına ilâve edilen bu (b) harfine bazan sakin (n) ilhak edilir. O zaman (b) harfi fethalı olur. Ms: (külüban), ve (kiriban) gibi. Bu (n) harfi halde mübalega manasını ifade eder. Bunu ilâve etmekle hal kelimesi tekrar edilmiş gibi olur. Ms: (külü külü) gibi tekrar edilmek suretile de hali te'kit etmek caizdir.

5) Halin sahibi ister müfret ister cem olsun, hal daima müfret olur cem olmaz. Bundan dolayıdır ki (kälülär), (soralar) ve (kälipiär) demek caiz değildir.

6) Hal kelimesinin müştak olması ve mütahavvil manaya delâlet etmesi şarttır. [Yani halde iştikak ve intikal şarttır]. Bundan dolayı -Sencer esmer olarak geldi- cümlesi mukabilinde (S.käldi buğday änlü bulıuban) denir. -Sencer uzun olarak geldi- yerinde (käldi uzun buluban) denir. Tahlile göre (buğday) -bugünkü manasında- (än)-renk-, (lü)-li-ve (bluban) -olarak- demektir.

---

[1] Yani (u) ve vahut (ü)

[2] Metinin bu kısmı anlaşılmadı. Mukayese et Metin S. 137a. Buyuk ihtimalle ibarede eksiklik vardır. Metinde (ى) nin elifinden gayri harf olduğu halde sakin ise, deniliyor. Burada sakin ne olduğu belli değildir. (B) harfinin makablinin makablimi? Halbuki (yekrip) de o harf

burada (m) mütekellim için olup evvelki (n) hazfedilmiştir. Bunlar hiç bir zaman (n) harfini isbat için (üstünimdä) diye söylemezler.

Zarf-ı mekânlar, zarf oldukları müddetçe (dä) den başka istimal olunmazlar. Bunlara (dä) den gayri harflerin de duhuli caizdir. Lâkin o zaman zarf olmaktan çıkar. Ms:-arkasından irişti-manasına (ardından yätti) denir.

§81. (Oŋun) ile (soŋun) kelimeleri bazan-evvel-ve-sonra- manalarında istimal edilirler. Bu takdirde bunlar için izafet lâzım olmaz. Çünkü bu zaman bunlar zarf-ı mekân olmaktan çıkmış ve zarf-ı zaman olmuşlardır. Ms:-önce kalkdım-manasına (turdum oŋda) denir. (Burun) kelimesi keza-evvel- manasınadır.

(Soŋun) kelimesinde ise -sonra kalkdım- manasında, (ra) ile (soŋra turdum) demek kabil olduğu gibi, bir de kelimenin sonuna bir (d) harfinin ilâvesile (sonda) da demek olur.

(Tünla), (tanla) ve (soŋra) gibi kelimelrdeki (l) ile (ra) harfleri arap çanın (ڈ) müradifi olan (da) manasını ifade ederler.

-Senden sonra geldim- demek istenildikte (käldim sändän soŋra) denir. -Senden evvel geldim- mukabilinde de (käldim sändän burun), (käldim sändän ilgürü) ve (käldim sändän öydin) cümleleri kullanılır.

(İlk) kelimesi -evvel- manasınadır. (İlgärü) kelimesindeki zammeli (ra) harfi (da) manasındadır.

Zarf-ı zamanlarda olduğu gibi bu zarflara da lâzım, çamit ve mutasarrıf olan her fiil taallûk eder. Bundan dolayı camit olan (dägül) fiilinde de (ardında S. turmış dägül) ve (S. turmuş dägül ardında) denilir.

Zarf-ı mekânlarda müphem zarf yoktur. Bunlar daima izafetle muhtas olarak istimal edilirler [1]. Yukarıda zikredilen misallerdeki (n) harfleri (ŋ) iseler hitap, halise iseler izafet içindirler. Sağır (n) ile (n) halise cemedilerek (ardınında) diye söylenmez. Zira o zaman (n) zarfın gaibe ve (ŋ) in ise muhatapa izafet edildiğine delâlet etmiş olur. Zarf-ı mekânlar mütekellime izafet edilecek oldukları zaman -diğer şeyler ilâve edildikte olduğu gibi — gerek cem ve gerekse müfret olsun mütekellim zamiri ilhak edilir. Ms: (ardımda) ve (ardımızda) denir.

(Ardında) kelimesi ise muhatap ve gaipten her ikisine salihdir. Her hangisine ait olduğunu önündeki zamir münfasıl gösterir. Ms: hitapta (sänin ardında) gaipte ise (anın ardında) ve (anların ardında) denilir.

LIX. HAL

(Bir işi yaparken bulunduğun hali gösteren kelime)

§ 82. 1) Halin alâmeti (v) yahut (elif) den ibaret olup fiilin nihaye-

[1] Halbuki yukarıda bunlardan bazılarının ancak izafetle istimal olundukları kaydedilmiştir.

Mastar iki kısımdır: a) müphem (mutlak) b) muhtas (mukayyet).

a) Müphem mastarın misalleri yukarıda zikredilmiştir.

b) Mukayyet mastar ise ya sıfatla hususiyet kazanmış olur (qatlı urmaq urdum) gibi yahut izafetle hususiyet kespetmiş olur. Ms: (urdum Sänçär uruşın)gibi. Burada (urmaq)demek de caizdir. Keza burada izafet kesresinden sonra mastarın ahırına lahik olan sakin (n) in aslı (uruşnı) olup nihayetindeki (nı) mef'ul bih alâmetidir. Kesre ise zamir gaibe izafet edildiğindendir. Bilahara (ya) hazf ve (n) ise sakin olduğu halde ipka edildi. Aslı üzere (uruşnı)demek de caizdir.

LVII. ZARF-I ZAMAN

§ 79. Zarf-ı zaman iki kısımdır: a) Müphem ve b) Muhtas.

a) Zarf-ı zaman müphem (kündüz), (tünlä), (tanla), (tanda), (käçä), (quşluq), (kindin) ve (duşta) ki Türkmencesi (öylä) gibi lâfızlardan ibarettir.

b) Bu zarflara izafet edilirse yahut bir sıfatla sıfatlanırsa zarf-ı zaman muhtas olur.

Bu zarflara fiil müteaddı ve hem de fiil lâzım taallûk eder. Müteaddi fiilde (tünlä urdum Sänçärni) denildiği gibi, lâzım fiilde de (tünlä turdum)denir. Fiili zarftan hem evvel ve hem sonra söylemek de caizdir. Bu hususta fiilin mutasarrıf veya gayri mutasarrıf olmasının farkı yoktur. *Mutasarrıf fiillerin misali yukarda zikredilmiştir.* Gayri mutasarrıf fiilde ise (bukün Sänçär turmış dägül) ve (Sänçär turmış dägül bukün) denir.

LVIII. ZARF-I MEKÂN

§ 80. Zarf-ı mekândan bazıları bundan ibarettir: (üstündä),(altında), (önündä)- sağında-, (sonında), (alnında), (ardında) ve (qarşunda). Bu zarflardan bazıları ancak izafetle istimal olunduklarından mezkûr misallerde muhatap zamirine izafet manasını müş'ir olan (n) harfi ilhak edilmiştir.

(Üstündä) kelimesinin aslı (üstünindä) dir. Birinci (n) asıl kelimede olup ikincisi zarfın müzaf ileyhi olan muhatap (n)i dir. İki (n) bir arada cem olunduğundan tahfif için birisinin hazfi caizdir. Bundan dolayı da bir (n) telaffüzda hazf edilmiştir. Hazfedilen (n) harfi ise asıl kelimede olan birinci (n) dır. Zira ikinci (n) bir mana ifade etmek için buraya idhal edilmiştir ki hazfedildiği takdirde kastedilen mana gayıp olmuş olur. Türklerin-üzerimde-manasında olan (üstümdä) kelimesi evvelce gelen (n) harfinin hazfedilmiş olduğunu kat'i surette göstermektedir. Çünkü

manasına olan (döşädi) den (döşändi), -öldürdü- manasına kullanılan (däpälädi) den (däpäländi) denir. Bunların müzarilerinde (yämür), (yunur), (sınur), (däpälänür) denir. Emir gaip için ise (yänsün), (yunsun) (sınsun) ve (sınansun) denir. İkinci harfi sakin (l) olan fiillerde ezcümle (aldı) dan (alındı), (saldı) dan (salındı) denilir.

Eğer fiil iki harfli olup da ikinci harfi (l) olmadığı halde sakin ise yahut yukarıda ve şimdi zikredilen kısımlardan gayri ise, sakin bir (l) ziyade edilir. Ms: (urdı) fiilinden meçhul sigası yapılmak istenilirse (uruldı), (urulur), (urulsun) ve (urulğay) denir. İster mazi ve isterse müzari ile emirde olsun (l) harfile (n) in ziyade edilmesi muttarittir.

Meçhul fiilde olduğu gibi fail zikredilmedikte onun yerine beş şeyden biri kaim olur:

a) (Aş yändi) ve (yändi aş) cümlelerinde olduğu gibi mef'ul bih.

b) (Urmaq, uruldu) de oldugu gibi mastar.

c) (Bukün uruldı) de olduğu gibi zarf-ı zaman.

ç) (Ardında uruldı) ve (alnında uruldı) gibi zarf-ı mekân.

d) (Sänçärdän alındı) gibi carı mecrur.

Eğer fiilin iki mef'ulü olup birinci mef'ul ikincinin gayrı ise (birildi Sançarğa bir aqça) şeklinde söylenir ki fiil, birinci mef'ule harf-i izafet olan (ğa) ile teaddi ettiği halde ikinci mef'ule bilavasıta taallûk eder. Mef'ullerin şekilleri muhafaza edildikten sonra istenildiği veçhile takdim ve tehir icra edilebilir. Ms: (Sançarğa bir aqça birildi), (bir aqçabirildi Sançarğa) ve (birildi bir aqça Sançarğa)gibi.

(Sağandı) ve (bildürdi) fiillerinden meçhul sigası teşkil edildiği işidilmemiştir.

LV. FİİLİN MÜTEALLAKATI

§ 77. Müteallakat fiil şunlardan ibarettir. Mastar (mef'ul mutlak), zarf-ı zaman, zarf-ı mekân, hal, mef'ul leh, mef'ul ma', müstesna ve temyiz. Temyizin hükmü müstasnadan sonra zikredilecektir.

LVI. MASTAR

(Mef'ul mutlak)

§ 78. Türkler mastarı umumiyetle fiile takdim ederler. Ms: (yiyiş yädüm), (uruş urdum), (urmaq urdum), (turuş turdum) ve (turmaq turdum) derler.

Kayıt: İlk iki misallerdeki (ş) harfi tasrif bahsinde de zikredildiği veçhile mastar manasında mubalegayı ifade eder [1].

[1] -Öyle bir uruş ki- ve -öyle bir yiyiş ki- gibi bir manayi ifade eder.

istifham edildikte fiile takdimi lâzımdır. İsimden istifham edildikte ise isme takdimi vacip değildir. Ms: -Sencer nasıl durmuştur- mukabilinde (Sänçär näçük turmışdur) denir.

§74.Türkmen lügatinde olan (nätä) -nasıl-manasına olup (näçä) ile ayni hükümdedir. Arapçadaki (لِمَ) -için- mukabilinde (nälük), Türkmencede ise (nişä) denir. Arapçanın (لأي شيء) mukabilinde (nä üçün), (مَ) yerinde (nädän) denilmektedir. Ms: (nälük turdun), (nişä turdun), (nä üçün turdun) ve (nädän turdun) gibi. Keza -Sencer ne güzel adamdır -mukabilinde (nä körklü kişidür) denir. Burada (nä)- bugünkü manasında-dır, (körklü) = güzel, (kişi) = insan ve (dür) -edat-ı te'kitdir. Keza-ne fena adamdır- manası mukabilinde (nä yaman ärdür) istimal edilir. -Sencer ne uzun adamdır- mukabilinde (Sänçär nä uzun ärdür) ve -yazın nedir- manası yerinde (nä näsänädür bitin) denir. Burada (näsä) -şey- manasındadır. İkinci (nä) te'kit olduğu gibi (dür) de te'kittir. (Bitin) ise -yazın- demektir. (Bitin) kelimesini takdim ederek (bitin nä näsänädür bu) demek caiz olduğu gibi sadde (nä näsänädür bu) da denir. Ayrıca (bu) lâfzını takdim etmek de caizdir.

LIII. FİİL-İ NEHİ

§75. Nehi harfi tıpkı nefi harfi gibi fethah (m) den ibarettir. Lâkin nefi, mazi, müstakbel, hal fiillerinden her birine taallûk ettiği halde nehi ancak fiil müstakbele taallûk eder. Gaip sigasile nehi etmek istenilirse müfrette (Sänçär kälmäsün) cemde (Sänçälär kälmäsünlär) denir. Muhatap sigasile nehi yapıldıkta müfrette (sän kälmä) denir. (Bäylik)in kitabına nazaran ise (barmama), (olturmama), (yatmama) demek de caizdirse fakat böyle söylemekle -yazıklar olsun sana- demek gibi fil-cümle tahkir manası tazmin edilmiş olur. Cemde (siz kälmäniz) denilirse de fakat (siz kälmänizsiz) şeklinde de istimali caizdir. Mütekellim sigasile nehi etmek istenirse müfrette (kälmäkäyim) cemde (kälmäkälim) denir.

LIV. MEÇHUL FİİLİN İ'RAP CİHETİNDEN FAİLİ

§ 76. Meçhul fiil teşkil etmek için, ilerideki tafsil üzere, ya sakin (l) ve yahut sakin (n) ziyade edilir.

Tafsil bundan ibarettir: Eğer fiil bir harfli yahut iki harfli olup da ikinci harfi mütaharrik yahut sakin (l) yahut (ى) [1] ise sakin bir (n) ziyade edilir. Ms: (yädi) den meçhul sigası yapılmak istenilirse (yändi), -yıkadı- manasına olan (yudı) dan (yundı), -kırdı- manasını ifade eden (sıdı) dan (sındı), -tecrübe- manasına olan(sınadı) dan (sınandı), -yazdı-

[1] Metinde (الف العين) kaydi fazla olsa gerek. Mukayese et Metin. S. 133[19].

din-mukabilinde (qayda yädin), -ne yedin- yerine (nä yädin) ve -kimi vurdun- mekamında (kimni urdun) denir. Bunda ism-i istifhamı takdim elzemdir.

7) (Nä) lâfzı (kim) lâfzından daha şümullüdür. Zira (nä) kelimesile hem akil ve hem gayr-i akilden soruldugu halde (kim) ise yalnız akilden suvala mahsustur.

8) Eğer istifhaf cümle-i ismiyyeye taalluk ederse -ne zaman gün doğmuştur-denilmek istenildiği zaman (qaçan kündoğmuş),- nerede gün doğmuştur - mukabilinde (qayda kündoğmuşdur) denir. (Nä) ile (kim) den sonra cümle-i ismiyye vaki olmaz. Yani (nä) ile (kim) ism-i istifhamlerile cümle-i ismiyyeden istifham edilmez.

§ 71. (Näçä) kelimesi de ism-i istifham cümlesinden olup arapçadaki (كم) yerinde adetten suval içindir. -kaç defa vurdun- demek istenildikte (näçä urdun) denir. Burada (näçä) lazım takdim vacibdir. -Kulların kaçtır- mukabilinde (qulların näçädür) derler. Fakat burada (näçädür qulların) demek de caizdir. (Näçä) ile istifham edildikte temyiz zikredilecek olursa istifham edilen şeyle ism-i istifham arasında zikredilir. -Kaç adam vurdun- mukabilinde (näçä kişi urdun) ve -kaç adamlar vurdun- yerine (näçä kişiler urdun) denir. (Näçä) lâfzının temyizi hem [illegible] ve hem de [illegible] olur.

(Näçä) kelimesi ism-i istifham olduğu gibi -kesret- manasını ifade için haberiyye olarak da istimal edilir. Ms: (sultan näçä sänink[illegible] kişilärkä altun birmädi) gibi. Burada (kä) mef'uliyet alâmetidir. (Birmädi) zahirde [illegible] olup hakikatta isbattır. Cümlenin manası -sultan çok senin gibilere altun verdi-demektir.

(Näçä) kelimesinin istifhami yahut haberi olduğu ancak karine ile malûm olur.

§72. Bir de(näçä)manasında(qaç)kelimesi vardır ki onunla da istifham edilir. (Qaç) kelimesinin hükmü (näçä) ninki gibidir. Yalnız şu var ki (qaç) kelimesile istifham edildikte temyizi zikretmek lâzım gelir. Ms: (qaç käz urdun) gibi. Lâkin bu, fiilden istifham edildiktedir. Eğer (qaç) kelimesile isimden istifham edilir ve (qaç) isimden mukaddem zikredilirse bu takdirde isimden sonra bir (bar) kelimesi ilâve edilmekledir. Ms: (qaç qulun bar) gibi. Eğer (qaç) kelimesi isimden muahher zikredilirse o zaman (qulun qaçtur) denir. Burada (bar) zikredilmeyerek yerine (tur) ilâve edilir. (Bar) -var ve mevcut- manasındadır. (Tur) ise mücerret te'kittir.

§73.İsm-i istifhamdan birisi de(näçük)dür. Bununla keyfiyetten istifham edilir. Ms: -nasıl durdun- mukabilinde (näçük turdun) ve -Sencer nasıl- yerinde (Sänçär näçük tür) denir. (Näçük) kelimesile fiilden is-

le-i fiiliyyeden istifham edildiği zaman-ki burada maksut olan budur-fiil, ya gaip ya muhatap veya da mütekellim için olur. Eğer gaip için ise, mezkûr fiil ister mazi ve hal ve isterse müstakbel olsun ve keza ister müfret olan faile ve isterse cem olan faile isnat edilmiş olsun, harf istifham fiilin ahırına lahik olur. Ms: (Sänçär käldimü) denilmektedir. Burada (m) harfinin zamme ile talaffüz caiz olduğu gibi kesre ile de söylenmesi caizdir. Lâkin zamme ile telaffüz asıldır. Kesre ise ancak makabline tâbi kılmak için tecviz edilmiştir. Ms: (Sänçärlär käldilärmü)denir. Müstakbelde ise (kälkämü) ve (Sänçärlär kälkälärmü) denilir.

1) Muhatap için ise mazide (ŋ) ile (sän käldiŋmü) denir. Muhatap (n)i olan (ŋ), harf-i istifhama idgam edilmez. Cemisinde (käldiŋizmü) denilir.

2) Hal için müfret muhatapta (kälürmüsän), cemi muhatapta (kälürmüsüz) denir. Müstakbel için müfret muhatapta (kälkämüsän), cemi muhatapta (kälkämüsüz) denir.

3) Eğer mütekellim için ise, mazide müfret için, mütekellim zamirini harf-i istifhama idgam ederek (käldimmü) cemde de (käldükmü) denilir. Halde ise müfret için (kälürmümän) cemde (kälürmüsüz) denir. Müstakbelde müfret için (kälkämümän) cemde (kälkämüsüz) [1].

4) Emir, nefi, nehi istifhamdan her hangi birisi mef'ul bihe tallûk ettikte bu lisande mef'ul bihi takdim etmek asıldır. Bununla beraber tehiri de caizdir. Emir ile nehi de ise tehir asıldır. Fakat takdimi de caizdir.

Kayıt: Ebû-Hayyâna göre arapçada bu şekil muhalfitir.

5) Eğer istifham cümle-i ismiyyeye taallûk ederse, bu takdirde harf-i istifham cümlenin nihayetine lahik olur. Ms: (kündoğmuşmudur) gibi. Edat istifham harf olmayıp isim olduğu takdirde ya müfrete ya da cümleye taallûk eder. Eğer müfrete taalluk ederse -Sencer neredediir- mukabilinde (qaydadur Sänçär), -harp ne zamandır- yerine (qaçandur sançış), -Sencer kimdir- yerine (kimdür Sänçär) ve -bu nedir- yerine (nädür bu) denir. İsim-i istifhamı müfret isimden tehir ederek (Sänçär qaydadur), (sançış qaçandur), (Sänçär kimdür) ve (bu nädür) demek de caizdir.

6)İstifham cümleye taallûk ettiği takdirde ya cümle-i fiiliyyeye ya da cümle-i ismiyyeye taallûk eder. Eğer cümle-i fiiliyyeye taallûk ederse bu takdirde -ne zaman yedin- mukabilinde (qaçan yidin), -nerde ye-

[1] [illegible] istifham yapmak bahsi [illegible] [illegible] [illegible]. Metinde [illegible] [illegible] dedikten sonra [illegible] cevabı [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible]

etmek de caizdir. Müstakbel için müfrette (kälkämän), Türkmencede (käläm) denir. (Käläm) kelimesi aslıda (kälämän) dir. Lâkin (n) harfi hazfedilerek (m)e sükûn verilmiş ve (elif) ile (m) beyninde iki sakin içtima ettiğinden (elif) in hazfile (käläm) olmuştur [1]. Cemde (kälkäbiz) ve (kälkämiz) denir. Türkmen lisanında ise (b) harfi (v)e kalp ve (v)in zammile (käläviiz) istimal edilmiştir.

5) (Män)ve(miz)zamir münfasıldır. Bunun delili müptedaî olarak vaki olmalarıdır. Emrin isnat keyfiyeti fiilin taksimi bahsinde zikredilmiştir.

Kayıt : Nefi, istifham ve nehi dahi fiile ariz maaniden olup her birinin bir çok ehkâmi vardır. Bunlar ayrıca bahsedilecektir.

LI. FİİL-İ NEFİ

§ 69. Harf nefi fethalı (m) olup fiilin sonuna lahik olur. Ma : mazi için (Sänçär kälmädi) ve (Sänçärlär kälmädilär), hal için (Sänçär kälmäs) ve (kälmäslär), müstakbel için (kälmäkäy) ve cem için (kälmäkäylär) denir. Bu fiiller gaipe mahsustur. Muhatap için ise mazide (kälmädin), (kälmädiniz), halde (Kälmässän), (kälmässilär) ve (kälmäslärsiz), müstakbelde müfret için (kälmäkäysän), buna mukabil Türkmencede (kälmiyäsän), cemde (kälmäkäysiz), denir.

(Kälmiyäsän) kelimesinin müspet halinde aslı (kälmayäsän) dir. (Sän) ilhak olunmadan evvel Türkmencede bu fiilin aslı (کلا) - kälä - idi. Buna (sän) zamiri ilhak edildikte elif hazfedilmiştir. Nefi teşkil edilmek istenildiği zaman nefi harfi olan (m) i fiilin ahır harfi olan (l) ile harf-i istikbal olan (elif) arasına idhal edilir. Halbuki bu (elif) aslında (y) harfinden kalpedilmiştir. Çünkü kelime aslında (kälkäy)olup Türkmencede (k) harfi hazfedilmiş ve (y) de (elif) e kalpolunmuştur. İşte bu elifi, nefi ile isbat hallerini yekdiğerinden farklı bulundurmak için, müsbet fiilde hazf ve fiil-i menfide aslına yani (y) harfine irca edilmiştir. Bundan dolayıdır ki (käläsän) kelimesi (kälmiyäsän) olmuş, ve bir çok herekat tevali ettiğinden (y) harfine fetha verilmiştir.

Müfret mütekellim için mazide (kälmädüm) ve mütekellim ma-al gayr için (biz kälmädük) ve (bizlär kälmädüklär) denir. Halde müfret için (kälmäsmän) cemde (kälmäzbiz), müstakbelde müfret için (kälmäkäymän) cemde ise (kälmäkäybiz) denilmektedir.

LII. İSTİFHAM

§ 70. İstifham edatı ya harf ya da isim olur. Harf olduğu zaman ya cümle-i fiiliyyeden ve yahut cümle-i ismiyyeden istifham edilir. Cüm-

[1] Bu takdirde (kalem) kelime-i aslında (کلامن) olmalıdır.

kaim olur. İki mef'ule tecavüz eden bu fiiller cümleden evvel zikredilirse, cümlede (kim) ile musaddar ise, (kim) ile başlamış cümleye taalluk ederler. Eğer muahher zikredilirse evvelce söylendiği veçhile, iki mefu'le tecavüz ederler.

§ 68. (Bildi) kelimesine tadiye edatını ilhak da caizdir. Bu takdirde üç mefu'le taalluk eder. Ms: (bäygä bildirdüm at äyärlanibtür) denir ki burada ta'diyeden evvel fail olan birinci mef'ule arapçada (ل) ile tadiye edilen gayr-i sarih mef'ul alâmeti idhal edilir. İkinci mef'ule ise hem sarih ve hem de gayri sarih mef'ul alâmetlerinden tecrit edilir. Üçüncü mefu'l de hal sigası üzere ityan ve bundan dolayı kendisine hal için olan (b) harfi ilâve edilir. (Ayärlänibtür) kelimesindeki (tär) lâfzı ise aslında (dür) olup te'kit için ityan edilmiştir. Bu terkipteki fiili üç mef'ule takdim etmek caiz olduğu gibi üç mef'ulü fiil üzerine takdim etmek de caizdir. İsm-i zahir olduğu zaman fiile takdim edilmesi daha fasihdir. Fakat bu takdirde cümle fiil ve fail olmaktan çıkar müpteda ve haber olur. Ms : (Sänçär käldi) gibi. Aksine olarak (käldi Sänçär) demek de caizdir ki o takdirde fiil ve fail olur.

1) Eğer fiil-i mazi kendine takaddüm eden müfret ism-i zahire isnat edebilerek olursa (Sänçär käldi) yahut (käldı Sänçär) denir. Cem için ise (Sänçärlär käldilär) denilmektedir. Müstakbel fiili müfrete isnat edildikte (Sänçär kälkäy)-Türkmencedeä(kälä)- denir. Cemde ise (kälkäylär)-Türkmencede (kälkäylar)- denilir. (Kälkäy) kelimesindeki (y) harfinin isbatı ve hazfi cazidir. Mezkûr misallerde zamir gayip mevcuttur. Fiillerin ahırına lahik olan (lär) ise cem alâmeti olup zamir değildir.

2) Eğer fail muhataba isnat edilecekse mazide (käldin) ve (käldiniz) denir. Ululamak için cem lâhikasını ilhak ederek (käldinizlär) demek de caizdir. Hal için ise müfrette (kälürsän), cemde (kälürsiz) denilir. Fakat sonuncu yerine (kälürsizlär) de demek caizdir. Müstakbel için ise müfrette (kälkäysän) ve (kälkäsän) denilir. Buna mukabil Türkmencede (käläsin) istimal edilmektedir. Cemde ise (kälkäysiz) kullanılmakta ise de fakat (kälkäysizlär) demek te caizdir. Bu fiillerde sakin (n) ile kullanılan (niz) zamir-i muttasıl, (sin) ile (siz) ise zamir-i münfasıldırlar. Son ikisinin münfasıl olmalarının delili ise müpteda olabilmeleridir.

3) Eğer fiil mütekellime isnat edilecek olursa mazide müfret için (käldüm) ve (käldümän) denir. Bunların ceminde ise (käldük), (käldülär), (käldübiz) ve (b) harfini (m) kalp ederek (käldümiz) de denir. Hla için ise müfrette (kältümän), Türkmencede (kälürüm) ve cemde (kälürbiz) yahut (kälürmiz) denilir. Bu ikisine (lär) lâhikasını ilhak

(كبى) manası ise -benzer- manasına olan (oqşar) fiili ile ifade edilir. Ms: -sanki Sencer arslandır- mukabilinde (Sänçär arslanğa oqşar) denir. Burada (ğ) mef'ul ileyh alâmetidir. Ayrıca (oqşar Sänçär arslanğa) ve (oqşar arslanğa Sänçär) demek de caizdir. Bu misalde (oqşar) kelimesi tehir edilebiliyorsa da evvelki misaldeki (bolğay) kelimesi tehir edilmez, zira (oqşar) kelimesi burada her nekadar (كبى) manasında kullanılmışsa da fiiliyyeti üzerine ipka edilmiştir ve fiilde caiz olan tasarruf dahi olduğu gibi bakidir. (Bolğay kim) ise (اول) manasını tazammün ettiğinden, fiilde cari olan tasarruf, onda cari değildir.

§ 63. (Kibi) ile (läyin) lâfızları da (كبى) manasında istimal olunurlar. Lâkin *bunlar -misil- kelimesine müradifdirler.* Ms: (Sänçär arslan gibidür), (Sänçär arslandaqındur) ve (Sänçär arslanläyindür) denir. Son iki misalde (dür) lâfzını hazfetmek de caizdir. Türkcede müzafı tehirden ibaret olan izafetteki esas üzere (kibi) ile (daqın) lâfızlarını tehir etmek lâzımdır [1].

L. (ORÄNLÄDİ), (SAĞINDI) VE (BİLDİ) KELİMELERİ

§ 64. *(Öränlädi) kelimesi -zanetti- manasındadır. Bu kelime* filhakike nisbete müteallik ise de fakat arapçada olduğu gibi Türkcede de zahiren iki mef'ule teaddi eder. -Emiri ayakta zanettim - mukabilinde (bäyni öränlädüm turur) denir. - Emiri biner zanettim - yerinde ise (bäyni binär öränlädüm) kullanılır. Böylece mef'ul evvele mef'ul alâmeti ve mef'ul sani ise fiil-i müzari sigası üzere ilhak edilir. En fasihi (öränlädüm) fiilini her iki mef'ulden tehir etmektir. Mezkür *fiilin mef'ulinden tehiri caiz olduğu* gibi, nadiren *iki mef'ulin arasında* da zikr edilebilinir. İki mef'ule takdim ederek söylemek ise yok denecek derecede nâdirdir. Bir kimse bu suretle tekellüm ederse, bu lugâtin yabancısı olduğuna hükmetmelidir.

§ 65.-Sandı-manasına olan (sagındı) kelimesi ki Türkmenlerde (sandı) şeklinde talaffüz edilir. bütün ehkâmında (öränlädi) kelimesi gibidir.

§ 66. (Bildi) kelimesi keza bütün ehkâmında (sagındı) ve (öränlädi) gibidir. Lâkin bir mef'ule tecavüz ederk de istimal olunur. Ms:-Senceri öğrendim-mukabilinde (Sänçäri bildüm) denir ki-Senceri tanıdım-demektir.

§ 67. [illegible] mukabilinde olan (kim) lâfzı iki maful mekamına

---

[1] Çünkü bunlar -misil- manasına olup murat [illegible] [illegible] arslandaqın, arslanläyin demek -arslan misilidir- demektir.

nefi ve (s) -hal-ı menfi- alâmetidir. (Män)- ben- manasında mütekellim zamiridir. (Sağa) nın aslı (sanğa) dır. Fakat çok istimal edildiğinden (n) harfi hazfedilmiştir. Nâdiren aslı üzerine de istimal edilmektedir. (Ğa) -mef'ul ileyh alâmetidir. (Mägär) -harf-i istisna, (tan) -sabah- ve (da) -edat-ı zarftır.

§ 59. Bir halin vukuuna ramak kaldığını ifade eden (yazdı) ile (başladı)-bugünkü manasında-kelimelerinin suret-i istimalı böyledir. Ms: -az kaldı Sencer kalkacaktı- yerinde (Sänçär tura yazdı) denilir. -Sencer kalkmağa yaklaşır- denilmek istenildikte ise (Sänçär tura yazar) cümlesi istimal edilir. -Sencer kalkmağa başladı- yerinde (Sänçär tura başladı) denilmektedir. Bunların haberleri ancak hal sigasile olup mazi ve müzarile olmaz. Keza haber olan (tura) kelimesi isim olan (Sänçär)e tekaddüm etmez. (Yazdı) aslında -hata etti- manasında olup - yaklaştı- manası için de kulanılmaktadır. -Yazı yazdı- manasına da gelir.

XLIX. (KÄŞKÄ) VE EHEVATI

§ 60. (Käşkä) kelimesi Türkcede -ne olaydı- manasındadır. Bu kelime arapçanın ليت sine müradif olup farisîden menkuldür. Ms: -ne olaydı Sencer güleydi- cümlesi yerinde (käşkä Sänçär külärmissäydi) denir. Tahlil neticesinde (käşkä) -ne olaydı-, (külär) -külmäk- masdarından fiil-i müzari, (missä) (käşkä) kelimesinin te'kidine mahsus olup hazfedilemez ve nihayet (yidi) aslinda (idi) olup hemzenin (y) ye kalbile bu şekli almıştır.

-Ne olaydı Sencer evde olaydı -yerinde (käşkä Sänçär ävdämisşäydi) cümlesi kullanılır. (Käşkä) nin haberi fiil olduğundan habere (missä) lâfzı ilhak edilmez. Ms : (Käşkä Zayd çıqsaydı) gibi ki burada (s) harf-i temennidir. Bu takdirde bu cümle arapçaya tahvil edildikte لو ، ليت -ne olaydı-, -sa- gibi iki temenni harfini mütazammın olur.

§ 61. (Kim) lâfzı ise hem ism-i şart ve hem de (ol) lâfzına tâbi ism-i mevsul olduğu gibi (ki) - ان مفتوحه - manasına harf da olur. Ms: (bildüm kim Sänçär kälürdür), (bilgil kim qoçan Sänçärdür) gibi. İşte bu misallerdeki (kim) arapçadaki ان مفتوحه nın manasını ifade eder.

§ 62. Türkcede arapçanın (لعل) ve (كأن) manalarını ifade ederek harf mevcut değildir. Bunların manaları fiil ile ifade edilmektedir. Ms: (bulğay kim Sänçär kälkäy) denir. (Bolğay) -olabilir- manasında olup bir fiildir. (Kim) kelimesi ise (bolğay) ın manasını te'kit eder ve (kälkäy) de -gelir-manasını ifade eden bir fiilden ibarettir [1].

[1] Misallere bakılırsa (لعل) manası (bolğay) fiili ile ifade edilir.

(Dägüldi) kelimesi aslı itibarıyla (dägül idi) den ibarettir. İleride zikredileceği veçhile bu kelimenin iki türlü istimali vardır. -Sencer olmaz ancak kaimdir- cümlesi mukabilinde (Sänçär bul- mağay mägär turmış) denir ki (idi) fiilinin müzarii bulunmadığından yerine (bulmağay) ikame edilmiştir.

§ 57. Kalın (b) ile (boldı) kelimesinin suret-i istimalı şöyledir. -Sencer alim oldu- mukabilinde (Sänçär bilgä boldı) denildiği gibi (boldı bilgä Sänçär) ve (boldı Sänçär bilgä) [1] de denir ki hem takdim ve tehir ve hem de ortada zikredilir. Bu hususta (boldı) kelimesi (idi) ye muhaliftir. Zira (idi) nin haberini (idi uru turur) tarzında söyleyerek (idi) den tehir caiz değildir. (İdi) fiili (kim idi turğan) gibi ya isme-ya (uru turur idi) gibi habere muttasıl olmalıdır. -Alim oldun- yerine (bilgä boldun), -alim oldun- mukabilinde (bilgä boldun) denir. Fakat (boldun bilä̈g) şeklinde söylemek de caizdir. Türklerde haberin kadi, emir, vezir gibi ismi cins olmasile sıfat-ı arizeden olması beyninde fark vardır. Haber, ism-i cins olduğu zaman, takdim ve tehirini tecviz ettikleri halde -oturmak- ve -durmak- gibi sıfat-ı arizede ancak sıfatı fiile takdim ederek (turur boldun) şeklinde söyledikleri işitilmiştir. -Siyah-, -gök- ve -uzun- gibi sıfatlarda da sıfat-ı arizeye muhalif olarak takdim ve tehir caizdir. -Alim oldunuz- mukabilinde (boldunız bilgälär) denildiği halde -kaim oldunuz- yerinde, müfrette zikredilen fark üzerine (turur boldunuz) denir [2].

§ 58. -Değil- kelimesi arapçanın ليس sile غائب manalarında müstamel olduğundan -hariç değilsiniz- mukabilinde (çıqmışlar dägüllärsiz) ve (çıqmışlar dägülsiz) ve nihayet (çıqmış dägülsiz) deye iki şekilde söylenir[3]. Ne haber ve ne de haberden evvel zikredilmesi lâzım olan isimden hiç birisi (dägül) kelimesinden sonra zikredilemez. Keza (dägül) ün haberi isme de takaddüm edemez, yani evvelâ (Sänçär) sonra (çıqmış) ve nihayet (dägül) zikredilir. (Dägül) kelimesi dahil olan cümlede haberin isbatı maksut ise fakat-Sencer beydir- mukabilinde(Sänçär dägüldür mägär bäg)denir.(Mägärä)lâfzı harf-i istisna olup farisiden menkuldır ve Türkmenler tarafından da istimal edilmektedir. Ms: -sana ancak yarın sabah gelirim- mukabilinde (kälmäsmän sağa mägär tanda) [4] denilir. Cümlenin tahliline bakılırsa (käl) -fiil (ma) -harf-i

---

[1] Üçüncü misal (Sençer boldı bilgä) olmalıdır. Zira babın cevamına bakılırsa (boldı) ve yahut haberenin takdim, tehir veya ortada zikri kaydedilmektedir. Halbuki misallerde tevariyette zikredilen Sencer'dir. Sencer ise (boldı) nın mamulü.

[2] Zannımca asıl metinde bir parça eksiklik vardır. Mukayese et metin s. 129.

[3] Eğer (değil) kelimesi arapçanın ليس manasında olursa ef'ale lâhik olan cem alameti buna da lâhik olur. Fakat لا manasında ise lâhik olmaz.

[4] Nushalarda yalnız olarak (tandı) dır. Mukayese et s. 129.

fiilinin haberidir. (sävgä) istikbale has olan müzari fiilidir. Türkler araplar gibi burada istikbali kastederek mazi sigasını istimal etmezler. Ms: (män) (sävgä) fiilinin faili olan mütekellim zamiridir. (Anı) ise (sävgämän) fiilinin zamir olan mef'ulüdür.

Cem suretinde (kimlär bolsalar turğanlar sävgäman onlarnı) denilir. -İnsanlar çıkmış oldular- mukabilinde (kişilär çıqmışlar boldılar) denilir. Lâkin (boldılar çıqmışlar kişilär) demek de caizdir. (Boldı) kelimesinin ekser istimali cins isimlerinde ve onların mesabesinde olan sıfatlarda olup sıfat-ı arizede müstamel değildir [1]. Kıyasa göre bunlarda da istimali caizdir.

§ 55. (Tünädi) fiili bütün ahkâmında (boldı) gibidir. Ms: (Sänçär gülä tünädi) -Sencar gülerek geceledi- denilmektedir. -Nerede geceledin- mukabilinde ise (qanda tünädin) istimal edilir.

§ 56. (Dagül) kelimesine geldikte suret-i istimali şöyledir. Ms: -Sencer hariç değildir- yerine (Sänçär çıqmış dägül) denir. -İnsanlar hariç değillerdir- mukabilinde de (kişilär çıqmış dägülär) denilmektedir. -Hariç değiliz - mukabilinde (çıqmışlar dägüliz) denilir. Umûmiyetle (dägül) kelimesi, arapçanın "ليس" manasında müstamel oldukta, fiile ilhak edilen cem alâmeti ona da ilâve edilmektedir. Fakat "ما" manasında istimal edilirken lahik olmaz.

-Sencer nerede idi- mukabilinde (Sänçär qayda idi) ve -nerede idin- yerine (qayda idin) denir. (Qayda) kelimesini fiilden tehir etmek caiz değildir. -Sancış ne zaman idi- mukabilinde (sançış qaçan idi) denir. Keza (qayda) kelimesinde olduğu gibi (qaçan) kelimesinin de fiilden tehiri caiz değildir. Lâkin mezkûr misallerdeki (Sänçär) ile (sançış) kelimelerinin fiilden tehiri caizdir. Ms: (qayda idi Sänçär) ve (qaçan idi sançış) denir. Bu iki cümleye benzeyen terkiplerin hükmü de böyledir. Bugünkü -kim kaim idi- mukabilinde (turğan kim idi) denildiği gibi aynı zamanda (kim idi turğan) de denilir. - Kimler kaim idi- mukabilinde ise (turğanlar kim idilär) denilir. Lâkin (kimlär idilär turğanlar) da demek caizdir [2] . -İnsanlar hariç idiler- manasında (çıqmışlar idi kişilär) denir. Aynı zamanda (kişilär çıqmışlar idilär) de denilebilir.

Eğer (idi) fiilini evvelce nefi edüp sonra isbat etmek istenilirse bu takdirde -Sencer olmadı fakat ancak kaim idi- terkipleri mukabilinde (Sänçär dägüldi mägär turmış) denilir.

[1] Burada sıfat-ı arızede istimal edilmediği kayt edilmişse de fakat zikr edilen misaller (çıqmış), (turğan) kendileri sıfat-ı arızeden addedilmektedirler. Belki nushalarda bu cümle doğru kayt edilememiştir.

[2] Yukarda gayp sigasında (idi) fiiline cem alâmetinin lahık olamayacağı denilmişti. Halbuki buradaki misaller tamamile aksini göstermektedir.

dir. Bu takdirde haber sıra ile zikr ve en sonuna bir (dır) ilâve edilir.

XLVIII. NEVASİH BAHSİ

§ 54. Nasih fiiller (idi) ve ehvatından ibaret olup bunlardır:-oldu -manasına olan (idi) ve (boldı),-geceledi-manasına olan (tünädi), bir halin vukuuna ramak kaldı yahut az kalsın vukua gelecektir manasına olan(yazdı), ve bed'e ve inşa etti manasına olan (başladı)dır.

(İdi) nin sureti istimali şöyledir: (Sänçär uru turur idi) denildiği gibi ayrıca (uru turmuş idi) de denirlir. Buradaki (uru)-dik, ayakta durmak-, (tur) zaman-ı hale delâlet eden fiil ve(turmış)-kaim-demektir. (Uru) kelimesinin (turur) ve (turmış) kelimeleri ile beraber kullanılması iltibası defetmekten ibarettir. Zira bu kelimeler hem-kalkmak-ve hem de -tevakkuf-etmek manalarında müşterekdirler. Bundan dolayıdır ki (turaqın qanı) denilir. Fakat-kalkmak-manası kastedilmek istenildikte buraya ayrıca bir (uru) kelimesi ilâve edilir. Ms:- ayakta durur idim-denilmek istenirse (uru turur idim), (uru turmış idim) denilir.-Ayakta durur idik-cümlesi ise (ŋ) le (idüŋ) denilir.-Ayakta durur idiler-mukabilinde ise (uru tururlar idi), (uru turmışlar idi) denilir. -Ayakta durur idiniz -denmek istenirse (uru turmış idiniz) demek lâzımdır. Yani (idi) fiiline cemi muhatap zamiri ilhak edilir. Habere ise cem alâmeti ilâve edilemez. Gaip te ise buna muhaliftir. Orada cem alâmeti habere lahik olur fiile ise ilâve edilemez. Fiil, müfret gaipte nasıl ise o şeklini muhafaza eyler.

Haber ismi istifham ise müfret hakkında söylenilen fark üzerine zikredilir. Ms: -ne vakıt alim oldun- mukabilinde (qaçan boldun bilgä), - ne vakıt ulema oldunuz - yerinde (qaçan buldunuz bilgälär) denilmektedir. Fakat bununla beraber (bilgälär qaçan boldunuz) de denilebilir. Keza - nerede oldun - mukabilinde (qayda boldun) denir. Fakat (boldun qayda) da demek caizdir. - Kim kaim oldu - lâfzına mukabil (kım boldı turğan) denilir. Fakat (turğan kim boldı) de demek de olur. - Kimler kaim oldular - mukabilinde (turğanlar kim boldular) denir. Yani (idi) nin hilafına olarak bu fiile cem alâmeti ilâve edilmektedir. Halbuki yukarıda zikredildiği veçhile cemi gayipte (idi) de cem alâmeti ilhak edilemez. -Kim kaim olsa onu seveceğim- denilmek istenildikte (kim bolsa turğan sävgümän anı) denir. Bu cümle tahlili neticesinde (kim) - kimse-, (bol) fiil ve (sa) edat-ı şart olur. Türklerde şart harfi manasını ifade eden isim yoktur. Şart manası kastedilmek istenilirse evvelâ isim sonra fiil ve bunun nihayetine harf-i şartı ilâve ederler. Ms: (turğan) -kaim- manasına olup (boldı)

Türkcede keza (dägül) kelimesi camittir. Bu hususta (idi) ve ehevatı bahsinde malûmat verilecektir.

§ 52. Fiil lâzım ve müteaddi olmak üzere yine iki kısma ayrılmaktadır. Ms: fiil-i lâzım (tur) gibi. Müteaddi fiili ise sarih veya gayri sarih mefu'le taalluk etmesi itibarıyla iki kısma ayrıldığı gibi, bir, iki, yahut üç mefu'le taalluk etmesi itibarıyla da üçe taksim olunur. Bu hususta ileride ayrıca malûmat verilecektir.

XLVII. MÜPTEDA VE HABER BAHSİ

§ 53. Evvel müpteda sonra ise heber zikredilmektedir. Ms : - Sencer kaimdır mükabilinde (Sänçär turuptur) istimâl edildiği gibi-Sencer ileride kalkacaktır- [1] mukabilinde (Sänçär turtaçıdur) kullanılır. Ayrıca (turubantur) yahut (turmuştur) demek te caizdir [2]. Eğer haberle müpteday**e** hüküm teşbih esasına müstenit ise (Sänçär arslandur) denir. Eğer haber zarf-i mekân ise bu takdirde zarfiyyet manasını ifade eden (d) harfile kullanılır. Ms: (Sänçär ävdädür), (Sänçär ardındadur). Çünkü harfsiz zarf-ı mekân bulunmaz.

Eğer haber zarf-ı zaman ise bu takdirde bunun bazısı temamile harfsiz istimâl edilir. Ms: (sançış bu kündür) gibi. Haber edatı olan(dür) ise bunların cümlesinde te'kit için zikredilir. Bu tekit ihmal edilmeden daima kullanmaktadır. Şayet müptedanın haberi cümle ise (Sänçär atası turdı) ve (Sänçär atası turuptur) tarzında söylenilir. Mekam karinesile mana münfehim oldukta haberi hazfetmek caizdir. Ms: (armağan) gibi ki aslı itibarıyla (armağan qanı) mukabilinde istimal edilir.

Eğer haber istifham ise bu takdirde Türkçede onu hem müpteda-den evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms. (Sänçär qanı) ve (qanı Sänçär) gibi. Lâkin sonra dan zikri daha asıldır. Keza müpteda ism-i istifham olursa onu da haberden hem evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms: (kimdir ävdä) ve (ävdä kimdir) gibi.

Müpteda ism-i şart olduğu zaman takdimi vaciptir. Ms: (kim tursa turğamän anın bilä) gibi. Buradaki (kim) hem istifhamda ve hem de şartta olur.

Müpteda ism-i mevsul olduğu zaman müpteday**i** takdim ederek (ol kim turdı turdum anın bilä) denir. Bu surette de müptedanın tehiri caiz değildir. Müptedaye birden ziyade haber isnat etmek caiz-

---

ilâve edilen lâhzların telâffuzuna tefrik edilememiştir. Netekim burada (idi) -gönderdi-ile (idi)- bugünkü manasında-ayırd edilmemiştir.

[1] Metinde (turtaçı) kelimesi-yarın kalkacaktır-diye tercume edilmiştir.

[2] Burada maksat bu iki şekil tälffuzun (turtaçı) kelimesi yerine istimâl edile bileceğin kastedilmemektedir.

Emrin evveli mezmum olup de kelimenin kendisinde fethalı harf bulunmazsa ahır harfinin makabli [yani (ğ) veya (k)] zammeli telâffuz edilir. Ms: (turğıl), (külgil), (urğıl) gibi. Evveli mezmum olduğu halde kelimede fethalı harf varsa son harfinin makabli kesreli olur. Ms: (kostärgil) gibi. Eğer emrin evveli meftuh veya meksur olan kelimelerde zammeli harf bulunmazsa ahir harfinin makabli kesreli telâffuz edilir (birgil)'(ışıtgil) gibi. Eğer evveli meftuh veya meksur olduğu halde kelimede zammeli harf bulunursa bu takdirde son harfinin makabli zammeli olur. Ms: (täktürğıl)gibi. Şayet emir tesniye ve yahut cem-i muhatap için ise, emir lâfzına bu takdirde yalnız bir (n) ziyade edilmektedir. Ms: (turun) gibi. İstenilirse ayrıca (n) harfine bir de bir (z) ilâve edilir. Ms: (turunuz) gibi. Burada (z) harfi (siz) kelimesinden kalma bir bakiyedir. Kelimenin aslı üzerine doğrudan doğruya (siz) kelimesini ilâve etmek de caizdir ki, burada (siz) tekit için kullanılmış olur.

Emir müfret mütekellim için olduğunda (bargayım), (külkäyim) denilmektedir. Arapçada mütekellim için emir sigasının istimali pek nadir ise de Türk lisanında bilâkis pek çoktur. Tasrif cihetinden mazi ve müzarie has olan ve bunları yekdiğerinden temyiz eden evsaf ve şerait evvelce zikr edilmiştir. Yalnız ayrıca burada zikr etmelidir ki şayet müzari fiilinin alâmeti olan (r) harfinin makabli müteharrik ise (r) harfi ilâve edilmekte ve makablinin hareketi değişmektedir. Fakat (r) harfinin makabli sakin ise bu takdirde zamme ve yahut fetha ile harekeleneceğini tayin etmek işitmeğe mütavakkıftır. Abû-Hayyân bu hususi kendi "كتاب الافعال" ında izah eylemiştir.

§ 50. Şimdiye kadar tarif ettiğimiz sonunda (l) harfi olmayan müzari fiilleri hakkındadır. Nihayetinde (la) harfi olan müzari fiillerde(l)i çeken (elif) zammeli (y) harfine kalp olmaktadır. Ms: (sözläyür), (başlayur) gibi. (Y) harfini hazfedüp (zöslär) ve (başlar) demek de caizdir. Lâkin (y) ile söylemek daha doğrudur.

Haber olan istikbal fiilinin alâmeti ise fiil kalın olduğunda fethalı (ğ)dır. Ms: (turğay) gibi. Fiil ince olduğu zaman ise fethalı (k) dır. Ms: (kälkä) gibi.

§ 51. Diğer cihetten fiil ayrıca iki kısma ayrılmaktadır mutasarrıf ve camit.

Mutasarrıf fiil zamanın değişmesine göre lâfzı değişen fiildir. Ms: (tur), (turur), (turdı) gibi. Camit fiiller ise muhtelif zaman için sigaları bulunmayan fiildir. Meselâ-oldu-manasına olan (idi) gibi ki bundan ne emir ve nede müzari teşkil edilemez. Eger-gönder-manasına olursa o zaman fiil mutasarrıf olup bundan emir sigası kullanılır. Ms: -gönder bunu- manasında (ı bunı) denilmektetir. Burada (ıdı)-oldu-ile-gönderdi-manalarında müşterektir [1].

---

[1] Türkçe kelimeler arap hurufatile yazıldığından Ebu-Hayyan kalın ve ince kelimeleri

Mevsul olan (ol kim) ve (anlar kim) lâfızlarıyla bunların sılaları beynini mef'ul ile fasletmek caizdir. Ms: (ol kim Sänçärni urdı käldi) gibi. Cümle-i şartiyye dahi mevsule sıla olarak vaki olmaktadır. Ms: (käldi ol kim körsän sävgäsän) gibi. Burada (körsän) deki (s) edat-ı şart, (N) ise hitap zamiridir.

XLV. MÜZAF

§ 48. Bazen isimler zamire izafet edilmektedir. Ms: (qulum), (qulumuz), (qulun), (qulunuz), (qulı), (qulları) gibi. Bu hususta izafet bahsinde malûmat verilecektir. Gaip zamirine izafet edilen isim nihayeti sakin ise kesreli kılınmaktadır. Ms: (qulı) gibi. Mütaharrik olduğu zaman ise kesreli bir (sı) ilâve edilmektedir. Ms: (qocası), (ulusı), (qarısı) gibi. Bazen de ism-i haslara ve işaret isimlerine mevsul isimlere izafet edilir. Ms: (Sonqur qulı), (bunun qulı) gibi.

Arap lisanında olduğu gibi Türkçede nekireyi ma'rife yapacak harf-i tarif mevcut değildir. Belki isim, kendi aralarında maruf ise, muhatapların fehmine istinaden, asıl vasfı üzere nekire olarak zikrle iktifa edilmektedir. Evveline (ol) lafzı ilave edilmez. Lâkin bu lugâtte gaip zamirile ismi işaret beyninde müşterek olan (ol) kelimesini ilâve etmek adettendir. Ms: Karşıdaki muhatap ile beyinlerinde maruf olan balıktan bahs edilirken - deminki balık tazedir - mukabilinde (ol balıq yaşdur) ve - deminki balıklar tazedirler - yerine (ol balıqlar yaşdur) yahut (yaşlardur) denilmektedir.

XLVI. FİİL

§ 49. Fiil üç kısımdır: emir, mazi ve müzari. Emir asıldır. Fakat mazi, müzari, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i hey'et, ismi alet, fer' ve emirden müştaktırlar.

Emir ya gayip, ya muhatap ve ya mütekellim için olur. Gayip için olduğu zaman emir harfi lâzımdır. Ms: (Sänçär kalsün) gibi. Buradaki (sün) = (sin) arapçanın (l) si gibi emir harfidir.

Eğer emir, müfret muhatap için ise, en sağlamı, hiç bir şey ilâve etmeden fiilin kendisini bizzat ityan etmelidir. İstirahat için bu emrin nihayetine (ğıl) yahut (gil) [1] kelimelerinin ilâvesi de caizdir. Bunların ilâvesi ahenk kaidesine göredir. Kalın kelimeye (ğıl) inceye ise (gil) ilâve edilir. Kelimelerin kalın ve inceliğini tayin eden sema'dır. Abû-Hayyân bu hususta Türk lûgatine dair telif ettiği "كتاب الأفعال" unvanlı eserinde malûmat vermiştir.

[1] Burada istirahat lâfzı tahtında kastedilen mana bu kelimeden diğerine geçildiği zaman bu lâfızların kullanılmasıyla vakit kazanmaktan ibarettir.

b) İki isimden mürekkep olur. Ms: (Aqbuğa) gibi.
c) Bir isim ve bir fiilden teşkil edilir. Ms: (Aydoğdı) gibi.
ç) Mürtecil olarak kullanılır. Ms: (Qalavun) gibi.
d) İsimden menkul olur. Ms: (Laçın) gibi.
f) Fiilden menkul olur. Ms: (Bükti) gibi.

XLIII. İŞARET İSİMLERİ

§ 46. Yakın gösteren müfret isim işareti (bu) dır. Uzak için ise (ol) kullanılır. Uzağı göstermeğe mahsus olan (ol) zamir bahsinde zikredildiği veçhile müfret ism-i işaretle zamir gayip beyninde müşterektir. Yakına delâlet eden işaret isminin cemi (bular) uzaq için ise (anlar) dır. Bu kelimenin zamir bahsinde cemi gayip için kullanıldığı zikredilmiştir. Bundan dolayıdır ki cemi gayipe zamir ile ism-i işaret beyninde müşterektir.

Keza mekânı göstermek için iki işaret ismi mevcuttur. Ms: (bunda)-burada- ve (anda)-orada-.

XLIV. MEVSUL

§ 47. Mevsul için sılanın envaına göre üç lâfız kullanılır. Sıla zarf olduğunda mevsul kesreli (k) olur. Ms: (bu ävdäkinin qulıdur), (bu ävdäkilärnin qulıdur) gibi. Sıla cümle-i ismiyye olduğu zaman müfret mevsul (ol kim) cemi ise (anlar kim) dır. Ms: (ol kim qoçası körklüdür ävdädür), (anlar kim qulları körklüdür ävdädür) gibi. Sıla cümle-i fiiliyye olursa fiil ya mazi veya istikbal olur. Mazi olduğu zaman kalın ise (ğan) hafif ise (kän) lâfızları ayni fiilin nihayetine ilâve edilmektedir. Ms: (kördüm säni urğanı), (yaratğan), (kälkän) gibi, ki mana itibarıyla-gördüm o adamı ki seni vurdu, ki yarattı, ki geldi-demektir. Mazi fiilinin mevsulu (ğan) yahut (kän) olmakla beraber, istikbal fiilinden teşekkül eden sılanin mevsulu olan (ol kim) ve (onlar kim) den sonra da mazi zikredilebilinir. Ms: (anlar kim turdılar ävdä) gibi. Sıla istikbal fiili olduğu takdirde kasdedilen manaya göre mevsul (ol kim, anlar kim) dür. Yani müfret kasdedildiğinde (ol kim) ve tesniye ile cemde (onlar kim).

Sılanın cümle-i haberiyye, ya zarf, ya car ve mecrur olması şarttır. Mevsul (k) olduğu zaman sıla ancak zarf ve yahut car ve mecrur olur ve mevsula takaddümü lâzımdır. Diğer mevsullarda ise sıla ister cümle ister zarf, isterse car ve mecrur olsun sılanın mevsuldan tehiri lâzımdır. Sılası cümle olanların misali evvelce zikredilmiştir. Sılası car ve mecrur olanlar ise (anlar kim ävdädür körklülärdür) ve (anlar kim alnındadur bäglärdür) gibi dirler.

Cümleyi fi'liyye fiil ile failden mürekkep olan cümledir. Fiil ve naib-i failden mürekkep olan cümleler de bu kısma dahildir.

Burada ilk önçe ismin nekire ve marifeye, fiilin ise emir, mazi, ve hal ile istikbale delâlet eden sigaya inkısamı zikredilecektir.

XLI. NEKİRE ve MA'RİFE

§ 43. Nekire gayr-i muayyen ferde vazolunan isim olup iki kısma ayrılmaktadır: Müfret ve mürekkep. Müfret (är) ve (ät) gibi lâfızlardan ibarettir. Mürekkep ise bazan iki isimden mürekkep olur. Ms: (dävä-quşı) gibi. Bazan ise daha ziyadesinden teşekkül eder. Ms: (qabarçuqlu bağa) gibi.

Kayıt: Türkçe için varit olan bu hususiyet arapçaya muhalifdir. Zira arapçada nekire mürekkep olamaz.

§ 44. Ma'rife muayyen bir şeye vazolunandır ki zamir, alem, ism-i işaret, mevsul ve bunlardan birine müzaf olanlardan ibarettir.

Zamir iki kısma ayrılır: münfasıl, ve muttasıl. Münfasıl zamirlerde müfret mütekellim için (män), ve mütekellimin için de (biz) dir ki sonuncunun aslı (miz) dir. Cem manasını ifade etmek için bazen bu zamire (lar, lär) lafzı ilhak edilir. Bir muhatap için (sän), muhataplar [tesniye ve cem-i muhatap] için ise (siz) lâfızları müstameldir. (Män), (sän), (miz) ve (siz) kelâmın hem asıl ve hem de tali cüz'lerinden olarak istimal edilirler. Müfret gayip için (ol) ve (on), tesniye ve gayip cemi için (onlar) lafzı müstameldir. Bunun aslı (ollar) dır. Birinci (l) (n) harfine kalbedilmiş ve (lar) daki (l) harfinin fethasına tâbi tutularak hemzesi fethalı kılınmıştır. Aradaki sakin (n) ise o kadar da mani telâkki edilmemiştir. Lâkin kelimenin aslı üzerine birinci (l) harfi hazfedilerek (onlar) şeklinde de telâffuz edilmiştir. Türkmencede ise hemze (b) harfine kalbedildiğinden (bular) telâffuzunu almıştır.

Müzaf ileyh olan müfret mütekellim için müttasıl zamir sakin (m) dir. Ms: (qulum) gibi. Müzaf ileyh olan müfret muhatap için (n) dır. Ms: (qulun) gibi. Müzaf ileyh olan tesniye ve cemi muhatap için (z) harfinin ziyadesiyle yine (n) dır. Ms: (qulunuz) gibi. Bundan mada bu zamirlerin istimalleri hakkında lâzım oldukça diğer bahislerde de malûmat verilecektir.

XLII. ALEM

§ 45. İsm-i hasdan ibaret olan kelimedir. Altı nevi istimali vardır. a) Müfret. Ms: (Sunqur) gibi.

Keza (bozquş) dan (bozğuş) gibi. (Ş) harfi (sat) a kalbolunur. Ms: (atsız) gibi. (D) harfi (t) ye kalbolunmaktadır. Ms: (işittürdi) gibi ki hunun aslı (işitdürdi) dir. Aksine olarak da (dämür) = (tämür), (dütün)= (tütün), (diz) = (tiz), (dälü) = (tälü), (dilkü) = (tilkü), (dıltaq) = (tıltaq) kelimelerinde tesadüf edilmektedir. Keza (t) harfi (ط) ye kalpolunur. Ms: (طغرل) gibi. (B) harfi (m) ile tebdil edilmektedir. Ms: (yamyaşıl) denilir. Halbuki (yabyaşıl=yapyaşıl) denilmesi lâzımdır. (Z) harfi (sat) a kalbolunmaktadır. Ms: (toqsan) gibi ki aslı itibarıyla (toqzan) dır.

XXXVIII. HARFLERİN HAZFİ MESELESİ

§ 40. Bura Türçesinde hazf keyfiyeti az olduğu gibi muttarit de değildir. Hazfı mutat olan harfler bunlardır. d, y, r, (hemze), q.

(D) harfi (içdür), (käçdür) gibi kelimelerde hazfedilerek (içür) ve (käçür) şeklini almışlar. (Y) harfi de (äykir) kelimesinde hazfedilmiş ve mukabilinde (äkir) istimal edilmiştir. (R) harfi (birlä) kelimesinde hazfedilmiş ve (bilä) şeklini almıştır. (Hemze) ise (şimdi) kelimesinde (oş) dan hazfedilmiştir. Kelime aslı itibarıyla (oşimdi) dir ki burada (imdi) deki (hemze) nin harekesi makablindeki sakin (ş) nakil ve (hemze) nin kendisi de hazfedilmiştir. Nihayet (q) harfi (sıçqan) kelimesinde hazfedilmiş ve (sıçan) şeklini almıştır.

XXXIX. TEŞDİD VASITASIYLA İKİ HARFİN BİRLEŞMESİ

(İdgam)

§ 41. İdgam bir ve yahut müteakıp iki kelimede vaki olur. Bir kelimede idgam keyfiyetine pek az tesadüf edilmektedir. Buna yalnız (älli) ve (yassı) [1] kelimesinde tesadüf edilir.

XL. MÜREKKEP KELİMELERİN AHKÂMI

§ 42. Kelâm isnadı mütazammın nisbete delâlet eden kavilden ibaret olup üç kısma ayrılmaktadır. Talep haber ve inşa. Talep dahi iki kısım olup fiilin vücudunu veya ademini talep etmekten ibarettir. Evvelkisi (barğıl) ikincisi ise (barma) gibi. Haber için. Ms: (Süngür turmış), inşa için ise (sattım) gibi.

Bundan maada kelâm cümle-i ismiyye ve cümle-i fiiliyye gibi iki ye taksim edilir. Cümle-i ismiyye mübteda ile haberden mürekkep olan cümleden ibarettir. Ms: (idi), (käşkä), (sağandı) ve bunların ehevatından ibaret olan nevasih cümle-i ismiyyeden neşet eder

[1] Bu takdirde ism-i alet olan (yettı) nüshalarda yanlış harekelenmiştir.

1) İsimden fiil teşkil etmek istenildiği zaman meftuh olarak ismin nihayetine ziyade edilir. Ms: (ötrüklädi), (otladı) ve (sözlädi) gibi. Bu suretle fiil teşkili her isimde muttarittir.

2) İsm-i mef'ulde. Ms: (urulmuş). (barılmış), (uruldaçı) ve (barıldaçı) gibi.

3) Keza mazi manası kasdedilen mevsulda ziyade edilir. Ms: (birilkän), ve (urulğan) gibi, ki-ki verildi, ki uruldu-manasınadır.

4) İçtima alâmetinin ilâve edildiği adet isimlerinde, ayni lâhikadan evvel, meftuh ve makabli sakin olarak ziyade edilmektedir. Adet ismine (l) ziyade edilmesi izafet haline mahsus olduğu gibi, zamir gaibe de izafet edildiği zaman nihayetine, müteharrik müzaflara ilhak edilen (s) harfi de (l) ye ilhak edilir. Ms: (ikävläsi) ve (üçävläsi) gibi. Muhatap zamirine izafet edildikte (ikävlänüz) ve (üçävlänüz) olur. Mütekellim zamirine izafet edilirse (ikävlämüz) ve (üçävlämüz) şeklini alır. Bu usul (säkiz) adedine kadar böyledir. (Säkiz) ve (on) adetlerinde, mürekkep ve matuf adetlerde ve nihayet (yüz) ve (bin) lafızlarında bu şekilde kullanılıp kullanılmadığı tetkika muhtaçtır.

XXXVI. V. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 38. (V) harfi makabli meftuh olduğu halde mazmum olarak içtimaa delâlet etmek maksadıyla adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: (ikävü) (üçävü), (dördävü), (bişävü), (altävü), (yädävü), ve (toqsavü) gibi. (Säkiz) adedinde bu şekil istimale tesadüf edilmiyor. Kıyasa bakılırsa (sakzävü) ve yahut (säksävü) [1] denilmesi lâzım gelir. Keza (on) ve bunun mafevkindeki adetlerde ne (k) ve ne de (ğ) harflerinin ziyade edildiği işitilmemiştir. Adet isimlerinde ziyade edildiği gibi (v) harfi ayrıca (çütläwük) kelimesinde de ziyade edilmiştir.

XXXVII. HARFLERİN YEKDİĞERİLE TEBDİLİ MESELESİ

(Bedel bahsi)

§ 39. Umûmiyetle Türk lisanında harflerin yekdiğerile tebdili az vaki olduğundan bedel harfleri de bu nisbette azdır. Başlıcaları bunlardır: (hemze), q, s, d, (sat), l, b, z.

(Hemze) ile (b) tebdil edilmektedir. Ms: (abbaq) = (appaq) denilmektedir. Aslı itibarile bu kelime (ab | aq) dan ibaret olup (hemze) nın (b)ye tebdilile bu şekli almıştır. (Q) harfi (ğ)ya tebdil edilir. Ms: (ağardı) gibi ki aslı itibarile (aqardı) dır. Zira (beyaz) a (aq) denilmektedir.

[1] Nushalarda (seksekü) denilmektedir. Lâkin kelimenin bu şekli bahse tevafuk etmemektedir. Bundan dolayıdır ki yukarıdaki misaller nushalarda yoktur

13) Nihayet (süpür) fiilinden müştak olan (süpürkä) kelimesinde (k) harfi ziyade edilir.

XXXII. Ğ. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 34. 1) Hilaf-ı kıyas olarak (ğ) harfi (z) ile beraber ta'diyede ziyade edilmektedir. Ms: (turğuz) gibi.

2) Sıfattan gayrisine nisbet edildikte zammeli (l) ile sakin olarak ziyade edilmektedir. Ms: (rumluğ) gibi.

3) Mübalegah ism-i faile delalet etmek için sonunda sakin (n) olduğu halde fethalı olarak ziyade edilmektedir. Ms: (barağan) gibi.

4) Mevsul olan ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için aynı tarzda ziyade edilmektedir. Ms: (yaratğan) gibi.

5) İçtima manasına delâlet etmek için, zammeli olarak adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: (altağu). (toqsağu) gibi ki mana itibarile - toplu altı ve toplu dokuz - demektir.

6) Müfret muhatap için olan emri, tekit maksadıyla, sakin (l) ile beraber ziyade edilmektedir. Ms: (turğul), (barğul) gibi.

XXXIII. M. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 35. 1) Mazi için olan ism-i faile delâlet etmek için, sakin (ş) ile beraber ilâve edilmektedir.

2) Dahil olduğu adedin on defa büyütüldüğüne delâlet etmek için (yäti) ve (altı) adetlerine ilâve edilir. Ms: (yätmış) gibi.

3) Evvelce zikredildiği vechile, mastar alâmetleri olan (maq) ve (mäk) lerde ziyade edilir. Mastarda yalnız sakin (m) ile iktifa etmek de caizdir.

XXXIV. Ş. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 36. (Ş) Harfinin diğer harflerlele beraber ziyade edildiği hakkında (m) harfi bahsinde malûmat verilmişti. Yalnız olarak ise (ş) harfi:

1) Müşarekete delâlet etmek için kullanılır. Ms: (uruşdı) ve (sançıştı) gibi.

2) Hey'ete (keyfiyete) delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (miniş) ve (olturuş) gibi.

3) Mastar manasında mübalega için. Ms: (uruş) ve (olturuş) gibi.

XXXV. L. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 37. (L) harfi evvelce zikredildiği vechile (q) ve (k) harflerile beraber ziyade edildiği gibi ayrıca:

4) Mastar alâmetinden sonra mastar manasını tekit için. Ms: (barmaqlıq) gibi.

5) Gayri muttarit bir surette ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için yalnız olarak ilâve edilmektedir. Ms: (açuq) gibi.

6) Kalın fiillerden müştak ism-i alete delâlet etmek üzere mazmum ve yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: (bıçqu) gibi.

XXXI. K. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

33. 1) Hafif fiillerden müştak olan ism-i alete delâlet etmek için mazmum (k) yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: (käsäkü) gibi. Yalnız (üläk) kelimesinde sakin olması kıyasın hilâfındadır.

2) Mastara delâlet etmek için fethalı (m) den sonra sakin olarak ziyade edilmektedir. Ms: (kälmäk) gibi.

3) Mastar manasını tekit için (l) den sonra ziyade edilir. Ms: (kälmäklik) gibi.

4) İsimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (bäylik) kibi.

5) İ'dade delâlet etmek için. Ms: (bitlik) gibi.

6) Tasgir alâmeti olan (çük) lâhikasında zammelı (ç) harfinden sonra sakin olarak bir (k) ilâve edilmektedir.

7) İsm-i mekân alâmeti olan (çäk) lâfzında fethalı (ç) harfinden sonra.

8) Meftuh olarak mübalegalı ism-i failde ziyade edilir. Ms: (käläkän) gibi.

9) Evvelce zikredildiği veçhile (kinä) ile (yäkräk) kelimelerinde ziyade edilir.

10) İçtima manasına delâlet etmek için zammeli ve makabli fethalı olduğu halde adetlere ilâve edilmektedir. Ms: (äykäkü), (üçäkü), (dörtläkü), (yidäkü) gibi ki - toplu olan iki, dört, beş, yedi - demektir. Aynı tarzde (säkiz) adedine (k) harfinin ilâve edilip söylendiği işitilmemiştir. Lâkin kıyasa göre (säksäkü) olması lâzım gelir. Ayrıca aynı (k) harfi (birakü) kelimesinde müstameldir.

11) Fiil mazinin ahırına evvelâ (k) sonra (çä) ziyade edilir ve mezkûr fiile mulhak olan zamirler de (k) ile (çä) nin arasında vaki olur. Bu şekilde terkip arapçanın - لما - sı yerine kaim olur. Fakat fiilden evvel bir (täymä) lâfzı zikredilirse bu takdirde bunların cümlesi - لما - manasını ifade eder. Ms: (täymä käldükinçä ağırlağamän) ve (Sänçär täymä käldükinçä ağırlağamän) gibi.

12) Müfret muhatap için olan emri te'kit maksadıyla sakin (l) ile beraber ziyade edilir. Ms: (kälkil), (külkil) gibi.

3) Mubalegah ism-i- faile delâlet etmek üzere kıyasa muhalif olarak (küläç) lafzında (ç) istimal edilmiştir.

4) Evvelce bahsedildiği gibi (q) ve (k) ile tasgir alâmeti olan (çuq) ve (çük) kelimelerinde ziyade edilmiştir.

5) İsm-i- mekâna delâlet etmek üzere fethalı (q) ve (k) ile ziyade edilir. Ms: (käläçäk), (turaçaq), (turğaçaq) gibi.

(6) İstikbal için olan ism-i failde, fethalı (d) den sonra meksur olarak ziyade edilmektedir. Ms: (oldaçı) gibi.

7) Muhabbeti ifade etmeğe mahsus yapılan tasgire delâlet etmek üzere fethalı olarak (sarıça), (qaraça), (aqça) kelimelerine ilâve edilmektedir. Lâkin kelimenin sonundaki (a) uzatılmaktadır.

XXVIII. D. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 30. 1) Mazi fiiline delâlet etmek için zammeli yahut kesreli yalnız bir (d) ilâve edilmektedir. Ms: (käldi), (turdı) gibi. Bundan maada evvelce bahsedildiği veçhile diğer harflerle de ilâve edilmektedir. Bu kabilden olarak istikbal için olan ism-i faile delâlet etmek üzere kesreli (ç) den evvel (oldaçı)de ziyade edildiği gibi, ta'diyenin (dür) lâfzında da sakin (r) harfiyle artırılmaktadır. Bazen bu lâfızda (d) harfi (t) ye kalb olmaktadır. Ms: (tur) gibi.

Kayıt: Vakıâ bazı fiillerde mazi alâmeti kalın ve ince (t) ile istimal edilmişse de bu kıyasa temamile muhaliftir. Zira mazi fiilinin asıl alâmeti (d) dir ve ekser maziler yalnız (d) ile ifade edilmiştir. Halbuki kalın ve ince (t) istimal edilenleri pek azdır.

Bir şeyin çok istimal edilmesi onun asıl oluşuna ve az istimal edilişi de far' olduğuna delâlet eyler.

XXIX. Z: HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 31. (Z) harfi sakin olduğu halde kıyas hilâfı olarak (ğ), (k) ve (r) harflerinden birisiyle ta'diye teşkili için kullanılmaktadır. Ms: (turğuz), (körküz), (tamzur), (ämzür) gibi.

XXX. Q. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 32. 1) Evvelce zikredildiği veçhile tasgir alâmetleri olan (çuq) ve (çük) lâfzında ziyade edilmektedir.

2) İ'dade delâlet etmek için kesreli (l) harfiyle beraber ziyade edilir. Ms: (yamalıq) gibi.

3) İsimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (balıqlıq) gibi.

2) Gayip ism-i müzâfın ahırı harekeli olduğu takdirde bir (s) ilâve edilir. Ms: (qoçası), (atası), (ulusu) ve (qarısı) gibi.

3) Gerek gayip gerekse muhatap ve mütekellim olsun nefi halin bütün sigalarında. Ms: (kälmäs), (kälmäslär), (kälmässän), (kälmässiz) (kälmäs män), (kälmäs biz) gibi.

4) (Käşkä) kelimesinin haberi fiil olmadığı ve şeddeli, meftuh olduğu ve makablinde kesreli (m) bulunduğu zaman (s) ilâve edilmektedir. Ms: (käşkä Sänçär kälirmissä idi), (käşkä Sänçär ävdämissä idi) gibi.

5) (Dägülmissä) kelimesinin müradifinde. Ms: (Sänçär dägülmissä Sonqur turmuş idi) gibi.

XXV. B. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 27. 1) Failin fiili icra edilirken ne halde olduğunu gösteren kelimelerde sakin ve kıyasî olarak daima ziyade edilmektedir. Ms: (sorup), (kälip), (kirip) gibi. Bazen fiilin nihayetindeki (i) den sonraki elif (y) harfine munkalip olur. Ms: (sözläyüp), (ağlayup) gibi. Sakin olup ta bir sakin (b) ile birleşince elif tamamile hazfedilir. Ms: (sözläp), (ağlap) gibi.

Kayıt: Hale delalet eden (b) harfinin nihayetine bir (n) harfinin artırılacağı hakkında (n) harfi bahsinde malûmat verilmiştir.

2) Renge delâlet eden kelimelerde sakin olduğu halde artırılmaktadır. Aynı zamanda kelimenin ilk harfi tekrar edilir. Ms: (sarı), (sapsarı), (qızıl), (qıpqızıl) gibi.

Bu şekilde kelime mubalegaye delâlet eder. yani - çok sarı -, - çok kırmızı - gibi. Fakat bu kabil kelimelerin bazısında (b) harfi (m)ye kalbedilmektedir. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir.

XXVI. T. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 28. Ta'diye için kıyasî ve muttarit olarak nihayeti mütaharrik fiillere bir (t) harfi ziyade edilmektedir. Ms: (däpälä), (däpälät), (yürü), (yürüt) gibi.

XXVII. Ç. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 29. 1) Kelimenin her hangi bir san'ata nisbet edildiğinde yalnız bir (ç) ilâve edilir. Ms: (aşçı), (yaçı) gibi.

2) Sıfatın san'at halini aldığına delâlet etmek için. Ms: (barıçı), (kälçi) gibi. - Alim - manasında olarak kullanılan (bilgä)nin (g) ile iştikakı kıyasa muhaliftir. Bunun kıyasîsi ism-i- fail bahsinde zikredildiği vech ile (biliçi) dir.

5) Cemi olan faile isnat edilen fiilde. Ms: (keldilär) gibi.

6) Makablinde (d) olduğu halde ta'diye için olan (dür) lafzında. Ms. (mindi) fiili müteaddi yapıldığı zaman (mindürdi) olur. Bazen (d) hazfedilir ve bu takdirde yalnız (r) baki kalır. Ms: (iç) fiiliyesinde (içür) denilir, halbuki aslında (içdür) dür.

XXIII. N. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 25. 1) İttihaz manasını ifade etmek için sakin olduğu zaman. Ms: (yastadı) fiilinden (yastandı), (örtti) fiilinden (örtündü) gibi.

2) Meçhul fiilde. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir. Ms: (yidi) fiilinin meçhulünde (yindi), (sınadı) fiilinin meçhulünde (sınandı) gibi.

3) İsm-i mef'ulde. Ms: (sınanmış) gibi.

4) (är) kelimesinin cemirde. Ms: mukabilinde -akil adamlar gördüm- (uslu ärinnär kördum) denildiği gibi (sular ärän uslulardır. denilmektedir)

5) Makablinde fethalı (k) yahut fethalı (g) olduğu halde ism-i failde mubalegaya (mubalegalı ism-i faile yahut mubalega sigasına) delâlet etmek için. Ms: (kül kän) (baragan) gibi Mübalega sigası olan (külläç) müstesnadır. Keyresi (küläkar) olup Türkmenin muhaverelerinde mustameldir.

6) Makabli sakin olan (k) yahut (g) ile beraber mazı manasında mevsut olan ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için bir (n) artırılmaktadır. Ms: (kälkan), (bargan) gibi ki -gelici- ve -gidici- demek olup- -adam geldi-, -adam gitti- manasınadırlar. Keza (urulkan) -adam ki vuruldu-, (birilgän) -adam ki verildi- gibi.

7) Makablinde (k) meksure ile beraber meftuh olarak [illegible] delâlet etmek için. Ms: (qul) tasgirinde (qulkina), (at) [illegible] denilmektedir.

8) Bahs-i mahsusunda zikredileceği üzere, bal ve [illegible] (b) den sonra sakin (n) artırılmaktadır. Ms: (kälubän) gibi

9) Sakin olduğu halde (toqsan) ve (saksän) kelimelerinde ilâve edilir. Burada (n) nin dahil olması aslı kelimelerde (säkiz) ve (toquz) dan ibaret olan adatların on defa tasnif edildiğine delâlet etmek içindir.

10) (Sämäs) kelimesinden fiil iştikak edildikte, isim ile fiili ve diğerinden tefrik etmek için bir (n) ilâve edilmektedir. Ms. (sämändi) gibi.

XXIV. S. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 26. 1) İkinci harfi sakin olan her bir iki harfli isimde. Türkmencede tasgir alâmetleri olan (çuq) ve (çük) ten sonra sakin olarak bir (s) harfi ilâve edilmektedir. Ms: (qolçuqas), (itçükäs) gibi.

nasına (qalqar). (turur). (kidir). (sar) gibi. Bu son iki fiilde (yiyür), (siyür). demek de caizdir. Bu telâffuzla, yalnız bir harften ibaret olan fiili, daha bir harf ilâve etmekle takviye etmiş gibi oluyorlar. Buna binaen (yatıyor) manasında (yuyur) demektedirler. Lâkin ekserya (yur) derler.

XX. MAZİ HARFİ

(Fiilin mazi olduğuna delâlet eden harf)

§ 22. Mazi alametini (d) teşkil eyler. Mukabili [illegible] veya kesreli olursa bu (d) kesreli, zammeli ise mazmum olur. Ms: (turdu), (olturdu), (bardı), (birdi) gibi [1]. Türkmence ise (d) daima kesrelidir. Mahreçleri yakın olduğundan (d) yerine (t) gelir.

Harflerin Ziyade edilmesi ve Mahalleri. Harf-i Bedel ve Hazf. Harekenin Nakli ve Teşdid.

XXI. ZİYADE HARFİ

§ 2[illegible] [illegible] olup [illegible] [illegible] harflerin manaları tayin edilirse [illegible] istid[illegible] [illegible] (r), (d), (z), (l), (y), (n), (ş), (k), (v).

XXII. R HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 24. 1) [illegible] olan mizan [illegible]. Ms: ([illegible], [illegible]) gibi.

2) İsimde [illegible] iştikak [illegible]. Ms: ([illegible]) [illegible] (qaygurdı) [illegible] ([illegible]) [illegible] (qızardı) (qızıl) dan (qızardı), (yaşıl) dan (yaşardı) [illegible] denilmektedir. Renklere delâlet eden isimlerde [illegible] mülâhazadır.

3) Yakınlığa (l) olduğu zaman [illegible] ziyade edilir. Ms: ([illegible]) dan ([illegible]), ([illegible]) den ([illegible]) gibi.

4) [illegible] delâlet eden (raq) ve (rak) te (k) ve (q) ile beraber (r) [illegible] edilmektedir. Ms: (yak) dan (yakrak), (yaman) dan [illegible] gibi.

[illegible]

[illegible]

mında da lâzımdır. Ms: mazi olan (mındürdi). müzari olan (mindürür) itiskbal olan (mindürğäy) gibi.

Bazan ta'diye harfi olan (dür) den (d) hazfedilir ve yalnız (r) kalır. Ms : (içdür) den (içür), (çıqtur) dan (çıqar) gibi. Lâkin bu şekil kıyasî değildir.

Türkler bir kaç fiili (dür) olmadığı halde müteaddi yapmışlardır. Ms : (turğuz), (körküz), (tamzur), (ämzür) gibi. Bununla beraber bu fiillerde kıyas veçhile (dür) ü istimal etmek de caizdir. Ms : (turdur), (kördür), (tamdur), (ämdür) gibi.

XVI. HARF-İ MUTAVAAT

§ 18. Mütaavat harfi sakin (l) den ibarettir. Ms : (käsdi) nin mütavaatı (käsildi) olduğu gibi (üzdü) nünki de (üzüldü) dür. Eğer fiil -kırdı- manasında olan (sıdı) gibi yalnız tek harfli ise bu takdirde o fiilde mütavaat için (l) yerine (n) kullanılır. Ms : (sındı) gibi.

XVII. İTTİHAZ HARFİ

§ 19. İttihaza delâlet eden harf sakin (n) dir. Ms : -yatak yaptı- mukabilinde (yastadı) denir. Kendisine yastık itihaz edindi mukabilinde ise (yastuq) kelimesinden (yastandı) denilmektedir. Bunun naziri (örtü) kelimesidir ki bundan iştikak edilerek (örttü) denilmektedir. Örtü ittihaz edindi mukabilinde ise (örtündü) denilir. Bu suretle ittihaz sigası teşkil etmek, ittihaza yarar her şey hakkında caridir. Ms: (ton) -elbise-, -elbise ittihaz edindi- mükabilinde ise (tonandı) istimal edilir.

XVIII. MÜŞAREKET HARFİ

§ 20. Müşareketin harfi hey'ete delâlet eden (ş) gibi sakin(ş)dir. Ms: (urmaq) fiilinde hareket bir taraftan cereyan ederse (urdı), her iki taraftan vaki olursa (uruşdı) denilmektedir. Keza (sançmaq) tan (sançdı), (sançıştı). (Sançış künü) tabiri de buradan alınmadır.

Müzari sigasıyla müşareket ifade etmek için (uruşur), istikbal için ise (uruşğa) denilmektedir. Eğer müşareket için mechul fiil yapılmak istenilirse kıyasa göre (uruşuldı) (sanculaşdı) demek lâzım gelir. Lâkin bunların hiç birisi müstamel değildir.

XIX. MÜZARAAT HARFİ

(Fiilin müzari olduğunu gösteren harf)

§ 21. Müzaraat harfi sakin (r) den ibarettir. Ms: (kalkıyor) [1] ma-

[1] Arapçada müstakbel fiili bulunmadığından muzari hal fiili ile istikbal [illegible]

XI. İSM-İ MEKÂN

§ 13. İsm-i mekân teşkil edildikte evvelâ emir sigasının ahırı fethalı kılınır sonradan da ahır harfi kalın olduğu takdirde (çaq) ince olduğunda ise (çäk) ilâve edilir. Ms: (käläçäk) - gelecek yeri-, (turğaçaq) yahut (turaçaq) - durmak yeri- gibi. Bu itibarla ism-i mekân teşkili her fiilde bir kaide üzerinedir.

Türkçede fiilden müştak ismi zaman sigası yoktur.

XII. İSM-İ ALET

§ 14. Zammeli (q) yahut (k) ism-i alete delâlet eyler. Ms: (kästi) den ism-i alet (käskü), (biçti) den (bıçqu), (bilädi) den (biläkü) gibi. Sonuncudaki (k) harfi ğ dir. (Äladi) fiilinden (äläk) ise aslıda (bilğü) gibi (äläğü) dür. Bilâhare (k) harfine sükûn verilerek tahfif edilmiş ve (äläk) denilmiştir. Lâkin isim teşkilinde muttarit kaide evvelce zikredilendir.

XIII. HEY'ET

(Bir fiili icra keyfiyeti)

§ 15. Sakin (ş) hey'ete delâlet eyler. Ms: Binmek tarzını ifade için (miniş) oturmak keyfiyetini ifade için (oturuş) denilmektedir. (ş) harfinin makablinden evvelki harf eğer zammeli ise, mastarda zikredildiği veçhile, (ş) nin makabli zammeli kılınır. Ms: (oturuş) gibi. Fakat fethalı veya kesreli ise (ş) harfinin makabli kesreli kılınır. Ms: (miniş), (çäliş) gibi.

XIV. EDAT

(Bir şey için hazır edilmiş olduğunu göstermek)

§ 16. Edatın alâmeti (lıq) veya (lik) tir. Ms: (tonluq) -elbise için-, (yamalıq) -yama için-, (bitilik) -yazı için- gibi.

XV. NAKİL VE TA'DİYE HARFİ

(Fiil-i lâzımı müteaddi yapmak için istimal edilen harf)

§ 17. Müteaddi yapılmak istenilen fiilin ahırı sakin ise ta'diye için (dür) ziyade edilmektedir. Ms: Bindir manasında (mindür) gibi. Harekeli olduğu takdirde ise sakin (t) ziyade edilir. Ms: (yürüt), (däpält), (oqut) gibi.

Ta'diye harfi yalnız emir sigasına mahsus olmayıp sair fiil aksa-

yapılmak istenilirse fiildeki mazi alâmeti olan(dı), (di) hazf ve yerine (miş) ve(mış) ilâve edilir. Ayni kelimenin makabline, meçhul fiil yapmak keyfiyeti beyan edilirken zikredilecek tafsil üzerine, ya sakin (l) ve yahut sakin (n) ziyade edilir. Ms: (öldürülmiş, däpälänmiş) gibi. Bunlar mazi için olan ism-i mef'ula aittir. İstikbal için olan ism-i mef'ulde ise (öldürüldäçi, däpälänildäçi) şeklini alır.

İsm-i fail ile ism-i mef'ul lâzım olan sıfattan teşkil edildiği zaman ince kelimedeki sakin (k) ve kalındaki sakin (q) dahi ism-i fail ve ism-i mef'ul olurlar. Fakat bunu bir kaide olarak kabul edip her fiile tatbik etmek caiz değildir. Türklerde istimal edilen bu nevi ismi mef'uller (üzük), (açuq), (çürük) gibi kelimelerden ibarettir ki bunlar (üz), (aç), (çüridi) fiillerinden neşet etmişler. Lâkin bunlara kıyas ederek (ürdi) fiilinden (ürük) ve (turdı) dan (turuq) teşkil etmek caiz değildir. (K) ve (q) ile istimal edilen ism-i mef'ullerde kıyas üzere (üzülmiş), (açılmış) demek caiz olduğu gibi o nevi ism-i failde de (çürimiş) demek caizdir. Fakat bu şekil mazi için olan ism-i faile aittir. Mazi için olanda ise (çüridäçi) denilmektedir. Bu hususta ism-i fail bahsinde mufassal malûmat verilecektir.

X. MASTAR

§12. Mastar alâmeti (maq) veya (mäk) tir. Bu alâmetler emir fiilinin ahırına ilhak edilir. Emir sıgasının ahır harfi kalın ise (maq) ince ise (mäk) ilâve edilir[1]. (Maq) lâfzına (lıq) ve (mäk) lafzına (lik) ilâve etmek caiz olduğu gibi sakin (m) harfiyle de iktifa etmek caizdir. Ms: (külmäk), (külmäklik), ve (külim) yahut (barmaq), (barım) gibi. Bunların üçü de kıyasîdir. Yalnız sakin (m) le teşekkül eden mastarda (m) in makabli kesre ile telâffuz edilir.

Mastar alâmeti meyanında ayrıca bir de sakit (ş) vardır ki fiilin ahırına ilâve edilir. Bu alâmet mastar manasında mübalegaya delâlet eyler. Ms:(uruş),(turuş)gibi. Ayrıca bu nevi mastarda fiilin ahırı harekeli ise (ş) harfinden evvel bir kesreli (y) ilâve edilir. Ms: (yidi) kelimesinden (yiyiş) gibi. Eğer sakin olup makabli mazmum ise sakin harf zammeli kılınır. Ms: (uruş), (turuş) gibi. Fakat sakin olup makabli meftuh veya meksur ise bu takdirde kesreli kılınır. Ms: (baqış), (biriş) gibi.

Bundan mada isimden mastar teşkil etmek istenilirse ismin ahırına bir (lıq) ziyade edilir. Ms: (balıq) tan (balıqlıq), (bäy) den (bäylik), (yoq) tan (yoqluq) gibi.

(1) Emir sıgasını bulmak için mastardan (maq) veya (mäk) ı hazfetmelidir. Bilâkis mastarı bulmak için ise emir sıgasının ahırına aynı lâhikaları ilâve etmelidir.

gelmiştir.

Sıfatın lüzumuna delâlet etmek için (cı) ilhak olunan kelimenin ahırı tabii ya harekeli ve yahut sakin olur. Harakeli olduğu zaman bir kesreli (ı) ziyade edilir. Ms: (çörüyüçi) gibi. Fakat kelimenin ahırı sakin ve makabli meftuh ve ya meksur ise bu takdirde kesreli yapılır: (turuçı), (olturuçı) gibi.

(Mış) ism-i fail alâmeti olduğu gibi aynı zamanda bir şeyin müşahede edilmediği halde malûm olan sıfatından haber verildiğini göstermek için de ilâve edilmektedir. Ms: (äybäk turmış)-gerçe kıyamı müşahede edilmemişse de fakat kat'i surette kaimdir-gibi. (Mış) alâmetini taşıyan her bir sıfatta bu mana melhuzdur. Her ne kadar mecaz tarikiyle muhalefet edilirse de (kün doğmış) gibi misallerde bu mana mevcuttur. Umûmiyetle (mış) asıl vasfında müşahede edilmeden bilinmiş olan şeyde istimal içindir.

VII. MÜBALEGALI İSM-İ FAİL

§ 9. Mübalegalı ism-i fail teşkil etmek için fiilin ahırına ince olduğu zaman (kün), kalın olduğu takdirde ise (ğan) ilâve edilmektedir. Bunların makabli fethalı kılınır. Ms: (käläkän) -çok gelici-, (barağan)-çok gidici-gibi. Lâkin makabilleri fethalı kılınmayıp sakin yapılırsa bu takdirde kelime mübalega sigası olmaktan çıkar ve sıla ile birlikte mevsul manasında olur. Kaideye göre (küläkän)-çok gülücü- olması lâzım gelen kelime Türklerce (küläç) şeklinde telâffuz edilmektedir, yani (k) ve (n) yerine (ç) kullanılmaktadır.

VIII. İSM-İ TAFDİL

§ 10. Tafdil manasını ifade etmek için ziyade edilecek harf, kelimenin ince olduğu zaman (räk) ve kalın olduğu takdirde (raq) tır. Bu lâhikalar san'at mesabesine gelerek halis isim halini alan sıfat-ı lâzimeye ilâve edilir. Bu nevi isimlerin ahırında (çı) olup olmadığının farkı yoktur. Ahırında (çı) olanlar (barıçıraq)-daha çok gidici-ve (biriçiräk)-daha çok verici-gibidirler. Ahırında (çı) olmıyan kelimeler (yäkräk)-daha hayırlı-(yamanraq)-daha fena-, (bilgäräk)-daha âlim, (yavuzraq)-daha fena-gibidirler.

Kayıt: (Yavuz) Türkmence olup-fena-manasındadır, ve -yaman-makamında istimal edilir.

IX. İSM-İ MEF'UL

§ 11. İsm-i mef'ul ancak meçhul fiilden yapılır. Meselâ meçhul fiil olmak üzere (uruldı, birildi) denilmektedir. Eğer bunlardan ism-i mef'ul

Lâkin (bu) kelimesinin tasgirinde (bukinä) (anlar) zamirinin tasgirinde (anlarkinä) denilir. Türkmen lûgatinde (bunçuq), (bunçuqas), (bunlarçuq) (bunlarçuqas) istimal edilmektedir. Bunlarda bazen tasgir alâmetinde olan (q) harfinden (ğ) kalp edilmektedir. Zamirlerde tasgir edilmezler.

IV. NİSPET

§ 6. Her hangi bir san'ata nispet edildikte ismin ahırına bir (çı) ilâve edilmektedir. Ms: (aşçı), (yaçı) gibi. San'atın gayrisine nispet kast edildikte (luğ) ilâve edilir. Ms: (rumluğ), (şamluğ) gibi. Türkmenler burada (ğ) yı (v) a kalp ederek (rumlu), (şamlu) demektedirler. (Luğ) ile (lu) alâmetlerinin (l) i çok kere kesre ile telâffuz olunur. Bazı defalarda (luğ)-sahip- manasında da istimal edilmektedir. Ms: (malluğdur) gibi. Bu takdirde (luğ) iki mana beyninde müşterektir. Nispet alâmeti olduğu gibi sahip manasında da müstameldir. Bu iki manadan hangisinin kasdedildiğini ise (luğ) lâfzının ilhak edildiği kelimenin kendisi göstermermektedir.

V. CEMİ

§ 7. Ceminin lâhikası umumiyetle (lar), (lär)dir. Türk lûgatinde tesniye dahi cemidir. Ms: (qullar) hem tesniye ve hem cemi mukabilinde kullanılmaktadır. Tesniye olduğu tasrih edilmek istenilirse iki adedi ilhak olunur. Bu hususta adet bahsında malûmat verilecektir. Cemi lâhikası olan (lar) ve (lär) fiil ve fail bahsinde zikredileceği veçhile fiile de ilâve edilmektedir. Bu taktirde fiilin, cemi olan faile, isnat edildiğine delâlet eyler. Müfret isimden cemi yapıldığı gibi ism-i cemiden de cemi yapılmaktadır. Ms: (atlar), (yılqılar) gibi.

VI. İSM-İ FAİL

§ 8. Müstakbel için olan ism-i fail lâhikası (daçı) dır. Ms: (barçamız öldüçibiz)-cümlemiz öleceğiz- gibi. İsm-i failin mazi için olan lâhikası (mış) tır. Ms: (kün doğmış) gibi. Bu iki nevi ism-i failden birisine delâlet etmek için (daçı) ve (mış) lâhikalarından biri asıl fiilin ahırına ilâve edilir. Menfi ism-i fail teşkil edilmek istenilirse bu takdirde mazi lâhikası olan (mış) tan ve istikbal lâhikası olan (daçı) dan evvel harf-i nefi ilâve edilir. Ms: (Sänçâr turmadaçı, mal qalmamışdı) gibi. Lâkin (mış) kullanıldığı zaman ahırına bir (idi) kelimesi ilâve edilir.

Her hangi bir sıfatın mevsufa lâzım olup san'at halini aldığına delâlet etmek için (çi, çı) ilhak edilir. Ms: (källiçi)-daima gelir-, (baraçı) -daima gider-gibi.

Türklerin - âlim - manasına olan (bilgä) lerinde ise (ğ) (çi) yerine

İki harfli vezinleri akla göre on ikiye baliğ oluyorsa da ancak on vezini işidilmiştir. Ms: (iç), (at) ve ilâahere gibi.

Üç harfli fiiller keza akla göre birçok vezinlere muhtemel ise de işidileni yalnız on dokuz vezındir. Ms: (tart), (ort), (anuq) gibi.

Keza dört harfli fiiller birçok vezinlere muhtemel ise de işitileni yalnız on beştir. Ms: (saptur), (sarsıl), (qurtul) gibi.

Bunlardan mada Türklerin muhaverelerinde beş harfli fiiller müstamel ise de bunlar pek azdır. Ms: (äyǵänlä), (sanqulan) gibi.

Kayt: Şimdiye kadar verilen malûmat sigaların vezinlerini ve misallerini tespit etmekten ibaret idi. Bunların asıl harfleriyle harf-i zâ'idlerini ayrıca öğrenip aslına ve zaidine tekabul ettirmek için her sigayı ayrı ayrı tetkik etmelidir.

II. MÜFRET KELİMENİN HÜKÜMLERİ

§ 4. Müfret kelimenin hükümleri iki kısma ayrılır. Biri isme diğeri de fiile mahsustur. İsm-i has olan hükümler: Tasgir, nispet, cem, ism-i fail, mubalegalı ism-i fail, tafdil için harf ziyade etmek, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i alet, keyfiyet ve adetlerden ibarettir. Fiile mahsus olan hükümler ise: Harf-i nakil, harf-i ittihaz, harf-i mütavaat, harf-i müşareket, harf-i müdaraat ve harf-i muzîden ibarettir.

III. TASGİR

§ 5. Kıpçak lûgatinde tasgir alâmeti (kinä) olup Türkmenlerde (çuq) ve (çük) tür. Bunlar gerek müfret gerekse cemi olsun isimlerin ahırına ilâve edilmektedir. Ms: (qulkinä), (qullarkinä), (çağançuq) ve (küçüçük) gibi. Lâkin (kinä) alâmeti tasgir edilecek her isme olduğu gibi ilâve edildiği halde, (çuq) ve (çük) bir takım şeraite tâbidir. Bunlar ikincisi sakin olmak üzere iki harfli isme ilhak edilirken ahırlarına muhakkak bir (s) ilâve edilmektedir. Ms: (qulçuqas), (itçükäs), gibi. Diğer isimlere ilhak edildikte (s) ilâve edilmez. Fakat (ya),=(yay) ın tasgirinde (q) doğrudan doğruya (ğ) ya tahvil olunup (yaçuğas) şeklini alır. Bu şekil hadd-i zatında kaideye göre değil ve bir mesmudan ibarettir. (Az) kelimesinin tasgirinde ise (azaçuq), (azaçuq)-azarazar-deyorlar ki bu kelimenin iki cihetten umumî kaideye muhalefet ettiği görülür. Bir taraftan tasgir alâmetine (s) ilhak edilmediği gibi diğer taraftan da alâmetindeki sakin olan harf fetha ile harekelenir. Kıyas üzere söylendiği taktirde(azçuqas)denilmesi lâzımdır. (Çuq) ve (çük) alâmetlerinin ilhakı keyfî olmayıp ahenk kaidesine göredir. Kelime kalın ise (çuq) ve ince ise (çük) ilhak edilir. İsm-i haslar, nekire isimler ve işaretlerde isim de tasgir edilmektedirler. Zamirler ise umûmiyetle tasgir edilmezler.

I. TASRİF

§ 1. Tasrif kelimenin müfret halindeki ahkâmının ilmidir. Kelime harflerden hasıl olur. Türk lisanında kullanılan harflerin mecmuu 28 olup şunlardan ibaretir: hemze, b, p, t c, ç, d, r, z, s, ş, sat, tı gayın (ğ), q, k, ǵ, l, m, n, ŋ v, y.

Türkçede kullanılan bazı kelimelerde bu harflardan madası bulunursa o kelimenin türkçe olmayıp diğer bir lisandan nakledildiğine hükmetmelidir. Ms: (axşam), (faraman), (ǵülaf) gibi.

§ 2. Kelime manalı sözden ibaret olup üç kısımdır: isim, fiil ve harf.

İsim tek, iki, üç, dört ve beş harfli olur. Tek harfli isim ya zamme, ya fetha veya kesre ile harekelenir. Ms: (su), (ya), (çi), gibi. Bu isimlerin ahırındaki (vav, elif, ya) harekeyi çekmekten hasıl olup asıl kelimeden değildir. Bu lisanda olan her harf-i med ve harf-i lîn harekeyi çekmekten hâsıl olup hiç birisi asıl kelimeden değildir.

İki harfli isim ise aklen on iki sigaya muhtemel olup cümlesi Türklerde müstameldir. Ms: (sän), (kim), (qap), (qısa) ve ilâahere gibi.

Üç harfli ismin aklen birçok vezinlerde bulunması mümkün ise de ancak 26 vezini işidilmiştir. Ms: (sırt), (qarğu), (yarasa) ve ilâahere gibi.

Keza dört harfli isimler aklen birçok vezinlere muhtemel ise de ancak 33 vezin mesmu olmuştur. Ms : (ätmäk), (uçmaq), (biläzik) ve ilâahere gibi.

Beş harfli isimler dahi pek çok vezinlere muhtemel ise de mesmuu ancak 23 vezinedir. Ms: (arqataq), (örmäçäk), (çätlävük) ve ilâahere gibi.

Ayrıca türkçede altı harfli isimler de vardır. Fakat bunlar azdır. Müstamel olanları şu vezinlileridir. Ms: (bıldırçın), (çağıltılaq) gibi. Altı harfli bu isimlerin müfret ve yahut mürekkep olduklarını tayin etmek için bunları tetkik etmek ve iştikaklarını aramak lâzım gelir. Bunlardan(sarıçıqan) ve (qılquyruq)gibilerinin mürekkep oldukları malûmdır. Birincisi (sarı) + (çıqan) ikincisi ise (qıl) + (quyruq) kelimelerinden ibarettir.

§ 3. Fiil bir, iki, üç ve dört harfli olur. Bir harfli fiiller de zamme yahut fetha ve yahut da kesre ile harekelendiğinden üç kısım olur. Ms: (yu), (yä) ve (iy) fiilleri gibi. Bir harfli isimler bahsında zikredildiği veçhile bu fiillerin ahırındaki medler harekeyi çekmekten ibarettir.

GRAMER

yüräksiz	Korkak, 93; R. III. (Osm. Çag.) 602.
yürüsi	Etrafı, 92.
yürüdi	*Yürümäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 92; Houtsma 109; R. III. (Uyg. Çag. Kom.) 604; Ş. Sul. 305; B. d. M. II. 890; Lh. Os. 842; R. USp. 276; Bud. II. 373; Köprülü: DTB. 8_5.
yütürdü	Öksürdü, 92.
yütürmäk	Öksürmek, 92; R. III. (Tob.) 612 *yükür*.
yüvrüldi	Bozuldu, 93.
yüvrülgän	Bozuk, 93.
yüz	1) Çehre, 41, 50, 93; Ş. Sul. 305; Kaş. I. 48; MW. 100; R. III. 616/7; Houtsma 105; B. d. M. II. 890; Lh. Os. 844; Bud. II. 375; P. P. 63_1; Köprülü: DTB. 51.
	2) Yüz [100] 93; R. III. 616; R. USp. 276; P. P. 28_2; Xuastuanift 9_{12}; Köprülü: DTB. 5_1; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 197.
	3) Sarı bakır, 93.
yüzdi	Bugünkü manasında, 93; Kaş. III. 45; MW. 100; R. III. 618 9; Houtsma 105; B. d.M.II. 891; Lh. Os. 845; Bud. II. 376.
yüzlädı	Yüzüne vurdu, itap etti, 93; R. III. (Osm. Çag.) 622.
yüzük	Bugünkü manasında, 93; Kaş. III. 14; MW. 100; R. III. (Osm. Kom. Bar. Çag.) 619; Houtsma 110; B. d. M. II.891; Lh. Os.845; Bud. II. 376; Köprülü: DTB. 53_5

yüçüldi — = *Yüçhlüdi*, D 92_2. R. III. (Osm.) 614.

yügürdı — Koştu, 96; Ms: *yügrük at* gibi; Kaş. I. 301; MW. 99; R. III. 594; Houtsma 107; Ş. Sul. 307; Bud. II. 380; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 206.

yügrük — Koşan, 96; B. d. M. II. 893; Bud. II. 830; Köprülü: DTB. 24_7; Brock. Q. Y. 54 *yügrü*.

yük — Kefalet altına girmekten kinaye olup bugünkü manasındadır, 96; Kaş. I. 123; MW. 99; R. III. 587; Ş. Sul. 307; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; R. USp. 276; Bud. II. 379; Köprülü: DTB. 71_{22}.

yüki — Agır hareketli, kibar, 96.

yüklädi — Kefil oldu, 96.

yüklü — Gebe, 96; R. III. (Osm. Tob.) 580; Bud. II. 379; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 848.

yüksäk — Bugünkü manasında, 96; Kaş. II. 287; MW. 99; R. III. (Osm. Çag.) 592; Houtsma 107; Bud. II. 380; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 849; P.P. 61_5.

yüksük — Bugünkü manasında, 96; Kaş. III. 35; MW. 99; R. III. (Osm.) 593; Houtsma 107 *yiksük*; Ş. Sul. 307; Bud. II. 380; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 849.

yükü — Tây, 96.

yükündü — diz çökerek hizmet etti, diz çöktü, 96; Kaş. III. 60; MW. 99; R. III. (Çag. Orh.) 588; Houtsma 107; R. USp. 276; Xuastuanift 15_2, Uig. II. 27_2; Thomsen : İnscr. de l'Ork. 136 n. 4.

yülük — Ok kayışı, 97.

yüldürük — Kamış tohumu, 97.

yüŋ — 1) Yün, 98; Kaş. I. 132; MW. 100; R. III. (Uyg. Alt. Çag. Kom.) 596; Houtsma 109; Ş. Sul. 309; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; Bud. II. 379; P.P. 13_3

yüŋlidi — Hastalıktan hafifledi, 99.

yüŋül — Hafif, 99; R. III. (Çag.) 597; Az. *yuŋul*.

yürh — Bir şeyin etrafı, 92; Ms: *yüründürü yattı çäri* - esker havaliyi bürüyüp yattı; II. 38; MW. 100.

yüräk — Bugünkü manasında, 93; Ş. Sul. 304; Kaş. I. 44; MW. 100; R. III. 600; Houtsma 109; B. d. M. II. 372; Köprülü : DTB. 5_{23}.

yüräklü — Şeci, kahraman, 98; Kaş. III. 14; MW. 160 *yüräklig*: R. III. (Osm.) 601 *yüräkli*; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 843; Köprülü : DTB. 66_{20}.

yumaq közlü Gözü kapalı, 98; Ms: *köz yumuldı* - öldü, gözü yumuldu-.

yumdı Bugünkü manasında, 98; Houstma 108; R. III. 574; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 852; Bud. II. 385; Köprülü: DTB. 78_{12}.

yumruq [Türkm.] = *Yoruq*, 93; R. III. (Osm. Çag.) 583 ; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 853; Bud. II. 384.

yumruqladı Yumruk ile vurdu, 93, 98; Houtsma 108; R. III. (Osm. Çag.) 583; B. d. M. II. 895.

yumşaq Bugünkü manasında, 98; Kaş. II. 61; MW. 97; R. III. 585; Ş. Sul. 309; Houtsma 108; R. USp. 276; Bud. II. 384; Lh. Os. 851; Köprülü : DTB. 24_2.

yumurdu Koştu, 98 .

yumuş Hacet, lüzumlu şey, 98; Kaş. I. 401; MW. 97; R. III. (Uyg. Bar. Karaim) 585; Köprülü: DTB. 24_4.

yumuşçı İşte kullanılan uşak, 98; Kaş. III. 9; MW. 97; R. III. (Uyg.) 581; Uig. II. 72_3.

yunad Beygir sürüsü, 97 .

yura Fal, 98 .

yuraqtar Alıştırılmış at, 93; Mukayese et *yarandurdı* .

yurt Vatan, 93; Houtsma 105; MW. 97; R. III. 548; Kaş. III. 194; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Bud. II. 371; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 23 .

yuşuq Laubali kimse, fena şeytan adam, 93; Ş. Sul. 306 *yuş*.

yuşuqlandı Laubali, fena ve şeytan gibi oldu, 94 .

yutluq Kıtlık yıl, 95 .

yuttı 1) *Yutmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 95; Kaş. II. 253; MW. 98; R. III. 561; Ş. Sul. 304; Houtsma 104; Bud. II. 370; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Köprülü: BTB. 40_2.
2) *Kit. Bäylik* - ağzından attı - ibid. .

yuv Yıka, 90; R. III. (Karaim) 569; Uig. II. 77_{26} .

yuva Bugünkü manasında, 27, 99; Ş. Sul. 309; R. III. (Osm. Çag.) 569; B. d. M. II. 896; Lh. Os. 840; Bud. II. 369.

yuvaladı Yuva yaptı, 99; R. III. (Osm.) 571; B. d. M. II. 887; Bud. II. 369 .

yuydı 1) Sildi, derisini yüzdü, 100.
2) [*Kit. Bäylik*] = *yudı*, 90.

yuydu Yıkadı, 100; Ş. Sul. 310; R. III. 534; Uig. II. 77_{26}.

yuyundu Yıkanmadan çıkan su, 100.

yüçä Yüksek olan her şey, 92; Houtsma 109; R. III. (Osm. Kırg.) 613/4; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Köprülü: DTB. 9_{19}.

yüçälädi Yükseldi, 92; R. III. (Osm.) 614; B.d.M. II. 888; Lh. Os. 841.

yordı	Rüyayi tabir etti, 92; Ş. Sul. 305; R. III. (Osm. Çag. Az.) 420 1.
yordu	Fal tuttu, 92.
yorğa	Koşarak giden, 92; Houtsma 109 *yurya*; Kaş. III. 131; MW. 94 *yorığa*; Ş. Sul. 304; R. III. (Osm. Çag.) 425; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 841; Bud. II. 372.
yorğaladı	Koşarak yürüdü, 92; Az. *yorgaladı*; Ş. Sul. 305; R. III. (Bar. Osm.) 425; Ş. Sul. 841; B. d. M. II. 889; Bud. II. 372.
yorğan	Bugünkü manasında, 92; Houtsma 105 *yuryan*; R. III. (Kırım. Osm. Az.) 425; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 841; Bud. II. 372.
yorqa	İnce, 93.
yorun	Bir şeyin nihayeti, ucu, 92.
yoruq	Yumruk, 93.
yoruqladı	Yumrukladı, 93.
yova	Sürüden ayrılıp yalnız kalan koyun; Ms: *bu qoyun yovadür* gibi, 99.
yovlaq	Çok, 99; Ms: *yovlaq körklüdür* gibi; Anad. *yavlaq*; R. III. (Çag.) 297 *yavlaq*; Vambery: Altosm. Sprachst. 180; Brock. Q.-Y. 54; D nushasında 99; *yavlaq*.
yovun boldu	Kalınlaştı, yoğunladı, 99.
yozaq	Kilit, 93.
yozaqladı	Kilitledi, 94.
yozdu	Osurdu, 93.
yu	Soğan, 90; D nushasında 90; *yavu*.
yubunlu bazarı	Rumların „yubunlu" nam mahalde kırda kurulur panayırları ki kırk gün devam eder, 91.
yudı	*Yumaq* fiilinden mazi, yıkadı, 90; Kaş. III. 33; MW. 95; R. III. 534; Houtsma 109; Ş. Sul. 308; Bud. II. 284.
yular	Bugünkü manasında, 97; Kaş. III. 20; MW. 96; R. III. (Osm.) 554; B. d. M. II. 894; Ş. Sul. 851.
yulduradı [Türkm.]	Çaktı (yıldırım), 97.
yuldurum	1) Cam, 97. 2) [Türkmen] yıldırım, ibid.; Ms: *yuldurum yulduradı* -yıldırım çaktı, düştü-; Ş.Sul. 307 *yuldurım*; Houtsma 107.
yulduz	Yıldız, 97; Kaş. I. 88; MW. 96; R. III. (Kom.) 559; Ş. Sul. 308; Houtsma 107 *yalduz*; Az. *yulduz*.
yuladı	Tıraş etti, 97.
yulav	Halâs olmak için verilen bedel, 97.
yumaq	Yuvarlak olarak sarılmış iplik, 98; Ş. Sul. 309; R. III. (Osm.) 574; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 851

yıvıldı Uzandı, büyüyerek uzadı, 99.

yoğun Kalın, 95; Kaş. III. 22; MW. 92; R. III. (Osm. Çag. Az.) 411; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846; Bud. II. 377; R. USp. 276.

yoğurda Hamuru yoğurdu, 95; Ms: *Un yoğurğıl* gibi; Houtsma 106 *yuğur-*; Kaş. II. 82; MW. 92; Ş. Sul. 306; R. III. (Uyg. Osm. Çag.) 412; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846; Bud. II. 377; P. P. 39_{7} -yumşatmak-.

yol Bugünkü manasında, 97; Ms: *yol ulaşdur* - yol bitişiktir-, 20; Ş. Sul. 307; Kaş. II. 25; MW. 93; R. III. 429; Houtsma 110; B. d. M. II. 893/4; Lh. Os. 849; Bud. II. 381; R. USp. 276; P.P. 66_{2}; Uig. II. 5_{12}; Köprülü: DTB. 3_{11}.

yoldaş Yol arkadaşı, 49, 97; Ş. Sul. 307; Houtsma 110; R. III. (Bar. Osm.) 437; B. d. M. II. 894; Lh. Os. 850; Bud. II. 381; Caferoğlu: Daş lâhikası, 15; Köprülü: DTB. 12_{22}.

yoluqtı Rastladı, 97; Ş. Sul. 308; R. III. (Tar. Çag.) 433; Bud. II. 383; Bong: KOsm. II. § 9_{a}.

yom Fal, 98; Bud. II. 383 -fenalık alameti-.

yomladı Fal tuttu (?), 98; Ms: *äygü yomlağıl* gibi.

yondı Yonttu, 99; Kaş. I. 99; MW. 93; R. III. 417; Ş. Sul. 309; B. d. M. II. 896; Lh. Os. 854; Bud. II. 386; Köprülü: DTB. 47_{10}.

yoŋ Örfî hukuk, hak, 98.

yop Aslı itibarile Harezm kelimesi olup -iyi- demektir, 91.

yoq Bugünkü manasında, 29, 96; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; Kaş. I. 65; MW. 93; R. III. 397 8; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846 7; R. USp. 279; Bud. II. 377; P. P. 67_{4}; Köprülü: DTB. 4_{8}; Bang: KOsm. I. 10. § 5.

yoqaru Yukarı, 95; Ş. Sul. 306; Houtsma 110; Kaş. I. 126; MW. 94; R. III. (Kırım. Kom. Osm.) 401 *yokarı*; B. d. M. II. 892; R. USp. 276; Bud. II. 378; P. P. 60_{5}; Uig. II. 29_{17}; Bang: KOsm. I. 53 n. 2.

yoqlu Fakir, 96; Bud. II. 378.

yoqsul Fakir, 96; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; R. III. (Kom. Osm.) Çag.) 408; Bud. II. 378; Lh. Os. 847; Brock. Q.-Y. 53; Uig. I. 31_{13} *yoqsuz*; Köprülü: DTB. 917 *yoxsul*.

yoquş Bugünkü manasında, 24, 95; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; R. III. (Kırım. Çag. Osm.) 403; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; Bud. II. 379; Köprülü: DTB. 57_{5}.

yora Tabir, 92; R. III. (Kaz.) 421.

yiti	Keskin, 91; Kaş. I. 322 *yitik*; MW. 92; R. III. (Kom.) 56 *yidi*, (Uyg.) 526; Ş. Sul. 311; Houtsma 104; Uig. II. 86_{18}.
yintindi	Bilendi, 91.
yitilti	Biledi, 91.
yitti	Helak, mahv, kayp oldu, 91; Kaş. I. 389; MW. 92; R. III. (Osm. Çag. Kom. Uyg.) 524; Houtsma 104; Az. *itti*; B. d. M. II. 897; Lh. Os. 857; Köprülü: DTB. 24.
yitük	Kayıp, zayi, 91; Kaş. II. 113; MW. 92; R. III. (Osm.) 524 *yitik*; Ş. Sul. 311; B. d. M. II. 897.
yiyi	Koku, 100; Houtsma 100 *yi*; Az. *iy*.
yiydi	Faidelendi, 100.
yiyidi	Kokusu intişar etti, 100.
yiyilädi	Kokladı, 100; Az. *iyilädi*.
yiyin	حوالدلو, 100.
yığdı	1) Topladı , 87 ; Kaş. I. 335, 416; MW. 87; Ş. Sul. 312; R. III. 468; B. d. M. II. 881; Lh. Os. 829; Bud. II. 357; R.USp. 277; Köprülü: DTB. 6_{12}. 2) Menetti, ibid.; Kaş. III. 46; MW. 87.
yığın	Toplanmış , köme, 95; Kaş. I. 16; MW. 87; Ş. Sul. 312; R. III. (Osm.) 469; Lh. Os. 830; B. d. M. II. 882; Bud. II. 357.
yığruq	Bir işe bakmayan kimse, gayri müteşebbis adam, 95.
yıl	Sene, 97; Ms: *yılqatlu bolsun* gibi; Houtsma 107; Kaş. I. 389 90; MW. 87; R. III. 480/1; B. d. M. II. 897 *yil*; Lh. Os. 855; R. USp. 277; Bud. II. 389.
yılan	V nushasında *yalan*, 96; Bugünkü manasında; Hautsma 107 .
yılqı	Asıl manası dört ayaklı hayvan demek olup Kıpçakcada at sürüsü için müstameldir. 97; Kaş. I. 20; MW. 88; Ş.Sul. 314; R. III. (Tel. Tob. Kom. Orh.) 485; Az. *ılxı*; Bud. II. 364; R. USp. 277; P.P. 13_5 *yılxı*; Xuastuanift 28_{18}.
yıptı	Boy isminde bir ot ve tohumu, 91.
yıraq	Uzak , 93 ; Houtsma 105; Ş. Sul. 311; Kaş. I. 89, III. 21; MW. 89; R. III. (Kom. Tob. Uyg.) 474; Bud. II. 354.
yırttı	*Yırtmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 311 ; Kaş. I. 164; MW. 89; R. III. 477; Bud. II. 354; B. d. M. II. 897; Lh. Os. 828.
yırtuq	Yırtık, 93; Ş. Sul. 311; R. III. (Osm.) 478 *yırtıq*; B.d.M. II. 879; Lh. Os. 829; Bud. II. 354.
yışıdı	Parladı, 94; Anad. *ışıdı*; Az. *ışıldadı*.
yışıq	Baş zırhı, 94.

yätti 1) Yedi [7], 91; Kaş. III. 20 MW. 86; R. III. (Leb. Tel. Alt. Küer) 366; Ş. Sul. 313; Houtsma 104 ; B. d. M. II. 352; P. P. 31₅ *yeti*; Köprülü: DTB. 25₁.
2) Kifayet etti, 91; Lh. Os. 826.
3) Arkasından yetişti, 91; Ş. Sul. 310; B. d. M. II. 876; Lh. Os. ibid.; R. USp. 275; P. P. 25₁.

yidük Yedik, 49; Ms: *Sünçär düğünindä yidük*.

yigin Hasır, 96 .

yigirmi Bugünkü manasında [20], 96; Houtsma 107; Kaş. III. 36; MW. 90; R. III. (Uyg. Çag.) 509; Ş. Sul. 313; B. d. M. II. 888; Bud. II. 360; Lh. Os. 830; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 176 .

yigit Bugünkü manasında, 96; Houtsma 106; Kaş. I. 221; MW. 90; R. III. 510; Ş. Sul. 313; Bud. II. 359; R. USp. 276; B. d. M. II. 883; Lh. Os. 834; Köprülü: DTB. 60₅.

yik İyi, 96; Kaş. I. 58; MW. 89; B. d. M. II. 882; Bud. II.359.

yikirdi = *Buştı*, 32.

yikü [Kıpç.] Yerde ve sairede olan çizgi, 96.

yildi Koştu, 97; Ş. Sul. 314; R. III. (Alt. Tel. Küer.) 481 *yil* -; B. d. M. II. 885 *yelmek*; Lh. Os. 835; Bud. II. 361.

yilik İlik, 97; Kaş. I. 69; MW. 90; R. III. (Çag. Leb. Kom. Alt.) 519; Bud. II. 364.

yilim Tutkal, yapışkan, 97; R. III. (Bar.) 520; Bud. II. 367; Kaş. III. 70; MW. 90.

yin Kolun yeni, elbisenin kola gelen ağzı, 98; Kaş. II. 87; MW. 91 *yiŋ*; R. III. (Bar.) 511 keza; Houtsma 109 *yäng*; B. d. M. II. 882 keza; Lh. Os. 830.

yinçi Hamur, 99.

yiŋi Yeni, 98; B. d. M. II. 883 *yeŋi*.

yip [Kıpç.] = *İp*. 7; Bud. II. 388; Brock. Q.-Y. 49; P. P. 4₁₃.

yipäk İpek, 91; Türkmen telâffuzu ise *ipäk*; R. III. (Tar. Çag. Sark.) 530.

yir Yer, arazi, 92; Kaş. III. 49; MW. 91; R. III. (Bar.) 515; Houtsma 104 *yär*; Ş. Sul. 311; Bud. II. 388; P.P. 5₈; B. d. M. II. 877.

yirdi Azıcık yardı, 92; Ms: *yirük tutaqlı* - azıcık yarık dudaklı-; *Kit. Bäylik* te İsmi has olarak *yıruq* kullanılmaktadır; Ş. Sul. 311.

yişim Don (iç don, şalvar), 94; Kaş. III. 15; MW. 92-soğukta ayağın üzerine çekilen tozluk; R. III. (Tara) 429- çorap-; Bud. II. 356 keza.

yä	*Yämäk* fiilinden emri hazır, bugünkü manasında, 90; Kaş. I. 64; MW. 89 *yimäk*; Houtsma 102; R. III. 312; B. d. M. II. 898; Lh. Os. 855; R. USp. 275; Köprülü: DTB. 79_{10}.
yädi	Yedi, bugünkü manasında, 90.
yädi	= *Yätti*, 91.
yäit	= *Yigit*, 100.
yäk	Şeytan, 96; Kaş. I. 224; MW. 84; R. III. (Tel. Alt. Kom. Uyg. Çag.) 316; R. USp. 275; P. P. 17_7; Uig. II. 20_{22}, 35_{10}.
yäkä kälä bu çätük	Erkek kedi, 96.
yäkän	Topallıyarak yürüyen, 96.
yäkirdi	Kızdı, 96.
yäk kördü	Şeytan gibi gördü, sevmedi, 196.
yäl	Ruzgâr, 97; Ms: *yälästi* gibi; Kaş. III. 69; MW 84;R. III. 345; Ş. Sul. 313; Houtsma 107; B. d. M. II. 883/4; Lh. Os. 835; Bud. II. 361; P. P. 18_3; Köprülü: DTB. 16_{14}.
yäläs	İnce hafif ruzgâr, 97.
yälkän	Yelken, 97; Ş. Sul. 314; R. III. (Çag. Osm.) 352; B. d. M. II. 885; Bud. II. 364; Lh. Os. 836/7; Köprülü: DTB. 66_{18}.
yälmük	Bir nevi ot, 97.
yälvä	Bıldırçına benzer bir nevi kuş, 97; R. III. (Osm.) 358; B. d. M. II. 885; Lh. Os. 838; Bud. II. 365.
yäm	Taam olup hayvan yemine dahi ıtlak olunur, 98; Ms: *aiğa yämin as* gibi; Kaş. III. 4; MW. 85; R. III. 387 8; Houtsma 108; Ş. Sul. 308; Bud. II. 885; Lh. Os. 856; Bud. II. 367.
yämäk	Kıpçaklardan bir kabile, 98; Kaş. I. 28, 30, 33, III. 22; MW. 245.
yämiş	Yemiş, 98; Houtsma 102; Kaş. I. 212; MW. 85; R. III. 392 3; B. d. M. II. 886; Lh. Os. 838; Bud. II. 367; R. USp. 275; P. P. 80_6; Köprülü: DTB. 25_5.
yäŋilädi	Teedit etti, 99; Kaş. III. 282; MW. 85; R. III. (Kırım) 324; B. d. M. II. 883; Lh. Os. 831; Bud. II. 343.
yärdäş	Hemşeri, 93; Houtsma 104 *ärdäs*; Kaş. III. 30; MW. 85; R. III. (Çag.) 344; Köprülü: DTB. 23_6;
yätükün	Yedi yıldız, 91; Kaş. III. 361; MW. 86 *yätigün*; R. III. (Çag.) 361 *yätikän*; Ş. Sul. 311.
yätil	Kemale er, 91; R. III. (Çag.) 362.
yätinçäk	Camaattan ayrılıp yalnız kalan kimse, 91.
yätmiş	Bugünkü manasında [70], 91; Houtsma 104; R. III. 368; B. d. M. II. 876; Lh. Os. 826; Bud. II. 352; R. USp. 275.

yavaş — Bugünkü manasında, 99; Ms: *bu at yavaşdur*; Kaş. III. 8; MW. 82; R. III. (Osm. Uyg.) 290; B. d. M. II. 873 ; Lh. Os. 824; Bud. II. 369; Uig. II. 87_{51}.

yavı — Asılı itibarile Türk olmayıp fakat Türkler arasına katılan, 99.

yavıdı — Yaklaştı, 99; Bud. II. 345.

yavıt — Düğün ve emsaline götürülen hediye, 99.

yavşaq — Bit yavrusu, 99; R. III. (Osm.) 298; Lh. Os. 824.

yavuqlattı — Yaklaştırdı, 99; Ş. Sul. 302; R. III. (Çag.) 594 *yavuqlaş-*; Bud. II. 345; Lh. Os. 825.

yavuz — Vahşi, 99; Kaş. I. 79; MW. 83; R. III. (Çag.) 295; Houtsma 110; Ş. Sul. 297; R. USp. 273; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 824; Bud. II. 345; Bang. Muséon. t. 38. S. 36; Uig. II. 87_{58}; Köprülü: DTB. 7_{18}.

yay — Yaz, 100; Ş. Sul. 302; Kaş. I. 78; MW. 73; R. III. 4; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 825; Bud. II. 345; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 10_{11}.

yaydı — 1) Bir şeyi kışkırttı, 100.
2) *Yaymaq* fiilinden mazi, ibid.; Ş. Sul. 302; R. III. 5; B. d. M. II. 875; Lh. Os. 825; Bud. II. 346.

yayıldı — Kışkırtıldı, 100.

yaylaq — Yayla mahelli, 100; Ş. Sul. 302; Kaş. I. 13; MW. 78; R. III. (Osm.) 12; B. d. M. II. 875 *yayla*; Lh. Os. 825; Bud. II. 346.

yayqadı — Yıkadı, 100; Ş. Sul. 302; R. III. (Osm. Çag. Kırım.) 6; Bud. II. 346.

yayqandı — Çalkalandı, 100; R. III. (Osm. Çag. Alt.) 7; B. d. M. II. 897.

yaz — İlkbahar, 93 ; Kaş. III. 119; MW. 83; R. III. 225; Houtsma 103; Ş. Sul. 292; B. d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 327; R. USp. 273; Xuastuanift 28_{11}; Köprülü: DTB. 24_{14}.

yazdı — *Yazmaq* fiilinden mazi bugünkü manasında, 93; Kaş. I. 85; MW. 83; R. III. 226/7; Ş. Sul. 292; Houtsma 103; B. d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 228; Köprülü: DTB. 16_{20}.

yazı — Sahra, 93; Kaş. I. 86; MW. 83; R. III. 229/30; Houtsma 103; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 64_{12}.

yazu — Yazı, 93; R. III. (Kaz.) 236; Lh. Os. 813; B. d. M. II. 864.

yazuq — Günah, 93; Kaş. I. 16, III. 13 ; MW. 84; Houtsma 103; Ş. Sul. 293; R. III. (Uyg. Çag.) 237; R. USp. 273; Bud. II. 327; P. P. 8_1 ; Köprülü: DTB. 12_{18}.

yazuqladı — Günah işledi, 93; Kaş. III. 253; MW. 84; Bud. II. 228.

	III. 63; MW. 81; R. III. (Tar. Kırım. Osm. Çag.) 244; Ş. Sul. 294; R. USp. 275; P. P. 244 ; B. d. M. II. 866/7 ; Lh. Os. 815; Bud. II. 331; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 164 n. 60; Köprülü: DTB. 1714.
yaşardı	1) Göz yaşardı, 94; Ş. Sul. 294; R. III. (Osm. Çag.) 245; Bud. II. 330; Lh. Os. 814; P. d. C. 527.
	2) Yeşillendi, 94; B. d. M. II. 330 *yäşirmäk*; Bud. II. 332; Lh. Os. 829.
yaşdı	Saklandı, gizlendi, 94; Kaş. I. 356; MW. 81; R. III. (Kom. Kaz.) 246; Houtsma 103; R. USp. 275.
yaşıl	Yeşil renk, 94; Houtsma 103; Ş. Sul. 295; R. III. (Orh. Kırım. Az.) 247; Bud. II. 330; Lh. Os. 829; Bud. II. 331.
yaşın	Yıldırım, 94; Kaş. I. 200; MW. 81; Houtsma 103; Ş. Sul. 295; R. III. (Tob.) 246; Bud. (Çag. Tat.) 332.
yaşmaq	Bir nevi yüz örtüsü, bugünkü manasında, 94; Ş. Sul. 294; R. III. (Çag. Osm.) 252; B. d. M. II. 366; Lh. Os. 815; Bud. II. 332.
yaştoldı	Bugünkü manasında, 94.
yaşurdı	Sakladı, gizledi, 94; Kaş. II. 66; MW. 82; Ş. Sul. 294; R. III. (Çag.) 248; Bud. II. 331; R. USp. 275 *yaşır-*; P. d. C. 527; Ulg. II. 2813.
yat	1) Kudret, 91; Ms: *yatyoqtur* - kudret yoktur -.
	2) Yabancı, 94; Kaş. I. 362; MW. 82; Ş. Sul. 289; R. III. 190/1; B. d. M. II. 861; Lh. Os. 809; R. USp. 275; P. d. C. 518.
yatardı	Kızını kocaya verdi, 94.
Yatba	Kıpçaklardan bir kabile, 92.
yatdırdı	= *Yatqırdı*, 94.
yatlıq	Kız, 94; Ms: *bir yatlıqkinäm bar*; Bud. II. 321; P. d. C. 518.
yatqırdı	Yatırdı, uyuttu, 94.
yatsız	Kudretsiz, 92.
yattı	Uyudu, 94; Kaş. I. 39; MW. 82; Ş. Sul, 290; R. III. 192; R. USp. 275; B. d. M. II. 861; Lh. Os. 809; Bud. II. 321; P. P. 634 ; Köprülü: DTB. 5020.
yatturdı	Telef, mahvetti, 91.
yatuq	Yatan, 94; Kaş. III. 9; MW. 82 *yatıq*; Ş. Sul. 290 keza; R. III. (Osm.) 200 keza; Bud. II. 321.
yaturdı	= *Yatturdı*, 91.
yauq	Yakın, yavuk, 99; R. III. (Bar. Kom. Çag.) 17.

B. d. M. II. 863 4; Lh. Os. 812; R. USp. 274; Bud. II. 327; Uig. II. 68₅ .

yarıq Zırh, 92; Kaş. III. 12; MW. 79; Houtsma 103; Uig. II. 78₃₀.

yarlıġadı Af ve merhamet etti, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 293; R. III. (Osm. Uyg. Kom.) 142 3; P. P. 44 ; Uig. I. 59; Brock. Q - Y. 53; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 44; Köprülü: DTB. 10 8; P. d. C. 523.

yarlu Miskin, 93; Ş. Sul. 291 *yarlı*; R. III. (Kom. Kaz. Kırım) 141 keza; P. d. C. 523.

yarmaq Dirhem, 92; Kaş. I. 19; III. 319; MW. 79 80; Houtsma 105; R. III. (çag. Uyg. Tar.) 150; Ş. Sul. 293; Uig. III. 68₁₁; R. USp. 274; Brock. Q. - Y. 53; F. W. K. Müller: SBBA. 1916. 408 n. 3; P. d. C. 523.

yarqın Şimşek, 92; Mukayese et R. III. 136.

yaruq 1) Yarık, çatlak, 92; Ş. Sul. 292 *yaruğ*; R. III. 121; B. d. M. II. 863; Lh. Os. 812.

2) Ay ışığı, 93; Kaş. I. 48; MW. 80; R. III. (Çag. Uyg.) 132; Ş. Sul. 292; R. USp. 274; Bud. II. 327; Uig. II. 23₁₂.

yas Bugünkü manasında, 94; Kaş. III. 19; MW. 80; R. III. (Osm. Uyg. Çag.) 212; Ş. Sul. 293; B. d. M. II. 865; Bud. II. 329; Köprülü: DTB. 47₁₄; P. d. C. 525.

yasdı Yayın çirişini açtı, 94; Houtsma 106; R. III. (Alt. Tel. Uyg.) 213.

yasıç Bir nevi maruf ok demiri, 94; Kaş. III. 6; MW. 81.

yaslu Yaslı, yas tutan, 94; R. III. (Osm. Karaim) 221; B. d. M. II. 865; Bud. II. 329.

yastuq Yastık, 94; Kaş. III. 32; MW. 81; R. III. (Tar. Çag. Şark. t.) 224; Ş. Sul. 294; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 818; Köprülü: DTB. 37₁₀.

yassı Bugünkü manasında. 94; Anad. *yastı*; R. III. (Kaz.) 223, (Osm.) 224; Ş. Sul. 294.

yaş 1) Ömür, 94; R. III. 242; Bud. II. 331; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 814; R. USp. 275; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 39.

2) Yaş ot, 94; Houtsma 103; Kaş. III. 3; MW. 81; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 814; Bud. II. 331.

3) Bugünkü manasında, 94; R. III. 240; Köprülü: DTB. 22₁₉.

4) Göz yaşı, 94; Ms: *gözü yaşardı* gibi; Kaş. II. 180; MW. 81; R. III. 241; Houtsma 103; Ş. Sul. 294; B. d. M. II. 866; R. USp. 275; Bud. II. 330; Köprülü: DTB. 8₆.

yaşadı *Yaşamaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 94; Kaş.

yaqnı Yahnı, 96; Diğer telâffuzu *yaxnı*; B. d. M. II. 877; Lh. Os. 826; Bud. II. 351.

yaqşı İyi, 96; Houtsma 106; R. III. 35 6; Kaş. I. 62; MW. 83 *yaxşı*; Ş. Sul. 303 keza; R. USp. 273; B. d. M. II. 877; Lh. Os. 826; Bud. II. 350.

yaqşıladı İyi muamele etti, 96; S. Sul. 303; R. III. (Alt. Tel. Bar.) 36 7; Bud. II. 351.

yaqtı *Yaqmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 16; MW. 78; Ş. Sul. 296; R. III. (Çag. Osm. Tar. Kaz.) 24; B. d. M. II. 868; II. 334; Lh. Os. 818; Köprülü: DTB. 8_{18}; P. d. C. 530.

yaqtu Aydınlık, ziya, nur, 95; Ms: *közün yaqtu = közün yarıq* -gözün aydın-; Ş. Sul. 296; R. III. (Çag.) 35.

yar Nehirlerin dik ve yüksek sahilleri, selin yardığı yer, 92; Kaş. I. 313; MW. 78; R. III. 100; Ş. Sul. 290; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 323; Köprülü: DTB. 43_1.

yaradı [Bir işe] yaradı, 92; Kaş. I. 320; MW. 78; Ş. Sul. 291; R. III. 104 5; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 324; P. P. 59_1; R. USp. 274; Köprülü: TDB. 12_{15}.

yarandı Atı epeyce koşturup terletlikten sonra yem verilmeden bağlı soğutulduğuna yaradı denilmekte dir, 93; Kaş. I. 331; MW. 79; R. III. 109.

yarandurdu Atı koşturdu, ve terletip yem vermeden bağlı soğuttu, 28; Bu gibi atlara *yuraqtur* denilmektedir, ibid..

yaraqladı Silahlandırdı, 92; Kaş. III. 80; MW. 79; Ş. Sul. 291; R. III. (Osm.) 107; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 811; Bud. II. 354; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 155 n. 40.

yarasa Bugünkü manasında, 93; Houtsma 93 *yärksä*; Ş. Sul. 290 *yarasıq*; R. III. (Osm.) 115; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 810; Bud. II. 325.

yaratğan Yaradan, 93; Houtsma 105.

yarattı *Yaratmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 93; Kaş. I. 277; MW. 79; Houtsma 105; Ş. Sul. 290; R. II. 112; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 810; R. USp. 274; Bud. II. 353 4; P. P. 31_5; Köprülü: DTB. 44_{19}.

yardı Azacık yardı, 93.

yarıdı Parladı, 92; Ms: *tan yarıdı* -sabah parladı (açıldı)-, türkce ise *tan attı*; Kaş. III. 62; MW. 80 *yarumaq*; Ş. Sul. 292 keza; R. III. (Kom.) 120; Bud. II. (Çag. Tat.) 327.

yarım Nısıf, 93; Kaş. III. 15; MW. 79; R. III. 128 9; Ş. Sul. 292;

yandurdı Yaktı, tutuşturdu, 99; Ş. Sul. 301; R. III. (Osm. Kaz.)94; Lh. Os. 824.

yaŋ Yan, 98; Houtsma 103 *yan*; Kaş. II. 17; MW. 76 keza; R. III. 78 keza; Ş. Sul. 297; B. d. M. II. 869; R. USp. 274; Lh. Os. 819; Köprülü DTB. 8_7.

yaŋa Cihet, 99; Ms: *bu yaŋa, o yaŋa* gibi; Kaş. III. 275; MW. 72; Ş. Sul. 300; R. III. (Çag.) 58; B. d. M. II. 882.

yaŋaldı Yanıldı, 99; Kaş. III. 45; MW. 74 *yaŋılmaq*; R. III. 61; Köprülü: DTB. 54_5.

yaŋaq 1) Yanak, 98; Kaş. III. 278; MW. 77; R. III. 59; Ş.Sul. 300; Bud. II. 336; B. d. M. II. 883; Köprülü: DTB. 36_{16}.
2) Çene, 99; Kaş. ibid..

yaŋlış Yanlış, 99; Kaş. III. 285; MW. 77 *yaŋluq*; R. III. (Osm. Kırım) 68; Bud. II. 337; B. d. M. II. 869 70; Lh. Os. 820; Köprülü: DTB. 25_9.

yapıştı Bugünkü manasında, 91; Kaş. III. 51; MW. 77; R. III. (Kırg. Osm.) 264; Ş. Sul. 289; Houtsma 102; B. d. M. II. 859; Lh.Os. 807; R.USp. 274; Bud. II. 320; Köprülü: DTB. 8_6.

yapraq Bugünkü manasında, 90; Kaş. III. 38; MW. 78 *yapurğaq*; R. III. 268; Houtsma 104; B.d.M. II. 859; Lh. Os. 808; Bud. II. 319; Köprülü: DTB. 15_2.

yaptı 1) Bir şeyi örttü, kapattı, yaptı, 90; Kaş. III. 44; MW. 77; R. III. 259/60; Ş. Sul. 289; Bud. II. 319; B. d. M. II. 860; Lh. Os. 807; Köprülü: DTB. 13_{12}.
2) *Alt. Bäylik* te -bir çok defa kapamak- manasındadır, ibid..

yapuştuq [Kıpç.] = *Yapıştı*, D 91_2.

yapyaşıl = *Yamyaşıl*, 91; Az. *yafyaşıl*.

yaqa Bugünkü manasında, 95; Kaş. I. 164; MW. 78; R. III. (Tar. Çag. Osm. Kaz.) 25; Houtsma 106; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 819; Köprülü: DTB. 21_{17}.

yaqıldı Bugünkü manasında, 95; R. III. (Kaz.) 28.

yaqın Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 16; MW. 78; R.III. (Kaz. Osm.) 27; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; B. d. M. II. 869; Lh. Os. 818; Bud. II. 336; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 18_{19}; Bang: KOsm. I. 40 n. 4.

yaqmaç Kötürüm, 95; Arapça tercümesi olan المقعد nün diğer manası da vardır. Dozy: Sup. I. 652-Perclus, impotent de tout ou d'une partie du corps-; Kamus tercümesinde ise ayrıca bir de-su tulumu-.

	R. III. (Osm.) 167 *yalnuz*; B. d. M. II. 870; Lh. Os. 821; P. P. 40_3 *yal (a) ngus*; Bud. II. 340; Köprülü: DTB. 64_1
yalaq	Köpeklere mahsus yalak, 97; Houtsma 107; Ş. Sul. 297; R. III. (Osm.) 156; B. d. M. II. 870; Lh. Os. 820.
yalavaç	Elçi, 97; Houtsma 108; R. III. (Uyg.) 163; Lh. Os. 821; Uig. II. 22_{21}; Brok. Q.-Y. 49; Arab Filolog 45_3.
yaldı	Yıldı, 97.
yalğan	Yalan, 96; Houtsma 107 *yalan*; Ş. Sul. 298; Kaş. III. 28; MW. 74; R. III. (Uyg. Bar. Kaz. Tob.) 175; Bud. II. 340; R. USp. 273.
yalğaşladı	Hayır dua etti, 97.
yalın	Çıplak, Ms: *yalın qıldı* - çıplattı, çıplak kıldı -, 97; Ş. Sul. 297 *yalıŋ*; Kaş. III. 275'6 keza; MW. 75; R. III. (Uyg. Osm. Kom.) 166; B.d.M. II. 871; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 58_{14}.
yalman	Tağ, tarla sıçanı, 97: R.III. (Tob.) 189'90-ufak bir hayvan-.
yama	Bugünkü manasında, yamak, 98; Kaş. II. 19; MW. 75 *yamaq*; R. III. (Osm. Kırg.) 299; Ş. Sul. 299 *yamağ*; Az. *yamax*; B. d. M. II. 871; Lh. Os. 822; Bud. II. 341.
yaman	Fena, kötü, 27, 98; R. III. 301; Houtsma 108; Ş. Sul. 299; B. d. M. II. 871; Lh. Os. 822; R. USp. 274; Bang: Manich. Hymnen. 36; Köprülü: DTB. 8_{11}.
yamanladı	Arapça tercümesine göre - telef etti -, fakat - fena muamele kıldı - olmalı dır, 98; R. III. (Çag.) 302; Ş. Sul. 299; Köprülü: DTB. 74_4.
yamdı	Kasık, 98; Ms. *yamdın qabarğıl* gibi.
yamdu	*Yamdı*, 98.
yamğur [Kıpç.]	= *Yağmur*, 95, Houtsma 106; R. III. (Şark. leh.) 310.
yamurtuğa	Yumurta, 98; Houtsma 108 *yumurtqa*; Kaş. II. 253; MW. 97 *yumurtğa*.
yamyaşıl	Yemyeşil, 91, 98; Houtsma 103.
yançuq	Para kesesi, torba, 99; Ms: *yigit qoş yançuq boş*; Kaş. II. 6; MW. 76; R. III. (Çag. Tar.) 97; Houtsma 109; Ş. Sul. 300; B. d. M. II. 872 *yancıq* - atın eyerine asılan çanta; Lh. Os. 823; Suheil und Nevbehâr. Hannover. 1925. 33_9; -cep-; Köprülü: DTB. 59_1.
yandı	*Yanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 99; R. III. 79; B. d. M. II. 872 3; Lh. Os. 823; Bud. II. 344; Köprülü: DTB. 11_{21}.

yağ Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 119; MW. 72; Ş. Sul. 295; Houtsma 103; R. III. (Tar. Kom. Çag. Garp.) 38; B. d. M. II. 867; Lh. Os. 816; Bud. II. 333; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 5_{23}.

yağdı [Yağmur] yağdı, 95; Kaş. I. 34; MW. 72; R. III. 39; Ş. Sul. 295; Houtsma 104; B. d. M. II. 867; Lh. Os. 817; Bud. II. 356/7.

yağı Düşman, 95; Kaş. I. 44; MW. 72; R. III. (Kom. Uyg. Orh.) 43; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; Bud. II. 332; Lh. Os. 817; Köprülü: DTB. 5_{23}; Ulg. II. 78_{30}.

yağır 1) Hayvanın arkasında açılan yara, 95; Kaş. I. 65; MW. 72; R. III. (Osm.) 42; Ş. Sul. 296; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Bud. II. 333.
2) Küçük demir kalkan, 95.

yağırlıq Hayvanın arkasına konulan bir nevi çul, 95.

yağız Atlarda meşhur bir renk, 95; Ms: *yağız at, yağız yir* gibi; Kaş. III. 7; MW. 72; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; R. III. [Orh. Osm.] 45; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 26.

yağladı Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 228; MW. 72; Lh. Os. 816; B. d. M. II. 333.

yağlıq Düşman için hazırlanmış ok, 95.

yağma 1) Sofra, 95.
2) Bugünkü manasında, ibid.; R. III. (Osm.) 54 5; B. d. M. II. 868; Köprülü: DTB. 4_{14}.

yağmaladı Yağma etti, 95; R. III. (Osm.) 55; B. d. M. II. 881.

yağmur Bugünkü manasında, 95; Kaş. I. 67; MW. 73; Houtsma 106; Ş. Sul. 296; R. III. (Kırg. Çag. Osm. Uyg.) 55; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Bud. II. 333; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 16_{11}.

yağrın Kürek kemiği, 95; Brock. Q. - Y. 49; R. III. 51; Arab Filolog 47_{14}.

yağurt Yoğurt, 95; Houtsma 103; Kaş. I. 159; MW. 92 *yoğurt.*

yal At yalı, 97; Houtsma 103; Kaş. III. 10; MW. 74; R. III. 152 3; Bud. II. 337.

yaladı Bugünkü manasında, 97; Houtsma 107; Ş. Sul. 297; Kaş. I. 214; MW. 74 *yalğamaq*; R. III. 154; Lh. Os. 820; B. d. M. II. 870; Bud. II. 338; P. P. 65_{7}.

yalam Kadir ve itibar, 97; Ms: *yalamun yüksük bolsun.*

yalaŋuz Yalnız, 97; Houtsma 103; Kaş. III. 97; MW. 75 *yalŋus*;

üyüz	Sivrisinek, 27; Anad. *üvüz.*
üyügün [Kıpç.] = *Uyan*, 26.	
üyük	Büyük tepe, ayrıca ayni manada *baş* kelimesi de kullanılmaktadır, 27; Kaş. I. 79 80; MW. 235; R. I. (Osm. Çağ.) 1816; B. d. M. I. 207.
üz	*Üzmäk* fiilinden emri hazır, kes, kopar, ayır, 12.
üzän	1) Haliç, 12. 2) Ağacın kötüğü, 12; R. I. (Sag.) 1891. 3) Dere, 13; R. I. (Kaz.) 1891.
üzändi	Zülm etti, 13.
üzdi	*Üzmäk* fiilinden mazi, kopardı, kesti, 12; Kaş. 145; MW. 238; R. I. 1889; Bud. 134; B. d. M. I. 163; Lh. Os. 164; R. USp. 302; Ş. Sul. 33; P. d. C. 63; Köprülü: DTB. 58₂₀.
üzrä	Bir çok Türkmen lisanında kullanılmıştır, bugünkü manasında, 13; Houtsma 56 *üzärü*; Kaş. III. 95 *üzä*; MW. 238; R. I. 1902; B. d. M. I. 162; P. P. 79₆ R. USp. 302; Köprülü: DTB. 11₁.
üzüm	Bugünkü manasında, 13; Kaş. I. 71; MW. 238; R. I. 1899; Lh. Os. 165; B. d. M. I. 164 5; Bud. 133; Köprülü: DTB. 29₁.
üzük	Ölü, 13.

V

varursan	Varıyorsun, 75; B. d. M. II. 836; Lh. Os. 695; Bud. II. 301; Köprülü: DTB. 57₁₆.

Y

ya	Yay, kavis, 90; Kaş. I. 301; MW. 70; R. III. 1; Houtsma 102; Ş. Sul. 288; R. USp. 273; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 825; Bud. II. 346; Uig. II. 86₁₈.
yaba	[Harman] yavası, 91; R. III. (Osm.) 273; B. d. M. II. 859; Lh. Os. 807.
yablaq	Çıplak, 91.

ülkü — Uzak hedef, gaye, 21.

ülü — Pay, hisse, 20; Kaş. I. 116; MW. 236 *ülük*; R. I. (Tel. Kumd. Bar.) 1850; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 204; P. P. 33₅; Uig. II. 15₇

ülüş — Hisse, pay, 20; Kaş. I. 60; MW. 236; R. I. (Osm. Uyg. Çag. Şar.) 1853; Ş. Sul. 40; B. d. M. I. 190; Lh. Os. 167; Bud. 151; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 24₁₉.

ün — Ses, 23; Kaş. I. 43; MW. 236; Houtsma 54; Ş. Sul. 41; R. I. 1818 9; Bud. 160; B. d. M. I. 198; Lh. Os. 167; P. d. C. 81; Köprülü: DTB. 33₁.

ünägü — İnatcı, 24.

ünäwü [Kıpç.] = *Ünägü*, 24.

ündädi — Çağırdı, seslendi, davet etti, 24; Kaş. I. 229; MW. 236; Houtsma 54; R. I. 1821; P. P. 60₆ *üntä-*; B. d. M. I. 198; Uig. II. 26₁₃; Brock. Q. - Y. 46; Arab Filolog 31₁₀.

ündi — İnat etti, 24.

ürdü — 1) Havladı, 10; Az. *hürmäš*; Bud. 127; R. I. 1825; Bang: KOsm. II. 8₁₀; B. d. M. I. 159; Lh. Os. 163.
2) Üflemek, ibid: Houtsma 55; Bud. 127; R. USp. 312; R. I. 1825; Bang: KOsm. II. 8 § 5.
3) Bitti [bakla ve sairenin bitmesi manasında], 10; R. I. [Kaz. Tob.] 1823-tedricen yükselen-.

ürkütti — Bir dereceye kadar korkuttu, bugünkü manasında, 12; Kaş. I. 222; MW. 222; R. I. (Çag. Osm. Tar. Kırg.) 1838; Bud. 125.

ürküzdi — Bitizdi, 10; R. I. 1830.

ürükdi — Ürkdi, korktu, 12; R. I. (Kırg. Tob.) 1833; B. d. M. I. 154; Lh. Os. 163; Bud. 125; Uig. II. 29₁₇; Köprülü: DTB. 6₁₂.

üstün — Bir şeyin üstü, 13; Houtsma 48; Kaş. I. 99; MW. 237; R. I. (Uyg.) 1886; R. USp. 303; Bud. 135; B. d. M. I. 167; Ş. Sul. 33; Bang: KOsm. I. § 44.

üştiler — Bir şeyin etrafına toplandılar, 14; Kaş. I. 146/7; MW. 237; R. I. (Osm.) 1903; Bang. KSz. 18₁₁; Lh. Os. 166; B. d. M. I. 169; Bud. 138; Brock. Q. - Y. 56; Köprülü: DTB. 35₁₂.

ütti — Kesilmiş koyunun tüylerini izale etti, 8; R. I. (Kırım. Kom. Çag.) 1863; Vambery: Çag. Sprachst. 217; Kaş. III. 90, 190; MW. 237.

ütürdü — Deldi, 8.

ütürgü — Bir şeyi delmeğe mahsus alet, miskap, 8; Houtsma 44; R. I. (Çag.) 1865; Ş. Sul. 26.

uzantı	Uzun oldu, uzadı, 13.
uzattı	*Uzatmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 13; Kaş. I. 180; MW. 234; R. I. 1762 3; B. d. M. I. 160; Lh. Os. 154; R. USp. 301; Bud. 130; Ş. Sul. 32.
azğun	Azgın, sapık, 12.
uzun	Buğünkü manasında, 13; Houtsma 47; Kaş. I. 73, III. 27; R. I. 1768; B. d. M. I. 165; Lh. Os. 153; R. USp. 301; Bang: Briefe. IV. 231; Bud. 134; Köprülü: DTB. 49; Uig. II. 49₂₁; Bang: KOsm. III. 9₂₆.

Ü

üb	Yavaş yavaş içmek, 7.
üç	1) Bugünkü manasında[adet], 8; Kaş. I. 38; Houtsma 55; MW. 234; R. I. 1871; Ş. Sul. 26 37; Lh. Os. 162; B. d. M. I. 142; Bud. 115; R. USp. 303; Xuastuanift 17₂₃; Köprülü: DTB. 20₁₈; Uig. II. 22₂₂. 2) Üç yaşındaki keçi veya koyun, 9.
üçün	İçin, üçün, 9; Kaş. I. 72; MW. 64 *için*; Houtsma 45; Bud. 117; Ş. Sul. 28; R. I. (Tar.) 1874; R. USp. 303; P. P. 8₄; Xuastuanift 20₅₀; Bang: KOsm. I. 34 n. 1.
üçünçi	Üçüncü, 8; R. I. (Alt. Tel.) 1874; Kaş. I. 118; MW. 235; P. P. 17₆; Bud. 116; B. d. M. I. 142; Xuastuanift 17₁₇.
ügü	Baykuş, 19; Kaş. I. 141; MW. 235 *ühi*; R. I. (Şor. Soy. Sag. Bar.) 1810; B. d. M. I. 184.
ügütti	*Ögütmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 18; R. I. 1211; Houtsma 51; Kaş. I. 183; MW. 131 *öğütmäk*; Az. *üyütmäk*; B. d. M. I. 184; Lh. Os. 144.
üllüdi	Taksim etti, 20; Kaş. I. 52; MW. 235; R. I. 1845/6; R. USp. 302; Bud. 151; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 169 n. 73; Köprülü: DTB. 3₃.
üldür	Islak, ratipdir, 20.
ülidi	Islandı, 20; Ms: *üli kitmädi* - rutubeti gitmedi -; Kaş. III. 192; MW. 235.
ülkär	Ülker yıldızı, 22; Houtsma 53; Kaş. I. 88; MW. 236; R. I. (Tel. Osm.) 1855; Lh. Os. 168; B. d. M. I. 191; Bud. 154; Köprülü: DTB. 57₁₆.

uru Duruş, dikiliş, 11; Houtsma 47.

urul Örs, 10.

us Akıl, 14; Houtsma 49; Ş. Sul. 33; R. I. 1741; B. d. M. I. 170; Lh. Os. 155; Bud. 130; P. d. C. 60; Köprülü: DTB. 25_{21}; Kaş. I. 195, 39; MW. 232.

uslandı Akıllandı, 15; Houtsma 45; R. I. 1748; B. d. M. I. 171; Lh. Os. 155; Bud. 139; Köprülü: DTB. 19_{9}.

uşaq Küçük çocuk, 14; Kaş. I. 64; MW. 233; R. I. 1773/4; Bang. KSz. 18, 11; B. d. M. I. 168; Lh. Os. 155.

ut 1) *Utmaq* fiilinden emri hazır, kazan, 8; Az. *udmax*; Vambery: Çag. Sprachst. 217; Kaş. I. 149; MW. 233; R. I. 1703; Lh. Os. 149; B. d. M. I. 130; Uig. II. 21_{2}. Chotscho I. 28_{18}.
2) = *Uyat* [Türkm.], 27.

utandı Haya etti, 27; R. I. 1704.

uttu Kazandı, 15.

uvdu Bir şeyi ezdi, uvdu, 25; Kaş. I. 11; MW. 233.

uvu Ağı, 26; R. I. (Karaim) 1785.

uvus Mum, 25.

uya Yuva, 27; R. I. 1628; Kaş. I. 80; MW. 228; Bud. 165;

uyat = *Ud* -haya- 9; Bud. 165; Ş. Sul. 48 *uyat*.

uyaldı Utandı, 27; R. I. (Alt. Leb. Kırg. Çag.) 1630; Kaş. I. 226; MW. 229; Bud. 165; Ş. Sul. 43.

uyandurdı Uyandırdı, 26; Bud. 165; B. d. M. I. 202; Lh. Os. 159; R. I. 1629; Köprülü: DTB. 50_{17}.

uyanuq Uyanık, oyanık, 26; B. d. M. I. 201; Lh. Os. 159; Bud. 165; R. I. 1629.

uydı *Uymaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 26; Kaş. III. 175 *udmaq*; MW. 227; R. I. (Çag. Osm. Şark. t.) 1594; Lh. Os. 159; B. d. M. I. 205; Köprülü: DTB. 16_{12}.

uyğan *Uymaq* fiilinden ismi fail -uyan-, 26.

uyqu Bugünkü manasında, 26; Kaş. I. 42; MW. 228 *udu*; R. I. 1595; Lh. Os. 160; B. d. M. I. 202/3; Bud. 166; Houtsma 57.

uyıdı Bugünkü manasında, [Türkistan] lehçesinde ise *udıdı*, 26.

uz Mahir usta, 12; R. I. (Osm. Çag.) 1754; Ş. Sul. 32; P. d. C. 60; R. USp. 301; B. d. M. I. 159; Lh. Os. 153; Bud. 129; P. P. 70_{7}.

uzan Kopuz çalarak türkü söyleyen, 13; Ms: *yakşı uzandur* -iyi kopuz çalup türkü söyleyendir-; R. I. (Çag.) 1758. (Osm.) 1761; Bud. 131; B. d. M. I. 161 -geveze-; Ş. Sul. 32; Köprülü: DTB. 51_{9}.

R. III. 1692; Bud. 156; R. USp. 301; P. P. 31_8. B. d. M. I. 193; Lh. Os. 157; Ş. Sul. 40; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 13; Köprülü: DTB. 3_{17}; Brock. Q.-Y. 58; Arab Filolog 62.

ulu anası Nine, büyük anne, 20.

ulu azu Büyük dişler, 20; R. I. 572.

uludı Avladı, sinledi, 20; Kaş. III. 192; MW. 229 *ulumaq*; Lh. Os. 158; Bud. 152; R. I. 1693; B. d. M. I. 195.

uludu Yükseldi, büyüdü, 20; Lh. Os. 158; B. d. M. I. 194; R. I. 1696; Bud. 157.

ululadı Ağırladı, tazim ve hürmet etti, 20; R. I. 1696; Kaş. I. 255; MW. 230 *ulağlamaq*; Bud. 157; Köprülü: DTB. 38_{15}.

ulallandı Kökleşti, 21.

umdı *Ummaq* fiilinden mazi, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 113; MW. 230; B. d. M. I. 196; Lh. Os. 158; Bud. 159; Ş. Sul. 40; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 143 n. 14; Köprülü: DTB. 78_{12}.

umsuluqun bir Arzu ettiği şeyi ver, 23.

umsundı Kadınların gebe iken bir şeyi arzu etmeleri, erkekler için de kullanılır, 23; Houtsma 54; R. I. (Çag.) 1797; P. d. C. 81; Bud. 158.

un (Değirmen) unu, 23; Kaş. I. 50; MW. 230; Houtsma 54; R. I. 1639; Lh. Os. 158; B. d. M. I. 197; Bud. 160; Ş. Sul. 41; Köprülü: DTB. 47_4.

unuttı *Unutmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 24; Kaş. I. 138; MW. 231; R. I. 1643; Lh. Os. 159; B. d. M. I. 199; Bud. 161; Köprülü: DTB. 63_1; Xuastuanift. 9_4.

uŋdı Oyarak içini boşalttı, 25.

uqruq = *Aqruq*, D 17_7; Kaş. I. 92; MW. 231.

uqtı Anladı, idrâk etti, 17; Kaş. I.147; MW.231; R. I. (Uyg.) 1607; P. P. 68_5; R. USp. 301; Uig. III. 35_{25}.

uqturdı Anlattı, 17; R. I. (Bar. Uyg. Şark. t.) 1614.

uqutturdı = *Uqturdı*, D 17_{14}.

ur 1) Tohum, 10; Kaş. I. 61 2; MW. 232.
2) *Urmaq* fiilinden emri hazır, vur, 10; Kaş. I. 145; MW. 231; R. I. 1647 8; P. P. 17_7. Bud. 156; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 156 n. 43; Ş. Sul. 30; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 151; Köprülü: DTB. 22_2

urağut Kadın, 9; Kaş. I.124; MW. 231; Bud. 120; R. I. (Uyg.) 1652.

urluğ Tohumluk, 10; Houtsma 46 *urluğ*; Kaş. I. 61 2; MW. 232; R. I. (Kom. Karaim) 1670, (Tar. Kom. Uyg. Çag.) 1658 *uruq*; Bud. (Kaz.) 126 *orluq*.

4) *Uçmaq* fiilinden emri hazır, 8; Houtsma 44; Bud. 117; Kaş. I. 401; MW. 227; R. I. 1720; B. d. M. I. 143; Lh. Os. 150; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 45_{4}.

uça — Kıç, arka, 26; Kaş. I. 81; R. I. 1721/2; Ş. Sul. 26.

uçaldı — Kıça vurdu, 9.

uçan — Küçük gemi, 9; Kaş. I. 110; MW. 227-iki yelkenli gemi-; Vambery: Cag. Sprachst. 218-grand bateau sur l'eau-; P. d. C. 48.

uçar — Çarşı, 9; R. I. 1723; P. d. C. 47; Bud. 116.

uçmaq — 1) Bugünkü manasında, 8; Mukayese et *uç*.
2) Cennet, 8; Kaş. I. 187: MW. 227; Houtsma 45; R. I. 1732; B. d. M. I. 143; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 187 n. 117; P. d. C. 49; Köprülü: DTB. 14_{7}; Brock. Q.-Y. 50; Arab Filolog 44_{16}.

uçuz — Ucuz, 9; Houtsma 44; Kaş. I. 55; MW. 227; R. I. 1729; Bud. 116; Lh. Os. 151; P. P. 29_{4}; B. d. M. I. 141.

uçuz boldu — 1) Ucuz oldu, 9; Bud. 117.
2) Kolaylaştı, ibid..

ud — Haya, 9; Diğer telâffuzu *uyad*; Anad. *udlu* -hayalı; Bud. 118; R. I. (Osm.) 1710; Köprülü: DTB. 19_{5}.

udıdı [Türkistan] — Uyudu, 26; Kaş. I. 42; MW. 228; Uig. III. 64; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 30.

ududu — Uyudu, 9; [Diğerlerinin lûgatlerinde *d* harfi *y* ye tahavvül ettiğinden *adaq* yerine *ayaq* ve *udıdı* mukabilinde *uyadı* kullanılmaktadır]; Kaş. I. 42 *udıdım*; MW. 228.

uğ — Çadırın üst kısmına konulan agaç veya ok, 16; R. I. (Çag.) 1617; Kaş. I. 49; MW. 228; Ş. Sul. 34.

uğladı — Çadıra ağaç dikti, 16.

uladı — Bitiştirdi, raptetti, 20; Kaş. I. 183; MW. 229; R. I. 1676; B. d. M. I. 188; Lh. Os. 157; Köprülü: DTB. 37_{18}.

ulandı — = *Ullandı*, D 20_{13}.

ulaq — 1) Havuz, 22; R. I. 1679.
2) Posta ulağı, 21; Kaş. I. 110; MW. 229; R. I. 1679; Bud. 152; Lh. Os. 157; B. d. M. I. 187; R. USp. 301.

ulaş — Karip, müttasıl, 20; Ms: *yol ulaşdur*, gibi; Lh. Os. 157; B. d. M. I. 187; R. III. 1684; Bud. 151.

ullandı — Köklendi, 20; R. I. 1682.

ullandırdı — Kökleştirdi, 21.

ulu — Büyük, ulu, 20; Houtsma 54; Kaş. I. 52 *uluğ*; MW. 230;

türädi — Ağaç dikti, 38.

Türk — Gayri araplardan birisi olup ayni lisanın sahibi, 37; Kaş. I. 293/4; MW. 251; R. III. 1559; Ş. Sul. 108; B.d.M. I. 498; Lh.Os. 294; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 138 n. 7; Uig II. 10_{15}.

Türkmän — Türk kavminden birisi, 38; Kaş. III. 304; MW. 251; R. III. (Çag. Osm.) 1561; Ş. Sul. 108; Lh. Os. 297; B.d.M. I. 460.

türlü — Bugünkü manasında, 38; Ms: *Türlü yämiş kätürdi*; Kaş. I. 107; MW. 224 *türlük*; R. III. (Kom. Kırg.) 1564; Ş.Sul. 116; Bud. 389; Lh. Os. 306; B. d. M. I. 461; R. USp. 300; Xuastuanift 26_{10}.

türüşti — Çalıştı, 30.

tüşdi — Düştü ve indi, 39; Diğer telâffuzu *düşti*; Kaş. II. 12; MW. 225; Houtsma 67; R. III. 1587; Ş. Sul. 119; Bud. 369; R. USp. 300; Djaferoglu: 75 Lieder §56; P.P. 61_7; Uig. II. 48.

Tütäl — İsmi has, 37.

tütün — Duman, 37; Kaş. I. 335; MW. 225; R. III. 1572; Houtsma 66; Ş. Sul. 114; Bud. 385; Lh. Os. 305; B. d. M. I. 496; P.P. 38_6; Köprülü: DTB. 35_3.

tüvmä — Düğme, 40.

tüvmälädi — Düğmeledi, 40.

tüwün — Doğurmaz kısır, 40.

tüwür — Meclisin yukarı tarafı, 40.

tüzäldi — Düzeldi, 39; Fakat *aş tüzäldi* denilmez buna mukabil *aş bişti* denilir; Ms: *Sünçür Sunqur tüzäldi işlär* gibi; R. III. (Uyg. Çag.) 1582; Houtsma 67; Bud. 392. Thomsen: Inscr. de l'Ork. 167 n. 70.

U

uç — 1) Her bir şeyin ucu, 8; Kaş. I. 268; Lh. Os. 149; B. d. M. MW. 227; I. 139; Bud. 114; R. I. 1719; Köprülü: DTB. 13_{18}; Ş. Sul. 26: R. USp. 303.
2) Oturak yer, arka, ibid; Ms: *uçun täpratkil* - arkanı oynat-; R. I. 1721.
3) At yarışında ve yahut ok atışında bahse girmek, 9; R. I, 1720; Houtsma 44 *öç*; Kaş. I. 158; Bud. 116; Anad. *öç tutmaq*; B. d. M. I. 139.

tuysu His, 67.

tuz Tuz, 63; Kaş. II. 84; MW. 221; R. III. 1502; Ş. Sul. 117; Houtsma 85; Lh. Os. 545; B. d. M. II. 313; Bud. 747, 391.

tuzaq Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 178; MW. 221; R. III. 1504; Ş. Sul. 118 *tazağ*; Lh. Os. 546; B.d.M. II. 314; Bud. 392.

tuzladı Bugünkü manasında, 63; Kaş. III. 217; MW. 221; R. III. (Osm. Kom. Kırım) 1506; Lh. Os. 546; B. d. M. II. 514.

tuzlu Tuzlu, 63; Kaş. 181; MW. 221 *tuzluğ*; R. III. (Osm. Kom.) 1507.

tuzluq 1) Tuzluk, 63; Kaş. I. 389; MW. 221; Ş. Sul. 118; R. III. (Osm.) 1507; Lh. Os. 546; B. d. M. II. 315.
2) Terbiyelemek için çorbaya atılan yoğurt, ibid..

tükändi Bugünkü manasında, 39; Kaş. II. 249; MW. 223; R. III. (Osm.) 1531; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 502.

tüklü alma [*Kıpç.*] Ayva, 39.

tükü Darı, 40; R. III. (Uyg.) 1539 *tügi*-temizlenmiş pirinç-.

tükürdi *Tükürmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 39.

tükürmäk Bugünkü manasında, 39; Houtsma 68; R. III. 1531/2; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 502; Bud. 401; Bang: KOsm. II. 78.

tüläk Kör, 40; R. III. (Soy. Tel.) 1568 *düläi*.

tülkü Tilki, 39; Kaş. I. 55; MW. 208 *tilkü*; R. III. (Kom. Tuba. Alt. Kırg.) 1570; Houtsma 68; Ş. Sul. 125; Djaferoglu: 75 Lieder § 7; Bud. 405.

tülkün Çaylak, 40.

tümän On bin [10,000], 40, 50; Kaş. I. 199; Ş. Sul. 126; R. III. 1602/3; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 504; Bud. 406; R. USp. 300; P.P. 134; Vladimirtsov: Mongolica I. 312; Xuastuanift 912.

tümür = *Dümür*, 50; Kaş. I. 302; MW. 202; R. III. (Uyg. Çag. Şark. t.) 1135.

tün Dün, evvelki gün, gece, 40, 50; Kaş. I: 212, III. 62; MW. 223; Houtsma 69; Ş. Sul. 127; R. III. 1548; R. USp. 300; Bud. 407; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 207.

tünädi Geceledi, yattı, 40; Kaş. III. 204; MW. 224; R. III. (Uyg. Çag.) 1549; Bud. 408.

tünäkün Evvelki gece, akşam, 50; Bud. 407.

tünkäçü Evvelki akşam, 50.

tünlä Geceliyin, 40; Kaş. I. 212; MW. 223; Ş. Sul. 128; R. III. (Tüm. Çag. Uyg.) 1554; Uig. II. 285.

tünlük Salonun devri, heyet mecmuası, 40; R. III. (Uyg. Çag. Kırım) 1554-pencere, baca-; Az.-kalabalık-.

turp	Bugünkü manasında, 38; R. III. (Osm.) 1468; Lh. Os. 542; B. d. M. II. 308.
turur	= *Durur*, 48.
turtanaq	Zekât vergisi, 63.
Turtuç	İsmi has, 62.
tuşadı	Beygirin ayaklarını birbirine bağladı, 63; R. III. (Çag. Kırg.) 1510.
tuşaq	Ata vurulan ayak bağı, 63; Kaş. I. 345; MW. 220; Ş. Sul. 119; R. III. (Çag. Kkırg.) 1510.
tuşdı	Ziyaret etti, 63; Kaş. I. 25; MW. 520-karşılaştı-.
tutam	Bir tutam (sakal, ot), 64; Ş. Sul. 113; R. III. (Osm, Çag. Kırg. Şark. t.) 1480/1; Bud. 742; B.d.M. II. 302; Lh. Os. 540.
tutaq	Dudak, 63; Lh. Os. 540 *tudaq*.
tutğa	Kılıcın sapı, 64; Ş. Sul. 114 *tutqa*; R. III. 1486/7.
tutmaç	Et suyuna atılan hamur parçaları, 64; Kaş. I. 377; MW. 221; R. III. (Çag.) 1493; Ş. Sul. 114; B. d. M. II. 303; Lh. Os. 540.
tutqun	Esir, 64; Az. ve Anad. - aşık olmak-; Kaş. I. 168 *tutğun*; MW. 220; R. III. 1489/90; Ş. Sul. 114; Bud. 744; B. d. M. II. 303; Lh. Os. 540.
tutsaq	Esir, 64; Ş. Sul. 114; R. III. (Osm. Az.) 1492; Lh. Os. 540; B. d. M. II. 302; Az. *tustax* (Djaferoglu: 75 Lieder.§102).
tuttu	*Tutmaq* fiilinden mazi, 62; Houtsma 83; Kaş. I. 86; MW. 220; R. III. 1475; Ş. Sul. 114; Lh. Os. 538; B. d. M. II. 303; Bud. 742; R. USp. 299; P.P. 9s.
tutuldı	Bugünkü manasında, 64; Houtsma 83.
tutulmaq	Bugünkü manasında, husuf, 64.
tutuq	Örtu, 87.
tuturğan	Pirinç, 64; Kaş. I. 429; MW. 221 *tâturqan*; R. III. (Kom.) 1488; Ş. Sul. 114.
tutuştu	Kavgaya tutuştu, bugünkü manasında, 37; R. III. 1485; Kaş. I. 149; MW. 221; Houtsma 66; Bud. 743; B. d. M. II. 302; Lh. Os. 539.
tuvdı	Ezdi, parça parça etti, 67.
tuyaq	Beygir tırnağı, 67; Kaş. II. 77; MW. 217; R. III. (Kırg. Kkırg. Şark. t.) 1435.
tuydı	Hissetti, 67; Ş. Sul. 129; Kaş. I. 46; MW. 216; R. III. (Çag. Kırg. Kom.) 1423; Lh. Os. 557; B. d. M. II. 332.

tuynaq [Türkm.] = *Toyaq*, 67; Ms: *atın toynağına taş toqunmasın* gibi.

töşädi Döşedi, yaydı, 39; Kaş. III. 199; MW. 225; R. III. (Çag. Taran. Şark. t.) 1268; Ş. Sul. 119; Bud. 395 .

töşäk Döşek, yatak, 39; Kaş. I. 324; MW. 225 *tüşämäk*; Houtsma 67; R. III. (Çag. Tar. Kırım.) 1268; Ş. Sul. 119; Bud. 395 .

töndü Çaldı, vurdu, döğdü, 37 .

tözdü Sabretti, tehammül etti, 38; R. III. (Çag. Kırg. Kom.) 1266; Bud. 392 .

tuç Tunç, 62; Kaş. II. 283; MW. 216; R. III. (Osm.) 1498; Lh. Os. 541; Ş. Sul. 114; B. d. M. I. 497; Bud. 386; Köprülü: DTB. 1321 .

tuğluq 1) Yük yüklemek için her bir çatına ip bağlanan çatal ağaç, 64 .
2) İsmi has ibid ..

tuğrul Bir kuştur, turnalara brakıldığı zaman hepsini tepeler, 64; Kaş. I. 400 *toğrıl*; MW. 212; R. III. (Çag.) 1167.

tul Dul, tul kadın, 66 ; Kaş. III. 97; MW. 217; R. III. 1465; Ş. Sul. 124; Bud. 403; R. USp. 299.

tulban Baş örtüsü, sarık, tülbent, 65.

tulp Kürüh, 66.

tulquq Tulum, 66; Anad. *tuluq*.

tulaŋ Kaşla kulak arasındaki yer, şakak, 66 ; R. III. 1496; Kaş. III. 274; MW. 217.

tuma Harp esnasında giyilen zırh ve emsali, 66.

tuman Duman, 66; Kaş. I. 124; MW. 217; R. III. 1518; B. d. M. II. 329; Bud. 753.

tumlu Soğuk, 66; Kaş. I. 107; MW. 217 *tumluğ*; R. III. (Uyg.) 1524 .

tumnu Büyük çanak, 66 .

turaq 1) Koyulaşmış süt, 62; Houtsma 83; P. d. C. 225.
2) Durak, 62; Kaş. II. 120; MW. 218 *turağ*; Ş. Sul. 115; R. III. 1448; Lh. Os. 543; B. d. M. II. 307; Bud. 745.

turdı Bugünkü manasında, 62; Kaş. II. 6; MW. 218; R. III. 1442; Ş. Sul. 117; Houtsma 83; Lh. Os. 542/3; Bud. 744 5; B. d. M. II. 310; P.P. 314 ; R. USp. 299.

turğuzdu Durdurdu, kaldırdı, 62; Kaş. II. 140; MW. 218 *turğurmaq*; Ş. Sul. 116; R. III. 1458; Az. *durğuzmax*; Uig. III. 4037.

turluq Çadırların üzerine örtülen keçe, 62; R. III. (Kırg.) 1460.

turna Bugünkü manasında, 63 ; Kaş. III. 181; MW. 218; R. III. 1459; Ş. Sul. 117; Houtsma 84 ; Lh. Os. 545; Bud. 746; B. d. M. II. 311.

sma 85 ; R. III. (Kırg. Çag. Tar.) 1155 ; B. d. M. II. 320 ; Bud. 750.

Toqsuba Kıpçaklardan bir kabile, 65; D nüshasında *Toksaba*, 65₂. (Aristov: Zametki ob etniçeskom Sostave tyurkskix plemyon i Sledovaniya o ix çislennosti. S. 368. ZIRG Obş.).

toqurçın Şatranca benzer bir nevi oyun, 65; Lh. Os. 550; Bud. 750.

toquz Dokuz [9], 65; Kaş. III. 92; MW. 214; R. III. (Şark. leh.) 1150 1; Ş. Sul. 122; Houtsma 85; Lh. Os. 550; Bud. 750; B. d. M. II. 321; R. USp. 298; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 39.

torlamaq Ceneveden gelen kalkan, 63.

torlaq Hor tutulan, garip adam, acemi, akılsız kimse, 62; R. III. (Osm.) 1186; Ş. Sul. 116; Lh. Os. 541, 544; B. d. M. II. 310.

toru Doru, hurma renginde at, 63; Kaş. I. 283 *toruğ* ve *torığ*; MW. 214; R. III. (Kırg.) 1182; Lh. Os. 544; B. d. II. 312.

toy 1) Büyük düğün, 67 ; R. III. 1141; Ş. Sul. 129; B. d. M. II. 331; Bud. 754; R. USp. 297.
2) Büyük bir kuş, ibid.; R. III. (Çag. Osm.) 1141; Lh. Os. 556; Kaş. III. 104; MW. 212; Houtsma 81 ; B. d. M. II. 331; Bud. 754.

toydı Doydu, 65, 67; Kaş. I. 185, 34 *todmaq*; MW. 211 2; R. III. 1142; Ş. Sul. 129; Lh. Os. 557; Bud. 754; B. d. M. II. 332.

toz 1) Yaylara sarılan agaç kabuğu, 38; Kaş. III. 88; MW. 214.
2) Bugünkü manasında, 63, 67; Kaş. I. 248; MW. 214; R. III. 1212; Ş. Sul. 117; B. d. M. I. 499; Lh. Os. 306; Bud. 391; Köprülü: DTB. 12₂₀.

tozdı Toz koptu, kalktı, 63; Ms: *ibar yiyisi tozdı*; Kaş. III. 140; MW. 214 *tozarmaq*; R. III. (Osm.) 1214; Lh. Os. 306; B. d. M. I. 499.

tökmäk Bir nevi çadır, 39.

töktü Dağıttı, 39; Kaş. II. 17; MW. 215; R. III. 1142; Houtsma 68.

törpi Törpü, 38; R. III. (Osm.) 1259; Lh. Os. 306; Bud. 388; B. d. M. I. 498.

tört Bugünkü manasında [4], 38; Kaş. I. 286; MW. 215; Ş. Sul. 115; R. III. 1257/8; R. USp. 298.

töş Göğüs ve arka, 39; Kaş. III. 90; MW. 225 *tüş*; R. III. 1268; Ş. Sul. 119; Az. *döş* - göğüs -; Bud. 394.

tolı — Dolu, 66; Ş. Sul. 125; Kaş. I. 92; MW. 213; R. III. 1187; Houtsma 85; B. d. M. II. 327; Bud. 752.

tolturdu — Doldurdu, 65; Kaş. II. 138; MW. 212; R. III. (Kırg. Kom.) 1204; Bang: Kosm. II. 25_{34}.

tolundu — Dolaştı, battı, 66; Ms: *ay tolundı* -ay battı-. *kün tolundı* -gün battı- gibi. Lâkin müstamel olanı *ay battı, kün battı* tabirlerdir.

ton — Elbise, 38, 67; Kaş. I. 18; MW. 213; R. III. 1176; Ş. Sul. 127; Houtsma 86; Lh. Os. 555; B. d. M. II. 330; Bud. 753; R. USp. 298; P. P. 76_1; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 37; Uig. II. 15_{13}; Xuastuanift 14_{13}.

tonuq yüzlü — Ekşi yüzlü, 67; R. III. (Kırg.) 1177.

toŋ — Don (buz), 65; Ş. Sul. 128; Kaş. III. 264; MW. 213; R. III. 1170/1; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550.

toŋdu. — Buz oldu, dondu, 65; Kaş. III. 289; MW. 213; Ş. Sul. 128; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550.

toŋuz — Domuz, 65; Houtsma 85; Ş. Sul. 128; Kaş. I. 255; MW. 213; R. III. (Çag. Kom.) 1172; R. USp. 298; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550; Bud. 751; Uig. II. 31_{52}.

top — Bügünkü manasında, 61; Ş. Sul. 112; R. III. 1220; Lh. Os. 535; Bud. 741; B. d. M. II. 298.

topraq — Bugünkü manasında, 61; Kaş. I. 161; MW. 213; R. III. 1226; Ş. Sul. 112 *toprağ*; R. USp. 298; Lh. Os. 537; B. d. M. II. 300; Uig. II. 39_{89} *toprağ*; Köprülü: DTB. 37_{10}.

topuq — Bugünkü manasında, 61; R. III. (Osm. Çag.) 1224; Ş. Sul. 113; Houtsma 88; Lh. Os. 537; Bud. 742; B. d. M. II. 301; R. USp. 297 *tobıq*; Köprülü: DTB. 36_{17}.

toq — Tok, bugünkü manasında, 65; Kaş. I. 75; MW. 213; R. III. 1144/5; Bud. 749; Ş. Sul. 122; Houtsma 85; B. d. M. II. 320; Lh. Os. 549; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 170 n. 74.

toqdı — = *Toydı*, 65.

toqıdı — 1) Şiddetle vurdu, 65; Kaş. I. 20, III. 200/1; MW. 213; R. III. 1148/9; Bud. 751; Uig. III. 37_{36}; P. P. 32_1.
2) Ördü, tokudu, ibid.; Ms: *tondoquyıçı* gibi; Kaş. ibid.; R. III. 1150; Ş. Sul. 123; Lh. Os. 549; B. d. M. II. 321; P. P. 2_5.

toqma — Tokmak, 65; R. III. (Osm. Çag. Tar. Şark. t.) 1155 6; B. d. M. II. 320; Lh. Os. 550.

toqsan — Doksan (90), 65; Kaş. I. 365; MW. 214 *toqson*; Hout-

tın	Ruh, 40; Kaş. I. 144; MW. 206 *tıŋ*; R. III. (Çag.) 1360; P. P. 38_4 ; R. USp. 300; Bud. 423.
tınç	Sakit, dinç, 66; Ş. Sul. 138; R. III. (Karaim) 1320.
tınçlıq	Sakitlik, dinçlik, 66; R. III. (Karaim) 1320 *tınçlıx*; P. P. 2_8 .
tındı	İstirahet etti, 66 = [Türkm.] *dinländi*; Kaş. I. 178, II. 161; MW. 206; R. III. 1313/4; Ş. Sul. 139; R. USp. 300; P. P. 34_1 ; Houtsma 85; Uig. III 37_{37}.
tıŋdı	= *Tındı*, 65.
tıqtı	Sedetti, tıkadı, 65; Kaş. II. 15; MW. 206; R. III. 1300/1 ; Ş. Sul. 134; Lh. Os. 558; B. d. M. II. 334.
tırnaq	Bugünkü manasında, 62; Kaş. I. 155; Ş. Sul. 182; R. III. (Uyg. Kom. Osm. Kırg.) 1329.
tobalan	Sancı illeti, mahsus sancılanmış adam, 62.
tobalaq	Hoş kokulu bir ottur ki nohut tanesi kadar tanesi olup Su'ud ismini taşımaktadır, bilhassa ilaç için istimal edilir, 62.
tobra	Torba, 61.
toġa	Toka, 64; R. III. 1158; Bud. 398; Lh. Os. 550 *toqa*.
toġan	Bugünkü manasında, 64; Diğer telâffuzu *çaġan*, 48 ; Houtsma 84; Ş. Sul. 120; R. III. (Çag.) 1159; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 316.
toġdı	Doğdu, 49, 64; Ms: *ay toġmış, kündoġmış*, gibi; Kaş. I. 68, II. 18; MW. 211; R. III. 1158; Ş. Sul. 121; Houtsma 84; Bud. 748; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 319; P. P. 5_1 *tuġ-*; R. USp. 297; Xuastuanift I. 92.
toġradı	Doğradı, 64; Kaş. I. 112 ; MW. 211; R. III. 1166/7; Ş. Sul. 121; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 316; Bud. 747.
toġru	1) Düzeltilmiş, düz,eğri olmıyan, 64.
	2) Sözünde sadık, doğru olan, ibid.; Ms: *toġru sözlär* ; Ş. Sul. 121; Houtsma 84; R. III. (Kom.) 1167; Lh. Os. 548; B. d. M. II. 317/8 ; Bud. 747; R. USp. 297; Bang: Kosm. I. 42 n. 3.
toladı	Doladı, 65 ; Kaş. III. 215 *tolġamaq* ; MW. 212 ; Bud. 751; B. d. M. II. 325; Lh. Os. 551.
tolaq	Dolak, 56; Kaş. II. 280; MW. 213 *tolaġ-* kulak örtüsü-; Ş. Sul. 124; Bud. 751; Lh. Os. 552; B. d. M. II. 325.
toldı	Doldu, 65; Ms: *tolun ay, dolu ay,* gibi; R. III. 1191; Ş. Sul. 125; Lh. Os. 552; B. d. M. II. 326; Kaş. I. 336; R. USp. 298; Uig. III. 46_{14}.

302; B.d.M. I. 483; R. USp. 297; P.P. 8_4; Xuastuanift 26_5; Uig. II. 7_{10}; T.T. III. 37_{29}.

tilädi — Diledi, arzu etti, 40; Diğer telâffuzu *dilädi*; Kaş. I. 39; MW. 208; Ş. Sul. 196; R. III. 1381; Houtsma 68; Bud. 372; R. USp. 297; P.P. 60_3; Uig. II. 5_{12}.

tilänçi — = *Dilänçı*, 50.

tilkü — = *Dilkü*, 50; Uig. II. 31_{53}; Bud. 422.

tilsiz — Dilsiz, 40; R. III. (Kırg. Kom. Karaim) 1388.

tipi — Karlı ruzgâr, 37; Houtsma, 66: Ş. Sul. 107; R. III. (Osm.) 1406; Lh. Os. 290; B. d. M. I. 440.

tiräk — Direk, 38, 48; R. III. (Çag. Kom. Şark. t.) 1365; Bud. 414.

tiri — Diri, canlı, 38; Houtsma 67; Kaş. I. 15; MW. 209 *tirig*; R. III. (Kırg. Kom. Karaim) 1367; Ş. Sul. 132 *tirik*.

tiridi — Yaşadı, 38.

tirildi — Dirildi, 38; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; Kaş. I. 15; MW. 209; R. III. 1370; R. USp. 297.

tirkirdi [1] — Diriltti, 38.

tirlik — Hayat, 38; R. III. (Karaim) 1376; Az. *dirlik*.

tiş — Diş, 39; Kaş. II. 18; MW. 210; R. III. 1400; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; R. USp. 297; Bud. 356.

tişi — Dişi, 39; R. III. 1402; Ş. Sul. 134; Kaş. III. 184; MW. 210; Houtsma 67; Bud. 357; R. USp. 297; Uig. II. 15_3.

tişlädi — Dişledi, 39; Kaş. III. 218; MW. 210; Ş. Sul. 134; Houtsma 67; R. III. (Kom. Bar. Çag.) 1403; Bud. 356.

titrü baqtı — Keskin, dik baktı, 37; Mukayese et Kaş. II. 285 *titirämäk* -sert bakmak-; MW. 210; R. III. 1393; Uig. II. 23_{11} -doğru, tam- (?).

tiyäk ot — ﺑﺎﻟﻨﮕﻮ, 41. Manası anlaşılmamaktadır. Belki Türkçesi yanlıştır.

tiz — Diz, 38, 48; Kaş. III. 88; MW. 211; R. III. 1396; Ş. Sul. 133; Houtsma 67; Bud. 415; Uig. II. 47_{78}.

tizgin — Dizgin, 38; Ms: *At tizginin tut*; Houtsma 67; Kaş. I. 284; MW. 211; R. III. 1399; Ş. Şul. 133; Bud. 354.

tizginlä — Dizginle, 38.

tığraq — Neşeli, şen, 64; Kaş. I. 389; MW. 206.

tılaq — Clitoris, 66: Anad. *çillik*; Houtsma 68; Vullers: Lexic.-Persico-Lat. I.456/7-incrementum carnosum in medio pudendorum muliebrium-.

tıltaq — = *Dıltaq*, 50.

[1] Bilûmum "t" ile söylenen kelimeler aynı zamanda "d" ile de söylenilmektedir.

täpti Ayağıyla vurdu, 37; R. III. 1108; Kaş. I. 26, II. 8; MW. 203; Houtsma 66; B. d. M. I. 440 .

tär Bugünkü manasında, ter, 38; Kaş. I. 158; MW. 203; R. III. 1059; Houtsma 66; Lh. Os. 291; R. USp. 296; Bud. 346; B. d. M. I. 451 .

täräk Agaç, 38; R. III. 1061 2 .

tärbäs Padişahların başı üzerinde açılan büyük gölgelik, 38 .

täri Deri, 38; Kaş. I. 67; MW. 203; R. III. 1064; Bud. 352; R. USp. 296.

tärinlätti Derinletti, 38; R. III. (Çag.) 1066; *täriŋlät-*; Bud. 353.

tärk Acele, 38; Kaş. I. 293; MW. 204; R. III. (Uyg. Kom.) 1068;

täklädi Acele etti, 38; Kaş. III. 328; MW. 204; Houtsma 67; R. III. 1070 .

tärs Bugünkü manasında, 38; Ms: *tonun tärs käydi*; R. III. 1075; Ş. Sul. 108; Lh. Os. 293; Bud. 349; B. d. M. I. 456; R. USp. 296 .

tärsa Yahudi, 38; Bud. 350 .

tätik Gizli bir şeyin anahtarı ki onu ancak o şeyi yapan bilir, şifre, 37 .

tävmäk Bir şeyi dövecek alet, çekiç, 40 .

täyirmän Değirmen, 41; Ms: *Täyirmän oğmudur-* teğirmen halıdır-, 16; Kaş. I. 308; MW. 201; Houtsma 69; R. III. (Çag. Kom. Bar.) 1035; Lh. Os. 300; Bud. 367 .

täyirmä yüzlü Değirmi, top yüzlü, 41; Uig. II. 22₂

täymä Her, 41; Ms: *täymä kişi [Kıpç.]* 49; Kaş. I. 139; MW. 201; R. III. (Uyg. Çag. Kom.) 1040/1; Brock. Q.-Y. 52.

täzä Taze, 39; R. III. (Az.) 1103; Lh. Os. 288; B. d. M. I. 492.

täzäk Bugünkü manasında, gübre, 38; Kaş. I. 323; MW. 205; R. III. 1103; Houtsma 67; Ş. Sul. 138; Lh. Os. 298; B. d. M. II. 464; Bud. 354 .

täzkändi Dolaştı, 38; Kaş. II. 244; MW. 205; R. III. (Orh.) 1104.

tibiz Tuzlu yer, 37.

tiblädi Dipledi, bir şeye dip yaptı, dip kodu, 37; Houtsma 66.

tikänäk Tiken, 39; Kaş. I. 148; MW. 207 *tikän*; R. III. 1349; Houtsma 68 *tigänäk*; Bud. 419.

tikdi 1) Lokma aldı, 32.
2) Dikti, ibid.; Kaş. II. 18; MW. 207; R. III. 1348; Houtsma 68; Bud. 369.

til Dil, lisan, 39; R. III. 1379; Ş. Sul. 136; Bud. 371; Lh. Os.

gelir. Lâkin arapça tercümesinde *tazlıq* ile *taz* beyninde bir fark yoktur. İkiside-kel-manasındadır.

täbkiç Mahmuz, 37.

täbük Bir nevi çocuk oyunu, 37; Kaş. I. 323; MW. 200.

täkä Keçi, 39; Houtsma 68; R. III. 1016; Bud. 370; B. d. M. I. 481; Lh. Os. 301; R. USp. 295.

täkçäk Kadeh, 39.

täknä Bugünkü manasında, 39; R. III. (Osm. Çag. Kırım) 1022; Kaş. I. 363; MW. 202; Ş. Sul. 110; Bud. 369; Lh. Os. 300; B. d. M. I. 481; P. d. C. 217.

täk olturdu Konuşmadan ve hiç bir şey yapmadan oturdu, uslu oturdu, 39.

tälik Delik, 40; Arapça tercümesi nüshalarda نقب dir. Aynî şekil Freytag luğatinde de vardır. Daha doğrusu ثقب olmalıdır (Mukayese et Dozy: Sup. I. 55, II. 648).

tämir Demir, 40; Kaş. I. 302 *tämür*; Ş. Sul. 137; R. III. 1133; Houtsma 68; B. d. M. I. 489; Lh. Os. 310; Bud. 377; Uig. II. 25_{26}; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 187 n. 6; P. P. 81_{5}.

tämirbaş Başı sivri çomak, 40.

tämir boğu Demir dövüldükten sonra ondan kalan bakiye, 40.

tämir qazıq Cedi yıldızı, 40; Kaş. III. 30; MW. 202; Ş. Sul. 111; Bang. KSz. XVI. 141; B. d. M. 510.

tän Cisim, beden, 40; Kaş. II. 88; MW. 203; R. III. 1051; B. d. M. I. 490; Bud. 378.

täniz Deniz, 40; Kaş. I. 92; MW. 203 *täŋiz*; R. III. (Çag. Kom. Şark. t.) 1045; Houtsma 69 *tängiz*; Ş. Sul. 111, 138; Bud. 381.

täŋri Tanrı, 40; Kas. I. 80; MW. 203; Houtsma 69; Ş. Sul. 138; R. III. (Kaz.) 1047; B. d. M. I. 494 *taŋrı*; R. USp. 296; P. P. 5_{8}; 61_{4}; Xuastuanift 183_{4}; Uig. II. 28_{1}; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 144 n. 17.

täpä Tepe, 37; Houtsma 66; Ş. Sul. 107; R. III. (Osm.) 1108; Lh. Os. 286; B. d. M. I. 440; P. d. C. 220 *täpä*.

täpälädi Öldürdü, helâk etti, 47; Ş. Sul. 170; R. III. (Osm.) 1688; B. d. M. I. 440.

täprän *Täpränmäk* fiilinden emri hazır, 37; R. III. (Osm. Çag. Kırım) 1113; Kaş. II. 190; MW. 200; Houtsma 66; B d. M. I. 440; Bud. 340; Uig. III. 37_{35}.

täprändi Bugünkü manasında, 37.

taşaq Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 318; MW. 198; R. III. 934; Houtsma 84; B. d. M. II. 259.

taşıdı *Taşımaq* fiilinden mazi, nakl etti, 63; Kaş. I. 94; MW. 198; R. III. 935; Ş. Sul. 101; B. d. M. II. 260; Lh. Os. 517; P. d. C. 201.

Taşlaq İsmi has, 63.

taşqara = *Taş*, 63; Bang: KOsm. I.§5.

taşqun Taşan su, 63; Ms: *su taşqundur*; Houtsma 83 *taşqın*; Ş. Sul. 100; R. III.˙ 938 *taşqın*; B.d.M. II. 259; Lh. Os. 5/7.

taştı Bugünkü manasında, 63; Kaş. II. 12; MW. 198; R. III. 934; Ş. Sul. 101; B. d. M. II. 256/60; Lh. Os. 517; R. USp. 295.

tat 1) Ekinci, fellâh, 62; Mukayese et R. II. 899/10; Azeri lehçesinde - amele, hamal -.
2) Tatlıda olan tat, 64; R. IV. (Tar.) 899.
3) Bir şeyin tadı, 64; Kaş. III. 24; MW. 169 *tatığ*; R. III. 898/3; Ş. Sul. 98; B. d. M. II. 252; Lh. Os. 512; Bud: 720.

Tatar Tatar kavmi, 63; Kaş. I. 28; MW. 250; R. III. 901/2; Ş. Sul. 98; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 140 n. 8.

tatıqtı Fellâh gibi konuştu, 62.

tatlıu Tatlı, 63; Kaş. I. 47; MW. 199 *tatığ*; R. III. (Bar.) 908; B. d. M. II. 253; Lh. Os. 512; Bud. 720.

tattı Bugünkü manasında, 64; R. III. 900/1; Ş. Sul. 98; B. d. M. II. 253; Lh. Os. 512.

tay At yavrusu, 67; Kaş. I. 178; MW. 192; R. III. 765; Ş. Sul. 106; Houtsma 83; B. d. M. II. 274; Lh. Os. 256; Bud. 732.

tayadı *Tayamaq* fiilinden, bugünkü manasında, dayadı, 67; Kaş. III. 205; MW. 192; R. III. (Kırım) 816; Ş. Sul. 106; Bud. 732; B.d.M. II. 274; Lh. Os. 526; P.d.C. 211.

tayandı 1) Dayandı, 67; Kaş. III. 120; MW. 192; R. III. 817; Houtsma 86; B. d. M. II. 275; Lh. Os. 527; R. USp. 294; Az. - durdu -.
2) *Kit. Bäylik* te ise - kaydı, sürüncüdi-. Uig. II. 29₁₈.

tayı Dayı, 67; Houtsma 83; R. III. (Sag. Koyb. Kaç.) 820; B. d. M. II. 275; Bud. 733.

tayın Uygurlarda din reisi, 67.

taz 1) Arap, 38.
2) Kel gibi, 63; Anad. *daz*; Kaş. I. 25; MW. 200; R. III. 925; Ş. Sul. 100; B. d. M. II. 256; Lh. Os. 515.

tazı Arap atı, 63; Ş. Sul. 100; R. III. (Çag.) 930.

tazluq *Luq* ilâvesine bakılırsa - başın tar olması - demek lâzım

tapuçi — Hadım, hizmetçi, 61; R. III. (Çag.) 951; Bud. 719; Uig. II. 22_2; R. USp. 293 *tabıǧçı*.

taqı — 1) Dahi, 39; Ş. Sul. 101; Kaş. I. 230; MW. 196; R. III. 782; Bud. 335; P.P. 28_3; P. d. C. 201; T.T. II. 8_{74}.
2) Başka, ibid..

taqtı — Bugünkü manasında, 65; Kaş. II. 15; MW. 195; Ş. Sul. 101; R. III. 778/8; Lh. Os. 519; B. d. M. II. 263; P. d. C. 201.

taquq — Tavuk, 65; Uig. II. 84_8.

tar — 1) Kelek (ufak nehir kayıgı), 62.
2) Dar, 62; Houtsma 82; Ş. Sul. 28; R. III. 835; Lh. Os. 513; R. USp. 294; B. d. M. II. 253; P. d. C. 195; Bud. 721; R. USp. 294.

taradı — Taradı (saçlarını), bugünkü manasında, 62; R. III. 837; Kaş. I. 14; MW. 196; Ş. Sul. 99; Bud. 721; B. d. M. II. 282; Lh. Os. 529.

taraldı — Daraldı, dar oldu, 62; Lh. Os. 513.

taraq — Bugünkü manasında, 62; R. III. 838/9; Kaş. I. 14. *tarǧaq*; Ş. Sul. 99 *taraǧ*; B. d. M. II. 281; Lh. Os. 529; Bud. 721.

taraqladı [Kit. Bäylik] = *Taradı*, 68; R. III. (Osm.) 839; Lh. Os. 529; B. d. M. II. 282.

tarattı — Sıcak oldu, ısıttı, 63; belki de *tär attı* - terledi-dir.

tarazı [Türkm.] Terazi, 63; R. III. (Kırg.) 843; Houtsma 67.

tar boldı — = *Taraldı*, 62; Mukayese et Kaş. I. 271; MW. 196.

tarı — Darı, 62, 67; Kaş. I. 18 *tarıǧ*; MW. 196; R. III. (Tob. Kaz. Kırg. Kom.) 846; Ş. Sul. 100 *tarıǧ*; Houtsma 82; B. d. M. II. 256; Bud. 724; R. USp. 295.

tarlıq — Kıtlık ve saire yüzünden olan darlık, 62; B. d. M. II. 255.

tartdı — 1) Çekti, 62; Kaş. III. 314; MW. 197; R. III. 857; Ş. Sul. 99; Houtsma 84; B. d. M. II. 254; Lh. Os. 514; Bud. 722; Uig. II. 59_1.
2) Tarttı, ibid.; R. USp. 294; Kaş. II. 162.

tartu — Terazi, çeki, 62; R. III. 865; B. d. M. II. 254 *tartı*; Lh. Os. 514; D. nüshasında 62_9 *tartuq*.

tasbardı — Zayi oldu, 63.

taş — 1) Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 143; MW. 198; R. III. 932; Houtsma 83; Ş. Sul. 100; B. d. M. II. 257; Lh. Os. 515; Bud. 724; R. USp. 295.
2) Tışarı, 63; Ms: *taşqara çıq* gibi; Kaş. I. 85; MW. 198; Ş. Sul. 100 *taşqarı*; R. III. 931; P.P. 54; Lh. Os. 517; B. d. M. II. 259; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 35.

tanuq	Şahit, 66; Kaş. I. 17, 318; MW. 194; R. III. (Çag. Uyg.) 830: Ş. Sul. 104; R. USp. 294; B. d. M. II. 270 *tanıq*; Bud. 730; Lh. Os. 521; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
taŋ	1) Dan, 65; R. III. 804; Kaş. II. 237; MW. 192; Ş. Sul. 104; Bud. 727; B. d. M. II. 264; Lh. Os. 521; R. USp. 294; P.P. 31_7; Bang: KOsm. I.§57. 2) Taaccüp, ibid.; Kaş. I. 60; MW. 195; R. III. 803; Ş. Sul. 104; Lh. Os. 521; B. d. M. II. 265; R. USp. 294; P.P. 43_1; Uig. I. 8; Bud. 727.
taŋazdı	Şiş kızardı, şiddetlendi, 65.
taŋla	Sabah erken, şafak atarken, 65; Ms: *Taŋla käldim, taŋda kälkämän*; Kas. I. 212 *taŋda*; MW. 195; R. III. (Çag.) 810; Ş. Sul. 104; Bud. (Kırg.) 727; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
taŋladı	Taaccüp etti, 65; Kaş. III. 297; MW. 195; Ş. Sul. 104; Houtsma 85 *tanlamaq*; R. III. (Uyg.) 810/1; B. d. M. II. 265; R. USp. 294; P.P. 43_3, 71_8.
taŋsıq	Taaccüp olunacak şey, 56; Ş. Sul. 104 *tansuğ*; R. USp. 294 *taŋlançıq*; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
top	Yeter, kâfi, 61; Ms: *top ur* (hususile darptan men için müstamel olup) - yeter vurma - manasındadır.
tapçan	Arapça tercümesine bakılırsa - yontmak - manasındadır. Lâkin türkçesi isim olduğuna delâlet etmektedir. Bu taktirde النحت yerine المنحت olmalıdır (?). Manası - ağaç ve taş yontacak alet -, 62.
tapdı [Kıpç]	= *Buldı*, 36.
tapırdı	Koşa koşa yürümek, galopper, 62; Mukayese et Dozy: Supp. I. 73 طرح.
tapıştı	Buluştu, 61; R. III. (Şark. t.) 951 *tapuş*-; B. d. M. II. 251 *tapışırmaq*; R. USp. 294; Bud. 720; Lh. Os. 511.
tapışturdı	Buluşturdu, 61.
taptı	1) Buldu, 61; Kaş. I. 356; MW. 195; Ş. Sul. 98; R. III. 947; B. d. M. II. 251; Bud. 719; Lh. Os. 511; Vambery: Çag. Sprachst. 253; P. d. C. 192; Uig. II. 36_{43}. 2) Buluştu, ibid.; Ms: *bäyni tapğıl, bäy bilä tapıştur* - beyile buluştur, buluşturğıl -.
tapu	Hizmet, 61; Ms: *tapu qıldı* - hizmet eyledi -; Kaş. I. 311; MW. 195 *tapuğ*; Ş. Sul. 97 *tabuğ*; Houtsma 82; R. III. (Çag.) 951 *tapuq*; Bud. 719; P. d. C. 183.

taladı Daladı, 65; R. III. 878 ; Ş. Sul. 102; Bud. 728; B. d. M. II. 266; Lh. Os. 523; Köprülü: DTB. 76 .

talaq Dalak, 66; Kaş. I. 345; MW. 192; R. III. (Kaz. Kırg. Tob.) 880; Ş. Sul. 102; Houtsma 85; B. d. M. II. 266; Lh. Os. 522.

taldı 1) Daldı (suya), 65; Bud. 729; Ş. Sul. 103; B. d. M. II. 267; Lh. Os. 523 .
2) Kıpçakçada - yoruldu - ibid. ; R. III. 876; Bud. 728; Ş. Sul. ibid..

tam 1) Yağmur damlası, 66; Ş. Sul. 103; R. III. (Çag.) 992 ; Bud. 729.
2) (Türkm.) Bir şeyin tiş yüzü, dam, elbise, ibid.; R. III. 991/2; Ş. Şul. 103; Bud. 729; B. d. M. II. 268; Lh. Os. 523.

tamaq Damak , 66; Kaş. I. 35; MW. 194; R. III. 993; Ş. Sul. 111; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 294; Lh. Os. 524; Uig. III. 37$_{29}$. *tamğaq*.

tamar Damar, 66; Kaş. I. 302; MW. 193; R. III. (Osm.) 996; Bud. 739; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 293; Lh. Os. 524; Uig. III. 35$_{21}$ *tamır*.

tamaşa Bugünkü manasında, 66; R. III. (Çag. Kaz. Kom.) 997; B. d. M. II. 486.

tamaşalandı Tamaşa etti, 66; R. II. (Karaim) 997-taaccüp etti-.

tamçı Damla, 66; Az. *damcı*; R. III. (Çag. Tar.) 1007; Ş. Sul. 103; Bud. 729.

tamdı Damladı, 66; Kaş. I. 58; MW. 193; R. III. 992/3; Bud. 729; B. d. M. II. 269; Lh. Os. 524.

tamuv Cehennem , 66 ; Kaş. III. 177; MW. 194 *tamu*; R. III. (Uyg. Osm.) 1001 2; Houtsma 83; Bud. 703 *tamuğ*; Ş. Sul. 103; Lh. Os. 525; Uig. II. 33$_{7}$.

tamzum Damlatılmış bir damla, 66; Kaş. II. 71 *tamuzmaq*; MW. 194; R. III. (Bar.) 1007 *tamzı*; R. USp. 294 *tamzım*.

tana Dana, 66; Houtsma 85; R. III. (Çag. Kırım. Kaz.) 822; B. d. M. II. 269; Vambery: Çag. Sprachst. 256.

tandı İzin istedi, 66.

tanışıq Danışık, müşavere, 67; Az. *danışıx*; B. d. M. II. 270; R. III. 829. (Osm.) 1623 *danışıq*; Zenker II. 593.

tanıştı [Türkm.] Danıştı, müşavere etti, 67.

tanışmaq Danışmak, meşveret etmek, 66; Houtsma 83; Bud. 731; B. d. M. II. 270; Lh. Os. 521; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1623 *danışmaq*.

tan tarı Kabuğu soyulmuş darı, 67.

şäbşäbi	Kınından çıkarılmış, kılınç (?) 54.
şäkird	Şakirt, ücretle çalışan adam, 55; Houtsma 79; R. IV. (Kaz.) 999; Bud. 661; Lh. Os. 463; B. d. M. II. 133.
şäşti	Çözdü, 55; Kaş. II. 236; MW. 190; R. IV. (Şor. Taran.) 1014; Lh. Os. 471.
şimdi	Hâlâ, el'an, bugünkü manasında, 55; Ms: *şimdi kälkämän*; Ş. Sul. 205; R. IV. (Osm.) 1092; Lh. Os. 467; Bud. 672; B. d. M. II. 155.
şirşa	Farsîcenin *sär* + *şah* mdan mürekkep olup-şen, şatır-manasındadır, 54.
şiş	Şisen, kabaran yer, şiş, 54, 55; R. IV. 1082; Ş. Sul. 205; Lh. Os. 470; Bud. 680; B. d. M. II. 164; R. USp. 304; Zenker II. 555.
şişäk	İki yaşındaki koyun, 55; Houtsma 80; R. IV. (Osm.) 1088; Ş. Sul. 205; B. d. M. II. 164; Lh. Os. 471; *B.* d. M. II. 164; Lh. Os. 471; Bud. 667.
şiş böräk	Hamurdan parça parça yapılan maruf börek (yemek), 30, 55.
şişlädi	Kebap etti, 55; R. IV. (Osm. Çag.) 1085; Ş. Sul. 205; Lh. Os. 471; Bud. 681.
şişti	Yara toplayarak kabardı, bugünkü mansında, 55; Ş. Sul. 205; R. IV. 1083; Lh. Os. 471; B. d. M. II. 165; Bud. 681; Köprülü: DTB. 24₁₃.

T

taban	Ayağın altı, 61; Kaş. I. 335; MW. 190; R. III. 963; Houtsma 83; Lh. Os. 511; B. d. M. II. 250; Bud. 733.
Taçar	İsmi has, 62.
tağ	Dağ, 64; Kaş. I. 92; MW. 191; R. III. (Çag. Tar. Kom.) 795; Houtsma 83; Ş. Sul. 101; P. P. 17₅; R. USp. 294; B. d. M. II. 260; Lh. Os. 518.
tağaldı	Dağıldı, 64; Ms: *tağalsunlar* -dağılsınlar- gibi.
tağarcuq	Dağarcık, 64; R. III. (Çag.) 797 -ufak tabak-; B. d. M. II. 289.
tağladı	Dağladı, 64; Kaş. III. 218; MW. 191; R. III. (Kırım) 800.
talıbıdı	Çırpındı, 66; D nüshasında *talabdı*.

sürtündi	Mendil ile silindi, sürtünerek yürüdü, emekledi, 52; Kaş. II. 166; MW. 188; R. IV. 826; Lh. Os. 450.
sürüdi	*Sürmäk* fiilindi mazi, 52; Kaş. I. 430; MW. 189; R. IV. (Osm.) 815; B. d. M. II. 109; Lh. Os. 450.
sürü	Hayvan sürüsü, 52; Houtsma 76; Ş. Sul. 190 *sürük*; R. IV. (Osm. Kırım) 815; B. d. M. II. 108; Lh. Os. 449; Bud. 645.
sürük sırt	Nil nehri sahilinde olan bir nevi canavardır, hem suda ve hem de karada yaşar, 52.
sürün	= *Sürü*, 52.
sürüttü	Sürttü, sildi, silüp gidi, 52.
süt	Bugünkü manasında, 51; Kaş. I. 187; MW. 189; Houtsma 76; Ş. Sul. 188; R. IV. 834/5; Lh. Os. 448; B. d. M. II. 105; Bud. 641.
sütmäk	Yuvarlak şey, top, 51.
süvrü çibin	Sivrisinek, 54.
süwü	Pergâr, 54.
süwük	Kemik, 54; R. IV. (Karaim) 852 *süwek*.
süzdi	Bir şeyi süzdü, 52; Kaş. II. 9; MW. 189; R. IV. 844; Ş. Sul. 190; Houtsma 76; Lh. Os. 451; B. d. M. II. 110; Bud. 646; Köprülü: DTB. 73s.
süzmä	1) Süzülmüş yoğurt, 52.
	2) Mahmur bakışlı göz, 52; Ms: *süzmä közlü, közin süzdi* gibi.

Ş

şah	Bugünkü manasında, 54; Zenker II. 536; Bud. 663; B. d. M. II. 135.
şalğam	Turpa benzer yuvarlak sebze, bugünkü manasında, 55; R. IV. (Osm. Kırg. Bar.) 964.
şamağaçı	Çam ağaçı, 55.
şanus	Sere, baş parmakla şehadet parmağı arasındaki mesafe, 55.
şaqlaq	Sefih adam, 55.
şar	Şehir (Fars.), 54; Houtsma 80; R. IV. (Osm. Kaç.) 950.
şaşı gözlü	Bugünkü manasında, 55; Lh. Os. 462; Ş. Sul. 201; B. d. M. II. 131.

susadı	Bugünkü manasında, 58; Ş. Sul. 190; R. IV. (Osm. Kırg. Çag. Kom.) 781; B. d. M. II. 228; Lh. Os. 497.
su tartarı	Su horozu, 56.
su taşı	Su taşı, 56.
süçi	1) Tatlı, 51; Kaş. I. 283; Houtsma 76; Ş. Sul. 188 *süçük*; R. IV. (Uyg. Çag.) 840 *süçi (ü) k.* 2) Şarap, ibid.; R. IV. (Osm.) *süçü*; Kaş. I. 136; MW. 187; Houtsma 76; B. d. M. II. 104; Lh. Os. 448; R. USp. 293 *süçük*; Köprülü: DTB. 12₁₆.
süçü [Kıpç.]	= *Süçi*, 51.
sülük	Bugünkü manasında, 53; Houtsma 78; Ş. Sul. 193; R. IV. (Osm. Çag. Bar.) 832; B. d. M. II. 94; Lh. Os. 453.
sümkürdi	Burnundaki pisliği defetti, sümkürdü, 53; R. IV. (Osm.) 855; Ş. Sul. 193; Houtsma 78 *simkürmäk*; B. d. M. II. 115; Lh. Os. 453.
sümük	Burundan akan pislik, 53; R. IV. (Osm. Çag.) 854; Ş. Sul. 193; Houtsma 78 *sämük*; B. d. M. II. 115; Lh. Os. 453.
sumüldädi	Boğazın temizlenmesi için öh, öh diye seda çıkarılması, 53.
sümülgün	Hastanın zihin dalgınlığı, 53.
söndi	Uzandı, 54; R. IV. (Osm.) 804; B. d. M. II. 116.
sündürdi	Uzattı, 54.
süŋü	Süngü, 54; Kaş. I. 368; MW. 188; Houtsma 78; Ş. Sul. 191; R. IV. (Çag. Kom. Kırım) 802 *süŋgü*; B. d. M. II. 116; Lh. Os. 454.
süŋük	Kemik, 54; Ş. Sul. 194; R. IV. (Uyg. Çag.) 801.
süprüldi	1) Bugünkü manasında, 51; R. IV. 849. 2) Çekildi gitti, ibid..
süpürdi	Bugünkü manasında, 51; R. IV. (Osm. Çag. Tar.) 848; Houtsma 75; B. d. M. II. 104; Lh. Os. 434.
süpürgä	Bugünkü manasında, 51; Houtsma 75; R. IV. (Osm. Tar.) 849; Ş. Sul. 188 *süpürkü*; B. d. M. II. 67; Lh. Os. 434.
sürçäk	Hikâye, 52; Kaş. I. 397 (Guz)-gece vakit geçirilmesi-; MW. 188 *sürçük*; Bud. 643.
sürdi	1) Kovdu, tardetti, 52; R. IV. 809; Ş. Sul. 189; Houtsma 76; B. d. M. II. 107; Lh. Os. 449; Köprülü: DTB. 25₁₅. 2) Arkasından sürerek yürütüp götürdü, ibid.; R. IV. 810.
sürmä	Bugünkü manasında, 52; R. IV. (Osm. Kırım) 829; Houtsma 76; B. d. M. II. 108; Lh. Os. 449; Vullers: Lexicon Pers.- Lat. II. 286.

söglündi Kebap oldu, kavruldu, 53.
sögüldü Kebap etti, ateş üzerinde pişirdi, 53; B. d. M. II. 111.
sökäl Hasta, 53; Kaş. I. 330; MW. 184; R. IV. 571; Ferhenkname, 95; Köprülü: DTB. 42₁₆ ; D. 53₃ *sükäl*.
sökälläk Hastalık, 53; (V. sonradan *sökällik*, 53₄).
sökti Bugünkü manasında, 53; Kaş. I. 370; II. 19; III. 175; MW. 183 ; Ş. Sul. 192 ; Houtsma 77; R. IV. 570; Uig. II. 76₁₀ ; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Bud. 648; Uig. II. 76₁ .
sövlünçü Dilim dilim kesilmiş et, 53 .
söyündi Söndü, 54; Köprülü: DTB. 80₉ .
söyündürdi Söndürdü, 54; R. IV. (Osm.) 580; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Köprülü: DTB. 54₁₄.
söz Bugünkü manasında, 52 ; Kaş. I. 358 ; MW. 184 ; R. IV. 585/6 ; Ş. Sul. 190 ; B. d. M. II. 109 ; Lh. Os. 450 ; Bud. 645; P. d. C. 355; R. USp. 292; Köprülü: DTB. 4₉ ; Xuastuanift 24₁₀ .
• *sözlädi* Söyledi, 52 ; Ş. Sul. 190 ; Kaş. I. 337 ; MW. 184 ; R. IV. (Karaim. Çag. Tar. Sark. t.) 588; Houtsma 79; P. P. 67₂ , 73₅ ; R. USp. 292; Xuastuanift, 24₁₀.
su Bugünkü manasında, 55; Kaş. I. 375 *suv*; MW. 186; R. IV. 746; Ş. Sul. 187; Houtsma 82; B. d. M. II. 221; Lh. Os. 494; R. USp. 292 *suv* ; Bud. 705; Köprülü: DTB. 81₉ .
suç Kusur, kabahat, günah, 56; R. IV. (Az. Kırım. Osm.) 778/9; B. d. M. II. 225; Lh. Os. 496 .
suçuldu Suyundu, temamile çıplak oldu, 57 ; Kaş. II. 97/8 ; MW. 185.
suçuq Koyun sucuğu, 56; R. IV. (Çag.) 779; Ş. Sul. 188; B. d. M. II. 225; Lh. Os. 496 .
sulunçan Solucan, sülük, 56 .
suluq Kemer ile asılan çanta, 59. Arapça tercümesi olan السولق bunun Arabîleşmesinden ibarettir. Mısır kölemenlerinin tarzı telebbüsleri tasvir edilirken (صبح الاعشى cilt 4. S. 40) şöyle denilmektedir : libasın üzerine sol tarafa kılıç ve sağ tarafa savlaq bağlanır. Ayrıca mukayese et *qupturğa* .
suluv Su bulunan yer, 55.
sundı Eline uzattı, 60; R. IV. 762; Kaş. III. 90 ; MW. 185; Houtsma 81 *son*; B. d. M. II. 236 ; Lh. Os. 502; Köprülü: DTB. 65₁₆ .
sunçuq Akap, halef, 60 .

sol [Türkm.] Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 69; MW. 182; R. IV. 548; Ş. Sul. 193; Lh. Os. 500; B. d. M. II. 233; Bud. 711; Köprülü: DTB. 40₅.
solıdı Sık sık nefes aldı, 60; Ş. Sul. 193.
soluncan Sülük, 59.
soluq Nefes, 59; Ş. Sul. 192; R. IV. (Osm. Kırg.) 553; B.d. M. II. 234; Lh. Os. 501; Köprülü: DTB. 30₁₈.
soluqun Soluyan, nefes alan, 59; R. IV. 553 *soluqla-*.
son 1) Sol, 59, 60.
2) Ahır, son, 60; Ş. Sul. 194; R. IV. (Osm. Kırg. Karaim) 287; Lh. Os. 500; Bud. 711; B. d. M. II. 232; Köprülü: DTB. 3₁; R. USp. 292.
sona qoydı Sona bıraktı, geriye koydu, tehir etti, 60.
sonqol *Son+qol* den ibaret olup - sol kol, sol el - demektir, 60; Ş. Sul. 193.
sonqur 1) Bir nevi kuş, 54; Kaş. II. 77 *soŋqur*; MW. 183; Houtsma 78 *sonqor*; R. IV. (Osm.) 539 *sonğur*.
2) İsmi has, ibid.; Houtsma 78.
sonra Bugünkü manasında, 60; Ms: *sonra käldi*; R. IV. (Osm.) 539; Ş. Sul. 194; Lh. Os. 500; B. d. M. II. 233; Bud. 711; Köprülü: DTB. 4₁.
soqbarmaq Şehadet parmağı, 59.
soqtı Soktu, 59; Kaş. III. 104; MW. 186; R. IV. 518; Lh. Os. 499; B. d. M. II. 231; Bud. 710; Köprülü: DTB. 31₅.
soquldadı Yara yahut çıban şiddetle acıdı, 59.
sordı 1) Sual etti, 51; Houtsma 81; Kaş. III. 187; MW. 183; Ş. Sul. 189; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 542; Lh. Os. 497; B. d. M. II. 227; Köprülü: DTB. 53₆.
2) Emdi, ibid.; Kaş. I. 16; MW. 183; R. IV. 542.
sorma Boza, 57.
sorp girdi Gafleten girdi, 57.
sorqun Sorğun ağacı, 57; R. IV. (Osm.) 546; B. d. M. II. 227; Lh. Os. 496.
sovıdı Soğudu, soğuk oldu, 60.
sovun Käyin Dağ keçisi, yabani keçi, 61.
sovur Yabani geyik, 61.
sowuq Soğuk, 61; R. IV. 561; Köprülü: DTB. 30₇; Brock. Q. - Y. 57.
sögdi Kötü söz söyledi, küfretti, 53; R. IV. (Osm.) 566, (Çag.) 57 *söğ-*; Ş. Sul. 192; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Bud. 648; Köprülü: DTB. 72₁₃.

sınadı	Tecrübe etti, sınadı, 54; Kaş. I. 205; MW. 179; R. IV. 630; Ş. Sul. 199; Lh. Os. 508; B. d. M. II. 242.
sındı	Kırıldı, 54; Kaş. I. 215; MW. 178; R. IV. 629/30; Ş. Sul. 200; P. P. 17₅ ; Lh. Os. 507; Bud. 704.
sındırdı	Kırdı, 60; Kaş. I. 215; MW. 178; Lh. Os. 507.
sınıq	Sınık, kırık, bozuk, 54; R. IV. (Uyg.) 633; Houtsma 78; Ş. Sul. 200; Lh. Os. 508; Köprülü: DTB. 54₁₁.
sıpa	Eşek yavrusu, 51; Houtsma 75; Zenker II. 12 - bir senelik eşek - ; R. IV. (Osm.) 668 ; B. d. M. II. 238 ; Lh. Os. 488; Bud. 696.
sıpıldaq	Çıplak hayvan, 51.
sıpqun	Zıpkın (balık avlarken ona atılan demir), 51.
sıqdadı	Ölen kimseye karşı mersiye söyleyerek ağladı ve ağlattı, 59; R. IV. 613 *sıqta* ; Uig. II. 30₂₅.
sıqtı	Bugünkü manasında, 59 ; Kaş. II. 16 ; MW. 179 ; R. IV. 605/6 ; B. d. M. II. 241 ; Lh. Os. 506; Bud. 702 ; Köprülü : DTB. 29₁ .
sırça	Cam, billur, 52 ; R. IV. (Osm.) 649 ; B. d. M. II. 205 ; Lh. Os. 489; Bud. 698; Köprülü: DTB. 45₁₁.
sırğa	Küpe, 13; Diğer telâffuzu *isirğa* = *ışırğa* ; R. IV. 644.
sırıldı	Sıyrıldı, 52; Ms: *sırıldı ara yürdän* ; R. IV. (Osm. Tel. Kaz.) 636.
sırt	1) Yüksek arazi, 57; Kaş. I. 287; MW. 180; R. IV. 647; Bud. 625; Lh. Os. 489.
	2) Kıpçakçada -sapan demiri- .
sırtlan	Bugünkü manasında, 57; Ş. Sul. 196; R. IV. (Osm.) 648; B. d. M. II. 205; Bud. 698; Lh. Os. 489 .
sıruq	Üzerine elbise sermeğe mahsus bilek kalınlığında uzun ağaç, bugünkü manasında, 52 ; Kaş. I. 319 ; MW. 179 ; Ş. Sul. 197; Bud. 699; R. USp. 293; B. d. M. II. 208 .
sıyırım	Beyaz kayış, 57 .
sız	Edatı nefi, 52; Ms : *atsız* gibi.
sızdı	Eridi (kurşun ve emsali) , 57; R. IV. (Osm.) 663 .
sızdırdı	Eritti, 57 .
sobı	= *Sobu*, 56 .
sobu	Çene ve yanağın düzlüğü, 50.
soğan	Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 343; MW. 182; R. IV. (Kırım. Çag . Osm. Kom.) 528; Houtsma 82; Ş. Sul. 191; Bud. 708; Lh. Os. 497; B. d. M. II. 228/9 .
soğrıdı	Uyuştu, 58 .

sildi Bugünkü manasında, 53; R. IV. (Osm. Kır. Çag.) 709; Houtsma 77; B. d. M. II. 124; Lh. Os. 457; Bud. 657; Köprülü: DTB. 77 13.

silkdi Bugünkü manasında, 53; Kaş. III. 312; MW. 181; R. IV. (Osm. Çag. Karaim) 715; Houtsma 78; Ş. Sul. 199; B. d. M. II. 123; Lh. Os. 457.

siŋäk Testi, 54; Nüshalarda yanlış olarak *sinäk* şeklinde yazılmıştır; Az. *säŋäk*.

siŋdi Gizlenmek için yere sinmek (yatmak), 54; Anad. *sindi*; Az. keza; Kaş. III. 115; MW. 181; R. IV. 686; B. d. M. II. 123; Lh. Os. 456; Bud. 656.

siŋildädi Köpek açlıktan havladı, 54.

siŋir Sinir, 54; Houtsma 200; R. IV. 687, (Osm.) 696.

sirim Üzengi kayışı, 52; Ş. Sul. 197; R. IV. (Çag.) 704.

sirkä 1) Bugünkü manasında, 52; R. IV. 704/5; Kaş. I. 158; MW. 182; Ş. Sul. 176; B. d. M. II. 121.
2) Bit yumurtası, tohumu, ibid..

sitük = *Sidük*, 57; Kaş. I. 325 *sidük*; MW. 180.

siz 1) Cemi mühatap, zamir (siz), 52; Kaş. I. 285; MW. 182; R. IV. 723; Ş. Sul. 197; B. d. M. II. 81; P. P. 65; R. USp. 292; Lh. Os. 440; Bud. 627.
2) Nefi edatı, ibid.; Ms: *tilsiz*, *közsiz* gibi.

sizdi Sezdi, 52; Ş. Sul. 197; R. IV. (Kaz.) 723; P. d. C. 367.

sıbızğı Düdük, 51; Houtsma 76 *sıbızgu*; R. IV. (Tar.) 672; P. d. C. 365 *sıpuzğa*.

sıçan [Türkm.] = *Sıçğan*, 56; R. IV. (Osm. Az.) 657.

sıçğan Fare, 56; Ms: *sıçğan ay*; Kaş. I. 72, III. 197; MW. IV. *sıçqan*; Bud. 621; B. d. M. II. 71; P. d. C. 365.

sıçtı Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 288; MW. 177; R. IV. (Osm. Kırım) 657; B. d. M. II. 71.

sığın Yabani inek, 58; Kaş. I. 343 *sığun*; MW. 178; Houtsma 81; R. IV. (Alt.) 617; Ş. Sul. 198 - geyikten büyük bir nevi hayvan -.

sığır Bugünkü manasında, 58; Kaş. I. 304; MW. 178; Houtsma 81; Ş. Sul. 198; R. IV. (Osm.) 198; P. d. C. 369; Köprülü: DTB. 17 1; Lh. Os. 507. B. d. M. II. 208.

sığlıq Islık, 58; Ms: *sığlıq birdi* gibi.

sığraq İki parmağın arası, 58.

sığza Gömleğin yakası, 58; Mukayese et R. IV. (Osm.) 621.

sälik	Kibar, nazikâne vaziyet alanlara denilir, kibar genç, 53 ; Anad. *säläk* .
salkinçäk	Salıncak, 53 .
sämiz [Kıpç.]	— *Sämüz*, 53; Kaş. I. 239; MW. 175; R. IV. 510 ; Houtsma 78; Ş. Sul. 187; Lh. Os. 445: B. d. M. II. 98 .
sämüz	Semiz, 53 .
sämridi	Semirdi, yağlandı, şişmanladı, 53; Kaş. II. 209; MW. 176; R. IV. (Uyg. Tar.) 511; Köprülü: DTB. 23₁₅ ; Lh. Os. 445.
sän	Sen (zamir) , 54; Kaş. I. 284; MW. 176; R. IV. 452; Lh. Os. 445; B. d. M. II. 98; Bud. 636; Köprülü : DTB. 8₁ ; R. USp. 291; P.P. 19₃. *sin* .
säŋir	Tepe, siper, kale, 54 ; Kaş. III. 266; MW. 176; R. IV. 448; Ş. Sul. 187 .
säpkün	Yağmur serpintisi, 51; R. IV. (Osm.) 497 *säpkän* .
säpti	*Särpmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 51; R. IV. 493; Lh. Os. 437; B. d. M. II. 74; Bud. 625 .
sär	Farisi -baş- , 57 .
särädür	— *Saraça.* 52.
sätkik	Zeki, 51.
sävdi	1) *Sävmäk* fiilinden mazi , sevdi, 54; Kaş. II. 14; MW. 176; R. IV. (Osm. Çag.) 504; B. d. M. II. 114; Lh. Os. 446; Bud. 649; Köprülü : DTB. 75₁₈; P.P. 56₈. 2) İsmi has, ibid ..
sävindi	Sevindi, 54; Kaş. I. 92; MW. 177; R. IV. (Osm. Çag.) 505; B. d. M. II. 115; P.P. 53₂ ; Lh. Os. 447 .
sävygü	Sevilmiş kimse, 54; Houtsma 79; R. IV. (Osm.) 507 .
säyündi	Söndü (ateş), 54; R. IV. (Osm.) 579 *söyün* - ; Houtsma 79; B. d. M. II. 116 .
sidi	İşedi, 51; B. d. M. II. 122 *sigmäk* .
sidük	Sidik, 51 ; Kaş. I. 326 ; MW. 180; Houtsma 79 ; R. IV. 720 *sidik*; B. d. M. II. 120; Lh. Os. 436; B. d. M. II. 622 .
sik	Penis, 53 ; Kaş. I. 174; MW. 180; R. IV. (Osm. Kır.) 681; Houtsma 77; B. d. M. II. 122 .
sikdi	Coire cum femina, 53 ; Kaş. I. 336 ; MW . 180; R. IV. 681; Ş. Sul. 194.
sikiş	Bugünkü manasında, 53 ; Kaş . I. 308 ; MW. 181 ; R. IV. (Osm.) 682/3.
sili	Temizlenmiş, 53 ; R. IV. (Kom.) 712 - temiz - ; Houtsma 78 - ismi haslara ilave edilen bir kelime olup temiz demektir - : R. USp. 292 *silig*.

sarıca Sarıca, 84; Bud. 685; B. d. M. II. 180; Lh. Os. 477.

sası Fena koku, müteaffin, 58; Ms: *sası yiyir* -fena yiyor-; R. IV. (Osm. Kom. Kır. Kaz.) 395; Kaş. III. 198; MW. 173; Ş. Sul. 179*sasığ*; Lh. Os. 479; B. d. M. II. 183.

satılmış 1) İsmi has, 58.
2) Bugünkü manasında, ibid; Kaş. II. 96; MW. 174; Ş. Sul. 177; R. IV. 378'9; Bud. 683.

satnaaldı Satın aldı, 58; Brock. Q.-Y. 56; Arab Filolog 22₁₂.

sattı *Satmaq* fiilinden mazi, 58; Kaş. II. 172; MW. 174; Ş. Sul. 177; R. IV. 375; Bud. 683; B. d. M. II. 173; Lh. Os. 474; Köprülü: DTB. 43₁₉; R. USp. 291; P.P. 3₅.

sav Dava, 61; Kaş. I. 89; MW. 174; R. IV. 424; P.P. 77₂ *söz*.

savdı Yerini değiştirdi, 60.

savçı 1) Davacı, yani davayı gören kadı, 61.
2) Davayı fasılettiğinden dolayı peygambere de ıtlak olunmuştur, 61; Kaş. III. 115; MW. 174; R. IV. (Uyg. Tob.) 431; Bud. 693; R. USp. 290; Brock. Q.-Y. 48.

savçımız Peygamberimiz, 61; Ş. Sul. 183.

savuldu Ses çıkardı, 61. صورد

say Atın boyu kadar derinlikte olmayan su, 61.

saz Orman, 57.

sazağan Koca yılan, 57; Houtsma 81.

sazdı Yaranın ağrısı arttı, şiddetlendi, 57.

säçti Bir şeyi diğer bir şeyden tefrik etti, 51; R. IV. (Osm.) 485; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 71.

säkdi *Säkmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, sıçramak, 53; Ms: *säkä säkä yürümäk*; Kaş. I. 26; MW. 175; R. IV. (Osm. Çag.) 443; Ş. Sul. 186; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Bud. 630.

säkiz Bugünkü manasında [8], 53; Kaş. I. 305; MW. 175; Houtsma 77; R. IV. 443; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Bud. 630; R. USp. 291; P.P. 24₄; Köprülü: DTB. 20₁₈.

säkridi Sıçradı, 53; Houtsma 77; R. IV. (Kırım.) 446.

säksän Bugünkü manasında [80], 53; Kaş. I. 365; MW. 175; Houtsma 77; R. IV. 444; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Köprülü: DTB. 44₂₁.

säksändi Tehdid etti, 53; Ms: *kimkä säksänursän* -kimi tehdit ediyorsun-, 53; Ş. Sul. 186 *säsäkünmäk*; Az. -korkmak-.

säli Temiz, 85; Anad. *sili*.

saqal Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 196, II. 229; MW. 171; R. IV. 244; B.d.M. II. 211; Bud. 701/2; Lh. Os. 491; Köprülü: DTB. 72₄; R. USp. 290.

sakalsız Sakalsız, 59; R. IV. (Osm. Kaz.) 245.

saqar Alnında beyaz olan at, 59; R. IV. (Osm.) 243; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 187; Lh. Os. 481.

saqasğan [Türkm.] = *Sağasğan* -saksağan-, 58; R. IV. (Çag. Osm.) 257; Ş. Sul. 181.

saqladı *Saqlamaq* fiilinden mazi, muhafaza etti, bekledi, gizletti; Aynı manada keza *asradı* kullanılmaktadır, 59; Kaş. II. 196; MW. 172; R. IV. (Osm. Kırım. Kaz. Kom.) 251/2; Lh. Os. 482; B. d. M. II. 187/8; Bud. 688; Köprülü: DTB. 18₁₇.

saqurğa Sakırğa, hayvanlarda hasıl olup kanını emen hayvan, 59; Kaş. I. 405 *saqırqu*; MW. 172; R. IV. (Osm.) 249; B. d. M. II. 187; Lh. Os. 481.

saraça Hayvanın zekâsı ve sur'atli hareketi, 52.

sarban Farisîcenin *sär* + *bänt* inden ibaret olup, sarık demektir, 57.

sardı 1) *Sarmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, yaydı, 52; R. IV. (Osm. Kaz. Kırım.) 314; Ş. Sul. 179.
2) Bükmek, dolamak, 57; Kaş. II. 281; MW. 173; B. d. M. II. 179; Lh. Os. 476.

sarı 1) Sarı renk, 57; Kaş. I. 312 *sarığ*; MW. 172; Houtsma 80; Ş. Sul. 179; R. IV. 319; Lh. Os. 478; P.P. 43₁ *sarığ*; B. d. M. II. 180; Köprülü: DTB. 61₈.
2) Şarap, ibid..

sarımsaq Bugünkü manasında, 57; Kaş. I. 484; MW. 172; R. IV. 326; Ş. Sul. 179; Bud. 685; B. d. M. II. 179; Lh. Os. 477.

sarınçqan [Kıpç.] Çekirge, 57; Houtsma 81 [illegible]

sarı qavun Kavun (sarı), 57.

sarışın Bugünkü manasında, 57; *şın* edatı daima *sarı* ile müşterek kullanılmaktadır; R. IV. (Osm.) 325; Bud. 685; Lh. Os. 479.

sarp Sarp, kale, güç şey, 57; Houtsma 81; R. IV. (Uyg. Kom. Osm.) 340; Lh. Os. 475; B. d. M. II. 177; Köprülü: DTB. 32₁₂.

sarqtı Bugünkü manasında, 57; R. IV. (Osm. Kırım.) 328; B. d. M. II. 178; Lh. Os. 476.

sarsıldı Bugünkü manasında, 57; Kaş. II. 270; MW. 173; R. IV. (Osm.) 338; B. d. M. II. 177; Lh. Os. 476; Bud. 685.

salındı Koyuverildi, irsal edildi, 59: Kaş. I. 375; MW. 170; R. IV. 355/6; Köprülü: DTB. 24_{16}.

salıncaq Salıncak, 59; R. IV. (Osm.) 357; Ş. Sul. 182; B. d. M. II. 191; Lh. Os. 484.

salqum Üzüm salkımı, 59; Ms: *bir salqum üzüm yidim*; Ş. Sul. 181 *salğum*; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 368; Lh. Os. 483; B. d. M. II. 189; Bud. 690.

samala Zift, 60; R. IV. (Kom.) 433.

samas İsrar etti, aksilik etti, 60.

samasan = *Samsandı*, 60.

samasna = *Samasan*, D. 60_6.

samsandı İsrar etti, 60.

sanadı Saydı, 60; Kaş. III. 205; MW. 170; R. IV. 297; Houtsma 81; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Bud. 692.

sandal Bugünkü manasında, 60; R. IV. (Osm. Kırım) 804/5; B.d.M. II. 218; Lh. Os. 493; Köprülü: DTB. 27_3.

sandı [Türkm.] = 1) *Sağandı* - saydı -, 58; Kas. I. 65; MW. 170; R. IV. 296; Ş. Sul. 183.

2) Zannetti, 60; Kıpçakçada *sağandı*; Kaş. I. 65; MW. 170; R. IV. 296; Ş. Sul. 183; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Köprülü: DTB. 27_{16}.

sançtı Bugünkü manasında, 60; Kaş. III. 310; MW. 170; Houtsma 80; Ş. Sul. 182; R. IV. (Orh. Çag. Şark.) 309; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 156 n. 48; P.P. 58_6; Bang: KOsm. II. 10_{15}; Uig. II. 78_{30}.

sanğır = *Sağır*, 60.

sanqu Aptal kimse, 60; Ş. Sul. 183 *sanqı*; R. IV. 302; Köprülü: DTB. 47_{11} *sanğı*, 62_1 *sanqı*.

sanquladı Aptallaştı, 60; Ş. Sul. 183.

sap Bıçak sapı, 56; Kaş. I. 322; MW. 171; Ş. Sul. 177; R. IV. 400; B. d. M. II. 170; Lh. Os. 472.

sapdı Salına salına yürüdü, 51; Ms: *Sapa sapa gälür, sapa sapa barır* gibi.

sapçaq Bakır kulplu kova, 56; İst. *Sitil*.

sapraştı Ayrıldı, ayrılıştı, 56; Ms: *saprașıp yattılar* - ayrı yattılar-.

sapsarı Bugünkü manasında, 7, 56; Houtsma 80.

sapsawuq Çok soğuk, 56.

saptı Bugünkü manasında, 56; R. IV. (Osm. Kırım. Kom. Kaz.) 402; B. d. M. II. 172; Lh. Os. 473; Köprülü: DTB. 82_{15}.

sapturdı Saptırdı, 56; R. IV. (Kaz. Osm.) 409.

sağ	= *Sol*, 59.
sağan	Ok demiri, 59.
sağandı	= *Sandı*, 58.
sağasğan	= *Saqasğan*, 58.
sağ äl	Bugünkü manasında, 58; Ms: *sağ älin bilä yä* = Kıpç. *öŋ älin bilä yä* -sağ elinle ye-; R. IV. 260.
sağdı	*Sağmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 58; Kaş. I. 326, III. 240; MW. 168; R. IV. 260/1; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 186; Lh. Os. 481; Köprülü: DTB. 17_{2}; Bud. 687.
sağılmış süt	Bugünkü manasında, 58.
sağır	Bugünkü manasında, 58, 60; R. IV. (Osm.) 267/8; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 184; Bud. II. 687; Lh. Os. 480; Bang: KOsm. II. 38_{15}.
sağış	Hisap, sayış, 58; R. IV. 270; Houtsma 80; Ş. Sul. 180; Bud. 687; B. d. M. II. 185.
sağlıq	1) Sağlık, selâmetlik, 58; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 278; Ş. Sul. 180; Lh. Os. 480; Köprülü: DTB. 47_{18}.
	2) Koyun, 59; Kaş. I. 392; MW. 169; R. IV. (Çag. Şark. t.) 279 *sağlığ*; Houtsma 80.
sağmal	Sağmak için ayrılan koyun, 58; Ms: *sağmal koyun näçüdür*; R. IV. 280; Houtsma 81 *samğalı*.
sağraq	Kâse, 58; Kaş. I. 92, 392; MW. 169; R. IV. (Osm.) 276; Köprülü: DTB. 12_{14}.
sağrı	Atın arka ayağının üstüne gelen yuvarlak yer, 58; Ş. Sul. 180; R. IV. (Osm. Kom.) 276; Lh. Os. 480; B. d. M. II. 185; Bud. 614.
sağtuç	Zevcin düğününde adamlara hizmet eden, refik, 59; Kaş. I. 379; MW. 168; R. IV. (Osm.) 280; B. d. M. II. 184; Bud. 614 *saqduş*; Lh. Os. 480.
sağyağ	Sadeyag, yani sütten çıkan yağ, 58; R. IV. (Osm.) 275; B. d. M. II. 181.
sal	Su üzerindeki sal, 59; Kaş. III. 117; MW. 169; R. IV. 343; Ş. Sul. 181.
salaça	Devenin üzerine koyup seyahate çıkanların bindikleri beşik; Şeyh Fahreddi'nin dediğine göre ölü taşıyacak tahta, 60; Bu manada Anad. müstameldir, mukayese et R. IV. (Çag.) 352 id.; Bud. 615; P. d. C. 339.
salamçaq	At eğerinin girvesinde olan kayış, 60.
saldı	Koyuverdi, irsal etti, 59; Kaş. II. 21; MW. 170; R. IV. 344; Ş. Sul. 182; Lh. Os. 483; B.d.M. II. 190; Köprülü: DTB. 31_{20}.

quyaş batğanda Arapça tercümesine bakılırsa-güneş batması-fakat - güneş batarken-, 77.

quymaq 1) Un ve süt ile yağda pişirilmiş bulamaç, 77; R. II. (Kırg. Şark. t.) 895.
2) Bir nevi helva, ibid..

quyruq Kuyruk, 77; Ş. Sul. 242; R. II. 890/1; Houtsma 94; B.d.M. II. 582/3; Lh. Os. 669; Bud. II. 98.

quyu Bugünkü manasında, 76; R. II. 904/5; Lh. Os. 670; Lh. Os. 670; Lh. Os. II. 585.

quyunçi Kuyumcu, 77; Houtsma 95 *kayumçı*.

quz Güneş dokunmayan yer, 71; Kaş. I. 273/4 *quz tağ*-güneşin dokunmadığı şimal dağı-; MW. 167; R. II. (Çag.) 1018 *quzai*; Ş. Sul. 285; P. d. C. 429.

quzğun Gagası ve kuyruğunun tüyü uzun ve çok siyah bir nevi karga, 71; R. II. (Osm. Çag. Sart) 1021; Kaş. I. 367; MW. 167; P. d. C. II. 560/1; Lh. Os. 651; Bud. II. 80.

S

sadı [*Türkm.*] = *Sanadı*, 60.

saç 1) Üzerinde yufka ekmek pişirilen saç, 56; Ş. Sul. 177; R. IV. (Osm.) 393; Lh. Os. 430; B. d. M. II. 56; Bud. I. 610; P. d. C. 333; Köprülü: DTB. 13_4.
2) Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 14; MW. 168; R. IV. 389; Houtsma 80; Ş. Sul. 177; Lh. Os. 474; B. d. M. II. 174; Bud. 610; Uig. II. 25_{15}.

saçaq Püskül, 56; R. IV. (Osm. Çag.) 39; Ş. Sul. 178; Lh. Os. 475; B. d. M. II. 175; P. d. C. 333; Bud. 611.

saçtı Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 75; MW. 168; R. IV. (Uyg. Osm.) 389/90; Houtsma 80; Bud. 611; B. d. M. II. 175; Köprülü: DTB. 12_9.

saçrattı Nüshalarda *saçratı*, fakat doğrusu *saçrattı* olmalıdır -sıçrattı- 56; Kaş. II. 105; MW. 168; Ş. Sul. 178; R. IV. (Çag.) 392.

sağ Salim, sağlam, afiyette olmak, 58; Ms: *sänçär sağdur*; Kaş. I. 83; MW. 168; Ş. Sul. 176; R. IV. (Çag. Osm. Kırım) 259; Bud. 686; Lh. Os. 480; B. d. M. II. 183; Köprülü: DTB. 9_{10}.

quruğı Bir nevi toğan kuşu, 70.

qurut Bir nevi peynir, 70; Kaş. I. 298; MW. 166; R. II. 934; Ş. Sul. 235; Houtsma 90; Bud. II. 79; B. d. M. II. 558.

qusdı Kustu, 72; Kaş. II. 10; MW. 166; R. II. 1013; Ş. Sul. 236; Bud. II. 81; Lh. Os. 655; B. d. M. II. 565; Köprülü: DTB. 13_{14}.

qusğu Kusuntu, 72; Kaş. I. 314 *qusuğ*; MW. 166; R. II. (Uyg. Tel.) 1015/6 *qusqu*.

qusqun Atın kuyruğuna takılan bir nevi kayış, 72, Houtsma 91.

qusu [Türkm.] = *Qusğu*, 72.

quş Kuş, 72; Kaş. I. 37; MW. 166; R. II. 1022/3; Houtsma 94; Ş. Sul. 236; Bud. II. 81; Lh. Os. 653; P.P. 72_{8}, *xuş* 1_{7}, R. USp. 280; Köprülü: DTB. 16_{23}; B. d. M. II. 563.

quşaq Bel kuşağı, 72; R. II. 1025; Houtsma 94; Lh. Os. 655; Bud. II. 83; B. d. M. II. 563/4; Köprülü: DTB. 60_{5}.

quşluq 1) Güneş doğduktan iki saat sonraki vakit, öğlene yakın zaman, 72; Kaş. I. 394; MW. 167; R. II. (Osm.) 1030; Ş. Sul. 237 *quşluğ*; Houtsma 94 *quşlıq*; P. d. C. 432; Lh. Os. 654; B. d. M. II. 564.
2) Kuşları vurmağa mahsus geniş ok, ibid.; Ş. Sul. ibid.

quş quyruğu Çıban, 72.

qut 1) Kut, bereket, 68; Ms: *qutı qorsun*; Kaş. I. 79; MW. 167; R. II. 990/1; Bud. II. 69; Lh. Os. 641; B. d. M. II. 547; R. USp. 281; Manich. II. 5_{15}; P.P. 51_{2}.
2) Akılsız, zihni karışmış, ibid..

qutlu Bereketli, bahtiyar, mes'ut, 68; Houtsma 87; R. II. 996; Kaş. I. 78 *qutluğ*; MW. 167; Bud. II. 69; P.P. 45_{2} *qutluğ*; R. USp. 281; Köprülü: DTB. 80_{3}.

Quttı İsmi has, 68.

qutuldı [Kıpç.] = *Qurtuldı*, 70; Kaş. I. 428; MW. 167; R. II. 993; Ş. Sul. 232; Houtsma 87 *qutılmaq*.

qutuq Yabani eşek yavrusu, 73; R. II. (Osm. Çag.) 1002 *quduq*; Ş. Sul. 233 keza; Houtsma 93; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 550; Bud. II. 42.

quturqan Uyuzluk, 73; R. II. 993; Kaş. II. 62; MW. 167; Ş. Sul. 232; Houtsma 87; Bud. II. 71.

qutuz Hayvanların boynuna asılan tüy, kutas, 73; R. II. (Osm. Az.) 608; Ş. Sul. 231; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 547.

quyaş a) Güneş, 77, 85; b) Güneşin ziyası, 77; Houtsma 94; Kaş. I. 292; R. II. 903; Ş. Sul. 242; Brock. Q-Y. 49.

ساغراق - une poche de cuir, que l'on portait a la ceinture du côtè droit-.

qur Yaş, akran ve emsal, Ms: *bu qurdaşdur* -bu akrandır-, 71; R. II. (Kkırg. Çag.) 950; Ş. Sul. 234 -halazade, amcazade-; Bud. II. 73.

quradı Eksildi, 70; R. II. (Kkırg.) 921.

quraq Kurak sene (yağmursuz geçen sene), 71; R. II. (Osm. Çag.) 921; S. Sul. 233; B. d. M. II. 550; P. d. C. 425.

qurbağa Bugünkü manasında, 71; Kaş. III. 87 *qurbaqa*; MW. 165; R. II. (Osm.) 961; Ş. Sul. 233; Houtsma 88; Bud. II. 74; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 551.

qurdu 1) Bir şeyin suyunu çekti, emdi, 70.
2) *qurmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, yaya veterini bağladı, 70; R. II. 919; Kaş. I. 172; MW. 164; Houtsma 88; Ş. Sul. 234; B. d. M. II. 557; Bud. II. 77; Lh. Os. 648; Köprülü: DTB. 27_{21}.

qu (o) rdu Korudu, himaye etti, 69; Kaş. III. 47; MW. 164 *qurmaq*; Bud. II. 77; R. II. (Kırg. Osm. Az.) 555.

qurğan Muhasırların muhafazası için yapılan siper, sur, 71; Houtsma 89; R. II. (Tel. Osm. Çag.) 940; Ş. Sul 234; Bud. II. 76; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 555.

qurğuşun Kurşun, 70; R. II. (Kaz.) 941 *qurğaşın*; Houtsma 89 *qorğaşun*; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76.

qurıdı Kurudu, 69; Houtsma 90; Kaş. I. 12; MW. 165; R. II. 928; Ş. Sul. 235; Bud. II. 78; Lh. Os. 649; B. d. M. II. 559; Köprülü: DTB. 31_{16}.

qursaq Kara ciğer, *Kit. Baylike* göre ise - mide -, 70; R. II. 955; Ş. Sul. 234; Houtsma 88; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 554; Bud. II. 75.

qurşun [Türkm.] = *Qurğuşun*, 70; R. II. (Osm. Kırım) 960.

qurt [Türkm.] Bugünkü manasında, 70; Kıpçakca *borı*: R. II. 944/5; Kaş. III. 4 - vahşi hayvan -; MW. 165; Bang: KSrz. XVII. 128; Houtsma 89; Ş. Sul. 233; Bud. II. 74; B.d.M. II. 551/2.

qurtaq Boynuzdan yapılma boru, 70; D nüshasında *qartaq* 70_5.

qurtuldı Halâs oldu, bugünkü manasında, 70; Kaş. III. 184; MW. 165; R. II. (Çag. Osm.) 948; Ş. Sul. 233; Lh. Os. 646; B.d.M. II. 553; Bud. II. 75; Köprülü: DTB. 26_{14}.

quru Kuru, 69; R. II. 926; Ş. Sul. 235 *quruğ*; P.P. 1_3 keza; Kaş. I. 12 keza; MW. 165; Bud. II. 78; B. d. M. II. 558; Lh. Os. 649; Köprülü: DTB. 22_{19}.

qula [Kit. Bäylik] = *Qulaç*, 73.

qulaç — İnsan iki kolunu açtığı zaman bir kolundan öteki koluna kadar olan mesafe, 73; Kaş. I. 299; MW. 163; R. II. (Uyg. Osm.) 975; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Lh. Os. 660; Bud. II. 80; B. d. M. II. 572; Köprülü: DTB. 13₁₂.

qulan· — 1) Hayvanların karnının altından geçen kayış, 74; Kaş. I. 338: MW. 163; R. II. (Bar. Kırım) 974, Osm. 589 *qolan*; Houtsma 92 *qolan*; Ş. Sul. 238; Bud. II. 90; Lh. Os. 662; B. d. M. II. 574.
2) Yabani eşek, ibid; Kaş. I. 184; MW. 163; Bang: KSz. XVII. 131; R. II. (Çag. Kır. Kkırg.) 974; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Lh. Os. 663; B. d. M. II. 577.

qulaq — Kulak, bugünkü manasında, 74; Kaş. I. 182; MW. 163; R. II. 968/9; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Bud. II. 89; Lh. Os. 661; B. d. M. II. 572; P. P. 50₇ *qulqaq*; R. USp. 280 keza; Köprülü: DTB. 57₁.

qulawuzladı — Kulavuzluk etti, 74; Kaş. I. 403; MW. 163; Houtsma 92; Bud. II. 61; Lh. Os. 661; Bang: KOsm. II. 58₂₂.

qulnadı — Kulan yahut tay doğurdu, 74; Kaş. III. 223; MW. 163; Lh. Os. 664 *qulunlamaq*.

qulp — Bir şeyin desti, kulpu, 74; R. II. (Osm.) 989/90; B. d. M. II. 574; Lh. Os. 663; Köprülü: DTB. 21₁₈.

qulun — Tay, 74; Houtsma 94; Bang: KSz. XVII. 131; Kaş. I. 338; MW. 164; R. II. 979/80; Bud. II. (Çag. Tat.) 92.

qulunaçı — Gebe kalan tay, 74.

qulaq — İki yaşındaki koyunun doğurduğu zaman, 74; R. II. (Kırg.) 979 *qûluq tay*.

qum — Kum üzerinde falcılık etmek, kum, 75; Kaş. I. 171; MW. 164; R. II. 1043; Houtsma 92; Lh. Os. 664; B. d. M. II. 577.

quma — Kadınların ortağı, 75; R. II. 1044; Ş. Şul. 239.

qumçı — Remilci, kum üzerinde fala bakan, falcı, 75.

qumral — Kumral, 75; R. II. (Osm.) 1050; Bud. II. 93; Lh. Os. 665; B. d. M. II. 578.

qumursuğa — Karınca, 75; Houtsma 93 *qumursaqa*; P. d. C. 438 *qumursağa*; R. II. (Çağ. Küer. Koyb.) 1049 *qumursqa*; Ş. Sul. 240 *qumursağa*; Brock. Q.-Y. 48/9.

qumrawu — Çan; Diğer telâffüzu *çinrağu* ve *çınradı*, 75.

qupturğa — Kemerin sağ tarafında taşınan deri çanta, 67; Arapça tercümesi الصولق dır. Mukayese et Dozy I. 843 صوالق pl.

qovu Toprak, toz rengi, 76.

qovuq İçi boş olan her oyuk (delik deşik), 76; Kıpçakçada-arpa ve buğday unu-; Kaş. I. 320; MW. 162; R. II. (Osm.) 665; B. d. M. II. 567 *qoğuq*; Lh. Os. 657 keza.

qoyan Tavşan, 76; R. II. (Çag.) 526; Ş. Sul. 242; Houtsma 94; Bud. II. 98; P. d. C. 441.

qoydı 1) Hastalığı zahir oldu, 77; Ms: *açısı qoydı* - acısını duydu -;
2) Döktü, 74.
3) Vazetti, ibid.; Houtsma 94; Kaş. II. 38; MW. 158; R. II. 501; Ş. Sul. 242; Lh. Os. 665; Bud. II. 97; B. d. M. II. 578.

qoyuldu (Köpek) uludu, 77.

qoyun 1) Koyun (hayvan), 76; Kaş. I. 82 *qoy*; MW. 158; R.II. (Osm. Kırg). 528/9; Ş. Sul. 242; Houtsma 94; Bud. II. 100; Lh. Os. 670; B. d. M. II. 584; Köprülü: DTB. 77_{18}; R. USp. 279 *koin, koyın*; P. P. 3_{1} *qoy*, 18_{5} *xoy*; Bang: Briefe IV. 39.
2) Göğüs, bağır; Ms: *qoynumda bisläđim* - göğsümde terbiye ettim-77; Kaş. III. 14; MW. 158; R. II. 504; Houtsma 94 *qoyın*: Bud. II. 99; B. d. M. II. 584; Köprülü: DTB. 57_{11}.

qoz Ceviz, 71; Houtsma 90; R. II. (Kom. Kır. Osm.) 628; Bud.II. 79; Lh. Os. 651; B. d. M. II. 560; R. USp. 279.

qozaq Çam fıstığı, 71; R. II. (Osm.) 629: Lh. Os. 651; B. d. M. II. 560; Ş. Sul. 235; Bud. II. 79.

qozı Kuzu, 71; Kaş. I. 6; MW. 162; R.II. (Kom. Tel. Uyg.) 630; Houtsma 90 *qozu*; R. USp. 279.

qozu qulağı Kuzu kulağı (nebat), 71.

quba Toprak rengi, 68; Kaş. III. 163; MW. 162; R. II. (Tel. Şor. Soy.) 1034.

qubardı Bozardı, benzi toprak ve toz rengine döndü, 68; R. II. (Alt. Tel. Şor.) 1035.

qubas Bir nevi köpek, 68; D nüshasında *qabus* (?).

quçaq Kucak, 69; Kaş. I. 319; MW. 162; R. II. 1007/8; Ş. Sul. 232; Lh. Os. 643; Bud. II. 71.

quçaqladı Kucakladı, 69; R. II. 1008; Kaş. III. 250; MW. 162; Bud. II. 71.

qul Bugünkü manasında, 73; Kaş. I. 25; MW. 163; R. II. 965/6; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Bud. II. 88; Lh. Os. II. 660; B. d. M. II. 571; Köprülü: DTB. 5_{2}; R. USp. 280; Uig. II. 87_{51}.

qanuştu Muharebe meydanında dönüp düşmana hücum etti, 74.

qopardı Yoldu, kopardı, 68; R. II. 652/3; Ş. Sul. 230; Bud. II. 68; Lh. Os. 640; B. d. M. II. 545; Köprülü: DTB. 723.

qoptı Bugünkü manasında, Ms: *Toz qoptı*, 67; Kaş. I. 82; MW. 160; R. II. 650/1; Houtsma 86/7; B. d. M. II. 546; Lh. Os. 640; Köprülü: DTB. 40_{16}.

qoptu [Kit. Bäylik] Yükseldi, 67; P. d. C. 421.

qoqtı Kokdu, 72; Kaş. III. 236; MW. 160; R. II. 508; Bud. II. 86; Lh. Os. 657; B. d. M. II. 568; Köprülü: DTB. 31_7; Brock. Q. - Y. 58.

qoquz Alçak yer, 73.

qor 1) Vakit, sıra, 70, 71; R. II. 918.
2) Bel bağı, 70; R. II. 916; Kaş. I. 39; Ş. Sul. 233; Houtsma 88; Bud. II. 73; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 551.

qorqaq Korkak, 70; R. II. (Kırg. Osm. Kırım) 564; Ş. Sul. 234 *qorğaq*; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 555.

qorqdı *Qorqmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 70; Kaş. II. 251; MW. 161; R. II. 563; Houtsma 89; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 556; R. USp. 280; P.P. 32_4; Köprülü: DTB. 10_1.

qoş 1) Çift, mukabil, hemsaye, arkadaş, birlikte olan, 72; R. II. (Şark. leh.) 635; Kaş. I. 299; MW. 161; Ş. Sul. 237; Bud. II. 82, Lh. Os. 654: B. d. M. II. 563.
2) Yedekte çekilen at, ibid.; Kaş. III. 91 *qoş at* - sultanın ihtiyat atı-; MW. 161; R. II. 635/6.

qoşdaş Arkadaş, 72; R. II. 1710; Caferoğlu: Daş lâhikası, 7.

qoştı Birleştirdi, yanyana getirdi, 72; R. II. 637; Kaş. II. 13; MW. 161; Ş. Sul. 237; Lh. Os. 655; R. USp. 280; Bud. II. 83; Köprülü: DTB. 55_2.

qoşuldı Birleşti, 72; Kaş. I. 429; MW. 161; R. II. 642; B. d. M. II. 564; Köprülü: DTB. 56_{10}.

qov 1) Yıldız ismi, 76; Mukayese et Freytag. II. 146 , المر .
2) Arkadan çekiştirme, gıybet, iftira, 76; Ferhenkname 96; Köprülü: DTB. 79_6 ,,ر.

qova Bugünkü manasında, koğa, kova, 76; Kaş. III. 179; MW. 162; R. II (Osm.) 664; Lh. Os. 657; B.d.M. II. 567; Bud. II. 85.

qovdı Kovdu, takip etti, 76; R. II. (Osm.) 663; Kaş. II. 14; MW. 161; B.d.M.II. 579; Lh. Os. 656 *qoğmaq*; Köprülü: DTB. 42_2.

qovladı Arkasından hoşuna gitmiyecek söz söyledi, iftira etti, 76.

Bang: Das negative Verbum der Türksprachen. SBA. 1923. 116; Köprülü: Milli tetebbüler II. sayı 4. 57-69; Köprülü: DTB. 33_2 *qopuz*.

qocataş — Bir efendinin iki kölesi ki yekdiğerlerine hacetaş derler, 49, 69; R. II. (Osm.) 1710 *xocataş*; Houtsma 88; Caferoğlu: Daş lâhikası 7; Vullers: Lexicon Persico-Latinum I. 735.

qoç — Koç, 69; R. II. 615; Ş. Sul. 232; Houtsma 88; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 549; Bud. II. 71; Köprülü: DTB. 26_6.

qoçdı — Kucakladı, 69; Bud. II. 71; P. P. 52_8.

qoçqar — Koç, 69; R. II. (Karaim. Osm. Çag. Sark. t.) 617/8; Houtsma 88; Bud. II. 71; R. USp. 280; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 548; P. d. C. 423.

qol — Kol, 73; Kaş. III. 214; MW. 159; R. II. 578/9; Houtsma 91; Ş. Sul. 238; Bud. II. 86/7; Lh. Os. 659; B. d. M. II. 570; R. USp. 279; P. P. 36_3 *xol*; Köprülü: DTB. 21_5; Uig. II. 24_4.

qoltuq — Kolun alt kısmı, 74; Kaş. I. 395 *qoltıq*; MW. 159; R. II. 596; Houtsma 91; Ş. Sul. 239; Bud. II. 91; Lh. Os. 66; B. d. M. II. 575.

qondı — Vasıl oldu, kondu, 75; Kaş. I. 268; MW.II 159; R. II. 581/2; Ş. Sul. 241; Bud. II. 96; B. d. M. II. 581; Köprülü: DTB. 47_8; P. P. 80_4.

qonç — 1) Baldırın yukarı kısmındaki et ile onun üzerine geyilmiş mes ve yahut çizme arasındaki boşluk, 75; R. II. (Tar. Çag. Osm.) 547; Bud. II. 95; Lh. Os. 667; Zenker. II. 728. 2) Kit. Bäyliğe göre ارقاء.

qonşı — Komşu, 74; Houtsma 93; Ş. Sul. 241 *qoŋşı*; Bang: KOsm. II. 36_{15} *qoŋşu*; Az. *qonşu* (Djaferoglu: 75 Lieder, 29 § 67 Anm.); R. USp. 279.

qonuq — Misafir, 74; Kaş. I. 47; MW. 159; R. II. (Osm. Uyg. Çag.) 540; Ş. Sul. 241; Lh. Os. 669; B. d. M. II. 582; Köprülü: DTB. 30_{21}; Zenker II. 723.

qonuqladı — Misafir etti, 74; Kaş. III. 250; MW. 160; R. II. (Osm.) 541; Ş. Sul. 241; B. d. M. II. 582.

qonuqluq — Misafirlik, 74; Kaş. I. 230; MW. 160; R. II. (Osm.) 541; Zenker. II. 723; R. USp. 279.

qonuştı — Bir araya kondular, komşu oldular, 74; R. II. (Osm. Kırım) 542; Lh. Os. 668; B. d. M. II. 581.

qısraq At, 12; Kaş. I. 172; Houtsma 90 1; MW. 156; R. II. 812; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 595; Bud. II. 57; P. d. C. 448.

qış 1) Kış, 12; Kaş. I. 78; MW. 156; R. II. 834/5; Ş. Sul. 247; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 594; Bud. II. 57; R. USp. 282; Köprülü: DTB. 24₁₄; Bang: KOm. I. 50. n. 2.; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 29.
2) Kış mevsimi.

qışlıq Kışlık, 72; Kaş. I. 394; MW. 157; R. II. (Kaz. Osm.) 838; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 594.

qıt Kıt, az; Ms: *bu qıttır* - bu azdır -, 68; R. II. (Osm.) 786; B. d. M. II. 588; Lh. Os. 632; Bud. II. 39.

qıvraqtur Saçları kıvrılmış olmak, 76.

qıvrattı Bugünkü manasında, 76; R. II. 850; Lh. Os. 680; B. d. M. II. 601; Bud. II. 106.

qıydı 1) Dikti, 77; Kaş. III. 186; MW. 153; R. II. 688/9; Ş. Sul. 249; B. d. M. II. 600; Lh. Os. 679; Köprülü: DTB. 14₁₈.
2) Bir şey hakkında cesaret etti, ibid.

qıyma Bugünkü manasında, 77; R. II. (Osm.) 708.

qız 1) Pahalı, 71; Kaş. I. 274; MW. 157; R. II. (Uyg.) 799 *qıs*.
2) Bakire, kız, 71; Ms: *qızı qızmıdurur* - kızı bakiremidir-; Kaş. I. 394; MW. 157; R. II. 818/9; Houtsma 90; Ş. Sul. 246; Lh. Os. 674; B. d. M. II. 591/2; Bud. II. 108; P. P. 41₂ *xız*; Köprülü: DTB. 32₁₃; Uig. II. 21₃.

qızardı Kırmızı oldu, 71; Kaş. II. 64; MW. 157; R. II. 821; Ş. Sul. 246; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 592.

qızdı Ateşlendi, hararetlendi, 71; R. II. 819; Ş. Sul. 246; B. d. M. II. 593; Lh. Os. 674; Bud. II. 55.

qızdırdı Bugünkü manasında, 71; Houtsma 90; R. II. 833; Lh. Os. 674.

qızıl Kırmızı, 71; Kaş. I. 58; MW. 157; R. II. 826/7; Ş. Sul. 246; Houtsma 90; Lh. Os. 675; B. d. M. II. 593; Bud. II. 55; Köprülü: DTB. 36₁₂.

qızılça Kırmızıca, 84.

qızılça turğay Bir nevi kuş, 71.

qızlattı Pahalılandırdı, 71; Kaş. II. 199; MW. 157.

qızluq 1) Pahalılık, 71; Houtsma 90; Brock, Q-Y. 58.
2) Bekâret; R. II. (Kaz. Osm.) 833; Lh. Os. 674.

qobuz Aleti musikiye, 68; Kaş. I. 18, II. 185; MW. 157; R. II. 662; P. P. 71₁, *xobuz* 70₁; Houtsma 87; Ş. Sul. 231;

qımıldadı	Kımıldadı, 75; R. II. (Osm.) 853; Bud. II. 65; Lh. Os. 636. B. d. M. II. 537.
qın	Bıçak kını, eslehe kabı, 74; Kaş. I. 60; MW. 154; Houtsma 93; Ş. Sul. 249; R. II. 724 5; Lh. Os. 680; B. d. M. II. 600; Bud. II. 105.
qındı	Tehevvürle kalktırdı 75; R. II. (Osm.) 731- kızdırmak-.
qındurdı	Başkasını kaldırdı, tahrik etti, kızdırdı 75; R. II. 731.
Qınıq	Türkmen kabilesinden birisinin ismi, 74.
qıpqızıl	Kıpkırmızı, 68, 71; Ş. Sul. 248; Houtsma 90.
qıptı	Kıptı (göz), 67; R. II. (Osm.) 840; Lh. Os. 621; Bud. II. 87; B. d. M. II. 494.
qır	Tepe başı, 70; Kaş. I. 86; MW. 155; Ş. Sul. 244; R. II. (Şark. t.) 733.
qırbat	Kadırga, kayık, 60; (Mukayese et *qatrığa*).
qırıldı	Helâk oldu, mahvoldu, 70; R. II. 742; Lh. Os. 673; Bud. II. 51.
qırnaq	Cariye, 60; Houtsma 89; Kaş. I. 393; MW. 155; Ş. Sul. 245 *qırnağ*; R. II. (Osm. gayri müstamel) 752; P. d. C. 446; Bud. II. 102; Lh. Os. 626; B. d. M. II. 510.
qırpdı	Tüyün uclarını aldı, 71; R. II. (Osm.) 761; Lh. Os. 624.
qırq	Bugünkü manasında [40], 70; Kaş. I. 292; MW. 155; R. II. 746; Ş. Sul. 245; Houtsma 89; Lh. Os. 624; Bud. II. 50; B. d. M. II. 508; R. USp. 282; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 19.
qırqdı	Tüyünü makasla kesti (koyun ve keçi için müstameldir), 70; Kaş. III. 312; MW. 155; R. II. 747; Ş. Sul. 245; Houtsma 89; Lh. Os. 625; Bud. II. 50; B. d. M. II. 509.
qırtuq	Ekşi suratlı kimse, 70.
qısa [Turkm.]	= *Qısğa*, 72; Houtsma 91; R. II. (Osm.) 808.
qısdı	Sıktı, sıkıştırdı, 72; Ş. Sul. 247; R. II. 801; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 595; Bud. II. 56.
qısğa	Kısa, 72; Kaş. II. 11; MW. 156.
qısğaç	Kıskaç, 72; Kaş. I. 379; MW. 156; R. II. (Leb. Tel. Kûr.) 810; B. d. M. II. 595; Lh. Os. 677.
qısır	Kısır, hamilenin zıddı, hiç doğurmaz kimse, 72; Kaş. I. 304; MW. 156; Houtsma 91; R. II. 805 6; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 596; P. d. C. 449; Köprülü: DTB. 131_1.
qısqa [Kit Büyük]	= *Qısğa* 72; Houtsma 91; R. II. 807 8; Bud. II. 57.
qısqaç	Yengeç, 72; Köprülü: DTB. 131_4 *qısaç*.
qısqandı	Kıskandı, 72; Kaş. II. 198 *qısğanmaq* MW. 156; R. II. 808 9; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 518.

lâzımdır. Şu halde-atın dizginini çekti - yahut- dur - gibi tercüme etmek daha doğrudur, 71.

qazıq Kazık, 71 ; R. II. 374; Ş. Sul. 219 *qazuq*; Kaş. III. 283 *qazuŋuq*; MW. 153; Lh. Os. 608; B. d. M. II. 457.

qazna Devlet haznesi (arap. خزنه), 71; R. II. (Kom. Kaz.) 386; Az. *xäznä*.

qı Evet, 76; Kaş. III. 159; MW. 153.

qıç Ökçeden yukarı yani baldırdan ökçeler üzerine çekilüp muttasıl olan kalın sinir, hayvanlarda ise art ayaklarının arkasında olur ki bu da ön ayaklarda olan diz kapakları menzilesindedir, 71; Houtsma 88; R. II. (Osm. Kırım. Az.) 791; B. d. M. II. 589; Lh. Os. 671; Bud. II. 39.

qıçın qıçın yürüdü Arka arka yürüdü, 69.

qıçır Üst kapağı tersine çevrilmiş göz kapağı, 69.

qıçqurdı Çağırdı, bağırdı, feryat etti, 69; R. II. (Kaz.) 795; Ş. Sul. 243; Bud. II. 40; P. d. C. 443.

qığırdı [Türkm.] Çağırdı, 73; R. II. (Osm.) 707; Lh. Os. 678; B.d.M. II. 596.

qıl Bugünkü manasında, (kıl, saç), 74; Kaş. I. 282; MW. 154; Houtsma 91; Ş. Sul. 248; R. II. 764/5, 6; Lh. Os. 678; B.d.M. II. 597; Bud. II. 60; P. d. C. 449; Köprülü: DTB. 60_{18}; P.P. 12_3 *xıl*; R. USp. 281.

qılbarq Tüylü av köpeği, 74; Mukayese et Lh. Os. 678.

qılçıq Buğday başağının üzerindeki ufak ve uzun dikenler, 74; R. II. (Osm.) 783; Lh. Os. 679; B. d. M. II. 598; Bud. II. 62; P. d. C. 450.

qıldı Yaptı, 74; Kaş. I. 150; MW 154; Ş. Sul. 248; Houtsma 91; R. II. 766/7; Lh. Os. 679; B.d.M. II. 598; Bud. II. 104; Köprülü: DTB. 38_{17}.

qılıç Kılıç, 74 ; Kaş. I. 160; MW. 154; R. II. 776/7; Houtsma 92; Ş. Sul. 248; Köprülü: DTB. 18_5; P.d.C. 451; B.d.M. II. 533.

qılındı Kendisinde ahlâk olmadığı halde ahlâk izhar etti, 74 ; Kaş. I. 62; MW. 154; R. II. 773 4.

qılıq Huy, ahlâk, 74 ; Ms: *qılıqı äygüdür, qılıqı yamandur* - ahlâkı iyi ve kötüdür - ; Kaş. II. 181 ; MW. 154; R. II. 771; Houtsma 22; Ş. Sul. 258 *qılığ* Lh. Os. 679; B.d.M. II. 598.

qılquyruq Bir kuş ismi, 74; Houtsma 94; Kaş. I. 282; MW. 166.

qımız Kımız (at ve deve sütü), 75; Kaş. I. 305; MW. 154; Ş. Sul. 249; R. II. 854; Bud. II. 65.

2) Yağmur ile beraber dolu, 77; Bud. II. 30; P. d. C. 413; R. II. (Osm.) 3; B. d. M. II. 480.

qaya Kaya, 76; Kaş. III. 15; MW. 142; Houtsma 94; Ş. Sul. 225; R. II. 88; Lh. Os. 617; B. d. M. II. 480.

qayda Nereye, 75; Kaş. I. 350 *qayuda* - nerede -; MW. 142.

Qaydan İsmi has, 77.

qaydurdı Çevirdi, 77; Kaş. I. 425; MW. 142; R. II. 33/4; Ş. Sul. 225; Lh. Os. 618.

qayğurdı [Türkm.] = Antattı, 24.

qayır İri kum, 77; Kaş. I. 140; MW. 142; Lh. Os. 618; B. d. M. II. 481.

qayırtamaq Süt, 77.

qayış Kayış, bugünkü manasında, 77 ; R. II. 44 5 ; Ş. Sul. 227 ; Lh. Os. 617; B. d. M. II. 481; Bud. II. 33.

qayıt *Qayıtmak* fiilinden emri hazır, dön, avdet et, 77; Houtsma 94; R. II. 29/30; Ş. Sul. 225; Bud. II. 31; P. d. C. 413; Brock. Q - Y. 48.

qayıtdur = *Qayıttur*, 77.

qayıttı Döndü, avdet etti, 77.

qayıttur Geri döndür, 77.

qaynadı Kaynadı, 77; Kaş. I, 146 ; MW. 142; R. II. 14; Ş. Sul. 226; Lh. Os. 260; Bud. II. 35; B. d. M. II. 485.

qaynattı Kaynattı, 77; R. II. 17/8.

qaymaq Kaymak, 77; Ş. Sul. 226; R. II. 48; B. d. M. II. 483; Lh. Os. 620; Bud. II. 34.

qayqıç İlerideki gaye, maksat, 73.

qaytar Geri döndür, 77.

qaz Kaz, 71 ; Kaş. I. 95; MW. 152; Ş. Sul. 219; Houtsma 86; R. II. 360/1 ; Lh. Os. 602; Bud. II. 13; B. d. M. II. 456; R. USp. 278.

qazağuç Nüshaların arapçasında kelime durdurulan ata ıtlak edilmiştir, lâkin siğanın şekline göre, atı durduran kimsenin ismi olmalıdır (?) 71.

qazan Bakırdan mamûl büyük tencere, 71 ; Kaş. I. 17 *qazğan*; MW. 152; Ş. Sul. 219 keza; Houtsma 90; R. II. 367/8; Lh. Os. 602; Bud. II. 14; P. d. C. 404.

qazdı Bugünkü manasında, 71; Ş. Sul. 219 ; R. II. 361; Kaş. II. 9; MW. 152; Lh. Os. 602; Bud. II. 14; B. d. M. II. 457.

qazdı atını Arapcasına bakılırsa - atının durmasını talep etti-demek

qatır Bugünkü manasında (hayvan), 68 ; Kaş. I. 304; MW. 151; R. II. 286; Houtsma 86; Bud. II.4; Lh. Os. 606; B.d. M.II.463.

qatlandı Sabr ve tahammül etti, 68 ; R. II. (Osm.) 299; B. d. M. II. 443; Lh. Os. 592; P. d. C. 393 .

qatrığa Kadırga, kayık, 73.

qattı 1) Katı, 68 : Ms : *qattı yaglu* - yayı katı olan - ; Kaş. I. 101. *qatığ*; R. II. (Kırg. Kom.) 302; Houtsma 88.
2) Katılaştı, 68; R. II. 303; Manich. I. 13.
3) Karıştırdı, ilâve etti, 69 ; Ms: *qattı qardı* - kattı karıştırdı -, 70 ; ve yahut *qata qara yädi* - katıp karıştırıp yedi -; Houtsma 87; Kaş. I. 307; MW. 150; R. II. 277 8; Lh. Os. 593; Bud. II. 5; B. d. M. II. 443 4; Ş. Sul. 214; P. d. C. 393; Köprülü : DTB. 75₁; R. USp. 279 .

qatun Xatun, hanım, 73 ; Houtsma 86; R. II. (Orh.) 292 ; Kaş. I. 314 - Şehzade - ; MW. 151; Bang : Briefe II. 248 § 10; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 145 n. 18, 164 n. 59; F. W. K. Müller : Uigurische glossen. 318/4; Uig. II. 21₁.

qav 1) Çakmak taşı ile yanan şey, 76; Kaş. III. 116; MW. 152; MW. 182; Houtsma 86 ; Ş. Sul. 223; R. II. (Osm.) 462; Lh. Os. 615; B. d. M. II. 477 8; Köprülü : DTB. 54₁₄ .
2) Yılanların çıkardıkları beyaz kabuk, 76; R. II. 462 3.

qavladı Yılan kabuğundan çıktı, 76.

qavlaq Kap konacak şey, 76.

qavra الفتى , 76 .

qavun Sarı kavun; 76; R. II. (Osm.) 470; B. d. M. II. 479 .

qavuq 1) Sidik kabı, 76; R. II. 467 .
2) Kavut , öğütülüp kavrulmuş buğday ve ya arpa , 76 ; Kaş. I. 189; MW. 152; P. d. C. 412 .

qavurdı Kavurdu, 69, 76; Kaş. II. 185; MW. 152; R. II. (Osm. Kırım.) 470; Houtsma 93; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478; Bud. II. 29 .

qavurğa Kavrulmuş hububat, 76 .

qavurma Yağda kızartılmış et parçası, 76; R. II. (Osm.) 471; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478 ; Az. *qourma* (Djafer oglu : 75 Lieder 19 § 37) .

qavut [Kıpç.] Kavrulmuş buğday . 76; Kaş . III. 122 - bir nevi yemek - , I. 340; MW. 141, 152; Rad. II. (Osm.) 469; Lh. Os. 616 .

qavzadı Bir şeyi ihtiva etti, topladı, ihata etti, 76 .

qay 1) Nereye; Ms : *qay yirgä barursan*, 75 ; Bud. II. 30; P. d. C. 413; R. II. 2; Bang : KOsm. I. 28 § 5.

qaş	1) Kaş, bugünkü manasında, 72; Ms: *qaş çattı,* 41; Kaş. I. 431; MW. 150; Houtsma 86; Ş. Sul. 220; R. II. 387/8; Lh. Os. 604; Bud. II. 15; B. d. M. II. 458; Köprülü: DTB. 9₂₁; P. d. C. 405.
	2) Tepenin başı; Houtsma 86; Ş. Sul. ibid.; R. II. 386; Bud. ibid.
qaşaq	Kaşağı, 72; Kaş. I. 320; MW. 150; Ş. Sul. 220 *qaşağu*; Houtsma 91 keza; R. II (Kkırg.) 390; Lh. Os. 605; Bud. II. 15; B. d. M. II. 459; Bang: KOsm. II. 39₄.
qaşıdı	Atı kaşağıyla temizledi, kaşıdı, 72; Kaş. I. 366; MW. 150; Houtsma 91; Ş. Sul. 220; R. II. 392/3; Lh. Os. 605; Bud. II. 16; B. d. M. II. 461.
qaşladı	Haşladı, 72; R. II. (Osm.) 1692 *xaşla-*.
qaşlamış	Haşlamış, 72.
qaşqa	Alnındaki beyazlık (hayvanlar için), 72; Kaş. I, 356; MW. 150; Ş. Sul. 220; R. II. 395; Bud. II. 16; P. d. C. 406.
qaşuq	Kaşık, 72; Houtsma 86; Kaş. I. 320; MW. 150; Ş. Sul. 220; R. II. (Çag.) 394; Lh. Os. 605; P. d. C. 406; Bud. II. 16; B. d. M. II. 461.
qat	Bugünkü manasında, Ms: *bir qat, iki qat* gibi, 68; R. II. 274; Kaş. I. 289; Ş. Sul. 218; Lh. Os. 592; Bud. II. 4; B. d. M. II. 442; P. d. C. 392; R. Usp. 279; Köprülü: DTB. 67₁₄; Bang: KOsm. III. 16₆.
qatağan	Hindiba otu, 73.
qatı	1) Yan, nezd, ind, 73; Kaş. I. 62; MW. 150; R. II. 275; Houtsma 87; Ş. Sul. 218; Bud. II. 4; P. d. C. 392; Köprülü: DTB. 35₁₈.
	2) Şedid, katı; 73; Kaş. I. 101 *qatığ*; MW. 151; R. II. 282; Houtsma 88; Ş. Sul. 214 *qatığ*; P. d. C. 394 Keza; Bud. II. 6; B. d. M. II. 444; Lh. Os. 593; Köprülü: DTB. 10₁₁; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 157 n. 44. *qatığ*; Brock. Q.-Y. 54.
qatılandı	68; R. II. (Kaz. Kom. Osm.) 387; P. P. 27₅ *xatağlan-*.
qatıldı	Katılaştı, 73; Kaş. II. 213 *qatığlanmaq*; MW. 151; Uig. III. 46₁₆; Lh. Os. 593; Bud. II. 5; B. d. M. II. 455; Radloff: Alttürk. Studien VI. 761; Ramstedt ISFO. XXX. III. 5.
qatıq	Ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler, 68. Bu kelime Abu-Hayyan'a göre *qattı* kelimesinden ileri gelmiştir, 69; Kaş. I. 319; MW. 151; R. II. (Osm. Kırım.) 283. Lh. Os. 593; B. d. M. II. 444.

I. 341; MW. 148; Lh. Os. 600; Bud. II. 12; Caferoğlu: Daş lâhikası, 10; P. d. C. 403.

qarış 1) Bugünkü manasında, 69; Houtsma 88; Kaş. I. 308; MW. 148; R. II. 177; Bud. II. 13; P. d. C. 403; P.P. 2_6; Lh. Os. 600; B. d. M. II. 455.
2) Beddua, 69; Houtsma 88; Az. *qarğış*.

qarlağuç Kırlangıç, 70; Kaş. I. 433 *qarlığaç*=*qarğılaç*; MW. 147 /8 ; Ş. Sul. 218 *qarlanğuç*; Houtsma 89 *qarlağaç*; R. II. (Çag.) 196 keza; Bud. II. 51; B.d.M. II. 509; P.d.C. 401.

qarlavuç = *Qarlağuç*, 70.

qarmaladı Dokundu, 69; R. II. (Kırım. Kom. Kaz.) 218; Bud. II. 11;

qarpuz Aslı itibariyle *Xarpuz* olup farsîden alınmıştır, bugünkü manasında, 71; Houtsma 88; R. II. (Osm. Kırım.) 212. Lh. Os. 596; B. d. M. II. 448; Bud. II. 9.

qartal Kartal kuşu, 70; Houtsma 89; R. II. (Osm. Çag.) 200; Lh. Os. 596; B. d. M. II. 449; Köprülü: DTB. 62_{22}.

qarşu, Karşı, mukabil, bugünkü manasında, 69; Ş. Sul. 217; Kaş. I. 354 *qarşı*; MW. 149; R. II. (Uyg. Çag. Şark. t.) 211/2; B. d. M. II. 450; Lh. Os. 597; Bud. II. 10; Bang: KOsm. II. 31_{22}; Köprülü: DTB. 5_1.

qaru Nereye manasında istifham kelimesidir, 69, 75; Ms: *qaru barırsan* - nereye varırsan.

qaq 1) Taş üzerinde olan ve su toplanan göz gibi çukur, 73; Bud. II. (Kırg.) 18.
2) Pastırma, 73; Kaş. I. 157; MW. 145.

qaqıdı [Türkm.] Kızdı, öfkelendi, 73; Kaş. III. 201; MW. 146; Ş. Sul. 221; R. II. (Osm.) 60; Bud. II. 19; Lh. Os. 607; B.d.M. II. 465.

qaqlıq Sümük, 73.

qaqraq Ot bitmiyen yer, 73.

qaqtı Vurdu, [kapuyu] çaldı, 73; Kaş. I. 70; MW. 146 ; Ş. Sul. 221; Houtsma 91; R. II. 57; B. d. M. II. 464; Lh. Os. 607; Bnd. II. 19.

qasa İpekten mamûl her bir elbise. 72; R. II. (Kırg.) 348-bir nevi elbise kumaşı -.

qastalıq Sedef, 72.

qasti Kıssalttı, (uzun elbiseyi) kastı, 72; R. II. (Osm.) 34; Lh. Os. 605; B. d. M. II. 461.

qasurğa Kasırga, 70; Houtsma 91 *qasurqa*; Kaş. I. 405 *qasurqu*; MW. 149; Ş. Sul. 228; R. II. (Osm.) 351; B. d. M. II. 461; Lh. Os. 606.

B. d. M. II. 448; Bud. II. 8; P. d. C. 395; Lh. Os. 595; Köprülü: DTB. 16_{14}.
2) Kıpçaklarda-düz arazi-.

qara — Siyah, kara, 69; Kaş. III. 167; MW. 146; R. II. 132/3; Ş. Sul. 215; Houtsma 88; Bud. II. 8; P. d. C. 295; B. d. M. II. 448; R. USp. 278; Köprülü: DTB. 3_3

qara ätmäk — Siyah ekmek, 69.

qaradı — Beddua etti, 69.

qaraca — Karaca, 84; B. d. M. II. 514.

qaraca qaz — Bir nevi kuş, 70.

qaraldu — Karaltı, 70; R. II. (Osm.) 160; Bud. II. (Kaz.) 47.

qarapçı [Türkm.] Fakir, 70.

qaraq — Gözün karası, 71; Kaş. I. 320; MW. 147; R. II. 147/8; P. d. C. 397.

qara qurut — Siyah peynir, 70; Houtsma 90.

qaravaş — Köle ve cariye, 70; R. II. 165; Houtsma 88 ; Ş. Sul. 215; Köprülü: DTB. 64_{13}; B. d. M. II. 506; R. USp. 278; Vambéry: Alt-Osm. Sprachst. 187; Lh. Os. 624.

qaravul — Karakol, 70; Ş. Sul. 216; R. II. (Çag.) 165; Bang: KOsm. II. 58_5; Bud. II. 48; B. d. M. II. 506; P. d. C. 398; Lh. Os. 624.

qara yağız — Bugünkü manasında, 69; Houtsma 103. 88.

qardı — Karıştırdı, 70; Anad. müstameldir; Ş. Sul. 218; R. II. (Osm. Çag.) 132; P. d. C. 401.

qarğa — Karga, 70; Houtsma 89; Kaş. I. 24; MW. 147; R. II. 191 2; Ş. Sul. 217; Bud. II. 10 11; B. d. M. II. 508; Lh. Os. 599.

qarğadı [Kıt. Bäylik] Beddua eyledi, 69; Kaş. II. 231; MW. 147; R. II. 192; Az. *qarğamax*; P. d. C. 400.

qarğu — Kargı, kamış, 70; R. II. (Osm.) 194; Bud. II. 50.

qarı — 1) İhtiyar, 70; Kaş. I. 356; MW. 147; Houtsma 90; Ş. Sul. 218; R. II. 167/8; P.P. 24_5 *xarı*; B. d. M. II. 455; Bud. II. 12; P. d. C. 402; Uig. II. 19_9; R. USp. 279.
2) Arşın, 70; Kaş. I. 106 ; MW. 147; Houtsma 90; Ş. Sul. 218; R. II. 167; Bud. II. 13; R. USp. 279.

qarıdı — İhtiyarladı, pirlendi, 69; Kaş. I. 130; MW. 147; R. II. 168; Ş. Sul. 219; Bud. II. 13 *qarımaq*; P.d.C. 403; R. USp. 279.

qarın — Karın, 70; Kaş. I. 193; MW. 148; Houtsma 89; R. II. 171 2; Lh. Osm. 600 ; Bud. II. 12; B. d. M. II. 453; P. d. C. 403 ; Köprülü: DTB. 22_{13}.

qarındaş — Kardeş, 49, 70; R. II. 173; Ş. Sul. 219; Houtsma 89; Kaş.

R. II. 111 2; Bud. II. 65; Lh. Os. 636; Köprülü: DTB. 16_{23} *qanad*.

qanalı — Kan aktı, 75; Nüshalarda böy le isede-kan akıttı-olmalı idi.

qanda — Nereye, 75; Kaş. I. 350; MW. 144 - nerede -; R. II; (Osm. Çag. Şark.) 123-nasıl, nerede-; Ş. Sul. 223-nerede, ne tarafta; Köprülü: DTB. 5_7 keza.

qandı — Suya doydu, suya kandı, 74; Kaş. I. 314, III. 139; MW. 144; Ş. Sul. 223 ; R. II. 106; Bud. II. 28 ; B. d. M. II. 477; Lh. Os. 615; Köprülü: DTB. 54_{18}.

qandurdı — Suya kandırdı, doyurdu, 74.

qança barursan — Nereye varırsın, 75; Kaş. I. 71; MW. 144; Uig. II. 25_{21}; P.P. 53_6.

qançuq — Dişi köpek, 74; Houtsma 93 *qançıq*; Az. *gancıx*; Kaş. I. 164; MW. 144; R. II. (Kazan. Tob.) 127; Ş. Sul. 223; Lh. Os. 613; B. d. M. II. 476.

qanlı — Eski zaman öküz arabaları, kanlı arabası, Anad. kağnı arabası, 75; Kaş. III. 283; MW. 145 *qaŋlı*, R. II. (Kırım. Çag. Uyg.) 84; Uig. III. 40_{28}; Houtsma 93-eşya arabası-; Ş. Sul. 223 *qanqlıu*; Bud. II. 28 ; Lh. Os. 607 ; B.d.M. 465 *qaŋlu* ; R. USp. 278 *qaŋlı*; Uig. II. 227 *qanglı* ; Bud. II. 20.

qanrıq — Geniz, 75.

qapaq — 1) Göz kapağı, 68; Kaş. I. 319; R. II. 435/6; Ş. Sul. 212; Bud. II. 36; Lh. Os. 588, B. d. M. II. 491.
2) Kepek.
3) Ok atmaya mahsus alet; Bud. II. (Çag.) 36.

qapladı — Deriden veya başka bir şeyden ona kap yaptı, 67; R. II. 422; B. d. M. II. 441; Bud. II. 2; Köprülü: DTB. 35_4.

qapqara — Simsiyah, 68.

qaptan — Aslı itibariyle Farsicenin *Xaftan* ından muharref olup kaftan demektir, 67; Ms: *qaptan qabadur*, 68; Ş. Sul. 212; R. II. 426 7; Bud. II. 2.

qaptı — Bugünkü manasında, 67; R. II. 403 4; Kaş. III. 311; MW. 145; Houtsma 86; Ş. Sul. 213; Bud. II. 3; B. d. M. II. 441; Lh. Os. 591; P. d. C. 392.

qapu — Kapı, 68; Ms: *qapunu aç*; Kaş. I. 144 *qapuğ*; MW. 145; Houtsma 87; Ş. Sul. 213; R. II. (Osm. Kırım.) 414; B. d. M. II. 442 ; P.P. 11_1, *qapağ* ; Bud. II. 37 ; Köprülü: DTB. 34_{18}.

qar — 1) Kar, 70; R. II. 131; Kaş. I. 161; MW. 146; Ş. Sul. 215;

II. 6; Lh. Os. 594; B. d. M. II. 446; P. d. C. 395; Köprülü: DTB. 17_{17}.

qağıt Aslı itibariyle Farsîcenin کاغذ ından muharreftir, bugünkü manasında, 73; Anad. müstameldir.

qaldı Bugünkü manasında, 74; Kaş. I. 21; MW. 142; R. II. 220 1; Houtsma 91; Ş. Sul. 222; Bud. II. 23; Lh. Os. 609; B. d. M. II. 468; PP. 7_6; R. USp. 278; Köprülü: DTB. 12_{12}.

qalı Muvafık, 74.

qalın Metin, yoğun, kalın, 74; Kaş. I. 131; MW. 143; Houtsma 92; Ş. Sul. 222; R. II. 243/4; Bud. II. 24; Lh. Os. 610; B. d. M. II. 470; PP. 70_8 *xalın*.

qalqan Muharebelerde kullanılan zırh, 74; Kaş. I. 368; MW. 143; Ş. Sul. 222; Houtsma 92; R. II. (Osm. Kırım. Kazan. Karaim) 251; Bud. II. 23; Lh. Os. 609; B. d. M. II. 468; Poppe: Das Mong. Sprachmaterial 64.

qalqdı *Qalqmaq* fiilinden mazi, 74; Ş. Sul. 222; R. II. (Osm. Kaz. Kırım) 249/50; Bud. II. 23; B. d. M. II. 468; Os. 608.

qam Hekim, 75; Kaş. I. 201; MW. 143; Ş. Sul. 222; R. II. 476 7; Bud. (Alt. Kom.) 25-şaman-; R. USp. 278.

qamaştı Bugünkü manasında, 75; Kaş. II. 88; MW. 143; Ş. Sul. 222; R. II. 481/2; Bud. II. 26; B. d. M.II. 473; Lh. Os. 612; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 160 n. 52.

qamçı Kamçı, 75; Kaş. I. 350; MW. 143; Houtsma 92; Ş. Sul. 229; R. II. 493/4; B. d. M. II. 472; Bud. II. 26; Lh. Os. 611; R. USp. 278.

qamladı Hekimlik etti, 75; Ş. Sul. 222; R. II. (Çag.) 491.

qamuç Kepçe, 76; R. II. (Küer) 486 *qamıts*, (Sag. Koyb. Kırg.) *qamıs*.

qamuğ Hepsi, 75; Kaş. I. 46; MW. 144; R. I. (Çag.) 489; Ş. Sul. 222 *qamuq*; P.P. 24_7 ayrıca *qamağ* 27_8; Bud. II. 26; Lh. Os. 612 *qamu*; B. d. M. II. 473; R. USp. 278 *qamağ*; Uig. II. 65_{27}; Köprülü: DTB. 13_9; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 19 n. 2 *qamığ*; Xuastuanift 109.

qan 1) Kan, 74; Kaş. I. 166; MW. 144; R. II. 101/2; Houtsma 86; Ş. Sul. 223; Bup. II. 26; Lh. Os. 612; B. d. M. II. 473; P.P. 3_2 *xan*; Köprülü: DTB. 5_{10}; Uig. II. 27_{22}.
2) Melik, Xan, 74; R. II. 105; Bud. II. 26; P.P. 5_1, 7_7 *Xan*; R. USp. 278; Bang: Briefe. II. 248 § 10.

qanat Kanat, 75; Kaş. I. 37; Houtsma 86; Ş. Sul, 223; MW. 144;

P

panpuq [Türkm.] = *Mamuq*, 88; Kaş. I. 317 *pamuq*; MW. 138.

pas Bugünkü manasında, 32; Ş. Sul. 95; R. IV. 1185; Lh. Os. 259; B. d. M. I. 380; Bud. 309; Köprülü: DTB. 22_{16}.

paslandı = Pas tuttu, 32.

pas tuttı = Paslandı, 32.

pänir Peynir, 36; Houtsma 66; R. IV. (Çag.) 1222; B. d. M. I. 412.

Q

qab Kabuk, 67; R. II. (Şark.t.) 401

qaba Kaba, dağınık şey, 68; Ms: *baş qabardı* -saçları dağıldı-, *Tülbändi qabadur, Kaptan qabadur,* gibi; Houtsma 87; Kaş. III. 163; MW. 139; Ş. Sul. 211; R. II. (Kırg. Osm. Kırım) 433; Bud. II. 35; Lh. Os. 586; B. d. M. II. 485; Köprülü: DTB. 68_{14}.

qabardı Bugünkü manasında, 68; Kaş. II. 59; MW. 139; R. II. 440/1; Lh. Os. 586; P. d. C. 390; Bud. II. 36.

qabuq Ağaç kabuğu, 68; R. II. 455; Bud. II. 38; Lh. Os. 585; B. d. M. II. 490.

qaburçaqlı bağa Kaplunbağa, 68; Houtsma 87.

qaburçuq Ağaçtan içi oyularak yapılan, yahut ağaç kabuğundan yapılan hokka, kutu, 68; Ş. Sul. 212; Houtsma 87; R. II. (Çag.) 457.

qaç Sual mukabilinde kullanılır-ne kadar, kaç-, 69. Ms: *bu qaçdır* - bu ne kadardır -; Kaş. I. 270; MW. 139; R. II. 331/2; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud. II. 6; Lh. Os. 594; B. d. M. II. 445; PP. 23_{8}; Bang: KOsm. I. 27_{4}; Köprülü: DTB. 12_{21}; R. USp. 279.

qaçan Ne vakit, 69; Kaş. I. 294; MW. 139; R. II. 334/5; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud. II. 6; PP. 51_{5}; Bang: KOsm. I. 27_{3}; Köprülü: DTB. 10_{5}; R. USp. 279.

qaçtı *Qaçmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 69; Kaş. I. 12; MW. 139; R. II. 332/3; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud.

Bud. 109; R. I. 1308 ; Lh. Os. 136; B. d. M. I. 132; Ş. Sul. 24; P. P. 52_8 ; Köprülü : DTB. 77_{18} .

öpkä Akciğer, 7; Kaş. II. 114; MW. 134; R. I. 1309.

ör *Örmäk* fiilinden emri hazır, 10; Kaş. I. 11 ; Houtsma 55 ; R. I. 1217; Bud. 127; Lh. Os. 139; B. d. M. I. 157; MW. 135.

öründi Öğrendi, 12; R. I. (Kırım. Karaim) 1219.

örünlädi Zanetti, 12.

ördäk Bugünkü manasında, 10; Houtsma 56; Kaş. I. 95 ; MW. 135; R. I. 1237; Lh. Os. 139; B. d. M. I. 151.

örkü Yapağı, koyunun kırkılmasından sonra derisinde vücude gelen yün, 11.

örküç Hörgüç, kambur (deve, hayvan), 11; Kaş. I. 95; Anad. *hörküç*; Houtsma 46 *örgüç*; R. I. (Osm.) 1231; B. d. M. I. 154; Lh. Os. 139; Ş. Sul. 30.

örmüçük Örümcek, 10; Kaş. I. 135; D nüshasında *ördçäk* 10_6 ; R. I. (Taran.) 1243 *örmüçük*.

örpäk Mızrağın ucundaki tuğ, develerin boynundaki kotaz, 11; Kaş. I. 94; R. I. (Kom.) 1844 *ürpäk*- elbise üzerindeki zinet.

ört *Örtmäk* fiilinden emri hazır, 10; Kaş. III. 314; Houtsma 45; R. I. 1284; Lh. Os. 138; B. d. M. I. 149; Bud. 128; Köprülü : DTB. 16_1 .

örtük Örtü, 10; Ş. Sul. 29; P. d. C. 54 ; R. I. 1286; R. USp. 289; Uig. II. 33_5 , 43_9 .

örü Yer altında hububatı muhafazaya mahsus mahzen, 10.

öt Öd (Ms. ödüm koptu), 8; Kaş. I. 46 ; Houtsma 54; R. I. 1260; Bud. 110 ; Lh. Os. 138; B. d. M. I. 144 ; Thomsen : Inscr. de l'Ork. 23.

ötrük Yalan, 8; Houtsma 44; Kaş. I. 83/4 ; Ş. Sul. 24; MW. 137; R. I. 1272; P. d. C. 42; Bud. 111.

ötrüklädi Yalan söyledi, 8; Houtsma 44 *ötrük söylä*;

öz 1) Kendi, nefsi, 13; Kaş. I. 47; MW. 137; R. I. 1298; Bang: Briefe IV. 37; Bud. 130; Lh. Os. 141; B. d. M. I. 159; R. USp. 289; P. P. 3_5 , 25_1 ; Ş. Sul. 32 ; Köprülü : DTB. 4 ; Uig. II. 49_{20} : Brock. Q - Y. 54; Vambéry : Alt-Osm. Sprachst. 189.

2) Yemek kaynarkan üzerine çıkan yağ, 12.

özän Nehir, 12; R. I. (Kkırg.) 1293 *ösön*, (Kırg) 1302 *özön*.

özgä Başkası, 13; Houtsma 47; R. I. 1303; Bud. 132; Lh. Os. 141.

ögridi Çocugun beşiğini salladı, 19; Kaş. I. 2"0, 296; MW. 131; Ş. Sul. 37 *ögritmäk*;

ögrümnük Salıncak, 19.

ögür Yekdiğerine alışık olan hayvan, 19; Houtsma 51; R. I. 1197/8; Lh. Os. 144; B. d. M. I. 184; Ş. Sul. 37; Köprülü: DTB. 77_{15}.

ögüt Nasihat, 18; Ms. *ögüt bardi* - nasihat verdi -; Kaş. I. 52, III. 34; MW. 132; R. I. 1199; Bud. 148; Lh. Os. 145; B. d. M. I. 184; Houtsma 51; Köprülü: DTB. 17_{22}.

ök Kalp, 19; Kaş. I. 206; MW. 132; R. I. (Uyg.) 1177; Houtsma 56.

ökdi Medhetti, 18; Kaş. I. 152; MW. 132; R. I. (Uyg. Çag.) 1178; R. USp. 288 *ög* -; Brock. Q-Y. 46.

ökidi Kusuntu, 18.

ökündü Teessüf etti, 18; Kaş. I. 119; R. I. (Kırg. Çag.) 1179; Ş. Sul. 37; Brock. Q-Y. 46; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 105.

öküş Çok, kesir, 18, 78; Kaş. I. 60; R. I. 1812; Ş. Sul. 37; P. P. 5_5; R. USp. 289; Brock. Q-Y. 51; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 14, 20; Xuastuanift 14_5.

öküz Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 58; MW. 133; R. I. 1180; Lh. Os. 145; B. d. M. I. 185; Ş. Sul. 37; Houtsma 51 *ögüz*.

öküz alması Ayva, 18.

ölçi Ölçü, 21; R. I. 1257; Bud. 154; Lh. Os. 146; B. d. M. I. 189.

öldi Öldü, 20; Kaş. I. 105; MW. 133; Hautsma 52; R. I. 1248; P. P. 18_5; Ş. Sul. 39; Lh. Os. 147; B. d. M. I. 192; R. USp. 289; Uig. II. 25_2; Bud. 156; Köprülü: DTB. 9_{11}.

öltürdü Öldürdü, 20; Kaş. I. 192; MW. 133; R. I. 1256; P. P. 3_3 *ölür*-; Köprülü: DTB. 26_{11}; Bud. 156; Xuastuanift 11_9.

ölü Bugünkü manasında, 20; Kaş. I. 15 *ölüg*; MW. 133; Houtsma 52; R. I. 1249; Lh. Os. 147; B. d. M. I. 193; Ş. Sul. 40 *ölük*; R. USp. 289 *ölüg*; Uig. II. 15_5 keza; P. P. 26_7 keza.

ön (ä) di Nüshalarda *öndi*, fakat doğrusu *önädi*. -inadetti- 24; Köprülü: DTB. 88_{10} *öŋdül*-.

önägü Muannit, 24; R. I. (Osm.) 1214 *önägi*; Bud. 161; B. d. M. I. 198; Ş. Sul. 42; Bang: KOsm. II. 39_{40}.

önäwü [Kıpç.] = *Önägü*, 20

öndü Büyüdü, neşvü nüma buldu, neticelendi, 23; R. I. (Kırg.) 1213; Ş. Sul. 42.

öp *Öpmäk* fiilinden emri hazır, 7; Houtsma 43; Kaş. I. 143;

otuv Toksuba kabilesinde - ada- demekmiş, aynı manada sair kabileler ise *atraç* kelimesini kullanmışlar, 15; P.P. 366 *otruq*.

otuz Bugünkü manasında [30], 15; Houtsma 49 ; Kaş. I. 126 *ottuz*; R. I. 1110; R. USp. 288; Bud. 113.

ovlan Oğlan, 26.

ovlaq Ceylan yavrusu, 21.

ovul [Kıpç.] = *Oğul*, 16.

ovus Mum, 25; Kaş. I. 58 *avus*; MW. 16.

ovuz İlk süt, 25; R. I. (Tara lehc.) 988.

oyan Gem, 26; Houtsma 57; Ş. Sul. 43; R. I. (Osm.) 1035; B. d. M. I. 200/1; Bud. 166; P. d. C. 87.

oyanladı Gemledi, 26; R. I. 1035.

oymaq Yüksük, 27; Ş. Sul. 44; R. I. 987; Bud. (Alt.) 167; P.d.C. 88.

oynadı Bugünkü manasında, 26; Houtsma 59; R. I. 972; B. d. M. I. 205; Lh. Os. 134; Ş. Sul. 44; Köprülü: DTB. 28_{22}.

oynaş Maşuka, 27; Kaş. I. 109; R. I. 977 8; B. d. M. I. 205; Lh. Os. 135; Ş. Sul. 44.

oyun Bugünkü manasında , 26 ; Kaş. I. 80; R. I. 1039; Ş. Sul. 44; Bud. 169; B. d. M. I. 208/9; Lh. Os. 133; R. USp. 287; Köprülü: DTB. 39_{21}.

oyuk Yığın, bağda ve bağçelerde kuşları ürkütmek ve gelmemesi için yapılan şey, korkuluk, 26; Bud. 167; B.d.M.I. 207; R. I. 2039.

oyuru Dere, 27.

oz *Ozmaq* fiilinden emri hazır, geç, 12.

ozdu Geçti, 12; Kaş. I. 151; Houtsma 47; R. I. 1754 *uz* -; Uig. II. 45_{50} *os*, 45 n. 1; P.P. 52_{1}, P, d. C. 68.

Ö

öç İntikam, 9; Kaş. I. 44, 51; R. I. 1284; Ş. Sul. 26; B. d. M. I. 139; Lh. Os. 138; Köprülü: DTB. 28_{17}.

ögrändi Öğrendi , 19 ; Kaş. I. 218; MW. 131; R. I. 1200; Lh. Os. 143; Houtsma 51; Bud. 146; B.d.M.I. 181; Köprülü: DTB. 72_{14}.

ögrätti Öğretti , 19; Kaş. I. 220; MW. 131; R. I. 1201; Houtsma 51; R. USp. 288; Uig. II. 23_{23}; Lh. Os. 143; P. d. C. 70.

1666; P. d. C. 56; Bud. 125; Ş. Sul. 30 *örkän*; Köprülü: DTB. 69_{22}; Brock. Q.-Y. 56; Arab Filolog 70_{12}.

orman Sık ağaçlık, orman, 10; Houtsma 46; R. I. 1077; Bud. 126; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 126.

orta Mutavassıt, orta, 10; Houtsma 46; R. I. 1064; R. USp. 288; Ş. Sul. 26; Bud. 122/3; B. d. M. I. 149/50; P. d. C. 53; Lh. Os. 124 5; Köprülü: DTB. 24_{7}.

orta barmaq Buğünkü manasında, 12; R. I. 1066; P.P. 70_{5} *urtu*;

ortaq Şerik, 11; Houtsma 46; Kaş. I. 91; R. I. 1067; Bud. 122; P. d. C. 54 *ortağ*; Lh. Os. 125.

oruç tuttı Bugünkü manasında, 12; Houtsma 46; R. I. 1059.

orun Mahel, yer, 11; Kaş. III. 317; Ş. Sul. 31; R. I. 1057; R. USp. 288; P.P. 46_{2}, 61_{5}; Bud. 129; B. d. M. I. 159; Uig. II. 22_{24}; Bang: KOsm. III. 34_{3}; Xuastuanift 17_{20}.

oruspı = *Ärsäk*, 11.

osurdu Bugünkü manasında, 15.

osurmaq Bugünkü manasında, 15; Houtsma 49 *usur* - ; Kaş. I. 188; R. I. 1141; B. d. M. I. 171; Bang: KOsm. II. 15_{9}.

oş İşbu, arapçadaki "hakeza" manasını ifade eden „ha" kelimesinin mukabilidir, 14; Bang: KOsm. I. 33 § 36.

ot 1) Nebat, 8; Kaş. II. 66; R. I. 1096; R. USp. 288; Bud. 109; Lh. Os. 120; Ş. Sul. 24; B.d.M. I. 133; Köprülü: DTB. 11_{17}.
2) Ateş, 15; Houtsma 56; Kaş. I. 46; R. I. 1096; B. d. M. I. 134; Lh. Os. 121; R. USp. 288 *oot*; Uig. II. 8_{27}; Xuastuanift 26_{11}.
3) İlaç, 15; Kaş. I. 38; Houtsma 56; R. I. 1102.

otaçı = *Otçı*, 15_{12}.

otaq Çadır, kırdaki vatan, 15; Kaş. III. 156 *otağ*; R. I. 1104; B. d. M. I. 134; P. d. C. 41; Ş. Sul. 24; Lh. Os. 122; Bang: KOsm. III. 21_{45}; Köprülü: DTB. 29_{18}.

otaqın qanı Menzilin nerede, 15.

otçi Tabip, doktor, 15; Kaş. I. 38 *otaçı*; R. I. (Uyg.) 1119; Uig. III. 41_{9}. R. USp. 288.

otladı Hayvan otladı, 8; Kaş. I. 289; R. I. 1113; Ş. Sul. 25; B. d. M. I. 135.

otluq Çakmak, 15; Ş. Sul. 25.

otun V nüshasında *atun*, 15; Bugünkü manasında 15_{9}, Kaş. I. 14; R. I. 1106; Bud. 113; B. d. M. I. 145 *odun*; Lh. Os. 121 keza; Uig. II. 8_{26} *otuŋ*; R. USp. 288 keza.

2) Asil.
3) Tahsin mukabilinde kullanılan kelime; Ms: *ol sağa* yahut *olay* -ne iyi yapdın-, *olay olay* -iyi yapdın-gibi.

olaçadı Takdir etti, 21; Ş. Sul. 39; R. I. 1093; Çag. Sprachst. 226;

olmaq *Olmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 19; R. I. 1080; Bud. 155; Lh. Os. 130/1; B. d. M. I. 192; Köprülü: DTB. 6_{16}.

olturdı Oturdu, 21; Kaş. III. 178; R. I. 1090; Ş. Sul. 38; P. d. C. 75.

olturqaç Sandaliye, skemle, 21; Mukayese et Bang: KOsm. II. 39_{32}.

olturtattı Oturttu, 21.

oluq Suyun sür'atle akdığı oluk, 21; Kaş. I. 65; R. I. 1086.

on Bugünkü manasında [10], 23; Kaş. 50; Houtsma 54; R. I. 1042; R. USp. 283; P.P. 24_{4}; Bud. 160; Ş. Sul. 41; B. d. M. I. 197; Xuastuanift 15_{8}.

oŋ 1) Sağ taraf, 25; Ş. Sul. 42; Zenker I. 132; Kaş. I. 69; R. I. 1024; R. USp. 288; P. d. C. 82; Bang: KOsm. I. 39 § 43, III. 9_{22}.
2) Müstakim, doğru, 25; Ş. Sul. 42.

oŋardı İyileştirdi, islah etti, 25; R. I. (Kırg. Kırım. Uyg. Çag.) 1027; Ş. Sul. 42; P. d. C. 83; B. d. M. I. 180; Çag. Sprachst. 227; Köprülü: DTB. 31_{14}.

oŋai Akıllı, iyi, 25; R. I. 1029.

oŋdı Gözetti, murakabe etti, 25.

oŋqolı Askerin sağ tarafı, sağ kolu, 25.

oŋuldı 1) Hastalıktan kurtuldu, sağ ve sağlam olduk, 25; Kaş. I. 186, III. 292; R. I. 1028/29; B. d. M. I. 183; P. d. C. 83; Köprülü: DTB. 4_{13}; Ş. Sul. 42.
2) Cerahet onaldı.

oq Bugünkü manasında, 17; Kaş. III. 69; Houtsma 50; R. I. 988; Bud. 143; R. USp. 287; Ş. Sul. 36; B. d. M. II. 176; Köprülü: DTB. 5_{12}, *Ox* 38_{12}.

oqıdı = *Oqudu*, 17; R. I. 994.

oqşadı Okşadı, 17; Kaş. I. 237 *oxşamaq*; R. I. 1002; Bud. 118; B. d. M. I. 144.

or 1) Hendek ve su yolu, 9; Bud. 119; R. I. 1046.
2) Oğul, 10. (?)

orğa Bayrak, 11.

orğan Koyun sağarken ona bağlanan uzun ip, 11; R. I. 1061,

nitä Nasıl, 89; Houtsma 102 *nitä*; Kaş. I. 328 *nitäg*; MW. 124; Bang: KOsm. I. 20 n. 1; B. d. M. II. 816.

O

oğ Boş, halvet, 16; Ms: *bäy oğmudur* -bey halvettemidir-, *täyirmän oğmudur* -değirmende kalabalık yokmudur; Anad. müstameldir.

oğan Tanrı, 15; Kaş. I. 46; Houtsma 49; Ş. Sul. 35; R. I. 1007; Bud. 140; P. d. C. 67; Brock. Q-Y. 46; Bang: KOsm. II. 40_{36}.

oğlan Genç, çocuk, 16; Kaş. I. 108; R. I. 1022/3; Bud. 141; Ş. Sul. 35; R. USp. 287; B. d. M. I. 173; Köprülü: DTB. 10_{12}; Brock. Q.- Y. 54; Xuastuanift 8_{8}.

oğlaq 1) Keçi yavrusu, 16; Kaş. I. 68; R. I. 1022; Ş. Sul. 35; Bud. 141; B. d. M. I. 173; P. d. C. 68; Lh. Os. 127; Houtsma 50.

2) Boş, halı, 17; D nüshası daha doğru olarak *ağlaq* almıştır, 17_{3} [Mukayese et Kaş. I. 108; Uig. III. 63_{10}].

oğrı Hırsız, 16; Kaş. I. 192; MW. 125; R. I. 1020; Ş. Sul. 35; Bud. 141; Houtsma 50; P. d. C. 68; B. d. M. I. 172; Köprülü: DTB. 58_{17}; P.P. 56_{2}; R. USp. 287; Bang: KOsm. III. 21_{21}.

oğul Bugünkü manasında, 16; Kaş. I. 70; R. I. 1015; R. USp. 287; Bud. 141; P.P. 11_{6}; B. d. M. I. 172/3; P. d. C. 68; Lh. Os. 127; Köprülü: DTB. 16_{17}; Houtsma 50; Bang: KOsm. I. 66_{1}.

oğundı Bayıldı, 16; R. I. 1010; Bud. 142; B. d. M. I. 174; Brock. Q. - Y. 56.

oğurladı Çaldı, sirkat etti, hırsızlık etti, 16; Kaş. I. 252; R. I. 1012; Bud. 140; Ş. Sul. 35; Houtsma 50; Uig. II. 85_{22}.

oğurlu Uğurlu, 17; R. I. (Kırım. Osm.) 1013; Bud. 140; Ş. Sul. 35; *oğurluk*; P. d. C. 68.

Oğuz Yafesden sonra Türklerin büyük babası, 17.

ol 1) O (zamir), 20; Bud. 150; R. I. 1078; R. USp. 287; B. d. M. I. 86; Lh. Os. 130; Uig. I. 6_{6}; Ş. Sul. 38; P.P. 264; Xuastuanift 8_{6}; Bang: KOsm. I. 9 § 6.

müzd bärdi — Görülen iş mukabilinde muayyen para verdi, 78; Bud. II. 227.

müzdär — İş görüp mukabilinde ücret alan, 78; Bud. II. 227.

N

namaz — Bugünkü manasında, 90; Ms. *namaz ätti* namaz kıldı; Houtsma 102 ; R. III. 663 ; Bud. II. 292 ; B. d. M. II. 829 ; Köprülü : DTB. 47_{21} .

namazlağu — Seccade, 90; Anad. müstameldir .

naz — Bugünkü manasında, 90; R. III. (Kırım. Kırg.) 658 ; Bud . II. 277; B. d. M. II. 811; Lh. Os. 788 .

Naz xatun — İsmi has, 90 .

nazlandı — *Nazlanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 90; R. III. (Osm. Kırım. Kazan) 660; Bud. II. 277 .

nä — Ne, 89; Kaş. III. 161; MW. 123; Houtsma 102; Ş. Sul. 284; R. III. 666/7; R. USp. 286; P. P. 21_1 ; Bud. II. 297; Lh. Os. 892; Bang : KOsm . I. 37 § 40 ; Ulg . II. 23_{26} ; Köprülü : DTB. 3_7 . B. d. M. II. 832.

näçä — Kaç, 89; Az. *neçä* ; Houtsma 102 ; Ş. Sul. 284 ; R. III. (Çag.) 683; Ş. Sul. 284; B. d. M. II. 833 .

näçük — Nasıl, 86; Houtsma 102 ; R. III. (Çag.) 683; R. USp. 287; Bang : KOsm. I. 16 ; Ulg . II. 16_{22} *näçükin*; P. P. 9_3 ; Bang : Türk. Bruchstücke. Muséon XXXIX . 50 .

nälük — Niçin, 90; Kaş. I. 309; R. III. (Uyg.) 681; MW. 123.

nämä — Bir şey, 90; Ms : *nämä yidünmü* - bir şey yedinmi - ; Kaş. III. 178; Ş. Sul. 284; R. III. 690 ; Bang : KOsm. I. 18; Bud. II. 293 .

näsä — Şey, 90.

nävruz — İlk baharda ilk yetişen bir nevi çiçek, 90; Bud. II. 831.

näzük — İnce, zarif, 90; R. III. (Kom. Kırım. Kazan) 686; Bud. II. 811 (Faris.) *nazik* .

nişan — Dağ, elamet, nişan, 90; Houtsma 102; R. III. (Osm. Çag.) 701; Bud. II. 285; B. d. M. II. 820; Köprülü : DTB. 66_9 .

nişanladı — Elamet, nişan, damğa vurdu, 90 ; Houtsma 102 ; R. III. (Osm.) 702 .

nişä — Niçin, 90; Ş. Sul. 284 .

	kızmıdır - ; Diğer şekli *mu* (bu kelimeye muraceat) ; Lh. Os. 785 .
min	Bin (1000) , 88 ; Houtsma 101 ; Kaş. I. 206 *miŋ* ; MW . 122; Ş. Sul. 282; R.IV. 2152; R. USp. 286 *mıŋ*; P. P. 134 . *ming*
minüz	Pinar, çeşme, 88 .
mindi	Bindi, suvar oldu, 36 , 88 ; Houtsma 101 ; Ş. Sul. 282 ; R. IV. 2152; Bud. II. 259 .
miz	Biz (zemir) , 30, 36 .
mıxladı	= *Mıqladı*, 88; R. IV. (Osm.) 2138 .
mıqladı	Çiviledi, farisînin *mıx* ından muharreftir, 88.
Monğol	Tatar manasında olup *Muğal* kelimesinin aslıdır . Fakat müstamel olan *Muğal* kelimesidir, 89. Houtsma 101 *Moğul*; Ş. Sul. 280 *Moŋğul* .
mu	Edatı istifhamdır, diğer şekli *mi* dir, 89, 131. Kaş. III. 161; MW. 122; Ş. Sul. 278; Bud. II. 260; P. d. C. 499; Bang: KOsm. I. 34_2 ; P. P. 6_5 .
Muğal	= *Monğol*, 89 .
muladı	İnek bağırdı, 88 .
mum	Bugünkü manasında, 88; R. IV. 2216; Bud. II. 267; Lh. Os. 748; B. d. II. 799/80 .
munat çäkär	Şeker nebatı, bir nevi şeker, 89 .
munçuq	Boncuk, 89; Kaş. I. 395; MW. 122; R. IV. (Çag. Osm.) 2190; Az . *muncux* (Djaferoglu : 75 Lieder 11 §7) ; Ulg . II. 37_{55}; P. P. 68 *mucuğ* .
munda	Burada, şurada, 89; Kaş. I. 351; MW. 122; Ş. Sul. 280; R. IV. (Tel.) 2188 .
munu	Kayış ucu, 89 .
muŋ	Zaruret, ihtiyaç, 88; Kaş. I. 356; MW. 122; Ş. Sul. 280; R. IV. 2178; Orh . *buŋ* (Thomsen: Inscr. de l'Ork. 91 n. 2.
muŋlu	Muhtaç, 89; Kaş. III. 283; Ş. Sul. 280; R. IV. (Uyg.) 2181.
muştiçi	İyi haber getiren, 88 .
muştuladı	İyi haber getirdi, 88; R. IV. (Osm.) 2211 *muştola* -; Bud. II. 233 .
muştuluq	İyi haber getirene verilen hediye, müjde, 88; B. d. M. II. 796; Lh. Os. 783; Bud. II. 233 .
muŋuz	Boynuz, 89.
müşk	Misk, 88; Bud. II. 234 .

mäläđi — Kuzunun bağırması, 88; R. IV. 2099; Bud. II. 253; B. d. M. II. 785; Lh. Os. 777; Köprülü: DTB. 78₁.

mämräç — Ayı yavrusu, 88.

män — 1) Ben, 36, 88; Kaş. I. 285; Ş. Sul. 281; R. IV. 2085; Bud. II. 254; R. USp. 286; P.P. 11₇; Bang: KOsm. I. 9 § 4; Djaferoglu: 75 Lieder 29 § 65; Xuastuanift 11₁₂.
2) Benzeyiş, 88; Bud. II. 259; Ş. Sul. 282.

mängü su — *Mängü* - Ebedi - demektir; Abu hayat, 89; Kaş. I. 46 *mäŋgü*; MW. 121; R. IV. (Kazan) 2082 *mängi*; Houtsma 101; Bud. II. 259; Thomsen: Inscr. de l' Ork. 25, 190 *bäŋgü*; Xuastuanift 9₃, 11₅; R. USp. 286 *mäŋi, mäŋü*.

mäniz — Beniz, 88; Kaş. I. 408; MW. 121; Ş. Sul. 282 بنكز; R. II. (Çag.) 2081 *mäŋiz*; Bang: Turan 1918. S. 308; Bud. II. 258/9; Bang: KOsm. III. 8 § 10.

mänzädi — Benzedi, 88; Kaş. III. 297 *mäŋzämäk*; Ş. Sul. 282 keza; R. IV. (Türkm. Çag. Uyg.) 2084 keza; Bud. II. 259 keza.

mäŋzäş boldu — İhtiyaç ve zaruretten müşkül mevkide kaldı, 88.

mäŋ — Ben, 89; Kaş. III. 266; R. IV. 2079; R. USp. 286; Bud. II. 275; Ş. Sul. 282.

mäŋli — 1) Benli, 89; Kaş. III. 266 *mäŋlig*; MW. 121; R. IV. (Çag.) 2083 *mäŋlik*.
2) İsmi has.

märcimäk — Bugünkü manasında, 87; Houtsma 101; R. IV. (Osm.) 2097; Bud. II. 222; B. d. M. II. 750/1; Lh. Os. 768; Zenker II. 835.

märtäk — Kiriş, tavan kirişi, 87; Anad. müstameldir; R. IV. 2095; Lh. Os. 768; B. d. M. II. 750.

mäskit — Farisîden muharref mesçit, cami, 88.

mäyi — = *Türkm. Bäyni* - beyin -, 89; Bang: KOsm. III. 19 § 55; Ş. Sul. 281 *mäyin*; Bud. II. 275.

mäyin — 1) Nefi halde gayri manasında istimal olunur.
2) Kablel, evvel manasında gelir, Ms: *Sor barmayın* - varmadan evvel sor - yahut *yämäyin* - yemeden evvel - ve yahut *turmayın* - turmadan evvel -; *mäyin* kelimesinin ikinci manasını keza *burun* kelimesi de ifade eyler, Ms: *Sor barmasdan burun* - varmadan evvel sor -, *burun* kelimesi Kıpçakçadır, 89.

mäzdäki — Mastika, 88.

mi — Edatı istifhamdır, 71, 89; Ms: *qızı qızmıdurur* - kızı

laplap Bir nevi yürüyüş, yahut yürüyüş tarzı, Ms: *lap lap külür*, 87.

laq Taaccüp makamında söylenilen kelime olup لاحول ولاقوة الابالله den ihtisar edilmiştir. Bu kelime koyun çobanlarının lûgatidir. Yüksek zevat tarafından nadiren kullanılır (yahut kullanılmaz), 87.

lüblübü Bugünkü manasında, 87; R. III. 750; Bud. II. 187; B.d.M. II. 698; Lh. Os. 751; Zenker II. 791.

läklük Leylek (kuşu), 87; R. III. (Osm.) 742 *lälläk*; Bud. II. 190 *laqlaq*; B. d. M. II. 704.

li Bugünkü manasında, sıfat edatı, 86.

lik Edatı nispet, 88.

lırp Ansızın; Mş: *lırp külür lırp kätär* - ansızın veya gafleten gelir ve gafleten gider -, 87.

loğ Tamları düzeltmek için kullanılan taş, 87; R. III. 752, 760. B. d. M. II. 708; Lh. Os. 755.

loğladı Damın üzerini taşla düzeltti, 87; R. III. 752.

lor Keçi ve ya koyun doğurduktan sonra, üç gün zarfında onun sütünden yapılan peynir, 87; Elyevm İstanbulda "lor peyniri" vardır; R. III. (Osm.) 753. Bud. II. 192; B. d. M. II. 707; Lh. Os. 755; Zenker II. 796.

lorp Her hangi bir yere giren şey evvelce dayanır sonra birden bire temamiyle girerse lorp girdi derler; Ms: *Sikim lorp kirdi*, 87.

lök Asil, iyi cins deve, 87; Anat. müstameldir; R. III. (Kırg. Çag.) 755; Bud. II. 192; P. d. C. 794; Zenker II. 796.

luğ Kıpçak lehçesinde bizim *li* edatına müsavi olup edatı nisbettir, 87; Ş. Sul. 274; Bud. II. 192, 189.

M

maçı Kedi, 87; Houtsma 101 *mäçi*; R. IV. (Karaim) 205 II. 195.

mama 1) Yaşlı kadının çağrıldığı esnade söylenen veya söylenilen kelime, 88; Mukayese et R. IV. 2064.
2) İsmi has (kadın).

mamuq Pamuk, 88; R. IV. 2065; Ş. Sul. 275 *mamuğ*; Bud. II. (Çag. Tat.) 200; P. d. C. 495; Zenker II. 802.

küräşdi	Güreşti, 80; R. II. 1458; B. d. M. II. 659; Ş. Sul. 257.
kürk	Koyun derisi kürkü, 80; Kaş. I. 295; MW. 117; R. II. (Kırım. Osm. Çag.) 1457 ; Lh. Os. 703; Houtsma 97 *körk*; Bud. II. 148; P. d. C. 465; B.d.M. II. 659; Köprülü: DTB. 44₄.
kürkän	İki asker arasındaki gürültü, 80.
kürlädi	Gürledi, 81; Bud. II. 149/50; R. II. (Koyb. Tob.) 1460.
kürt [Kıpç.]	Ayva, 81; Kaş. I. 287-dağ ağacı-; MW. 118.
kürtün	Âdi palan, 81 ; R. II. (Osm.) 1061/2; Ş. Sul. 258; Zenker II. 169; P. d. C. 465.
küsädi	1) Ateşi karıştırdı, 82. 2) İyilik yapmakta ona mümasil olmak istedi, 82.
küsäwüw	Ateşi karıştıracak şey, çöp, 82; R. II. (Karaim) 1501 *küsäw*; Ş. Sul. 259; Bud. II. 155; P. d. C. 470.
küsti	Bugünkü manasında, 82; Kaş. II. 11; MW. 114; R. II. (Osm.) 1293; Houtsma 97; Ş. Sul. 559; Bud. II. 156; Lh. Os. 705; B. d. M. II. 668; Köprülü: DTB. 51₁₂.
küsük	Didilmiş pamuk külçesi (?), 82; Mukayese et arapça tercümesi olan الثلج Kamus II. 672 ve Freytag: Lexicon Arabico-Latinum. III. 182.
kütlädi	Küt etti, yani "*küt*" diye bir ses çıkardı, 79.
küwäk	Diğerlerinin üzerine atlamasın diye koçun aletine bağlanan paçavra, 86.
küwüllük	Sütün sağıldığı kova, 86.
küyäwüw	D nüshasında *küyäwü* ve *küyägü*, 84₆-güveyi-, 84; Ş. Sul. 263; Houtsma 100 *küyägü*; R. II. (Karaim) 1432 *küyäw*, (Çag.) *küyägü*.
küz	1) Sonbahar, 81; Kaş. I. 274, II. 135; MW. 119; Ş. Sul. 258; R. II. 1504, (Osm.) 1649 *güz*; Bud. II. 152; B.d.M. II. 664/5; R. USp. 285. 2) = *Käz*, 81.
küzän	Sansar (belette), 82; R. II. (Tel. Tob. Koyb.) 1506; Kaş. I. 339 *Küzün*; MW. 119.

L

laçın	Şahin kuşu, 87; Houtsma 101; Kaş. I. 343; MW. 119; Ş. Sul. 273; R. III. (Osm. Sag. Şor.) 735; Bud. II. 185; Lh. Os. 747; B. d. M. II. 694; P. d. C. 492.

kümü	Hasır, 84. Mukayese et Dozy: Suppl. II. 503 (Arap.) كمب -Sorte de petite natte épaisse -.
kümüş	Gümüş, 84; Houtsma 98; Kaş. I. 145; MW. 117; R. II. 1528; P. P. 36₇ , 42₃ ; Bud. II. 163; R. USp. 285; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 38. 186. n. 115.
kün	1) Gün , yevm, 85; Kaş. I. 285 ; P. P. 20₁ ; R. USp. 285 ; Bud. II. (Çag.Tat.).164; P. d. C. 477; Xuastuanift 204₈; Uig. II. 21₁₉ . 2) Güneş, 85; Kaş. I. 67 ; MW. 117 ; Houtsma 99 ; Ş. Sul. 261; R. II. 1436; R. USp. 285; Bang: Monog. 18₃₇ .
künändi	Nimet ve izzet sahibi oldu, 85; R. II. (Çag.) 1439- sevindi-.
künäri	Kelime *kün + äri* den mürekkep olup İsmi has mukabilinde kullanılmıştır, 85; Diğer *är* le teşekkül etmiş bir çok isml haslara tesadüf edilmektedir; Mukayese et Houtsma 45 *är*; Bang: Muséon. t. XXXIX 1926. s. 49 n. 2; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 34.
künäş	a) Güneşin ziyası b) Güneş, 85; R. II. (Tel.) 1440; Ş. Sul. 262; Bud. II. 165; Zenker II. 779.
künç	D nüshasında *künüç* 85₄ ; Nimet 85.
künçäk	Don, 85; Houtsma 100 *könçäk*.
künçük	Cep, 86; Kaş. I. 399; MW. 117.
kündüz	Gündüz, 85 ; Kaş. I. 382 ; MW. 117; Houtsma 99 ; Ş. Sul. 262; R. II. 1446; R. USp. 285; Bud. II. 165.
künilädi	Kıskandı, 86 ; *Kit. Bäglik* de haset etti ; R. II. (Bar. Kom. Karaim) 1441 *künülä* - ; Bud. II. 167.
künsäli	*Kün + säli* kelimelerinden mürekkep olup -temiz güneş- demek ise de, ismi hastır, 85.
küni	Kıskanç, 86; Ş. Sul. 263; R. II. (Tel.) 1441 *künü*; Uig. II. 86₃₂; Bud. II. 167.
küp	Bugünkü manasında, 78; Houtsma 95; Kaş . I. 186 , 180 ; MW. 117; R. II. (Kırım. Osm.) 1514; Bud. II. 141; R. USp. 284; B. d. M. II. 651; Lh. Os. 700; Köprülü: DTB. 77₁₂ .
küpä	Bugünkü manasında, 78; Az. *tana*; Houtsma 95; Kaş. III. 165; MW. 115; R. II. (Kırım. Osm.) 1515 ; B. d. M. II. 653; Lh. Os. 701 .
küräk	Toprak küreği, 80; Houtsma 97; R. II. 1449; Bud. II. 148; B. d. M. II. 659 .
küräş	Bugünkü manasında, 80; Houtsma 96 *köräş*; R. II. (Tel.) 1453; Bud. II. 119; B. d. M. II. 658; Ş. Sul. 257.

köznü Ayna, 81; Kaş. III. 34, 280 *közüngü*; MW. 115; Ş. Sul. 258 *küzgü*; Houtsma 99 *közügü*; Bang: KOsm. II. 50. n. 1; Thomsen JRAS. 1912. S. 212 *közüŋü*.

közsüz Âma, 81; Houtsma 99; P. P. 745.

közsüz säbäk Kör sıçan, 82.

közündürük Kıldan yapılıp gözün üzerine konulan göz örtüsü, hayvanların etrafı görmemek için gözlerine takılan kapak, belki de gözlük (?), 81.

kübä Harp esnasında geyilen zırh, 78; Houtsma 95; Kaş. III. 163; MW. 115; R. II. (Kom. Tel. Taran. Çag.) 1517; Ş. Sul. 256 *küpä*; P. d. C. 462.

kübür Sandık, 78.

küç Kuvvet, güç, 79; Ms: *küç birdi* -yardım etti, takviye etti-; Houtsma 96; Kaş. I. 146; MW. 115; R. II. 1489/90; R. USp. 285; P. P. 37_2; B. d. M. II. 655; P. d. C. 464.

küçändi Yüklenmeğe gücü yetmedi (hücum etmeğe gücü kâfi gelmedi), 79; Kaş. II. 123; MW. 115; R. II. (Şark. t.) 1492; Bud. II. 145; R. USp. 285.

küçük 1) Köpük yavrusu, 79; Az. *küçük*; Houtsma 96; Ş. Sul. 257; R. II. 1494; Bud. II. 146; P. d. C. 464.
2) Kuyruğu kesik, 79; Ms: *küçük it* -kuyruğu kesik köpek-.

kügärçin Güvercin, 83; Kaş. III. 309 *kügürçgün*; MW. 116; Houtsma 99 *köwärçin*; R. II. (Kazan) 1427; Bud. II. 159.

kükäwün At sineği, Kıpçak lehçesinde ise zenbur manasındadır, 83; Kaş. I. 164 *kökägün* -sarı sinek-; MW. 111; R. II. (Kazan) 1427 *kögäwin*; Ş. Sul. 259 *kükäyin* کوکاین; Bud. II. (Kırg. Alt.) 158 *kögüün*.

kül Bugünkü manasında, 83; Kaş. I. 115; MW. 116; Houtsma 98; R. II. 1465; Bud. II. 132; Ş. Sul. 260; Lh. Os. 707; B. d. M. II. 674.

küläç Çok gülen, beşuş çehreli kimse, 83; B. d. M. II. 674; Bud. II. 161.

küldi 1) Güldü, 83; Kaş. I. 115; MW. 116; Houtsma 98; R. II. 1466; Bud. II. (Çag. Tat.) 161; Ş. Sul. 261.
2) Koyun keserken ayağını bağladı.

küldürdi Güldürdü, 83; Bud. II. 161; Rad. II. (Uyg. Şark. t.) 1477.

külkäç Kadınların başlarına bağladıkları bez, 84.

küllük Kül dökülen yer, 84; R. II. (Osm. Tob.) 1476; B. d. M. II. 674.

körüşdi	Musafaha etti, 81; Kaş. II. 80; MW. 114; R. II. 1257; P. P. 763 .
körtül	Kuvvetli, şiddetli, 81.
köstürdi	Gösterdi, 80; Ş. Sul. 259; R. II. (Kaç.) 1298 *köstür*; Bud. II. 155 *göstürmäk*; Brock. Q-Y. 55; Arab Filolog 22 n. 9.
köşäk	Deve yavrusu, 82; Ş. Sul. 259-bir senelik deve yavrusu; Houtsma 100; R. II. (Osm.) 1305 - Genç deve ve her bir genç hayvan-; Bud. II. 156; B. d. M. II. 069 .
köşk	(Fars.) köşk, kasır, 82 ; R. II. (Osm.) 1306; Bud. II. 156 ; Lh. Os. 706; B. d. M. II. 668/9; Köprülü : DTB. 238 .
köt	Arka , bugünkü manasında, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 270 ; MW. 114; R. II. 1275; Bang : Brife IV. 39; Ş. Sul 256; Bud. II. 143; B. d. M. II. 653.
kötlädi	Arapça tercümesi kâfi derecede anlaşılmıyor. Nüshaya bakılırsa -götünü kullandı- diye tercüme etmek lâzım gelir, 79; Bugünkü Kazan Tatar lehcesinde - caydı - manasındadır.
kötürdi	Götürdü, 78; Houtsma 95: Kaş. I. 429, II. 37; MW. 114; R. II. 1279 80; Ş. Sul. 257; Bud. II. (Çag. Tat.) 143 *kütärmäk*; Uig. II. 2517.
köynük	Yanan, (Peşiman olan) , 86; Mukayese et *köyündi.*
köyündi	Yandı,(Peşiman oldu), 86; Kaş. I. 46; MW. 111; Ş. Sul. 263; R. II. 1216; Bud. II. 171 .
köyündürdi	Yaktı, 86.
köz	1) Çeşme, 81; Lh. Os. 730.
	2) Göz, 81 ; Kaş. 285 ; MW. 114 ; R. II. 1299 ; Ş. Sul. 285 ; Houtsma 99 ; Bud. II. 152 ; B. d. M. II. 663; R. USp. 284 ; Xuastuanift 261 .
	3) Ateş (Fars.) ; Kaş . I. 283 ; MW . 114; R. II. 1300; B. d. M. II. 664; P. d. C. 464.
	4) Arapça tercümesinde كوز yazılıdır. Kelimenin manası anlaşılmıyor. Kamus I. 448 de *akir* diye bir nevi „*kök*„ ten bahsedilmektedir. Dozy : Supp. I. 46 de - Racine de l'İrix faux acore - manasında ayrıca bir كوز kaydına tesadüf ediliyor. Bunların *köz* kelimesi ile nakadar alâkadar olduğunu tayin edemiyorum .
közäk	Büyük gözlü adam, 81 .
közlädi	Murakabe etti, 82; Kaş. II. 177; Houtsma 99; R. II. (Karaim) 1303, (Osm.) 1610 *gözlämäk*; Bud. II. 153; B. d. M. II. 666; Bang : KOsm. II. 57. n. 2 ; Brock. Q - Y . 58.

lanılmıştır, 85; Kaş. I. 66; MW. 113; Houtsma 100; Ş. Sul. 262; R. II. 1236/7; R. USp. 284; P. P. 16_5 *köngül*; P. d. C. 480; Uig. II. 21_{13}; Bang: KOsm. III. 5_{50}.

köp Çok, kesir, 78; Ms. *bu köptür-* bu çoktur; Aynı manayı ayrıca *çoktur, öküştür, dälimdür* kelimeleri ifade etmektedir; Kaş. II. 264; Houtsma 95. R. II. 1309; Bud. II. (Çag. Tat.) 141; P. d. C. 461; R. USp. 284 *köb.*

köpäk 1) Çok tüylü köpek, 78; Houtsma 99; Ş. Sul. 256; R. II. (Osm. Kırım) 1310; Bud. II. 142; P. d. C. 62; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 652/3; Köprülü: DTB. 35_6.
2) İsmi Has.

köprü Bugünkü manasında, Türkmenlerde ise yalnız büyük asma köprü, 78; Kaş. I. 397 *köprüg*; MW. 113; Houtsma 95; R. II. (Kom. Osm.) 1313; Az. *körpü*; Ş. Sul. 256 *köprük*; Bud. II. 142; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 651; Köprülü: DTB. 27_3.

köpüdi Astarlı olan elbiseyi silkti, 78.

köpük Bugünkü manasında, 78; Kaş. I. 327, III. 99; MW. 113; Ş. Sul. 256; R. II. (Osm. Çag.) 1311; Bud. II. 142; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 653.

köpürdü Bugünkü manasında, 78; Kaş. II. 60; MW. 113; R. II. (Osm. Kırım) 1312; Bud. II. 142.

körän Gören; Aslı itibarile *körkän*, 79.

kördi *Körmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 80; Kaş. I. 60; MW. 113; Houtsma 96; R. II. 1249; P. P. 76_3; R. USp. 284; Uig. II. 19_{11} *körkürü*; Thomsen: İscr. de l'Ork. 162.

kördürdi = *Körküzdi*, gösterdi, 80.

körk Güzellik, 80; Kaş. I. 295; MW. 113; R. II. (Kom. Uyg. Çag.) 1259; R. USp. 284.

körklü Güzel, 80; Kaş. I. 47 *körklüg*; MW. 113; R. II. (Kom.) 1261; R. USp. 284 *körtlü*; P. P. 42_2, 42_8 *körklü*; Uig II. 15_5 keza; Az. *görkämli* - güzel, yakışıklı -; D nüshasında *körüklü* 80_6; Le Coq. I. 10_5 *körtlü*.

körküzdi Gösterdi, 80.

körpä Körpe, süt emen kuzu, 81; Kaş. I. 348; MW. 113; Ş. Sul. 257/8; R. II. (Kom. Osm.) 1266; B. d. M. II. 658; Lh. Os. 703; Köprülü: DTB. 52_{12}.

körsädi Bir kadınla yatmak için şehveti arttı, 81.

köründü Göründü, 80; Kaş. I. 72, II. 123/4; MW. 114; R. II. 1254.

111; Houtsma 97; Ş. Sul. 259: Bud. II. 157; B. d. M.II. 671; P.P. 381;, *kök* ¦-*r(ä) ngi*-mavi göy-.
2) Sema; Kaş. I. 46; R. II. 1220; Houtsma ibid.; MW. 111; B. d. M. II. 670; R. USp. 284.
3) Cins, kök; Ms: *kökün nä*-hangi cinsden ve ya sülâledensin, 83; Kaş. II. 226: MW. 111; R. II. 1221/2; Houtsma 97; Ş. Sul. 259; P. d. C. 471; Bang: KOsm. I. 40 n. 1; Lh. Os. 706; Bud. II. 157.

kökün Erik, 83; Houtsma 100.

kök çübür D nüshasında *kök çübür*, 83; Ucu kırık kılıç, 83.

köklädi Oldu, kökleşti, 83.

kökrädi Gürledi, 83; Bud. II. 158; P. d. C. 473; R. II. (Uyg. Osm. Kom.) 1224.

kökrämäk Gürlemek, 83; Kaş. I. 112, II. 12; MW. 111; R. II. 1224/5.

kök yolu Hacılar yolu, saman hırsızı yolu, fars. kehkeşân, 83.

kölgäy Kölge, hayal, 84; Houtsma 98 *köläk*; Kaş. I. 342 *kölik*; MW. 112; R. II. (Kırım. Az.) 1273 *kölgä*; Bang: KOsm. II. 52; Uig. II. 39₈₈ *köligä*; P. d. C. 475 *küläkä*; Bud. II. 161; B. d. M. II. 675.

kömdi Gömdü, 84; Houtsma 98; Kaş. II. 23; MW. 112; R. II. 1319.

kömkök - *Kökkök*, 84; Kaş. I. 284; MW. 111; Bud. II. 157.

kömüldürük Atın göğsündeki kayışların iltisak noktasında yapılan süs, 84; Ş. Sul. 261 - At ve devenin gerdanına astıkları mercan halkası-; Houtsma 98; R. II. (Tel. Kom.) 1322 *kömüldürgä*; (Moğ.) *kömüldürge* [Poppe. N: Das Mongolische Sprachmaterial einer Leidener Hadschrift. Leningrad 1928. S. 67].

kömülgün Şiddetli çamur, 84.

kömür Bugünkü manasında, 84; Houtsma 98 *kämür*; Kaş. I. 418; MW. 112; Ş. Sul. 261; R. II. 1320/1; Bud. II. 164; Lh. Os. 807; B. d. M. II. 676/7.

kön Meşin, gön, 85; Kaş. III. 162; MW. 112; R. II. 1241; Bud. II. (Çag. Tat.) 164; P. d. C. 477.

kondürdi Gönderdi, 85; R. II. (Kom. Karaim) 1247; Bud. II. 165 *göndermek*; B. d. M. II. 680 keza.

könläk Gömlek, 85; Kaş. III. 259 *köŋläk*; MW. 112; Houtsma 100 *käŋläk*; R. II. (Çag. Şark. t.) 1239 *köŋläk*; Az. *köynäk* [Djaferoglu: 75 Lieder 22 § 49]; Ş. Sul. 262کوینك.

köŋül Gönül; *Kit. Bäylik* te *könül* olup -nefs- manasında kul-

kirtü sözlädi	Doğru söyledi, 80; Houtsma 96 *kärti ait.*
kirtülädi	= *Kirtü*, 80; Her hangi bir işte ciddiyetle davrandı.
kiş	V yoktur; Samur, 83; Kaş. III. 91; MW. 109; R. II. 1391; Ş. Sul. 266; Bud. II. 178; B. d. M. II. 688; P. d. C. 486.
kişän	Ayak bağı, 82; Kaş. II. 12-atın ayak bağı -; MW. 109; Ş. Sul. 266-zencir, payi bend-; R. II. (Tar. Kom. Çag.) 1392; Houtsma 97; P. d. C. 486.
kişänlädi	Atın ayağına bağ vurdu, 83; R. II. (Çag.),1392.
kişi	1) Adam, insan, 82; Kaş. I. 85; MW. 109; Houtsma 97; Ş. Sul. 266; Bang: Briefe II. 245; R. II. 1392; Bud. II. 178; B. d. M. II. 689; Köprülü: DTB. 31; Az. *kşi* (Djaferoglu: 75 Lieder § 19). R. USp. 284; P.P. 115. 2) Kadının kocası, sevc; Ms: *kişin ävdädür*; Lh. Os. 710.
kişnädi	*Kişnämäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 83; Kaş. I. 200, II. 223; MW. 109; Ş. Sul. 266; Houtsma 97; R. II. 1393; Bud. II. 129; Lh. Os. 710; B. d. M. 688/9; Bang: KOsm. II. 3832.
kitti	Gitti, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 367; Ş. Sul. 264; R. II. (Kazan. Bar.) 1374; R. USp. 284; Uig. II. 4928.
kiyiz [Kıpç.]	Kece, 79, 82; Houtsma 101; Bud. II. (Çag. Tat.) 188 *küz*, (Tob. Alt.) *küs*; Kaş. I. 265 *kidiz*; MW. 108; Ş. Sul. 265; R. II. (Kazan) 1408 *kiyiz*, (Kom. Kazan, Kırg.)1389 *kiz.*; P. d. C. 485.
kizlädi	1) Gizledi, 82; Houtsma 97; Kaş. I. 92; MW. 110; Ş. Sul. 265; R. II. (Osm.) 1390; P.P. 561; Bud. II. 176. 2) *Kit. Bäylik* e göre ayrıca حرث manasında imiş. Dozy de bu kelimenin manası [Suppl. II. 59] - yeri ekmek ve terbiye etmek-dir, lâkin hiç bir Türk lehcesinde bu manaya tesadüf edilmiyor.
köbkök	Gömgöy, 84; Şeyh-Fahraddine göre *kömkök*, 78.
köç	Bugünkü manasında, [Arapça tercümesine bakılırsa, kafilenin içinde kadın bulunduğu takdirde *köç* denilmekteymiş] 79; R. II. (Çag. Uyg.) 1286/7; Bud. II. 144/5; P. d. C. 464; B. d. M. II. 656.
köçdi	*Köçmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 79; Kaş. I. 270, III. 60; Houtsma 96; R. II. 1287, (Kazan) 1491 *küç-*; Bud. II. 145; P. d. C. 464; Uig. II. 249.
köçkän	Kerkes kuşu, 79.
kök	1) Renk (açık mavi), 83; Kaş. I. 302; R. II. 1218; MW.

kimärsä = *Kimsä* 84; Ş. Sul. 267 ; Bud. II. 181 ; Brock. ZDMG. 190/1; Bang: KOsm. I. 22 n. 3.

kimärsänä = *Kimärsä*, 84.

kimsä Şahıs, bugünkü manasında, 84; R. II. (Osm.) 1405; Lh. Os. 711; Köprülü: DTB. 10_{16}; B. d. M. II. 690; Bang: KOsm. I. 22 n. 3.

kin Misk kokusu, 85.

kinbala Misk yavrusu, 85.

kindik Göbek, 85; Houtsma 99 *kündik*; R. II. 1348.

kinçäk 1) Misk göbeği, 85.
2) İsmi has.

kinkinä D nüshasında *kinkiçä* 85_2; *kin* in tasğiri olup-misk ceğiz-manasındadır, 85.

kir Bugünkü manasında, 88; Kaş. II. 167; MW. 108; Houtsma 96; R. II. 1349/50; Bud. II. 118 ; Ş. Sul. 264; R. USp. 284; Lh. Os. 685; B. d. M. II. 686.

kirayä Kira, 80; R. II. 1352.

kirayä bärdi Kiraye verdi, 80.

kirdäk Yeni damadın zifaf evi , 20; R. II. (Osm.) 1559; B. d. M. II. 622 *gärdäk*.

kirdi Girdi, dahil oldu, 80 ; Kaş. I. 82 ; MW. 108 ; R. II. 1350 ; Houtsma 96 ; Ş. Sul. 265; P.P. 12_2 ; Bud. II. 175; R. USp. 284; B. d. M. II. 625.

kiriş Ok kirişi, veter, 81; Houtsma 97; Kaş. I. 172; MW. 108; R. II. 1358; B. d. M. II. 627; Lh. Os. 689.

kirişti Girişti, 81; Kaş. II. 80 MW. 108; R. II. 1359; Bud. II. 174.

kirkä bärdi [*Kıpç.*] = *Kirayä bärdi*, 80.

kirpi Bugünkü manasında, 80 ; Kaş. I. 348 ; MW. 109; Ş. Sul. 253; R. II. (Kom. Kırg. Osm.) 1365; B. d. M. II. 621; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.

kirpik Bugünkü manasında, 80; Kaş. I. 397; MW. 109; Houtsma 96 *kärpik*; Ş. Sul. 265 ; R. II. 1365; Köprülü: DTB. 7; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.

kirş Yarış , oyun , ok atışı gibi müsabakada kendi tarafında olan kimse, 81; Ms:*bu kirişimdür*-bu benim müsabakade yanımda bulunan arkadaşımdır -.

kirtü Doğru sözlü manasında olup, kendisinden fiil yapılmazmış, 80; Kaş. I. 349; MW. 109; Houtsma 96 *kärtt*; R. II. 1103 keza; Brock. Q.-Y. § 53.

kirtü söz Doğru söz, 81.

kăzăn Keven, kudret helvası, havadan yere yağan yumşak bir madde ki helvaya benzer, 81.

kăzărdi Cıma için aletini dimdik yaptı, 82.

kăzdi Gezdi, 82; Kaş. II. 9; R. II. (Çag. Karaim) 1171, (Osm.) 1574 *ğăz*; Ş. Sul. 266; Lh, Os. 717; P. d. C. 486 کزمك.

kăzdürdi Gezdirdi, 82; R. II. (Kırg.) 1180.

kăzlik Okun kirişe dayanan yerini oymak için kullanılan bıçak, 81; R. II. (Çag.) 1180 - ufak cep bıçağı -; Kaş. I. 398; MW. 107; Ş. Sul. 254; P. d. C. 459.

kibi Gibi, 78; R. II. (Kom. Osm.) 1400; Lh. Os. 712; B. d. M. II. 610.

kiçdi Tabiatiyle geç kaldı, 79; Kaş. III. 146 *kiçillămăk*; MW. 107; R. II. (Kazan) 1381.

kiçi Küçük, sagir, 79; Kaş. I. 86 *kiçik*; MW. 107; R. II. (Osm.) 1381; Houtsma 96 *küçük*; Uig. III. 82₁₇ *kiçig*; R. USp. 284 keza; P.P. 67₈ *kiçig*; Az. *kiççik*; Bud. II. 117.

kiçidi Kaşındı, 79; Ms: *ăti kiçidi* - eti kaşındı -, ve yahut *ăli kiçir* - eli kaşınır -, 79; Kaş. III. 194; MW. 107.

kiçiçük [Türkm.] = *Kiçi*, 79.

kiçıkdi Mahsus gecikti, 79; Kaş. III. 186; MW. 107; R. II. (Kazan) 1381; Bang: KOsm. II. 12₁₃

kiçit = *Kaçüt*, 79.

kiçkinä [Kıpç.] 1) Küçücük, 79,
2) İsmi has; Houtsma 96 کچكنه.

kikiş Alın, 83.

kilim Elbise, 84; R. II. 1373 - derviş cübbesi -.

kilit Anahtar, 84; R. II. (Kırım. Kırg.) 1370; Houtsma 98; Bud. II. 184/5 *kilid*; Lh. Os. 696.

kilitlădi Bugünkü manasında, 84; R. II. (Osm.) 1371 *kilidlă* -; Bud. II. 135.

killikçă İki nüshada da *kilikçă* yazılmıştır. Asli itibariyle kelime *kir* + *lik* + *çă* den ibarettir. *R* in assimilationu sayesinde *killikçă* olmuştur. Manası - yastığın üzerine örtülen örtü -, 83.

kim Bugünkü manasında, 84; Houtsma 98; Kaş. I. 284; MW. 108; R. II. 1402; Ş. Şul. 267; P. P. 22₄; Lh. Os. 711; R. Usp. 283; Bud. II. 181; B. d. M. II. 689; Köprülü: DTB. 30₁₇.

ketürdi — *Kältürmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 70 ; R. II. (Şark. t.) 1130 ; P.P. 22₇ ; Thomsen: Inscr de l'Ork. 33 n. 1.

kävändi — Sevindi, 86 ; D nüshasında *küvändi*, 86₁ .

kävänç — Ferah, sevinç, 86.

kävrük — Gevrek, 86.

kävşädi — Geviş getirdi, Ms: *dävä kävşär* - deve geviş getirir -, 86 ; R. II. (Çag.) 1202 ; Ş. Sul. 257; Kaş. III. 213 ; MW. 106; R. II. (Osm.) 1581 *ğävşä* - ; Bud. II. 156.

kävük — Saman, 86.

kävül — Kütüksüz fakat incire benzer meyvesi olan bir nevi ağaç, 86.

kävüldi — İhtiyarladı, 86.

kävür — Kâfir, 86 ; R. II. (Karaim) 1201 *käfir*.

kävüz — Yaygı, yere yayılan şey, 86 ; Houtsma 99.

käzüç — Çok gezen adam, gezgin, 82₃ ; *V.* nüshasında *küzüç*, 82.

käy — İyi, 86 ; Kaş. I. 270/1 *käd*, *käd* ; MW. 101 ; Houtsma 101; Bang: Briefe. II. 238/9. n. 8. ; Uig. I. 6₁ ; Ferhenkname 96 ; Köprülü : DTB. 11₁₃, 80₁₅ ; Arab. Filolog 18₆ Brock. Q-Y. 58 ; Vam : Alt-Osm. Sprahstudien 167 ; R. USp. 282 *käd*.

käyäsi — Giyesi, elbise, 86 ; Kaş. I. 359 *kädğü* ; MW. 101 ; Köprülü : DTB. 71₁₅ *käysi*.

käydi — Geydi, 68.

käydürdi — Geydirdi, 86.

käykänäk — Bir takım kuşlar, 86.

käymäk — Geymek, 86 ; Kaş. I. 331 *kädmäk* ; R. II. (Tar. Çag.) 1054 ; MW. 101 ; Ş. Sul. 267 ; Houtsma 101 ; R. USp. 282 *kädmäk* ; P. d. C. 488 ; Uig. II. 86₄₈ *käț*.

käynädi — Kuş yuvasını bıraktı ve başka yuvaya yerleşti, [illegible]

käz — 1) İki nüshada da yanlış olarak *kiz* alınmıştır fakat doğrusu *käz* olsa gerek - yay gezi -, 81 ; Kaş. I. 274, III. 235 ; R. II. (Kırg.) 1170, (Çag.) 1574 *ğäz* ; Ş. Sul. 269 ; B. d. M. II. 627 ; P. d. C. 458 ; Lh. Os. 718 ; Çag. Sprachst. 326.
2) Kıpçak ve Türkmenlerde müstameldir ; Ms: *bukäz* ve *bir käzdä*, kerre, merre, defa, 34, 81 ; R. II. (Kırg.) 1171, (Osm.) 1574 *ğäz* ; Bud. II. 126; B. d. M. II. 627 ; Ş. Sul. 269.

käridi *Kärimäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 81; Kaş. III. 315; MW. 105; Houtsma 96; Ş. Sul. 253; R. II. 1102; Bud. II. 121; Lh. Os. 686; Zenker II. 743.

kärimä Elma, 81; D nüshasında 81₃ *kärimä almasi*; Türkmencede ise *armut* müstameldir; Houtsma 96-armut-; R. II. (Kom.) 1105-armut-.

kärtik Kertik, 81; Ş. Sul. 253; Kaş. I. 398 *kämrük*; MW. 104, 105; R. II. 1103; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.

kärvansara Han, otel, kervansaray, 81; Houtsma 76; Mukayese et R. II. (Osm. Çag. Az.) 1107 *kärvan*; Bud. II. 108; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 626.

käsältüki Kertenkele ve ona benzer bir hayvan, 82; R. II. (Tob.) 1386 *kisärtükä*; Bud. II. (Kırg.) 177 keza.

käsiçi Bugünkü manasında, 82; R. II. (Osm.) 1164; Lh. Os. 692; Köprülü: DTB. 22₉.

käsküldi Parça parça kesti, 82; R. II. (Karaim) 1166 *kaskele-*.

käski Pıçkı, 82; Kaş. I. 13; MW. 105; R. II. (Tel. Osm.) 1166; Lh. Os. 691; B. d. M. II. 630.

kästi *Käsmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 82; Kaş. I. 11; MW. 105; Houtsma 97; R. II. 1154 5; Ş. Sul. 254; B. d. M. II. 630; Bud. II. 128; Köprülü: DTB. 33₁₁.

käsük Harem ağası, tavaşi, 82.

käşk V nüshasında *kışk*, 82; D ise *köşk* şeklinde almış, 82₁₀; Aslı itibariyle farisice olduğundan doğrusu *käşk* tir (Mukayese et Vullers: Lexicon Persico-Latinum. II. 842) -peynir, krut -; Köprülü: DTB. 23₈ *käş*.

käskä Keşke, 82; R. II. (Karaim) 1183; Köprülü: DTB. 28₈.

käškän yıl = *Aşıngı yıl*, 14.

[illegible] = *Käçti*, 79; Az. *keşti*.

[illegible] Havuç (fars.), 82; Ş. Sul. 254 *käşir*; R. II. (Çag. Hiva) 1182 keza.

[illegible] Bir nevi ekmek, 79; Alyevm Azerbaycanda mevcuttur; R. II. (Osm.) 1128 - Pirinç unundan yapılmış bir nevi pasta -.

kätälük Boğaz, 79.

kätik Kedik, dişlerden birisinin düşmesiyle hasıl olan aralık, 78; R. II. (Kırg.) 1130 - dişsiz -;

kätük = *Kädük*, 78.

kätürün Getiren, 78; Aslı itibariyle *kätürgän*.

Osm.) 1081 *kändi*; R. USp. 283 *kändü*; Bang: KOsm. I. 33 § 34, 33_1; Brock. Q-Y. 54; Vamb. Altosm. Sprachst. 189; P.P. 10_1 *käntü* Köprülü: DTB. 26_{17}; B. d. M. II. 649; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 41.

känküç = *Känküş*, 85.

känküş Meşveret, 85; Kaş. III. 270 *käŋüş*; MW. 104; R. II. (Karaim) 1078 *keneş*.

känt Köy, 85; Kaş. I. 21 *känd*; MW. 104; Houtsma 99; R. II. 1079; Az. *kät* (Djaferoglu: 75 Lieder § 70); Bud. II. 139; Lh. Os. 698; B. d. M. II. 649.

käp Kalıp, 78; Bud. II. (Alt.) 111-fotin kalıbı, elbise-; Moğ. *käb*; R. II. (Tel. Alt. Leb. Şor.) 1184.

käpçä Büyük kaşık, 78= fars. کپچه; R. II. (Kırım. Osm.) 1189; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 610.

käräk Gerek, lâzım, 80; Ms: *nä käräk* ne lâzım; Kaş. I. 143; MW. 104; Ş. Sul. 253; R. II. 1086/7; Lh. Os. 716; Bud. II. 119. P.P. 57_4 *kärgäk*; R. USp. 283 keza *kärgäk*.

käräp [Kıpç.] = *Kümä*, 84.

käräp Gemi, 80; Houtsma 96; R. II. (Kazan. Tel. Alt.) 1093 [Radlofa göre bu kelime rusçanın Korabl' -gemi- kelimesinden muharreftir].

kärdi Gerdi, 80; Kaş. I. 177; MW. 104; R. II. 1084, (Osm.) 1555 *gärmäk*; Lh. Os. 717; B. d. M. II. 625; Bud. II. 124; R. USp. 283.

käriş Tepe, 81; Kaş. I. 309; MW. 105.

kärişdi Ona zıd gitti, 81; R. II. (Tel. Leb. Alt.) 1096-kavga etmek-.

kärkidi Cıma eder gibi birisinin diğerine sürtünmesi (Onanisme) 80; Az. *kärkinmäk*; R. II. (Çag.) 1100; Çag. Sprachst. 326.

kärki Keser, 80; Houtsma 97; Kaş. I. 360; MW. [illegible]; R. II. (Karaim. Kom. Kırg.) 1100; Ş. Sul. 253-büyük balta; Lh. Os. 688; P. d. C. 457.

kärkü Üzerinde bir şey dokunulan tezkâh, 80; R. II. (Tel.) 1100 *kärki*.

kärmän Şehir, 81; R. II. (Çag. Kom.) 1108 - müstahkem mevki -; Houtsma 97; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 625.

kärpüç Kerpiç, 80; Houtsma 96 *kärpiç*; Ş. Sul. 253; Kaş. I. 311; MW. 105; R. II. (Kazan) 1411 *kirpiç*; B. d. M. II. 621; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.

kärsän Ağaçtan hamur teknesi, 81; Ş. Sul. 253; P. d. C. 457.

R. II. 1063; Az. *käklik* (Djaferoglu: 75 Lieder § 50); Zenker II. 755; B. d. M. II. 636; Bud. II. 131.

kälübän Miskinlik hastalığına uğrıyan kimse, 84.

käläk Bir nevi tahtadan mamul sal, 84; R. II. (Osm.) 1112 - Dicle ve Furat nehirlerinde istimal edilen ve deriden mamul sal-; Zenker II. 757; Bud. II. 134.

käldäçiyıl Gelecek sene, 83.

käldi *Kälmäk* fiilinden mazi, 78, 83; R. II. 1109; Kaş. II. 22; MW. 103; Houtsma 98; P. P. 4_6; R. USp. 282; Uig. II. 22_{24}; Bang: Monog. 22_{33}; Lh. Os. 720.

kälin Gelin, 84; Kaş. I. 339; MW. 103; K. II. 1117; Lh. Os. 722; B. d. M. II. 643.

kältürğän = *Kätürän*, 78.

kältürdi Getirdi; 78, 83; Kaş. I. 86 *kältürmäk*; MW. 103; Houtsma 98; R. II. (Tar. Şark lehç.) 1122.

kämä Kıpçaklarda binilecek bir şey, gemi, 84; R. II. 1205-kayık-; Bud. II. (Tatar) 138; Houtsma 98.

kämi Gemi, 84; Kaş. I. 156; MW. 103; R. II. (Çag.) 1208, (Osm.) 1582 *ğämi*; Bud. II. 138; P. P. 34_2.

kämişti Attı, 84; Kaş. II. 89; Uig. III. 47_{18}, 48_{20}; P. P. 61_6; Uig. II. 77_{28}.

kämrik Dişi kedik, 84.

kämürdäk Kıtırdak (Kemik), kemirtlik, 84; R. II. (Çag.) 1210 *kämirdäk*, (Osm.) 1207 *kümärtlik*; Bud. II. (Kazan. Mişer) *kimirçik*; Zenker. II. 761; Lh. Os. 698.

kämürdi Kemirdi, 84; Kaş. II. 70; MW. 104; R. II. 1209; Bud. II. 107; Zenker II. 761; B. d. M. II. 646.

kän Vâsi, geniş, gen, 85; Kaş. III. 265 *kin*; MW. 108; R. II. (Çag. Karaim) 1074; R. USp. 283 *käŋ*; Ş. Sul. 268.

känä Bilhassa hayvanların vücuduna konup kanını içdikçe şişen ve içeri dalan sinek, 84; Az. *ğänä*; Houtsma 99; Ş. Sul. 255; R. II. (Osm.) 1075; Bud. II. 140; B. d. M. II. 650.

känäşdi Meşveret etti, 85; R. II. (Karaim) 1078; Bud. II. 140.

kanäşkä Meşveret, 85; R. II. 1078 (Karaim) *känäş*.

kändir Kınnap, keten, 85; Houtsma 99 *kindir*; R. II. 1081; Ş. Sul. 255; Lh. Os. 698; Bud. II. 140; B. d. M. II. 649; P.P. 2_1.

kändü Kendisi, 85; Ms: *kändü öz bärdi* ve *kendüzi bärdi* ve *kändü özi bilsün*; R. II. (Orh.) 1080 *käntü*; (Kom.

ĝöbäk	Bugünkü manasında, 78, 99, R. II. (Osm.) 1612; Bud. II. 142 *ĝübäk*; Lh. Os. 725; B. d. M. II. 651.
ĝül	Bugünkü manasında (Fars.), 83; R. II. (Osm.) 1640; Houtsma 98; B. d. M. II. 637.
ĝülaf	Farisîcenin *ĝül* + *ab* ından muharreftir, 83; Türkler *b* harfını *f* olarak telâffuz ettiklerinden *ĝülaf* olmuştur; Ms. *baqıh=faqıh*, yahut *baqıh qanı* gibi; R. II. (Kafk.) 1614 *ĝülap*; Az. *ĝülaf*; Houtsma 98.
ĝünlük	Buhurdanda yakılan bir nevi ağaç, 85; R. II. (Osm.) 1686; Lh. Os. 741; Bud. II. 167; B. d. M. II. 681.

K

käbäk	Kepek, 78; R. II. (Kırg. Kom. Kırım) 1191; Kaş. I. 327, III. 66; MW. 100; Ş. Sul. 683; Bud. II. 112; B. d. M. II. 610.
käbärmäk	Üflemek, şişmek, 78.
käbüs	Börk, kalpak ve başa geçirilen sair şeyler, 78; Houtsma 95 - yüksek kalpak -.
käddi	Bir şeyde yarık açtı, 79; R. II. (Osm.) 1565 [gayri müstamel] *ĝäd-*; Bud. II. 117.
kädük	Bir şeyin bir tarafında hasıl olan çüzü şikeste, dişli gibi olan, 79; R. II. (Çag.) 1141; Ş. Sul. 253; R. II. (Osm.) 1565 *ĝädik*; B. d. M. II. 618; Zenker. II. 740.
käçä	1) Keçe, 79; Houtsma 96; Ş. Sul. 252; Kaş. III. 165; R. II. (Osm. Çag.) 1144; Lh. Os. 709; Bud. 174; B. d. M. II. 685.
	2) Gece, 79; Houtsma 101; Kaş. III. 165 *kiçä*; MW. 107; R. II. (Tar. Alt. Tel.) 1144; B. d. M. II. 684.
käçä boldu	Gece oldu, 79.
käçdi	Geçti, 79; Houtsma 95; Kaş. I. 85, III. 7; MW. 101; R. II. 1142/3; Lh. Os. 713; Bud. II. 115; B. d. M. II. 615.
käçı	Keçi, Kıpçak lehcesinde *äçki*, 79; Houtsma 96; Kaş. III. 165; MW. 101; R. II. (Kırım. Osm. Çag.) 1145; Bud. 116; Lh. Os. 684; B. d. M. II. 616.
käçüt	Keçit, 79; R. II. (Tel. Çag.) 1148 *käçit*; B. d. M. II. 616; Bud. II. 115.
käklik	Bugünkü manasında [Kuş], 83; Kaş. I. 398; MW. 102;

ığlattı Ağlattı, 16.

ılıq Rebap, 16; Eskiden Anat. *ıqlıq* imiş.

ılı su Sıcak su, 21; Kaş. I. *ılığ suw;* MW. 62; R. I. (Osm.) 1375; Lh. Os. 115; Bud. 208 *ılığ.*

ıqşadı Kapu ve emsalinin açılma ve kapanmasından çıkan ses, 17.

ır Şarkı, makamile söylenilen şey, 10; Kaş. III. 3; Uig. III. 46_{8} *ir;* R. I. (Soy. Koib. Kaç.) 1365; Bud. 185.

ıra Beşik ve ya ona benzer bir şeyi sallamak (emri hasır), 11; Kaş. I. 221 *ırğatmaq;* R. I. 1467 keza; P. d. C. 103; Az. *yırğalamax;* Anat. *ırğalamaq;* Ş. Sul. 49.

ırdın Harman, 10; R. I. (Tob.) 1372 *ırtın;* Bud. 101 *ındır.*

ırğa = *Ira*, 11; Salla.

ırğadı Salladı, 11; Mukayese et *ıra.*

ırğaq Çengel ve emsali, 11; Kaş. I. 125 *ırğağ;* P. d. C. 103; R. I. (Kazan. Sag. Tüm.) 1371; Bud. 29 *arğaq;* Ş. Sul. 49.

ırı Gönülden uzaklaştır, 11; R. I. (Tel.) 1365 *ıra-.*

ırladı Taganni etti, 10; Houtsma 46; Cag. Sprachst. 232 *irlamaq;* R. I. (Çag.) 1469 *irlamaq;* P. d. C. 105; Bud. 189; Köprülü: DTB. 27_{15}; R. I. (Koib. Sag. Soy.) 1372.

ırmaq = *Arq*, 11; Bugünkü manasında; Ş. Sul. 49; Bud. 32; R. I. (Osm.) 1373; Köprülü: DTB. 19_{3}.

ırqtaq Cebbar denilen yıldız, 11.

ısırdı Dişledi, 15; Kaş. I. 138; R. I. (Osm.) 1388; Bud. 53; Ş. Sul. 51; Köprülü: DTB. 65_{20}.

ısmarladı Bugünkü manasında, 15; R. I. (Kırım. Osm.) 1396; Bud. 55.

ısra Bir şeyin nihayeti, 15.

ışıq Ziya, 14; R. I. (Az.) 1401 *ışıx;* B. d. M. I. 228; Ş. Sul. 54; Bud. 197.

Ǵ

ǵäbü Bugünkü manasında, 78; R. II. (Osm.) 1577; Ş. Sul. 269; Bud. II. 113; B. d. M. II. 609; Zenker II. 736; Lh. Os. 712.

ǵäbürdi Hamile oldu, karnı şişti, 78.

işitti — İşitti, 14; Houtsma 48; Kaş. I. I. 315; R. I. (Tar. Kazan. Osm.) 1553/4; B. d. M. I. 228; Köprülü: DTB. 17_{22}; P.P. 8_8 *işid-*; Bud. 197; Lh. Os. 111.

işittirdi — Bugünkü manasında, 14; R. I. 1554.

işkik — Kayık küreği, 14; R. I. (Kazan) 1555 *işkäk*, (Bar. Tob.) 1556 *işki*, (Tel. Alt. Kom.) 911 *aşkik*.

işqun — Bir nevi ottur, lâtif kokusu vardır, 14; Farisîcesi اشعون ve اشحون [Mukayese et. Vullers: Lexicon Perico-Latinum. T. I. 101].

it — 1) Köpek, 8; Houtsma 43; R. I. 1498; Lh. Os. 106; Ş. Sul. 46; Uig. II. 31_{52}; Köprülü: DTB. 19_{21}; Bud. 177; B. d. M. I. 216; R. USp. 305 *it*; Kaş. I. 90.
2) *İtmäk* fiilinden emri hazır; Kaş. I. 150; R. I. 1500; Bud. 179; Lh. Os. 107; Ş; Sul. 46; B. d. M. I. 218.
3) *İtmäk* fiilinden emri hazır, 8; Kaş. I. 150; Bud. 179; Bud. 107; Ş. Sul. 46; Köprülü: DTB. 12_9; B.d.M. I. 217; R. I. (Kazan. Tob. Kırg.) 1501; Bang: KOsm. I. 31 n. 3.

iyin — Arka, 26.

iz — Bugünkü manasında, 12; Kaş. I. 76; R. I. 1536; Bud. 191 2; Ş. Sul. 50; Lh. Os. 109; Köprülü: DTB. 12_{22}; B. d. M. I. 225.

izledi — Aradı, 13; Houtsma 47; Ş. Sul. 51; R. I. 1544; Çag. Sprachst. 233; Lh. Os. 109; Bud. 192.

izlik — Bir nevi ayağa giyilen pabuç, 18; Houtsma 47; Kaş. I. 96.

I

ı — Gönder, 7; *Idmaq* fiilinden emri hazır; M[illegible]ese et *ıdı*; R. I. 1409.

ıdı — Gönderdi, irsal etti, 7; Kaş. I. 352, II. 276 *ıdmaq*; MW.61; R. I. (Soy. Kom. Uyg.) 1380 *ıt*; P. P. 49_3; R. USp. 304; Xuastuanift 19_{46}; Thomsen: İnscr. de l'Ork. 170; R: Altt. Inschr. 101; Brock. Q-Y. 47 ايدى; Uig. II. 23_{12}; Manich. 14_1.

ığ — Buğdayın üzerindeki saçak ve ya kılçık, 16.

ığladı — [Türkm.] *Ağladı*, bugünkü manasında, 16; R. I. (Kom. Tob.) 1257; P. P. 5_6, 10_6; R. USp. 304; Kaş. I. 204.

Kırım. Çag.) 1564/5 ; Bud. 176 ; Lh. Os. 105 ; Ş. Sul. 45; Köprülü : DTB. 77₁₄ ; B. d. M. I. 214/5.

ipar — Misk , 7 ; Kaş. III. 5 *yibar*.

ir — 1) Sıkılmak, 10 ; Kaş. I. 151 ; MW. 67 ; Uig. II. 78₃₄.
2) Vasıl olmak , irişmek ; R. I. (Osm.) 1456 ; Bud. 187; Lh. Os. 109 ; Köprülü : DTB. 60₁ ; Ş. Sul. 49 ; B. d. M. I. 224 ; P. d. C. 105 ; Brock. Q-Y. 54.
3) Ayırmak, götermek; Anad. *gözünü irmädi* - gözünü ayırmadı - .

iril — Çekil , bertaraf ol, 10.

irin — Cerahat , 12 ; Kaş. I. 121 *iriŋ* ; R. I. (Osm. Az.) 1461; Lh. Os. 109; Bud. 191; Ş. Sul. 50 *iriŋ* ; B. d. M. I. 725.

irk — *İrkmäk* fiilinden emri hazır, 11; Kaş. I. 310; R. I. (Osm.) 1464 ; Lh. Os. 109; Bud. 189.

irkdi — Topladı , 11.

irkildi — Toplanıldı , 11.

irtä — Yarın , 10 ; Houtsma 46 *ärtä* ; Kaş. I. 112 ; R. I. (Kazan. Tob. Bar.) 1469 ; Bud. 186 ; Ş. Sul. 48 ; B. d. M. I. 222/3 ; R. USp. 272.

isi — Sıcak, 13 ; Houtsma 48; Kaş. III. 296 *isig* ; R. I. (Tob. Kırım. Az. Osm.) 1534 *issi*; Az. *isti*; MW. 68; Bud. 47 ; Ş. Sul. 13 ايسغ ; B. d. M. I. 58 *isi* ; B. d. C. 114.

isidi — Isındı , 14 ; R. I. (Tar. Çag.) 1535 ; Bud. 47 *isimäk* .

isitlik — Sıtma , 13 ; R. I. (Az.) 1535 *issitmä* ; Az. *isitmä* ; Bud. 47/8.

isirğa — Küpe, 13; R. I. (Çag.) 542 *asirğa*; Houtsma 49 *asırğaq* ; P. d. C. 113 ايسرغه ; Ş. Sul. 12 اسرغه .

isittirdi — Bugünkü manasında, 14.

iş — 1) Bugünkü manasında, 14, 39 ; Ms: *iş oŋdı* - iş düzeldi , 25 [oŋ - kelimesi için R. I. (Kırg. Uyg. Osm.) 1026] ; B. d. M. I. 226 ; R. I. 1546 7 ; Bud. 194 ; Lh. Os. 110 ; Köprülü : DTB. 7₁₇ ; Ş. Sul. 52 ; R. USp. 272 ; P.P. 2₆ .
2) Hadise , vak'a.

işik — Eşik , 14 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 45 *äşik* ; R. I. (Tar. Tob. Kazan) 1551 ; Bud. 198 ; Ş. Sul. 54 ; Lh. Os. 68 اشيك .

işim — Baldıra çekilen potur, 14 [Elyevm bilhassa Rumeli ahalisi kullanmaktadır] ; Mukayese et. R. I. (Tara lehçesi) 1355 .

[illegible]	Havan, 21.
ilkik	Düğme iliği, 21.
imdi	Şimdi, el'an, 23; Houtsma 54; Az. *indi*; R. I. 965; Bud. 209; Ş. Sul. 61; B. d. M. I. 117; P. d. C. 135; Köprülü: DTB. 3_1.
in	1) Uzunluğun zıddı, bir şeyin eni, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 50; R. I. 1438; Bud. 211. 2) Koyun kulağının dilimi; Mukayese et R. I. 1438; Bud. 211. 3) Kıpçakça hayvanat yuvası; R. ibid; Houtsma 54; Ms: *yılan inidür* -yılan yuvasıdır-; Ş. Sul. 62; Lh. Os. 115; B. d. M. I. 242.
inam	Doğru, emin adam, 24; Ş. Sul. 62; R. I. 1441; Bud. 212.
inan	*İnanmaq* fiilinden emri hazır, 24; Houtsma 55; Kaş. I. 178; R. I. 1361; Lh. Os. 116; Ş. Sul. 62; Bud. 212; Köprülü: DTB. 62_6.
inandı	Bugünkü manasında, 24; Houtsma 55; Mukayese et *inan*
inä [Kıpç.]	= *İgnä*, 19.
inädi	Taşak yumurtalarını çıkardı, 23; Ş. Sul. 62; Kaş. I. 185; R. I. 1442.
inäk	Bugünkü manasında, 24; Kaş. III. 64 *iŋäk*; R. I. 1442/3; Lh. Os. 117; Ş. Sul. 63; R. USp. 272 *inkäk*; Bud. 108; B. d. M. I. 245; Houtsma 59.
inänmiş	İnetilmiş, 23.
inçü	İnci, 24; Kaş. I. 32 *yinçü*; Ş. Sul. 63; R. I. 1454; R. USp. 272 -cihaz, veraset-; Lh. Os. 116; Brock. Q-Y. 47 -veraset-; Bud. 213; B. d. M. I. 248; Köprülü: DTB. 25_8.
indi	Bugünkü manasında, 22, 23; Kaş. I. 94; R. I. 1439; R. USp. 271; Bud. 214; Lh. Os. 117; Ş. Sul. 64; P.P. 49_5; Köprülü: DTB. 11_1.
indürdi	İndirdi, 22; R. I. 1450; Köprülü: DTB. 61_2; Houtsma 54.
inim	Büyüğün küçüğe hitap ettiği zaman söylediği kelimedir. aslı itibariyle - küçük kardeş - demektir, 24; R. [illegible] 1581; P.P. 28_7, 26_6; Zenkar. I. 155; Bud. 215; R. USp. 262; Uig, II. 26_{15} - büyük kardeş -; Thomsen; Inscr de l'Ork. 142.
iniş	Nüzul, inmek, 24; Houtsma 54; Bud. 214; Köprülü: DTB. 57_5; R. I. 734 *üniş*; B. d. M. 244.
iŋlädi	İnledi, 25; R. I. (Osm.) 1446/7; Köprülü: DTB. 27_{18}; Bud. 213; Lh. Os. 112; Ş. Sul. 64.
ip	Bugünkü manasında; Kıpç. *yip*, 7; R. I. (Osm. Az.

içqur	Uçkur, don bağı, 9; R. I. (Çag.) 1517; Brock. Q.-Y. 47; Arab Filolog 67₈.
içton	İç donu, 9; Houtsma 44; R. I. 1513; Bud. 181; P. d. C. 115 *işton*, *iştan*.
igä	Eye, 18; Kaş. III. 192; B. d. M. I. 233; Bud. 201; Lh. Os. 74. [illegible]; Ş. Sul. 17 [illegible]; P. d. C. 28.
ignä	İğne, 19; R. I. 1430, 1436; Lh. Os. 112; B. d. M. I. 232; Bud. 202.
ik	1) İp eğirmeğe mahsus şiş, 19; R. I. 1415; Bud. 199; B. d. M. I. 230; P. d. C. 118.
	2) Hastalık; Kaş. I. 49; R. I. 1415; R. USp. 271; Uig. III. 35_{19}. *ig*; Ş. Sul. 54; P. d. C. 118; Uig. II. 48_{19} *ig käm*.
iki	Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 147; R. I. 1417; Bud. 200; Lh. Os. 113; P. d. C. 123; Ş. Sul. 57; P. P. 41_{1}; R. USp. 271; Köprülü: DTB. 5_{13}.
iki bilä	İki yüzlü kılınç, 18.
iki boz at	Türkçede "iki kardeş" ismini taşıyan yıldız, 18; Oman da Vénus, sair yerlerde Arcturus (mukayese et Dozy: Sup. aux Diction. Arabes. Cilt. II. 260. [illegible]).
ikinci	Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 118; R. I. 1418; Bud. 200.
ikilädi	İki yaptı, 18; R. I. (Osm.) 1419; Bud. 201; Lh. Os. 113; P. d. C. 124.
ikindi	Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 125; R. I. 1418; R. USp. 271; Bud. 200; P. d. C. 123; Lh. Os. 112; B. d. M. I. 231/2; P. P. 17_{4}.
iki yıllı tay	İki yaşındaki at, 18.
il	1) El, memleket, 20; Kaş. I. 97; R. I. 1471/2; Ş. Sul. 57; Bud. 203; P. d. C. 125; B. d. M. I. 234/5; Köprülü: DTB. 3_{9}. Uig. II. 78_{34}; P. P. 16_{2}.
	2) Sulh; Kaş. I. 174; MW. 66; R. I. (Kırg. Kkırg. Koyb.) 805. *el*.
[illegible]	İncir, 21.
[illegible]	Öfkelendi, 20; Kaş. I. 177; R. I. 1480; Bud. 208.
ilçi	Bugünkü manasında, 20; R. I. (Kazan) 1496; Uig II. 19_{11}.
ildi	*İlmäk* fiilinden mazi, astı, 19; R. I. 1473; Lh. Os. 114.
ilgärü	İleri, ön, birinci, 21; R. I. 1491; Bud. 207; Bang: KOsm. I. 41 n. 1; Ş. Sul 59.
ilgü	Ok nişangâhı, 22.
ilgün	*il* + *gün*, devlet, 22.
ilindi	İlişti, asıldı, 19; R. 1473.

düp	İsmi tafdil ve mübalega mukabilinde *düz* kelimesine ilâve edilen bir kelime, 47; Bud. 552; B. d. M. I. 755.
düpdüz	Dümdüz, 47; Ms: *bu oq düpdüzdür;* Mukayese et. Bud. 552 *düp;* Köprülü: DTB. 60₁₈.
dür	Dir, te'kit lâfzı, 48; Bud. 570.
dürü	Kanun, türe, 48; R. III. 1250 törü.
dürtdi	*Dürtmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 48; R. III. (Osm.) 1807; Lh. Os. 405; Bud. 570.
dürtti	Yağladı, 48.
düşti	Düştü, 39, 48; Houtsma 67 *tüş;* R. III. (Osm. Kırım) 1817; Bud. 572; Lh. Os. 407; Köprülü: DTB. 101₅; R. USp. 300 *tüş-*. B. d. M. I. 761.
dütün	Tütün, 47; Kaş. I. 335 *tütün;* MW. 225; R. III. (Osm. Çag.) 1810; Lh. Os. 406.
düz	Bugünkü manasında, 47; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1811/2; Lh. Os. 406; Bud. 571; B. d. M. I. 757; Köprülü: DTB. 57₅.
düzäldi	Bugünkü manasında, 22; R. III. (Osm.) 1814; Lh. Os. 406.
düzdü	İntizama koydu, düzeltti, dizdi, 22, 48; Kaş. II. 8. *tüzmäk;* R. III. (Osm. Kırım.) 1812; Az. *düzmäk* (Djaferoglu: 75 Leder § 7); B. d. M. I. 758; Lh. Os. 406.
düzüm	Dizi, dizilmiş inci ve saire; Ms: *bir düzüm-* bir dizi-, 48; Mukayese et B. d. M. I. 778 *dizi;* Lh. Os. 415.

İ

idi	Bugünkü manasında (adet), 7.
idi	Tanrı, 9; Kaş. I. 82; MW. 64; R. I. 1507; Abu-Hayyana göre eski Türk kelimelerinde *d* mevcut değilmiş, buna yalnız Bulgar kelimelerinde tesadüf edilirmiş [illegible]
iç	*İçmäk* fiilinden emri hazır, bugünkü manasında, [illegible] sma 8; Kaş. I. 83; R. I. 1514; Köprülü: DTB. 44₁₉; [illegible] 182; Lh. Os. 108; P. d. C. 100; B. d. M. I. 220.
içči	Küçüklerin büyüklere hitap ettikleri zaman söyledikleri kelime, 9.
içi	Amca, 9; Kaş. I. 81- büyük kardeş; MW. 64; Uig. III. 82₁₃; Manich. III. 6; R. USp. 272; P. P. 28₈, 29₂.
içirdi	*İçmäk* fiilinden, bugünkü manasında, 8; Mukayese et *iç*.

döndü *Dönmäk* fiilinden mazi, avdetetti, ric'atetti, 50; Houtsma 74; Ş. Sul. 173; Kaş. I. 71 *tönmäk*; R. III. 1733; Lh. Os. 411; Bud. 576; P. d. C. 323; Köprülü: DTB. 73₇.

dördäwü Bir arada toplu olan dört şey, 22; Mukayese et Bud. 106 ,ı

dözdü Sabır ve tahammül etti, 48; Houtsma 78 *düz* -; R. III. 1266 *tözmäk*.

duğ Toy kuşu, 49.

dumlu Soğuk, 50; Kaş. I. 107 *tumluğ*; R. III. (Uyg.) 1524/5 *tumlıq*.

dumuldı Vazgeçti, 50.

durur = *Turur*, 48.

duvar [Türkm.] Bugünkü manasında, 51; Houtsma 75; R. III. (Osm. Kırım) 1797; Bud. 582; Köprülü: DTB. 76₃ *duvar*.

düden Derin, 48.

düdük Bugünkü manasında. 48; Houtsma 74; Ş. Sul. 171; R. III. (Osm. Çağ. Kırım) 1811; Bud. 569; Lh. Os. 404; P. d. C. 321.

dügdi Düğümledi, 49; Abu Hayyana göre *dügün* kelimesi de buradan müştaktır.

dügün 1) Evlenme meclisi, 49; Ms. *Sencer dügünindä yidük*; Bud. 568; Lh. Os. 410; Köprülü: DTB. 13₁₆.
2) Düyüm; Ş. Sul. 172; Kaş. I. 325 *tügün*; R. III. 1539 *tügün*; Az. *duyün*; P. d. C. 322.

dügmä Bugünkü manasında, 49; Kaş. I. 362 *tügmä*; MW. 222; R. III. (Osm.) 1728 *döimä*; Bud. 572; Lh. Os. 410.

dükäl Hep, bütün, 49; Kaş. I. 58 *tükäl*; MW. 223; R. III. (Osm.) 1801 *dükäli*; Brock. Q-Y. 52.

[illegible] Tükendi, 49; Kaş. III. 202; R. III. (Osm. Kırım) 1801; Lh. Os. 410.

[illegible] Göçebe Türk kabaili çadırlarının kubbesi, 49.

[illegible] Sabit ve müstakir olan, 50₃; V nüshasında ise *däländi*, 50.

dümän Tümen (10,000), 50; R. III. (Uyg. eski türk. Tel.) 1602/3 *tüman*; Bud. 406.

dümrü Def, 50; R. III. 1822 *dümri*; Kaş. I. 397 (Guz.) *tümrük*; MW. 223; Houtsma 68 *tümrü*.

dün Gece, evvelsi gün, 50; Kaş. I. 212; R. III. (Osm. Kırım) 1803/4; Lh. Os. 411; Köprülü: DTB. 4₁, 47₁₆; Bud. 575/6; B. d. M. I. 768/9.

dildi Bir şeyi uzun ve dar parçalara kesmek, 50; Anat. *dilmäç* - uzun patiska parçaları -; Az. *dilim* - her hangi bir yemişin parçası; R. III. (Osm.) 1766; Lh. Os. 419; Bud. 565; Ş. Sul. 174; Kaş. II. 20; B. d. M. I. 783.

dilkü Tilki, tülkü, 50; Anat. *dilki*; Kaş. I. 55 *tilkü*; MW. 208; R. III. (Osm. Kırım) 1768 *dilki*; Bud. 565; Lh. Os. 302 دلكى.

dip Bir şeyin nihayeti, bugünkü manasında, 47; Ş. Sul. 174; R. III. (Osm.) 1776; Lh. Os. 413; Bud. 578; Köprülü: DTB. 77_{14}.

diräk Bugünkü manasında, 48; R. III. (Osm.) 1761; Lh. Os. 414; Bud. 556; Köprülü: DTB. 66_{18}.

dirgi Tepsi, 48.

diträdi Titredi, 48; Kaş. II. 172; MW. 210; R. III. (Osm.) 1771; Lh. Os. 396; Köprülü: DTB. 57_{7}.

ditruv baqtı Keskin baktı, 48; Kaş. II. 235, III. 203. *titirmäk* - keskin bakmak -; MW. 210.

diz Tiz, 48; Kaş. III. 88; Ş. Sul. 174; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1772; Lh. Os. 415; Bud. 579.

dıltaq Delil, hüccet, behane, 50; Kaş. I. 385 *tıldağ*; Uig. III. 62_{5}; R. USp. 300 *tıltaq*; Bang: T.T.T. II. 63_{1}; Uig. II. 23_{14}.

dın Nefes, 50; Ms: *dının alıştı* - nefes aldı; R. III. (Çag.) 1360; Bud. 423 *tın*; R. USp. 300 *tın*; Kaş. I. 144; R. III. 1312.

dırmaq Koparmak, 32.

dodu = *Doğdı*, 49.

doğdı Aslı itibariyle *dodu* dır, ayrıca *toğdı* şeklinde de kullanılmaktadır, çocuk doğmasına doğdu denildiği gibi ay ve güneş tuluuna da denilmektedir, 49; Houts[illegible] I. 63, II. 13; MW. 211; R. III. (Osm.) 1705; Köpr[illegible] DTB. 15_{14}.

dolquq Diğer telâffuzu *tolquq*; Tulum, 50; Kaş. II. 231; MW. 212; R. III. (Osm.) 1721.

doq doq Öz kardeş, 49.

dökmä Hilekâr adam, 49.

döktü *Dökmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 49; Houtsma 68 *tök*; Kaş. II. 17 *tökmäk*; MW. 215; Az. *tökmäk*; R. III. (Osm. Kırım) 1729; Lh. Os. 408; Köprülü: DTB. 43_{21}.

däpti Tepti, 47; Kaş. I. 26 *täpdi*; R. III. (Osm.) 1687; Lh. Os. 394; B. d. M. I. 131.

därgü Terki, eyerin arkasında eşya bağlamak için takılan kayışlar, 48; R. III. (Osm. Çag.) 1069 *tärki* ve (Tel.) 1071 *tärgi*; Lh. Os. 297.

dävä Deve 51; Kaş. I. 32; MW. 60; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1692/3; Lh. Os. 403; B. d. M. I. 771 .

dävä balıq Dilfin isminde büyük balık, 50.

dävdi Tırmaladı, 51; Ms: *yüzün dävdi* - yüzünü tırmaladı- .

dävä quş Deve kuşu, 51; R. III. 1693.

däzäk Tezek, 48; Kaş. I. 323 *täzäk*; MW. 205; R. III. 1103.

däzdi[Türkm.] Ürküp sürüden ayrıldı, 48; Kaş. II. 80, II. 246; R. III. [eski türkçe] 1103 -firar etti, kaçtı- ;

did *Didmäk* fiilinden emri hazır, 48.

didä Hövdeç, tahtirevan, 48.

diddi Yün, pamuk ve saireyi attı, 48; R. III. (Osm.) 1770 *dit-*; Az. *didmäx*; Bud. 579; Lh. Os. 412; B. d. M. I. 775.

didi Söyledi, dedi, 48; Ms: *nä didi* [Türkm.] -ne söyledi-; Houtsma 73; R. III. (Kazan) 1751; Lh. Os. 419 *demäk*; Bud. 580; Ş. Sul. 174; P. d. C. 326.

Digirmän İsmi has, 49.

dih *Dimäk* fiilinden emri hazır, 48; Houtsma 73 *dä*.

dikän Bugünkü manasında, 49; Kaş. I. 148 *tikän*; MW. 207; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1753; Bud. 562; Lh. Os. 417; Köprülü: DTB. 20_{19}.

dikti 1) (Ağacı) dikmek, 49; R. III. (Osm.) 1752; B. d. M. I. 780.
2) Elbise dikmek; R. III. 1348 *tikmäk*.
3) Nasbetmek; Kaş. II. 18; MW. 207; Lh. Os. 416.

dil Lisan, dil, ayrıca *til* şeklinde de müstameldir, 50; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1764; Bud. 580; Lh. Os. 418; Köprülü: DTB. 7_2 , 51_9 ; B. d. M. I. 782.

dilädi Arzu etti , 40 , 50 ; Ms. *nä dilärsin* - ne istersin - ; Kaş. I. 39 *tilänmäk* ; MW. 208; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1766 ; Lh. Os. 418 ; Bud. 580 ; Köprülü : DTB. 17_{14} ; R. USp. 297 - *tilä* -; Brock. Q-Y. 56.

diläk Murat, arzu , 50; Kaş. I. 345 *tiläk* ; MW. 208 ; R. III. (Osm. Kırım) 1766 ; Köprülü : DTB. 59_{11} ; Lh. Os. 418 ; Bud. 564.

dilänçi Bugünkü manasında , 50 ; R. III. (Osm.) 1767 ; Lh. Os. 419 ; B. d. M. I. 783.

dädä — Ced, büyük baba, 48, 51; Kaş. III. 166 - baba - ; Az. id; Ş. Sul. 170; R. III. (Osm. Çag.) 1682; Bud. 554; Lh. Os. 396; P. d. C. 318; B. d. M. I. 732.

dägdi — Vasıl oldu, irişti, değdi, 49; Kaş. I. 49 *tägdi*; MW. 201 *täkti*; R. III. (Kırım) 1659 *däg*, (Osm. Az.) 1655 *dät*; Bud. 562; Lh. Os. 400; Köprülü: DTB. 11_{21}; P. P. 33_{8} *täg* -; Houtsma 74.

dägmä — Her; Ms. *dägmä kişi* - her kişi, her bir kimse, 49; Kaş. I. 139 *tägmä*; R. III. 1640 *tägmä*; Köprülü: DTB. 27_{8}; Brock. Q - y. 52. ﺗﻜﻲ; Bang: KOsm. I. 44 n. 1.

dägül — Değil, 49; Kaş. I. 239 *tägül*; MW. 201; R. III. (Çag.) 1659 *dägil*; (Osm.) 1664 *däyil*; Köprülü: DTB. 17_{1}; Ş. Sul. 170; Bud. 562; Lh. Os. 400; P. d. C. 319.

däk — Gibi, 49; Az. *täk*; Kaş. III. 116; P. d. C. 318; Bud. 561; P. P. 6_{8} *täg*; R. III. 1658; Lh. Os. 401; B. d. M. I. 744.

däkä — Teke [Erkek keçi], 49; Kaş. III. 72; R. III. 1016 *täkä*; Lh. Os. 301; Ş. Sul. 110; P. d. C. 217; R. USp. 295 *täkä*.

däldi — *Dälmäk* fiilinden mazi, 50; Kaş. II. 20; R. III. (Osm. Kırım) 1677; Bud. 564; Lh. Os. 401; Köprülü: DTB. 75_{21}.

dälim — Çok, 50, 78; Ms: *bu dälim dür* - Bu çoktur -; Kaş. I. 46 *tälim*; MW. 202; R. III. (Osm. eski Çag.) 1681; R. USp. 296; Brock. Q. - Y. 52 *tälim*; Bud. 565.

dälü — Deli, mecnun, 50; Kaş. III. 116 *tälü*; MW. 202; R. III. 1678; Bud. 565; Ş. Sul. 171 ve P. d. C. 319 *dälücä*; Köprülü: DTB. 4_{14}; Lh. Os. 402.

dälük — Delik, 50; Kaş. I. 325 *tälik*; MW. 202; R. III. (Osm. Kırım) 1679; Bud. 564; Lh. Os. 401.

dälürdi — Delirdi, deli oldu, 50; R. III. (Osm.) 1680; Lh. Os. 402; Bud. 565; Köprülü: DTB. 30_{4}.

dämrägü — Temriye, uçuğa benzer bir nevi cilt hastalıǧı, 50; Kaş. I. 407 *tämrägü*; MW 202; R. III. (Osm.) 1137 *temreyi*.

dämrän — Temren, okun ucundaki sivri demir, Kıpçakçası [illegible] 50; R III. (Osm.) 1701; Bud. 567; Köprülü: DTB. 19_{16}

däpä — Tepe, 47; R. III. (Osm.) 1687/8; Bud. 553, Lh. Os. [illegible]; B. d. M. I. 131.

däpäk — Tepen, 47; Ms. *bu at däpäkdür* - bu at tependir -.

däpdi — Azıcık kurudu, 47; R. III. (Osm.) 1688 *däpin*-.

däpi — Tipi (kar), 47; Ş. Sul. 107 *tipi*; R. III. 1688; Bud. 553.

däpküç — Mahmuz, 47.

däprändi — Teprendi, kımıldandı, 47; Az. *tärpändi*; R. III. (Osm.) 1687; Lh. Os. 395; R. USp. *täbrä*-; Köprülü: DTB. 29_{17}.

çuqur Bugünkü manasında, 44; Ş. Sul. 147. *çaqır çuqur* ; R. III. (Osm. Kırım) 2167 ; Bud. 469 ; Köprülü : DTB. 3_{11}.

çul Bugünkü manasıda, 45; Ş. Sul. 157; R. III. (Osm.) 2175; Bud. 458 ; P. d. C. 297.

çulladı *Çullamaq* fiilinden mazi , 45; R. III. (Osm.) 2177 ;

çumğalaq Dalğıç , 46 .

çuş Eşek ve katırı durdurmaq için kullanılan kelime ; 43.

çuvaldız Çuvaldız iynesi , R. III. (Osm. Az.) 2187 ; Az. *çualdız* (Djaferoglu; 75 Lieder § 61.) ; Bud. 490.

çuvu Biz , 47 .

çüçkürdü Aksırdı , 42 ; R. III. (Tel. Karaim.) 2200 , (Alt.) 2199 *çücür.*

çük Bugünkü manasında (aletü tenasüliyye), 44; R. III (Osm.) 2190 ; Bud. 497.

çükürğü Çekirge , 45 ; Kaş. I. 406 *çäkürğä* ; MW. 52 ; R. III. (Osm.) 1950 *çäkirğä* ; Az. *çärtğä* (Djaferoglu: 75 Lieder. § 35); Bud. 483.

çümän Çimen , 46 ; Houtsma 72 ; R. III. 2158 ; Bud. 488.

çüpräk Elbise , 41 ; Houtsma 70 ; R. III. (Kazan lehç.) 2202 - paçavra - .

çürüdi *Çürümäk* fiilinden mazi , 43 ; R. III. 2195 ; Bud. 474/5 ; Ş. Sul. 155 ; P. d. C. 294.

çürüdü Bugüngü manasında , 43 ; R. III. 2195 ; P. d. C. 293 ;

çüz boldu Kolay , ucuz oldu , ehemiyetsiz , kıymetsiz oldu , 43 ; R. III. 2195.

D

da[illegible] Taaccüp , şaşkınlık , 50 ; Kaş. III. 139 ; R. III. (Osm.) 822 *tan* ; Ş. Sul. 104 *tan* ve *taŋ* ; Bud. 727 ; Lh. Os. 288 ; Köprülü: DTB. 3_{10}.

danqladı Şaşmak , taaccüp etti , 50; P.P. 43_3 , 71_3 ; Uig. I. 8; Bud. 727 ; Anat. *tanladı* ; R. USp. 294 ; Köprülü: DTB. 27_1 , P. d. C. 207 [illegible] ; Ş. Sul. 104 *taŋlamaq*.

daş Beraber , birlikte bulunan , refik , 49 ; Zenker II. 420 ; Caferoğlu: Daş lâhikası , 6 ; Bang. Briefe IV. 41 n. 3 ; Deny: Grammaire, 547 ; P. d. C. 316 ; B. d. M. I. 725.

çolmaq Sargı, dolaq, 45.

çolpan Zühre yıldızı, çoban yıldızı, 45; Ş. Sul. 158; P: d. C. 297; R. III. 2025; Bud. 499.

çomaq Bugünkü manasında, 46, Kaş. I. 319; MW. 57; Ş. Sul. 158; Houtsma 72 *çumaq*; R. III. (Osm.) 2082 ve 2188; Bud. 500;

çoq Kesir, çok. 44; R. III. 2004; Bud. 495; Köprülü: DTB. 17₁₄;

çoqmar Topuz, 44; Houtsma 72; Ş. Sul. 156; R. III. 2011/2; B. d. M. I. 610.

çoqradı Kaynadı, 44; Ms: *bu ätni çoqrat* - bu eti kaynat; R. III. (Osm.) 2007/8 - bir şeyin piştiği zaman çıkardığı ses, seda -; [Mukayese et Kaş. III. 208 ve Bang: KOsm. II. 24 n. 2.

çoqtur Bugünkü manasında çoktur, 78.

çor Hastalık, 42.

çorlu Hasta, 46.

çökti Dizi üzerine çöktü, 44; Kaş. II. 19; Houtsma 72; Ş. Sul. 156; R. III. (Çag.) 2085; R. USp. 304; Bud. 497; Köprülü: DTB. 18₁₂; B. d. M. I. 618.

çölkän Bıktırıcı, kafa yeyici zat, 45.

çömüldi Bugünkü manasında, 46; Bud. 500 *çömülmäk*; B.d.M.I. 616; R. III. (Osm.) 2050; Az. *çömülmäk*.

çömçü Kepçe, 46; Housma 72 *çümçü*; Ş. Sul. 158; R. III. (Osm.) 2051 *çömçü*; Bud. 500; P. d. C. 299; B.d.M.I. 616.

çömlük Küçük tencere, 46₆; V nüshasında *çämläk*, 46; Ş. Sul. 158 *çölmäk*; Houtsma 72; R. III. 2050; B.d.M.I. 616.

çöp Bugünkü manasında 41; R. III. 2047; Bud. 490.

çöräk 1) Ekmek, 42; Az. id.; R. III. (Az.) 2040; Bud. [illegible]
2) Küçük ekmek, peksimet, 43; Kaş. I. [illegible] MW. [illegible]
çüräk; R. III. (Osm.) 2046; Bud. 493.

çövlidi Sıçradı, 47.

çözdi Bugünkü manasında, 43; Ş. Sul. 155; Kaş. II. 9; MW. 60 *çüzdü*; R. III. 2045; Bud. 494; P. d. C. 294.

çubur Kirli eşya, 41.

çuğan Çöyen, sabun yerine kullanılan bir nevi nebat, 43; Bud. 495.

çuğrat Yoğurt, 43.

çuğrıdı Pislikten korundu, 44.

çım	Şedid, çok, pek manasında olup ismi tafzil mukabilinde kullanılmıştır, Ms: *çımaq* - bem beyaz - gibi, 46; R. IV. 158 *cim*; Lh. Os.
çımaq	Bembeyaz, 46.
çındırdı	D nüshasında *cınradı*, 46_{16} - Zan etti - 46.
çınlıq	Bir nevi küçük gemi, kayık, 46; [Arap. tercemesi ﺍﻟﺸﺒﺎﺭﺓ [Mukayese et Dozy: Supp. aux dict. Arabes cilt I. 733 Brill 1881].
çınqardı	= *çändärdi*, 46.
çınradı	= *çındırdı* 46_{16}.
çıq	1) Çiy, 44; Kaş. III. 156 *çi*; R. III (Kaz. Tel.) 2053; MW. 55; Bud. 478/9. 2) Köpeği kovarken kullanılan kelime, 45.
çıqdurdı	= *çığardı*.
çıqın	Sarılmış bir şey, boğça, 44; R. III. (Osm.) 2058 - ufak çanta -. Ş. Sul. 162 *çığın*.
çıqmar	Kıskanç, çingene, 44.
çıqrıq	Bugünkü manasında, 44; Houtsma 72 *çaqrıq*; R. III. (Osm.) 2060; Bud. 479; Ş. Sul. 162; P. d. C. 107.
çıqti	1) Bir şeyi bir şeye sardı, çıkıladı 44. 2) *Çıqmaq* fiilinden mazi, 43, 44; Houtsma 71; Kaş. I. 256; Ş. Sul. 163; R. III. 2053 4; Lh. Os. 370/1; Köprülü: DTB. 5_{11}; Bud. 479/80.
çır	Çocukların oynadıkları aşık arkası üzerine düşünce bu kelime ile tabir edilir (zar), 43.
çıra	= *Çıraq*, 42; Lh. Os. 344; Kökrülü: DTB. 9_4
çıralıq	Şamdan, minare, 42.
çıraq [Kıpç.]	Farisîcenin *çirağ*ından müştak olup, bugünkü manasında istimal edilmiştir, 42; Bud. 472; R. III. (Osm.) 2076; Köprülü: DTB. 31_{18}.
[illegible]	Gürültü ile aktı; Ms: *nä çırlar bu* - ne gürültü eyler bu - 42; R. III. (Tel.) 2080; Bang: KOsm. II. 19.
ç[illegible]	1) Akan suyun gürültüsü, 42; Bud. 474. 2) Küçük çay; R. III. (Karaim) 2080 *çırlax*; Bang: KOsm. II. 28_5.
çırlavuq	Sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş, 42.
çızdı	Çizdi, 43; Ş. Sul. 161; Az. *çızmax*; R. III. 2096, 2148; Bud. 476; Lh. Os. 369; Houtsma 77.
çızlaşdı	Yazışdı, 43.
çızov	Çizi, hat, 43; Houtsma 71.

çiban — Bugünkü manasında, 41 ; R. III. (Osm. Karaim) 2098/9 ; B. d. M. I. 576 ; Bud. 503 ; Ş. Sul. 159 *cıqan* ;

çibin — Kara sinek , 41 ; Houtsma 70 *çıbın* ; R. III. 2154.

çiçäk — Bugünkü manasında, 42; Kaş. I. 107 *çäcak* ; MW. 51; R. III. 2144/5; Ş. Sul. 160; Lh. Os. 368; Bud. 470; R. USp. 303.

çik — 1) Çig , ciy , 44 ; Kaş. I. 283 ; MW. 55 ; Ş. Sul. 163 ; R. III. (Osm. Çag.) 2113 ; Bud. 507 ; P. d. C. 307 ; Lh. Os. 373 ; Köprülü: DTB. 638.
2) Tecrübesiz adam ; B. d. M. I. 627/8.

çik ät — Pişmemiş et , 44 ; Houtsma 72.

çikit — Pamuğun tohumu , 45 : Az, *çiyit* ; Kaş. I. 297 ; MW. 56. R. III. (Çag. Şark.) 2115.

çil — Çil kuşu , 45 ; Ş. Sul. 163 ; R. III (Osm. Çag.) 2133 ; Lh. Os. 373 ; Bud. 507 ; B. d. M. I. 629 ; P. d. C. 308.

çilä — Hafif yağmur , 45 ; Kaş. III. 176.

çilädi — Hafifce yağmur yağdı , 45 ; Kaş. III. 176.

çim — Çim otu , 46 ; Kaş. I. 283 ; MW. 56 ; Ş. Sul. 164 ; R. III (Osm. Çag. Şark) 2158 ; Lh. Os. 374.

çimdi — *Çimmäk* fiilinden mazi, banyo almak , istihmam etmek, 46 ; Az. *çimmäk* ; R. III. (Osm.) 2158 - suya dalmak - .

çimdidi — Çimdikledi , 46 ; Ms. *nä çimdärsän mäni* - Niçin beni çimdikliyorsun - ; R. III. 2160 ; Bud. 487 ; P. d. C. 310 ; *Kit. Bäylik* de ise buna mukabil *çimlädi* kullanılmıştır.

çirkämä — İçine kıyma konulmuş ve yağda kızartılmış hamur, 42 .

çirkin — Bugünkü manasında , 43; R. III. (Osm. Kırım) 2127 ; Lh. Os. 346 ; Bud. 473 ; Ş. Sul. 161 .

çisä — Çiy , hafif yağmur , 43 ; R. III (Osm. Çag.) 2147/8 *çisi.*

çisädi — Gayet ince yağmur yağdı , 43 ; Ş. Sul. 162 ; Bud. 476; B. d. M. I. 622 ; Lh. Os. 369 *çisändi*

çiyä — Baelbek yemişi , 47 ; R. III. (Kazan) 2118 - viş[illegible] 209. id. ; P. d. C. 311 ; Ş. Sul. 164.

çiyin — İpekle yapılan nakış , 47.

çıbıq — Dal , 41 ; Kaş. I. 318 ; R. III. 2099 - ince agaç[illegible] - ; Az. *çubuq* ; Lh. Os. 355.

çıçlaq [Kıpç.] — Küçük parmak = *çäçä barmaq* , 42 ; Houtsma 72.

çığan — Bahil , çingene , 43 ; Kaş. I. 32-fakir-; R. III. 2063 .

çığanaq — Dirsek , 44 ; Houtsma 72 ; Ş. Sul. 162 .

çığardı — Aslı itibari ile *çıqdurdı* olup - çıkardı - demektir , 43 ; Kaş. II. 68 ; R. III. 2063.

çılandı — Islandı , 45 ; R. III. (Kaz.) 2085.

çäkti — *Çäkmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 44 ; R. III. 1945 6 ; Bud. 482 ; Lh. Os. 349 ; Köprülü : DTB. 20_{14}.

çäküç — Çekiç, 44 ; Houtsma 69 ; Kaş. II. 229 (Ğuz.) *çäkük* : MW. 52 ; R. III. (Çag. Az.) 1954 ; Ş. Sul. 152 ; Bud. 481, 461 ; P. d. C. 285.

çälbär — Dize kadar olan su, 45.

çälik — Çocukların oynadıkları celik çomak, 45 ; R. III. 1978 ; Bud. 486 ; Az. *càlik* ; Lh. Os. 352.

çämläk — D nüshası bilahara *çömlek*, e tahvil edilmiştir 46_{6} ; Lûgatlerde böyle bir telaffuz mevcut değildir, çömlek, 46.

çämru — Havuç, 46.

çänä — Bugünkü manasında, 46; R. III. (Osm. Az.) 1960/1; Bud. 483 ; Lh. Os. 251.

çändärdi — Eyice aradı, taradı, Ms. *càndärü sorğıl* - iyice va etrafhca sor -; *Kit Bäylik* te ise *cınqardı*, 46; D nüshasında *çanqardı*, 46_{15}.

çänk — Uda benzer bir alettir, 46 ; İranda maruf bir sazdır ; R. III. (Osm.) 1962 - bilhassa kadınların çaldıkları arfa, gitara - ; Kaş. III. 264 ; MW. 52 ; Lh. Os. 354 ; Bud. 489 : Farisîcenin چنگ inden müştaktır. [Mukayese et Vullers: Leticon persico-Latinum I. 295.].

çäpär — Gürü iyi görmiyän, 41 ; Ms : *çäpär gözlü*.

çäpiş — Biraz büyümüş keçi, 41 ; Anat. *çäbiş* ; Houtsma 70, *çipiç* ; Zenker I. 348 ; Bud. 469 ; R. III. (Osm.) 1995 ; *çapıç*.

çärça — Tatarca bir kuş, 43.

çäri — Asker, 42, 92 ; Kaş. I. 111 ; R. III. (Osm.) 1967 ; P.d.C. 204 ; Bud. 475 ; Ş. Sul. 151 ; Lh. Os. 347 ; R. USp. 303 ; Köprülü : DTB. 5_{12}.

[illegible] — = *çäri*, 42 ; Uig.. II. 69_{5} ; Uig. I. 26_{25} ;

[illegible] — Dalın ucu, 42.

[illegible] — Bir nevi fındık, 42, İst. *çitlänbik*, [Makayese et. Lh. Os. 343]; R. III. (Kırım) 1984 *càtläük*; Bud. 453, 507. *çatlağuç* ve *çatlaquç*; P. d. C. 273 *çatlağuç*; Ş. Sul. 145.

çätük — Kedi, 42 ; Kaş. I. 325 ; Bud. 470 (eski kelime) *çütük*.

çärçän — Ucu alesli agaç, 47.

çi — Bir nevi kuş, 41.

çiäl — Peynir. 41.

çaqır gözlü Mavi gözlü, 44; Kaş. I. 303; R. III. (Osm.) 1834; MW. 50; Lh. Os. 336; Bud. 457.

çaqmaq Taş (çakmak), 44; Kaş. I. 391; MW. 50; R. III (Osm. Çag. Tar.) 1841; Köprülü: DTB. 58₂₃; Bud. 460; Ş. Sul. 147; P. d. C. 278.

çaqtı İşaret etti, 44; Bud. 461 - jurnalcılık etmek -.

çara Bugünkü manasında, 43; R. III. (Uyg. Şor. Sag.) 1861; Bud. 456.

çaruq Çarık, 42; Kaş. I. 318; R. III. 1863; Bud. 456; Ş. Sul. 146; P. d. C. 276; Lh. Os. 333.

ças Tuz, 43.

çaşut Casus, 43; R. III. 1913 *çaşıt*; Lh. Os. 333.

çaşutladı Casusluk etti, 43; R. III. 1913 *çaşıtlamaq*; Lh. Os. 333; Zenker I. 341.

çat Kumaşın dikiş yeri, 41; P. d. C. 273; Ş. Sul. 145.

çatan Sepet, 42.

çatladı El şaklatmak, el şaklatarak ses çıkardı, 42; R. III. 1901; Bud. 453; Lh. Os. 329.

çatır Çadır, 42; Kaş. I. 340; MW. 51; R. III. 1898; Bud. 454; Lh. Os. 331; Ş. Sul. 146; P. d. C. 277.

çattı Kumaşların kenarını birbirine ekledi, dikti; Ayrıca *qaş çattı* ve yahut *çatuqqaşlu* gibi kelimelerde kullanılmaktadır, 41; R. III. 1894; Bud. 453/4; Lh. O[illegible]

çatuldı Çatıldı (kaş ve saire), 41.

çav Feryat, seda, ses, 47; Ş. Sul. 149; Ka[illegible]7; R. III. (Osm.) 1934; MW. 51; Bud. 465; Köprülü[illegible] DTB. 44₇; Ferhenkname 94; Zenker I. 346.

çavuş Çavuş, padişahın önünde tazim ve ihtiramla bağıran adam, 47; Mukayese et, Kaş. I. 307 - zabit -; MW. 51; R. III. (Osm. Çag.) 1935 - polis, bekçi, mahkeme hademesi, murakabe memuru -; Az. *çöş* - [illegible] Mekkeye giden Züvvarın önünde elinde bayrağ[illegible] den derviş -; Lh. Os. 341; Bud. 465; P. d. C.[illegible]; Ş. Sul. 149; Zenker I. 346; B. d. M. I. 573.

çüçü barmaq Serçe parmak, 42; Kıpç. *çıçlaq*.

çäkü Yazı üzerindeki nokta, 44.

çäkülündi Yaranın iyileşmesi güçleşti ve gecikti, 44.

çäkär Şeker, 45, 89.

çäkär böräk Şekerli börek, 45.

çäkirdäk Çekirdek, 44; Ş. Sul. 151; R. III. (Osm.) 1950; Bud. 482; Eh. Os. 348; Az. *Çärdäk* (Djaferoglu: 75 Lieder. §35).

çağırdı Çağırmaq fiilinden mazi, bugünkü manasında, 43; Houtsma 71; Kaş. III. 240; MW. 48; R. III (Osm. Kırım.) 1845; Bud. 460; Lh. Os. 334; P. d. C. 277; Köprülü: DTB. 42_1; Bang: KOsm. II. 11_6; Uig. II. 85_{23}.

[illegible] Doru at (renk), 45; Ş. Sul. 48; Kaş. III. 117; Houtsma 69; R. III. 1874; P. d. C. 279: Bud. 462; Lh. Os. 337.

çala Az, azacık, 45; R. III. (şark lehç.) 1877; Bud. 462 - Yarım -; P. d. C. 280 id.

çalaça = *Çala*; Ms: *çalaça bişti* - azacık pişti - 45.

çaldı Def ve sair aleti musikiyeyi çaldı, 45; Kaş. II. 20; Houtsma 70; Ş. Sul. 148; R. III. 1875/6; Bud. 468; Köprülü: DTB. 28_{19}; Lh. Os. 287.

çalıq 1) Başı sert at, 45; Houtsma 70; R. III. (Tel. Alt.) 1881; Bud. 462.
2) İsmi has.
3) Kılıçla vurmak, kesmek; Osm. *burunu çalıq* bir tarafı çarpılmış (Mukayese et Lh. Os. 339); Bud. 463.

çalqandı *Çalqanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 45; Ş. Sul. 148; R. III. (Osm.) 1885; Bud. 463; Lh. Os. 338.

çalqın Bulutlu gün, 45.

çamğa Menteşe, 46.

çamur Bugünkü manasında, 46; Ş. Sul. 146; R. III (Kırım. Çag.) 1940; Bud. 465; P. d. C. 280; Lh. Os. 240.

çanaq Bug[illegible]anasında, 46; Houtsma 72; Kaş. I. 79; MW. 49; Ş. Sul. 149; R. III. 1856; Bud. 488; Zenker I. 346; Lh. Os. 341.

[illegible]

çandu Türk veya gayrisinden cinsleşmiş olan, 46.

çapaq göz çapağı, 41; R. III. (Osm. Tar.) 1918; Bud. 468; Lh. Os. 328.

ç[illegible] D nüshasında *Çıpçıq* 41_1, serçe, 41; Houtsma 70 *cıpçuq*; R. III. (Kazan) 2098 *çıpçıq*; Bud. 467; Ş. Sul. 154 *çupçuq*; P. d. C. 290.

[illegible] Birden hücum etti, 41.

Çapnı Türklerden bir kabile, 41; Kaş. I. 57; MW. 242 *Çäbni* - Oguzlardan bir kabile -.

çaptı Bir defada hem vurdu ve hem kesti, 41; Kaş. II. 3; R. III. 1916; Bud. 451; Ş. Sul. 145; P. d. C. 272; Köprülü: DTB. 10_5; Lh. Os. 328.

çaput Paçavra, 41; Anat. müstameldir; R. III. (Osm.) 1921; Lh. Os. 329.

bürçe	Pire, 30; Kaş. I. 358 *bürkü*; R. IV. 1722 *börçö*; Bud. 252; Ş. Sul. 79 *bürka*;
bürçük	Alnın üzerine enen saç. 30; Az. *birçäk*; Anat. *pirçäk*; Ş. Sul. 78; R. IV. 1722; Bud. 252; P. d. C. 165; Lh. Os. 266 پرچم
bürkü	Sıkıntılı ve sıcak hava, 30; R. IV. 1891 *bürgü*; Bud. 253.
bürtük	Tane, 29; R. IV. 1721/2.
bütün	Sahih, sağlam, 28; Houtsma 60; Ş. Sul. 76; Kaş. I. 191; R. IV. 1898; MW. 47; Bang: KOsm. I. 46; Bud. 244; R. USp. 270.
bütür	Ekşi yüz, çehre, 58; Mukayese et R. IV. 1404 *pütür*.
bütür yüzlü	Ekşi suretli, 28.
büzük	Kıç, arka, göt, 30; R. IV. 1902.
büzdi	Sıkıştırdı, torba ve sairenin ağzını çeküp darlaştırdı, 30; R. IV. 1091; Bud. 257; Lh. Os. 227.

C

cicä	Çocuğun validesine hitap ederken söylediği neda, 42; R. III. (Çag.) 2144 [Samarkand [illegible] - , Hiva - abla -]. Lh. Os. 325.
cömärt	Kerim, bugünkü [illegible] [illegible] kelimesinden muharreftir; Houtsma 72; R. IV. [illegible] Lh. Os. 323; Bud. 446.

Ç

ça	Sevme için kullanılan tashir kelimesi, 88; [illegible] 447; Lh. Os. 322.
çaç	Temizlenmiş buğday, 42; Ist. *cac*.
çağa	Tüyü henuz bitmemiş kuş yavrusu, ve her hangi yeni doğmuş mahluk, 43; Ş. Sul. 147; R. III. 1842/3; Bud. (Çag.) 458 - serçe yavrusu -; Zenker I. 342.
çağan	Tağan kuşu, 43.
çağıltılaq	Koyunun kuyruğuna yapışıp kalan pislik, 44; R. III. 1836 *caqıldaq*;

busarıq Uzaktan gelen toz, 32.

bustu Pusu, 31, 33; Houtsma 62; R. IV. 1865; Bud. 281.

buşaq Hiddetli, çok öfkeli, izdıraplı bir kimse, 32; Köprülü: DTB. 24_9.

buştı Kızdı, öfkelendi [*buşmaq* fiilinden mazi] darıldı, 32; P. d. C. 171; R. IV. 1870; Ş. Sul. 81; R. USp. 270.

but Bud, 29, 33; Houtsma 62; Kaş. I. 215; MW. 45; R. IV. 1856; P. d. C. 160; Ş. Sul. 76; Lh. Os. 216;

butaq Budak, 29, 33; Houtsma 64; Kaş. I. 46; R. IV. 1857; Kaş. I. 315 *butıq*; Az. *putax*; Lh. Os. 217; Uig. II. 24_3 *butıq*; Bud. 273.

buyday[Kıpç.] = *Boğday*, 33; Bud. (Kırg.) 295.

buydı Raksetti, 37; Bud. 305 *biyümäk*.

buyruq Ferman, emir, 37; Houtsma, 37; R. IV. 1812; P. d. C. 179; Köprülü: DTB. 9_{15}; B. d. M. I. 350; P. P. 8_7; *buyruğ* - Uygurlarda bir rütbe -; R. USp. 270; Uig. II. 97 n. 1.

buyurdı Emretti, 37; Bud. 295; R. IV. 1811; Köprülü: DTB. 24_4.

buz Bugünkü manasında, 30; Kaş. I. 162; R. IV. 1866; Lh. Os. 225; Bud. 279; Ş. Sul. 70; P. d. C. 168.

buzağu Buzağı, 31; Az. *bizoy*; Houtsma 62; Kaş. I. 58; R. IV. 1868; P. d. C. 169; Ş. Sul. 80; P.P. 77_3 *bozağu*; Bang: KOsm. [illegible] 42_{14}; Köprülü: DTB. 19_8; Lh. Os. 226.

[illegible] = *Buzağu*, 31.

[illegible] Devenin buğırtısı, [*buzlamaq* fiilinden mazi], 31; Kaş. I. 109; R. IV. 1869; Bang: KOsm. II. 42_{17}; Mukayese et Ş. Sul. 80; Bud. 280 (Çag.) *bozlamaq* - ağlamak -; P. d. C. 169.

[illegible] Secde eyledi, kıçını kaldırdı, 35; Bud. 286.

[illegible] Bükülmüş şey, 34.

[illegible] [...km. Kıpç.] = *Buğuz*, 34.

[illegible] Böbrek, 34; Houtsma 63; Kaş. I. 30 *bükür*; MW. 47; R. IV. (Çag.) 1882; Ş. Sul. 83.

bükrü Kambur, 34; Kaş. I. 188 *bükri*; R. IV. (Çag.) 1880.

büktär Hanımların deve üzerine koyup bindikleri beşik, 34.

bükti Oynadı, 34.

büktü Bugünkü manasında, 34; Kaş. III. 175; Houtsma 63; R. IV. 1876; Bud. 286; P. d. C. 173; Lh. Os. 234.

bülcäk Kurt yavrusu, 35.

bulğaytı = *Bulğandurdı*, 36.

bulnaq D nüshasında *bulanaq*, yaban eşeği, 35.

bulun 1) yağma, 36.
2) Kıpçaklarda adaya bitişik kara.
3) Ganimet, kesp.

bulunladı Ganimet aldı, 36.

buluştu Rastlaşdı, buluştılar, 35; R. IV. 1845; Lh. Os. 239; Bud. 292.

bulut Bugünkü manasında, 36; Houtsma 65; Kaş. I. 123; MW. 43; R. IV. 1845/6; Köprülü: DTB. 16₁; Ş. Sul. 86; Lh. Os. 240; P. d. C. 178.

bun ayıp, 36; Mukayese et, R. IV. (Osm.) 1809; Thomsen: *Turcica* 49-61, 71-73 *buŋ*.

bunadı Ayıpladı, 36.

buncaq Bunca, bu kadar, 39; Bud. 293; R. IV. (Orh.) 1815; Lh. Os. 242 بونجق; Ş. Sul. 86; P. d. C. 179.

bundı D nüshasında *bunadı*, 36₃; Bugünkü manasında, 36; R. IV. (Osm.) 1813; Bud. 293.

bunıladı Ayıpladı, 36.

bunut Aslı itibarile *binmäk* fiilinden olup binilen şey veya hayvan, 36.

buqavuv Bukalı, 34.

burç Kara biber, 29; Houtsma 61; [illegible] R. IV. 1832; P. d. C. 165; Lh. Os. 219.

burçalaq Bir nevi nebat, sahra lâlesi, 2[illegible] 1834; *burçalıq*; P. d. C. 165.

burçaq Dolu, 30; Houtsma 61; R. IV. 1839.

burdı 1) Karnı agrıdı, 2) ipi ördü [*burmaq* fiilinden mazi] 29; R. IV. 1816; Lh. Os. 220;

burğu Boru, 29; Brock. Q-Y. 57; Arab. Filolog. 5.

burudı Misk kokudu, 29; Kaş. II. 6.

burun 1) Evvel, evvelce, evvel zamanda, akdem, 30; M[illegible] *barmadan burun* - varmadan evvel sor - 89; Ş. Sul. 80; Kaş. III. 75; R. IV. 1822/3; P. d. C. 168; R. USp. 270; Bud. 278; Ş. Sul. 80.
2) Bugünkü manasında, 30; Houtsma 61; Kaş. I. 313; R. IV. 1821/2; Eh. Os. 223.

burunduq = *Burunduruq*, 29.

burunduruq Devenin burnuna takılan şey, bir ucu topaçlı olup diger ucuna da ip bağlarlar, 29; Ş. Sul, 80; Kaş. I. 314; R. IV. 1824; Lh. Os. 224.

böräk İçerisine et doldurulmuş hamur parçaları, 30; R. IV. 1698; Bud. 276; Lh. Osm. 220.

börü Kurt, 30; Kaş. I. 97 *böri*; Ş. Sul. 80; R. IV. 1699; Bud. 278; P. d. C. 168.

böğ Akrep, 37; Houtsma 64 *büğ*.

böyürçin[Kıpç.] = *Bıldırçın*, 36.

bu Bugünkü manasında, 28; Kaş. III. 155; R. IV. 1798/9; R. USp. 269/70; Bang: KOsm. I. 9; Ş. Sul. 75; Bud. 371; Lh. Os. 215; Köprülü: DTB. 3_2.

bucaq Köşe, Zaviye, 28; Kaş. I. 387 *buçğaq*; R. IV. 1862/3; Bud. 273; P. d. C. 163; Lh. Os. 216.

buçuq Nısıf, 29; Kaş. I. 315; Houtsma 64; R. IV. 1862; Bud. 273; P. d. C. *buçuğ* 163; Ş. Sul. 77.

bud = *But*, 29.

budadı Ağaçların dallarını veya lüzumsuz kısmını kesti, 29; Ş. Sul. 77; R. IV. 1828; Lh. Os. 217; P. d. C. 164.

budaq Dal, 29; Ş. Sul. *budağ* 77; R. IV. 1857; Lh. Os. 217; Bud. 273; Köprülü: DTB. 49_{17}; P. d. C. 164.

buğ Tencere kaynarken ondan çıkan buhar, 33; Ş. Sul. 81; R. IV. 1804; Bud. 283; P. d. C. 171.

buğanaq Sağnak, şiddetli yağmur, 33; P. d. C. 172 [illegible] ve [illegible]; R. IV. (Osm.) *boğunaq*;

buğra Erkek [illegible] 33; Houtsma 62 *boğra*; Kaş. I. 164; MW. [illegible] 1807; *Kit. Bäylik* - acem devesi -; Bud. 284; P. d. C. [illegible]2; Ş. Sul. 82.

[illegible] Bu defa, 34.

[illegible] = *buğaz*, 34.

bulġadı Su, çorba ve buna benzer bir şeyi karışdırdı, 35; R. IV. (Osm.) 1836; Lh. Os. 237; Bud. 288; Thomsen: *Turcica* 50.

Karışıklık; intizamsız, karma karışık kaçışmak, 35; Ş. Sul. 85 *bulğağ*; Bud. 290; P. d. C. 176; Kaş. I. 389; R. USp. 270; Manich. III. 9; Uig. II. 78_{35}.

1) Buldu, 36; Kaş. I. 111; R. IV. 1834; Lh. Os. 239; R. USp. 270; P.P. 10_5, Köprülü: DTB. 29_9; Bud. 292; Uig. II. 39_{92}.

2) Azletti, 36.

bulğadı [Kıpç.] Buladı, 35; Kaş. III. 214; R. IV. (Çag. Taran.) 1848.

bulğamaç Bulamaç, 35; Lh. Os. 238;

bulğandurdı Bulandırdı, 36; Ş. Sul. 85; Kaş. II. 191; MW. 42; R. IV (Çag.) 1849 50; P. d. C. 176; Bud. 290.

bor	1) Kireç, 30; Houtsma 61; Bud. 274; Ş. Sul. 78; Lh. Os. 218; R. IV. (Kırg.) 1662.
	2) Beyaza mail yumuşak taş; Ş. Sul. 78-alçı taşı -.
borla	Üzüm, 30; Houtsma 61; R. Usp. 269 *borlaq* - üzüm bağçesi -; D. Korkut *borla xatun.*
borsuq	Porsuk, 29; Ş. Sul. 79; R. IV. 1668; Bud. 276.
boş	1) Hal, boş, 32, 99; Kaş. I. 277; R. IV. 1688; Ş. Sul. 81; Bud. 281; Lh. Os. 228; R. USp. 269.
	2) Kocasından ayrılan, 32; Houtsma 64; Kaş. I. 277; Bud. 281/2.
boşadı	Karısını ayırdı, serbest braktı. 32; Lh. Os. [illegible] Bud. 282; R. IV. (Osm. Tar.) 1689.
boşandı	1) Alelumum ayrıldı 2) karı kocasından ay[illegible] Kaş. II. 112; R. IV. 1689.
boy	Kamet, 37; Houtsma 65; R. IV. 1639; Köprülü [illegible] 10₂₀; Bud. 294; Lh. Os. 242; P. d. C. 179.
boynuz	= *muynuz*, 89.
boyun	Bugünkü manasında, 37; Houtsma 65; Kaş. I. 114; R. IV. 1660; Bang: Briefe IV. 39; Bud. 296; Lh. Os. 244; Köprülü: DTB. 34₄; Ş. Sul. 87; P. d. C. 180.
boyunladı	Boyuna vurdu, 37; Houtsma 65; Kaş. III. 107.
boz	Göy rengi, kır, 30; Kaş. II. 11; R. IV. 1681; Houtsma 64 *buz*; Bud. 279; Ş. Sul. 80 [illegible] Köprülü DTB. 18₅. P. d. C. 168.
boza	Bugünkü manasında (içki), 31 [illegible]outsma [illegible] R. IV. (Osm. Kırg.) 1684.
bozdu	Bi şeyi yağmaladı yahut nakzetti, 30; Kaş. II. [illegible] 40; R. IV. 1682/3; Bud. 280; Lh. Os. 226.
Bozğuş	Aslı itibarile *bozquş* olup ismi has mukabilinde kullanılmıştır, 31. Houtsma 64.
bozuldı	Garet edildi, 31; Kaş. II. 104; R. IV. 1684.
bozuq	Kötü bir şeye ıtlak olunurmuş, 31; Lh. Os. [illegible] 80 *bozuğ*; P. d. C. 167; Köprülü: DTB. 32₂; R. IV. (Osm.) 1684; Kaş. I. 316; MW. 41.
bök	Orman, bir birine girmiş çalı ve çırpı gibi yabani ağaçlar, 34; Kaş. I. 199; MW. 41; R. IV. (Çag.) 1693; Ş. Sul. 83; P. d. C. 173.
bölük	Halkın bir kısmı, insanların (büyük) bir kısmı, 35, Kaş. I. 322; R. IV. 1701; Bud. 292; Lh. Os. 240.
bön	Saf adâm, 37; R. IV. (Osm.) 1697; Bud. 298; Thomsen: *Turcica* 59 n. 1.

Yarayı bağladı, sardı, 28.
1) Bugünkü manasında (zemir), 30; Kaş, I. 273; R. IV. 1784; Bud. 256; Bang: KOsm. I. 9; P.P. 9_3; Köprülü: DTB. 10_{10}; Lh. Os. 204.
2) İri iyne, 30; R. IV. 1784; Bud. 301/2; Lh. Os. 248.
Soğuk ısıtma, 31; Ş. Sul. 92; R. IV. 1634; P. d. C. 186.
Pıçak, 29; Kaş. I. 322 *biçäk*; MW. 36; R. IV. 1784; Bud. 244; Lh. Os. 247; Köprülü: DTB. 28_6.
Yaprak, 35; D nüshasında *bıldarıq*.
Bugünkü manasında, 36; Az. *bildirçin*; Houtsma 64. *bäldirçin*; R. IV (Osm.) 1781; Bud. 266; Lh. Os. 218.
Geçen sene, 36; Az. *bildir*, Djaferoglu: 75 Lieder § 74; R. IV. (Kırg. Kazan) 1731; Bang: KOsm. I. 18. n. 2.; Lh. Os. 213.
İnsanın yan tarafları, 34; Kaş. I. 334; Ş. Sul. 92; P.d.C. 187; Bud. (Çag.) *bayqan* - بيقان - 302.
= *Boğdu*, 28.
= *Boğaz*, 33.
Bugünkü manasında, 33; Houtsma 62; R. IV. 1649; Kaş. I. 304; MW. 39; Bud. 283; Köprülü: DTB. 48_3; P.P. 36_4 *boğuz*; Lh. Os. 231.
Bogazından kesti, 33; R. IV. 1650; Bud. 283; Lh. Os. 232;
[illegible] manasında, 33; Az. *buğda*; Houtsma 62; [illegible] 5; R. IV. 1657; MW. 39; Bud. 260; Ş. Sul. [illegible] Lh. [illegible] 232; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 33; R. [illegible]p. 270.
Buğday renkli (esmer), 34.
Boğmaq fiilinden mazi, 33; Ş. Sul. 82; Kaş. I. 80; R. IV. 1647; Bud. 284; Lh. Os. 233.
Çok, geniş, 36; R. IV. (Osm. Az.) 1669; Bud. 287/8; Ş. Sul. 84; Lh. Os. 236; Köprülü: DTB. 40_3
Oldu, 35; Houtsma 63; Kaş. III. 52; R. IV. 1669; Bud. 290; P.P. 266; Bang: Stud. verg. Gram: SBBA. 1916, 925; Brock. Q-y. 47.
Oldurdu, olmasını temin etti, 35.
Yardım et, 35; R. IV. 1671/2; Bud. 291.
Yardım etti, 35; R. IV (Kırg.) 1671 *bolus*; Bud. 291.
Bugünkü manasında, 34; R. IV. 1645; Bud. 285.
Yaya sarılan bir nevi kayış, 34.

biçül	Kötürüm adam, at ve saire, 29.
biçin	Ekin biçimi, 29; Ist. *biçim*; Az. *piçin*; R. IV. 1782.
biçti	*Biçmäk* fiilinden mazı, 29; R. IV. 1780; Ş. Sul. 89; Bud. 244.
bikär	Elbisenin üzerine yapılan süs, 34.
bikit	Zift, 34.
billä	İle, 36; Houtsma 63; Kaş. III. 47; R. IV. 1760/1; R. USp. 268; Bud. 304; Ş. Sul. 93; Bang: KOsm. I. 47₂₄; Zenker 238.
	Bugünkü manasında, 35; Kaş. III. 202; R. IV. 1761; Ş. Sul. 93;
	= *Bilkwü*, 35; Vambery: Alt-Osm. Stud. 151.
	Kolun bileği, 35; Kaş. I. 273; R. IV. 1762; Ş. Sul. 93; P. d. C. 189; Uig. II. 25₁₅.
	Bileği, 35; Houtsma 63; Bud. 305; R. IV. 1764. (Çag.) ...ilâv; Ş. Sul. 93; P. d. C. 189; Bang: KOsm. II. 43₁₈.
	Bugünkü manasında, 36; Houtsma 63 *billäzük*; Kaş. I. 427; R. IV. (Osm. Türkm. Kırg) 1764; Ş. Sul. 93 *bilâk yüzük*.
bilgä	Alim, 35; Kaş. I. 11, 52; R. IV (Kom. Orh.) 1767; R. USp. 268; P.P. 74₂, Uig.II. 19₁₈.
bili	İlim, 35; Kaş. I. 85 *bilig*; MW. 37;
bilik	Silah, 35; Osm. Ok kuburu; Houtsma 65-kemerde taşınan her nev'i silah.
b...	... mazi, 35; R. IV. 1793; R. USp. 268; ... Ş. Sul. 94; P. d. C. 181; P.P. 14₃.
	... ...n mahfazası, 30.
	Bugünkü ...nda, 29; Kaş. 271; Houtsma 65; R. IV. ...; R. USp. 268; Ş. Sul. 90.
bir ...	Bir az, bir parça, 49;
	Verdi, 29; Kaş. II. 69; Ş. Sul. 91; R. IV. 1748; P.P. 86 - ber -.
	Vergi, 29; Mukayese et R. IV. 1753 (Kazan lehç.) *biriş*.
	Verişmek, Yekdiğerine bir şey vermek, 29; R. IV. (Kazan lehç.) 1753.
birlä	= *billa* - ile, 36; R. IV. 1755/6; Ş. Sul. 91; P. d. C. 184; Bud. 254; P.P. 17₃, Bang: KOsm. I. 20 n. 1.
bir...rdi	Biriktirdi, topladı, 30; R. IV. 1751/2; Ş. Sul. 90; Bud. 253; P. d. C. 185.
bis	Terbiye, 27, 31.
bisärük	İki hörgüçlü deve, 31; Anat. şişman karıya ıtlak edilmek-

bälğü	Zahir, aşikâr, 36 ; Kaş. I. 358 ; R. IV. (Tar. Çag.) 1613; R. USp. 267.
bälğülü	Malûm, 35.
bälğürdi	Zahir oldu, 36; Kaş. I. 324; R. IV. 1613; P.P. 63₃; R. USp. 267 ; Uig. III. 36₂₁.
bältäk	Päitäk, 36 ; P. d. C. 159 ; Bud. 304 ; R. IV. 1246.
bälü	= *bili*, 35.
bälük	Saçın örgülü bir kısmı, 35.
bän [Türkm.]	= *män.*
bänäk	Siyah nokta, benek, 36 ; R. IV. (Osm.) 1588; B[illegible] Ş. Sul. 75.
bärk	Kuvvetli, sağlam, 30; Kaş. I. 292 ; R. IV. 1[illegible]
bärkidi	1) Sağlamlaşdı, kuvvetlendi, 34 ; Bud. 25[illegible] 2) Sabıt oldu, yerleşti, kökleşti, 30; Kaş. I[illegible] ma 61 ; R. IV. 1601.
bärkitti	Kuvvetlendirdi, tersin etti, sağlamlaştırdı [illegible] 1602 ; Lh. Os. -perkitti- 203.
bärtindi	Vücudun bir âzası yerinden oynadı, 29 ; Mukayese et Kaş. III. 314, II. 187; MW. 35; R. IV. 1604 (Tar.) *bärt*
bärtük	Yerinden oynayan uzuv, 30 ; Mukayese et R. IV. 1604 (tar.) *bärtik.*
bäg	Kıpçakça Emir demektir, 37 ; Houtsma 65.
bägän	Sıncap, 37.
bägändi	Bugünkü manasında, 35 ; R. IV [illegible] Lh. Os. 211.
bägär	Uygur ve Türkestan lisan[illegible]
bäggänbär	= *Bäggän-+bär* den ib[illegible] olup bugünk[illegible] kullanılmıştır, 37 ;
bägnir [Türkm.]	= pänir, 36 ; Houtsma 66.
bäz	Gudde, bez, 30 ; R. IV. 1631 ; Bud. 301 ; Ş. Sul[illegible]
bäzädi	Süsledi, 30 ; Kaş. II. 246 ; R. IV. 1631 ; Bud. [illegible]
bäzäk	Süs, 30 ; Anat. *donanma* ; Kaş. II. 322 ; R. IV [illegible] Sul. 74 ; Lh. Os. 205.
bäzändi	Süslendi, 30 ; Kaş. II. 112 ; R. IV. 1633.
bäzäwü	Yüze sürülen ağlık (pudra), 31.
bäzdi	Usandı, 31; R. IV. 1631; Bud. 257; Az. *bezdi;* Lh. Os. 205.
bibi	Abla, 38 ; R. IV. 1789 ; Ş. Sul. 88 ; P. d. C. 161 ; [illegible] babanın hemşiresi ; Bud. 298 ; Kazan tatarla[illegible]nda [illegible] kelime kadın ismi haslarının başlangıcına ilave edilmektedir.
Biçär	*Biçmäk* mastarının hal fiilinden menkul is[illegible] has, 29.

başli äyikdi Yaraladı, 31.

başlıq Aslı itibarile *padşahlıq* olup, padişahlık demektir, 31; Ş. Sul. 69; R. IV. 1558/9; R. USp. 267.

başmaq Ayak kabı; Aslı itibarile *basmaq* tır, 31; Kaş. I. 316; R. IV. 1561; Bud. 229; Ş. Sul. 69.

Arap. بطر kelimesinden neş'et etmiştir; Ni'mete küfran ederek tuğyan etmek. 28; Kamusa göre Osm. *buturluq*; R. IV. 1857 (Çag.) *butur*.

Ölçü, 33; Houtsma 60; Kaş. I. 370; R. IV. 1516; Bud. 231; R. USp. 267;

Batmaq fiilinden mazi, 28, 33; Kaş. I. 434; R. IV. 1508 9; Bud. 218; R. USp. 267; Ş. Sul. 66.

Kara bataq kuşu, 28.

[...]km.] İnkâr etti, 33.

Zengin, 37; Kaş. I. 292; P.P. 141; R. IV. 1421; Bud. 239; Ş. Sul. 72; P. d. C. 155; Lh. Os. 194;

Badem, 37; Anat. *payam*; Houtsma 65;

Zengin oldu, 37; Kaş. III. 205 *bayumaq*; MW. 29; Bud. 239.

baz Sülh, 30; R. IV. 1541 (Eski türkçe).

bazar Asıl nüshada *bazara* dır; Bugünkü manada, 31; Houtsma 59; R. IV. 1542; Bud. 225.

[...], 30; Mukayese et *bazmaq* Bud. 225.

[...] 30; R. IV. 1546.

Oklava; Az. *Oxlog*.

R. IV. 1544 (Kazan lehç.) *bazıq*; (Kar.

[...]R. IV. 1637; Bud. 241.

[...]manası Abu-Hayyanca belli değilmiş, 28.

[...]barile *bärk* olup - pek, kuvvetli, bağ-demek[...], 34; Houtsma 63; R. IV. 1215 (Uyg.), 1574; Kaş. I. 279.

[...]) Bey, 35; Kaş. I. 159; R. IV. 1580; Bud. 263/4; Lh. Os. 209.

Barkıdı, kuvvetlendi, 34;

[...]smi hasdır; Abu-Hayyan bu kelimenin nereden geldiğini bilmiyor, 34.

bär[...] Berkitti, kuvvetlendirdi, bir şeyi diğerine bağladı, pärçinlädi, 34; Rad. IV. 1575 (Kırg.).

bä[...] [...]ar etti, bugünkü manasında, 34; Kaş. I. 416; R. [...]1577; Lh. Os. 209; Köprülü: DTF. 12[...]

bäl [...] şeyin ortası, bugünkü manasında, 35; Houtsma 65 [...]*oll*; Kaş. III. 97; R. IV. 160[...] P.P. 364.

bardaq	Testi, 29; Ş. Sul. 67; R. IV. 1486; Az. *bardax*; Lh. Os. 137.
bardı	Vardı, 29; Kaş. II. 5; MW. 31; R. IV. 1474; R. USp. 266; Ş. Sul. 67; P.P. 10₆.
barça	Hepsi, hep, 30; Kaş. I. 164; R. IV. 1487; MW. 31; Ş. Sul. 67; P.P. 22₁, Bang: KOsm. I. 45₈; Uig. III. 40₃₁, Uig. II. 21₆.
barçın	İpekli kumaş, 30; Kaş. I. 107; R. IV. 1487 (Kırg. ...; Az. *parça*.
Barlı	Kıpçak kabilesinden birisi, 29.
barlu	Varlıklı, zengin, 29; Houtsma 59; R. IV. 14..
barmaq	Parmaq, 29; Houtsma 61; R. IV. 1489 (... Kırg. Kom. lehç.); P. d. C. 147; Lh. Os. 17
barma suluq	Yol ve ya seyahet için su kabı, 30;
bars	Pars, 30; Houtsma 61; Kaş. I. 288; Ş. ... R. IV. 1487; Bud. 222; P. d. C. 146; Lh. O...
basa	Söz söyleyen kimseyi sözüne devam ettirme... lenen „daha, daha" kelimesi mukabilidir. Hâl... İstanbulda durmadan söyleyen kimse için *pest*... di derler.
basağı gün	Yarından sonra (öbür gün), 33.
basan	Köpeklere takılan isimdir. Aslı itibarile *bastı* kelimesinden müştaktır, zira köpekler kurtu yıkarmış, 33.
basbarmaq	Nüshalarda bu şekilde ... başparmaq - 31.
bastı	Galip geldi, yıktı (kürest... kodu, 32; Ş. Sul. 68; R. IV. ... Os. 180.
basurdu	İyice örttü, 32; Az. *b*... İst. *örtbas etti* şeklin... 32.
baş	1) Kafa, baş, 31; Ka... Bud. 225; P. d. C. 148; Ş. Sul. 68 - P.P. ... 2) Yara; Anat. *gözü yaşlı bağrı başlı*... yaralı; Kaş. II. 135 *başluğ* - yaralı; MW. 33; ... 3) Çıban.
başaq	1) Bugünkü manasında, sünbüle, 32; Ms: ... *bardı* - başak toplamaya gitti -; Ş. Sul. 69; ... Lh. Os. 179; Bud. 228;
başaq [Kıpç.]	- *dämrän*, 50.
başardı	Başa çıkarttı, itmam etti, Ms: *bu işni ba*... itmam eyledi -; Ş. Sul. 69; P. d. C. 150; R. IV. 1552.
başladı	Bugünkü manasında, 31; Houtsma 59; Kaş. III. ...; R. IV. ...55; Bud. 226; Lh. Os. 180; R. USp. 267.

ağacı Kıpçaktan gelen kamçıların çubukları, 34.
ağarsuq = *Bağırsaq*, 33.
ağır Kara ciğer, 33; Kaş. I. 229; MW. 28; R. IV. 1451; Ş. Sul. 70; R. USp. 266; Bang: Stud. vergl. Gram. 1240. 41. 1916.
Deberan yıldızı, 33.
Raptetti, 33; Kaş. III. 216: MW. 29: R. IV. 1456.
Hediye, 33; R. IV. 1464; Köprülü: DTB. 77$_{16}$
Bugünkü manasında, 35, Houtsma 60; Kaş. II. 285; R. IV. 1489 90; MW. 29.
...ç, 26; Kaş. III. 65 - genç kuş; MW. 29; Houtsma 68; IV. 1491; Az. - nevzat, çocuk, ismi has - .
...um, şam, 35; R. IV. 1495 (Kazan lehç.) *balauız*; IV. 491 (Tob. Kırg) *balauz*; Bud. (tat.) 236.
Baldıran otu, 36; R. IV. 1504 (Osm.) *baldıran*; Bud. 287; Ş. Sul. 72 *baldırğan*; Lh. Os. 188.
Balçıkladı, bir şeyi çamurladı, 36; R. IV. (Osm.) 1505.
Çamur, 36; Az. *palçıx*; Houtsma 60; Kaş. I. 210; R. IV. (Osm. Kırım. Kazan lehç.) 1505; Bud. 236; Ş. Sül. *balçığ*, *balçaq* 72; Lh. Os. 188.
balıq Bugünkü manasında, 36; Kaş. I. 70; R. IV. 1496; Bud. 287; Houtsma 60; Ş. Sul. 60; P.P. 58 7; Lh. Os. 189.
balıq bür... ...r nevi balık, 36.
...k dağı, 36
...dı, 36: Bud. [Çağ.] 288; R. IV. 1499.
Kaş. I. 14. *baldu*; R. IV. 1501; ...h. Os. 189.
...1503 (Osm.) *baltacıq*.
...; Bud. 236/7; R. IV. 1503 (Kırım, ...
...V. 1470; Bud. 288 - hafifçe suya ...; Lh. Os. 194.
...ı okudu, 37; Köprülü: DTB. 55$_{10}$.
...ünkü manasında, 34; Houtsma 60; Kaş. I. 301; MW. ... R. IV. 1439; Lh. Os. 185; Bud. 234; Ş. Sul. 71; Uy...rda ufak para mıkyası; R. USp. 266.
...ı, taaffün etti, 34.
...ıaq fiilinden mazi, 34; Houtsma 60; Kaş. I. 94; ... 30; R. IV. 1435; Ş. Sul. 71; Lh. Os. ...
...az, gırtlak, 34.
..., 29; Houtsma 60. Kaş. I. 301 ... R. IV. ...3; Brock: Q.-Y. 47; R. USp. 26...

ämündi	— *ämǵändi*, 23;
ämdärdi	Çevirdi, aktardı, dönderdi, 23.
ämdärildi	1) Çevrildi, 23;
	2) Kumaş ve saire çevirmek; Lâkin pa[illegible] eşyanın çevrilmesinde kullanılmaz.
ämdi	Emmek fiilinden mazi, 23; Houtsma 5 R. I. 945
ämcäk	Meme, 23; Az. *Ämcäk*; Houtsma 54; I. 966; Bud. 92;
ämǵäk	Emek, 23; Kaş. I. 100; R. I. 960; P. P. 62 II. 5411; R. USp. 264; Ş. Sul. 21; Uig. II[illegible]
ämǵändi	Emek çekti. 23; Kaş. I. 215; MW. 21; [illegible] 473, 27.
ämzärdi	Emzirdi, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 157;
änäk	1) Çene, 23; Kaş. I. 121; Ş. Sul. 22; R[illegible] Bud. 108.
	2) Taşaq yumurtası.
ändärdi	Çevirdi, alt üst etti, 24;
änilik	Kadınların kullandıkları kırmızı yüz boyası, kızılık, 24; Kaş. I. 105. *äŋlik*; R. (Osm.) *änlik* I. 737.
äniş	Eniş, yokuşun zıdd[illegible] [illegible]outsma 54; Zenker I 154; R. I. 734.
änsä	Bugünkü manasında[illegible] [illegible]5 · R. I. 748, 748.
änsälädi	Ensesine vurdu[illegible]
änük	Köpek ve yırtı[illegible] Kaş. I. 70; Ş. Su[illegible] [illegible]ker[illegible] - arslan ve yahut yırtıcı h[illegible]yvan[illegible] aynı manada.
äŋ	Yanak, 25; Kaş. I. 48; MW. [illegible] R[illegible] I. 710; Bud. 102 (Çag.) *iŋ*; Ş. Sul. [illegible]
äŋäk	Çene, 25; Ş. Sul. 22; Kaş. I. 121; R. I. 7[illegible]
är	Erkek adam, 9; Kaş. I. 39; Houtsma 45; R. I. 751; R. USp. 265; P. P. 143; Bang: Muséon. t. XXXIX. 49; Uig. II. 1918; Bud. 22.
ärandı	Bıktı, sıkıldı, 10; Kaş. I. 89, I. 42 *ir* ve 21 *irä*; MW. 67.
[illegible]	Fazilet, 11; Houtsma 46; R, I. 794; K[illegible] I. 52; Uig. III. 9[illegible] 951; Bang: T. T. I. 23; R. USp. 264 *ädräm*.
[illegible]	Uğursuz, 11.

ägin Küräk kemiğinin bulunduğu yer, insanın arka tarafı, sırt, 19; R. 698; Bud. 74; Houtsma 51 -omuz-; Kaş. I. 100 *äkin* MW. 20.

Diğer bir telâffuzuda *äygir*, siyah renkli at, 19.

...yirdi, 19; Houtsma 51; Kaş. I. 254; R. I. 700; Bud. 73; Os. 72; Bang: KOsm. II. 54.

...şgul etti, 19; Az. *äğlädi* -durdurdu-, tavakkuf etti-; R. I. 663 [*ätlä*].

...ämäk fiilinden emri hazır, 18; Houtsma 51; Kaş. I. 76 *äkilmäk*; MW. 20; R. I. 674/5; R. USp. 264.

Hala, emme, 18; Kaş. I. 81; MW. 19; Houtsma 51; P. d. C. 28 -büyük birader-; Bud. 70 (Kırg.) -birader; R. I. 675; Ş. Sul. 14 -büyük karındaş; Bang: KOsm. 6. n. 2; Zenker I. 79; Bang: T.T. I. 26.

Äkmäk fiilinden mazi 18;

Bugünk... manasında, 18; Kaş. I. 74; Houtsma 51; R. I. 679 ...USp. 264;

äksil Aze... eksan oldu, 18; Lh. Os. 71; R. I. 680; Kaş. I. 2... R. USp. 264;

äksük ..., 18; Kaş. I. 96; Houtsma 52; R. I. 687 ...264; Chuastuanift. 23...

äl ... 20; Kaş. I. 46. *älig*; MW. 20; ...264; R. I. 806; Ş. Sul. 21 *älik*.

... 20; Houtsma 52; R. I. 809 10;

...ahsus alet, 22; Lh. Os. 76; R. I. 811; ... Osm. Az.) I. 371 *alam*.

...a, 20.

...haşlanmış yufka hamur parçaları, 20.

...1; Houtsma 55; R. I. 815.

...p, kimsesiz, 22; Kaş. I. 31.

...ldırım.

..., 21; Houtsma 54; Kaş. I. 127; MW. 20; R. I. 823; ... Sul. 20; Bud. 86.

älli... Eldiven (*äl- lik*). 21; Kaş. I. 1... *ällik...*; Az. *ällik*; MW. 30; Ş. Sul. 20; R. I. 854.

äm ...enk, yüz rengi, 34; Ms. *boğdaş ämlü-* ... adam -.

ämäk [Türkm.] Bugunkü manasında, 23; R... C. 35;

Bugunkü manasında, 11; Kaş. I. 111; Houtsma 46; R. I. 285.

Küçük kafası ileriye doğru çıkık olan, 11;

Yavaş, 11; *arqun arqun ğalür* - yavaş yavaş gelir -; Mukayese et Bud. 30 (Çag.)

D. *araslan*, 11a; Bugünkü manasında, 11; Kaş. I. 72. Houtsma 46; Az. *aslan*; R. I. 327; Bang: KSz. XVII. 126.

Artmaq fiilinden emri hazır, 10; Kaş. III. 313 4; R. I. 306; R. USp. 362; Bud. 25; Ş. Sul. 8.

= *ard*.

Hurcun, 11; Ş. Sul, 8; R. I. 317; Bud. 25;

Artmak fiilinden mazi, 10;

Artıq, fazla, iki şeyin yekdiğerine olan fazla ve ziyadesi, 10; Houtsma 46; Kaş. I. 91; R. I. 310; Bud. 25; Ş. Sul. 8; P.P. 346, P. d. C. 11; Thom. "Turcica" 9:

Artırdı, 10;

Bal arısı ile eşek arısı beyninde müşterektir. Lâkin birincisini kastettikleri zaman yalnız *Bal arısı* derler, 10; Houtsma 47; Kaş. 82 *arı*; R. I. 265; Bud. 33; Zenker I. 31. Köprülü: DTB. 6711

Zaif, 11; H[illegible] 46; Kaş. I. 63 - yorgun - (Mukayese et Uig. [illegible] MW. 13; Ş. Sul. 10. *arığ* ve [illegible] C. 16 *arığ*; Az. *arıx*; Zenker. [illegible] I. 288;

[illegible] DTB. 6714.

[illegible]erden birisi, 15; Kaş. - kız ismi - [illegible] I. 535 - Alan - kavmi kast edilmiştir.

[illegible] emri hazır, 15; Houtsma 49; Kaş. I. [illegible]; Lh. Os. 27; Ş. Sul. 13.

Başı [illegible] asdı, 15.

Faide, 15; Kaş. I. 62; Uig. III. 3918; P. P. 466; R. USp. 263; Bud. 48; Ş. Sul. 13; R. I. 541; P. d. C. 21.

Bugünkü manasında, 15; Kaş. I. 170; R. I. 540.

= *asığ*, 15; R. I. 547.

Nazlı, 15.

Nazlandı, 15.

Yemek, 14, 32, 39; Houtsma 4[illegible] pilav; R. I. 583; Ş. Sul. 13; Bud. 4[illegible]

bışıı - yemek pişti.

Aşmaq fiilinden emri hazır; [illegible] Bud. 62; P. d. C. 23; R. USp. 26[illegible]

İHTİSARLAR

Anad . . Anadolu lehceleri
Az . . . Azerî lehceleri. Kere haricinde ise yalnız Azerbaycan "Gence" lehcesi.
Alt . . . Altay lehcesi
Bar . . . Baraba „
Çag . . . Çagatay „
Far . . . Farisî.
Orh . . . Orhon abideleri (Kök Türkçe)
Osm. . . Osmanlı
Kaç . . . Kaçın lehcesi
Kar . . . Karaim „
Kaz . . . Kazan „
Kırg . . Kırgız „
Kıpç . . Kıpçak „
Kkırg . . Kara Kırgız lehcesi
Kumd. . Kumandin „
Koyb . . Koibal „
Kom . . Koman „
Krım . . Kırım Tatar lehcesi
Küer . . Çulum Tatar leh[illegible]
Leb . . . Lebed lehcesi.
Sag . . . Sagay „
Şark.t. . Şark Türk leh[illegible]
Şor . . . Şor lehcesi
Soy . . . Sayan „
Tar . . . Tarançi „
Tara. . . Tara „
Tel . . . Telaut „
Tob . . . Tobol „
Tub . . . Tuba „
Tat . . . Tatar „
Türkm . Türkmen lehcesi
Uyg [illegible]
[illegible] . . . Kitap
S . . . . Gramer kısmında bazan Sänçär bazan ise Sançar Darülfü[illegible] [illegible] fendi

ä . . . . Jl kelimesindeki ilk [illegible] cel
x . . . . خ
ŋ . . . . Sağır (n).
q . . . . ق
ẋ . . . . Alamancanın (ch) harfi gibi tâlaffuz edilmekte olup bilhassa Azerbaycan leh[illegible]
[illegible] . . . . [illegible]
w . . . . B[illegible]
ǵ . . . . (G [illegible] har[illegible]
ğ . . . . [illegible] [illegible]lerde ise [illegible]

Alt.-Osm [illegible] Alt-Osmanische Sprachstudien Leiden 1901
B. [illegible] A. [illegible] bier de Meynard Dictionnaire [illegible] français. [illegible] V. I [illegible] 1881, V. II. 1886.
[illegible] Philologische Briefe aus dem Berliner Un-

cuda getirmesi gelişi güzel bir hadise olmaktan hariç olup üstadım Köprülüzade'nin dedikleri gibi bilâkis bunlardan birisi olan "Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk„ Türk lisanına ait en eski ve kıymetli eserlerde' biridir.

Eserin tab'ında tashihlerini gözden geçiren İlahiyat Fakült derrislerinden muhterem Profesör Şerefeddin Beyle ayni Fak' lisanı muallimi Kilisli Refet beye ve Türkiyat Enistitüsü as' dan Kıvameddin Beye burada hürmetlerimle teşekkür eyle'

Turi Josef'in haklı olarak dedikleri gibi on dördüncü asır iptidalarında yazılmış olan "Codex Cumanicus„ diline pek yakındır [1]. Osmanlı ürkçesine karşı olan münasebetini tayin edebilmek için ise bir taraf- müellifin kendi tarafından celpedilen Türkmen lehcesile tarafım- ıkayese edilen Köprülüzadenin "Divan-ı Türki-i basit„ile Brock- "Kıssa-i Yusuf„u seraheten göstermektedir.

n itibarıyla "Kitâb al-idrâk li-lisân al Atrâk„ 14 ncü asır bida- mal edilmiştir. Müellifi Endelüs ülemasından Esired-din Muhammed-ibn Yusuf-ibn Ali-ibn Yusuf aslı itibarıyla 654-1256 senesinde Grenada da tevellüt eylemiştir. Bir kaç ilim kezlerinde garmer ve hadis tahsil ettikten sonra Afrika ve Sin rda seyahet etmiştir. Yazdığı bir çok asardan bize yal- ikal etmiştir [2] ki buraya "Kitâb al-idrâk„ de dahil ol- eserinden mada Abû-Hayyân Mısır dahilindeki Türk lisa- ehemmiyet teşvikile, henuz eldeedilmiyen Türk lisanına ait a eser ... getirmiştir ki yalnız birisinin ismine "Kitâb al- drâk„ in gramer ... nda «كتاب الافعال» namile tesadüf edilmektedir mukayes ... Bunun asıl ismi «الافعال في لسان الترك» olup diğer ikisi de ... «الدرة المضيئة في اللغة التركية» isimlerini taşımakta dır [3]. Dikkat ... ırlerde ve daha evvelerinde Türk lisanına ... sar mevcut olduğu halde [4] Abû- H ... nış ve yalnız "Beylik„ le [5] üstadı ... bu iki zatın Türkçeye dair yaz-

... if coğrafi sahelere dağılan Türk ... ıda getirip terk ettikleri Türk ... ir alaka ile tetkiki, Türk lisanının ... rk muhitlerinde bile, Türk mede- ve Türk lisanının kendisinden daha ... it içerisinde erimekten pek de uzak ... ektedir. Daha Abbasiler zamanından baş- ... iletinde intişar eden Türk diline atfedilen ... delildir. Abû-Hayyân gibi büyük bir Arap alimінin ... ehemmiyet verip yukarda zikredilen dört eseri ...

terek kullanıldığını zikrile iktifa eylemiş ve arapça mukaddemesinde ayrıca böyle bir tekayyüde tâbi tutmuştur:„ Her hangi bir k[illegible] kitapta hareket ve sükûnu zaptedilmiş olarak bulunduğu [illegible] kimsenin bu kelimeyi harfini ziyade etmek, yahut eksiltmek yet hareketini değişdirmek suretile, kaydedilen şekile muha[illegible] ederse malûm olsun ki bu, mezkûr zatın hatasıdır. Zira A[illegible] Acemlerle ihtilat sebebinden bu memlekette bu lûgatle[illegible] edilmiştir.„ Her şeyden evvel bu kayıt şüphesiz Abû-H[illegible] kendisi tarafından yazılmış nusha için mutaber olabilir edilen nushaların asıl müellifi tarafından yazılmış olanl[illegible] tabık olduğunu kestirmek pek müşküldür. Mamafi mü[illegible] rını nazar-ı dikkate almakla beraber lûgat indeksinde b[illegible] telâffuzunda nushadan ayrılmak zarureti hasıl olmuştur [illegible] ihtimalle müstansihlerin kelimeleri tahriflerinden ileri g[illegible]

Eserin maksat ve tarz-ı tahriri hakkında keza müellif [illegible]sinde malûmat vermiştir. Abû-Hayyân'a göre, "Bu kitabı maksat ise Türk lisanından büyük bir k[illegible] [illegible] cihetten zaptetmektir. Bu lûgati kelim[illegible] [illegible] kitapta lûgat hakkında zikredilen malûmatın cümlesi nakil ve [illegible] hakkında sözüne itimad ettiğim kimselerden mahuzdır. Bunları [illegible] bir surette terlip ve şayan-ı taaccü[illegible] [illegible] şekilde talhis eyledim. Bu kitapta ilm-i nahiv ve ilm-i sarf hus[illegible] [illegible] kendimden evvel keçenlerden birini ornek t[illegible] [illegible] olmayıp belki talep ve sual tarikiyle ke[illegible] [illegible]nce vukufumla en güzel maksadı ve ç[illegible] [illegible] d[illegible] ettim. Bu lisanın gül baçesinden [illegible] [illegible]eyva toplama[illegible] [illegible]ezi fevait elde edebildim. Bu lisan deni[illegible] [illegible]en gayey-i e[illegible] [illegible] gibi büyük inciler istihraç ettim ve [illegible] [illegible]yede mezk[illegible] vasıl oldum ve keza aynı lisanda birinc[illegible]liği kaz[illegible] [illegible] da kitabımı "Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk „ ismi[illegible]

Müellifin bu izahatından hangi Türk lehçesinde[illegible] [illegible] değilse de daima lûgatle Kıpçak ve Türkme[illegible] [illegible]melerı tafr[illegible] eylemiştir. Bu iki le[illegible] lehcelerin haricin[illegible] Abû-Hayyân a[illegible] "Tatar„, "B[illegible] [illegible] Toksuba„ Uygur„ ve "Turkistan„ gibi diğer [illegible] lehçelerin[illegible] [illegible] da o devirlerde Mısır Türkleri [illegible] [illegible] [illegible] re v[illegible] [illegible]elerin mevcu[illegible] olduğunu [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] kastettiği [illegible] [illegible] [illegible] üzerine, [illegible] [illegible]rk Türk lehçesi grubunu dalu olup [illegible]

(¹) Houtsma [illegible] [illegible] [illegible] 8 Série T. XX 1892 S. 330.

yfada (كلدى) kelimesinin arapçasına ilâve edilen: «ولى كتاب بيلك موالزبيور» cümlesini olduğu gibi kabul eyledik. Asıl nushanın arapça kısmı dahi bazı hatalardan temamile variste olmadığından türkçe bir kaç kelime-manası mukayeseli lûgat indeksinde izah edilemedi. Bilhassa ese-l türkçesi bizi alakadar ettiğinden ve elimizde daha iyi ve itima-ı diğer bir nushası bulunmadığından metinin bu kısmını mütahas-terketmeği daha muvafık bulduk. Bununla beraber asıl olarak en nushanın haricinde şimdiye kadar kimse tarafından istifade ve daha muahhar devirde istinsah edilmiş „Kitâb-al-al-İdrâk„in diğer bir nushasını elde etmeğe muvaffak olduk. 'a 4 cemazi el-evvel 805 senesinde "Ahmet-ibn el-Şafi'i„nam 'an"Lâzikiyye„şehrinde istinsah edilmiş ve (9×13;15×21) elyevm İstanbul Darülfünun kütüphanesinin Hâlis efendi ...eyanında 6579 numara tahtında mahfuzdur (metinde D. ...e ifade edilmiştir). 194 sayfadan ibarettir. Bu iki nusha metin ...a yekdiğerine tevafuk etmekte iselerde fakat sayfa 123-125 de görüleceği veçhil... ...da ufak fakat bariz bir fark vardır. Bu ise bize bu eseri ... tesadüf edilebilecek kanaatını bahşet me... ...dir ... itibarıyla maateessüf D. nushası istifadeye pek de elverişli değildir. Zira eserde meatbzulen göze çarpan pek basit hatalar müstansihin ne arapça ve ne ... türkçeye adam akıllı vakıf olduğunu seraheten ... kçe kelimeler o kadar yanlış harekelenmi... ...zar-ı dikkate bile alınmamış ve yalnız ... ...ak kabil-i itimat olanları not şeklind...

... için muellif tarafından metinde harf... yalnız (n) ile (k) harflerine münhasır... a üç nokta(∴)ikincisi için ise(ڭ) al-t... ...uncu ile müellifin asıl ne kastettiği m... ...erde ... edilmediğinden doğrusu anlaşılmadı ve ... yerde alelâde (k) ile ifade ettik. Diğer hususiyetler ... ...idemede izah edilmiştir. Meselâ: (ڤ) ince kelimelere, (ح) kalın ..., (ص) açık talâffuz edilmiyenlere, (پ) farisîce ve (ڤ) Türkmence kelimelerle mahsus alâmetlerdir. Lâkin istitradon ka... ...im ki vazedilen işaretl... metin... o kadar ... edilmemiş ve bir kelime muhtelif mahall... ...le ... ...ıştır. Asıl türk... ...in okunuşunda müşkilâ... ...arap hu... şekilde yazılıp ... göre kalın ve ince olmaları lâzım olan ... ...et vermem... Bu kabil kelimeler için Ebû-Hayyân ... manalarda...

Başlangıç

> " Mısır " ve " Suriye " medeni[illegible]
> yüksek ve siyaseten en parla[illegible]
> hâkimiyetine borçludur.
>
> Ahû Hayyân"ın eseri Türk[illegible]
> bu merhaledir.

Eserin yeni tab'ını teşvik eden, muhterem üstadım
Mehmet Fuat Beyin 1929 senesinde neşrettikleri "Türk F[illegible]
unvanlı eserinin 368 inci sayfasındaki: "Kitâb-al idr[illegible]
İstanbulda pek de ilimada şayan olmıyacak fen[illegible]
olduğundan, her halde yeni bir tab'ına ihtiya[illegible]
ten mezkûr eser ehemmiyetine mebni dah[illegible]
efendinin himmetile neşredilmişse de [illegible]
ve istifade edilen yegâne nushanın [illegible]
tinin lûgat kısmı tamamile alınmam[illegible]
neşredilememiştir. İlk naşirin [illegible]
olarak kabul edilmiş ve elyevm [illegible]
tinde V. işaretile ifade edilmiş[illegible]
nusha (11x18; 18x28) hecmin[illegible]
Ramazanında perşenbe günü ([illegible]
nushadan 23 sene sonra yani 1[illegible]
mechul bir zat tarafından istins[illegible]
Lâkin mürur-u zamanla bazı il[illegible]
asıl müellifin harekeleri haricin[illegible]
ği gibi diğer taraftan da satırlar [illegible]
tan başa menşeyi ve mahiyeti henü[illegible]
diğer bir arap-türk lûgat ve gramer metniyle [illegible]
dolayı da iki muhtelif metin ye[illegible] ve asıl [illegible] ...ne-
rini iştirak pe[illegible] ...l olmuştu. [illegible] metnin neşrinde [illegible] karışıklığı
[illegible]nazar-ı dik[illegible] [illegible]nin gerek Türkçe ve arapçasına ve ge-
[illegible] okumak için harflerin [illegible] edi-
len [illegible] yen [illegible] [illegible]ilâta
[illegible] hissetme[illegible] nledir [illegible] asıl
[illegible] kelimesini [illegible] [illegible]anlışlık eseri olarak aynı sa-
[illegible]

'Kırk yanım olarak ellerini minnettarlıkla Muhterem'

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmed

Fuad Bey'e

İthaf.

Dr. Ahmet Caferoğlu
İstanbul Darülfünununda "Türk lisanı Tarihi„ Müderris muavini

Abû - Hayyân

Kitâb al-İdrâk li-lisa al-Atrâk

İstanbul
...al Matbaası
1931

Kitâb al-İdrâk li-lisân